

Pécsi Tudományegyetem

„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

A Rajkó Zenekar és a Rajkó módszer

Suki András

Témavezető: Forray R. Katalin

Doktori értekezés

2018

Tartalom

Előszó	6
Absztrakt.....	6
Köszönet	7
Bevezető	7
Pillantás a cigányzenére és a muzsikuskok társadalmi presztízisére.....	10
A cigányok eredete	10
A cigányok zenéje	10
Az első cigánybandák megjelenéséig	12
Verbunkos.....	13
A magyar nóta	14
Cigányzene a klasszikus zenében	15
Cigányzene a XX. században	16
Az ezredforduló táján	16
A cigányzenészek társadalmi presztízise.....	17
Az első Rajkók.....	32
Farkas Gyula - a Rajkók atyja	41
Életút	42
Pedagógiai módszere	44
Rajkó Zenekar	47
A zenekar rövid bemutatása	47
A Rajkó Zenekar első évtizedei.....	48
A zenekar alakulása	48
A Rajkó Zenekar a rendszerváltás után	54
A művészegyüttes szervezeti előzményei	59
Világifjúsági Találkozó.....	66
OSZK.....	68

A Rottenbiller utcai székház	69
Az Állami Népi Együttes	70
A zenekar reprezentációja	71
A Rajkó Zenekar kitüntetései	74
A zenekar tagjai	75
Rajkó-Talentum Iskola	77
Kézről való tanítás	79
Az iskola napjainkban	81
Az iskola szervezeti felépítése	81
Visszatekintés	83
Az iskola név- és a képzés jellegének változásai	83
Az iskola vezetősége	85
Zenetagozat	85
Az iskola jövője	89
További zeneművészeti intézmények Budapesten	90
A Rajkó módszer elméleti háttere	91
Idegen nyelvű szakirodalom feldolgozása	91
Gondolatok Hooker tanulmánya kapcsán	91
Zeneoktatás a XX. században	92
Magyar zeneoktatás és az auditív módszerek	92
Kodály-módszer	94
Suzuki módszer	96
Dalcroze módszer	99
Orff-Schulwerk	100
A módszerek összehasonlítása	101
Hátrányos helyzetű gyerekek zeneoktatása	102
El Sistema	103

Szimfónia program.....	104
Példák a fogyatékkal élők zeneoktatására.....	107
A reformpedagógia	111
Az alternatív oktatás	111
A vidéki nevelőotthonok.....	113
Művészetpedagógiai mozgalom.....	114
A kor további jelentősebb iskolakoncepciói	114
A reformpedagógia fejlődésének második szakasza.....	115
Auditív módszerek a nyelvtanulásban.....	116
Idegrendszeri háttér	117
Az agy fejlődése a nyelv szempontjából.....	118
Az olvasó agy.....	119
Zenei percepció és a tanulás	120
A Rajkó módszer.....	123
Prekoncepció és tapasztalataim	123
Riki és Rachmaninov	124
Bálint és a Csárdás	125
A Rajkó módszer lényege.....	126
Reformpedagógia tükrében.....	133
A kézről való tanítás a köztudatban és a Rajkóban	134
Róth Ede.....	135
Dráfi Kálmán	136
Lukács Miklós.....	137
Fehér Gyula.....	138
Suki István	139
Szabó Lajos.....	140
Ökrös Jata Róbert.....	141

Módszertani leírás és hipotézisek	142
A kísérlet menete	144
Eredmények	148
A kísérletben résztvevő növendékek	148
A tanulási módszerek gyorsaságának mérésére vonatkozó eredmények.....	149
Tapasztalatok a kísérlettel kapcsolatban.....	150
Összegzés és kitekintés	151
Melléklet.....	158
Suki András – a Rajkó művészeti vezetője	158
Az egykorú sajtó tükrében.....	163
1952-1989	166
1989-től napjainkig	198
A Nemzeti Rajkó Zenekar	250
Rádió és Televízió adások	255
Beszélgetések Farkas Gyulával	257
Farkas Gyula a „Rajkók atyja”	257
Zenés beszélgetés Farkas Gyulával	258
Rajkó	262
Jegyzet Farkas Gyula saját szerzeményei és átiratai kapcsán	263
Farkas Gyula saját műveinek listája	264
Hangszerelések, átiratok	264
20 éves a KISZ Központi Művészegyüttes.....	265
A Tánckar.....	267
Rajkózenekar.....	267
A szimfonikus zenekar.....	268
Az irodalmi csoport.....	269
Egyetemi énekkar.....	269

A KISZ Központi Művészegyüttes Úttörő-csoportjai	270
Lynn M. Hooker: A Kodály és a Rajkó módszer... című tanulmány magyar nyelvű összefoglalója	271
Kodály-módszer a zeneoktatásban.....	271
Milyen zene legyen mindenkié?	272
A cigányzene oktatása: közösség alapú oktatás a Rajkó Zenekarban.....	272
A magyar zene és zeneoktatás terjedése a világban.....	273
Hivatkozások.....	275

Előszó

Absztrakt

Az 1952-ben alakult Rajkó Zenekarban Farkas Gyula kézzől tanította a fiatal cigánygyerekeket a hangszerjátékra közel 40 éven keresztül és így több száz kiváló muzsikusként került ki a kezei közül. Zenetanítási módszere paradigmaváltás a klasszikus zeneoktatásban. A magyar cigányzene egyik bástyájának számító Rajkó Zenekarban és a hozzá kötődő iskolában ma is többnyire kézzől tanítják a gyerekeket hegedülni, cimbalmozni, zongorázni és más hangszereken játszani. Így a szórakoztató zene műfaji sajátosságaiból adódóan a kottaolvasás háttérbe szorul. Azonban ez a módszer kiválóan alkalmazható a kisgyerekek korai klasszikus zenei tanulmányai során is. Megismerkedünk néhány nemzetközileg ismert zeneoktatási módszerrel, és összevetjük a különbségeket, valamint az előnyöket. A zenei percepció idegrendszeri hátterének és a zenei tanulás folyamatának alaposabb megértése is némileg segít feltárni az egyes módszerek hatékonyságának okait. A kutatásom során megvizsgáltam a kézzől tanítás módszerét összehasonlítva a hagyományosabb kotta alapú tanítással. A módszer klasszikus zenei tanulmányok során való alkalmazhatóságáról saját növendékeim is például szolgálnak.

The Rajko Orchestra was established in 1952, where Gyula Farkas has taught from hand the young gypsy children to play musical instruments for almost 40 years and hundreds of great musicians come out of his hands. His music teaching method is a paradigm shift of the general Hungarian classical music education. One of the bastions of Hungarian gypsy music is the Rajko Orchestra and its related music school, where the teachers still use the hand Rajko-method to teach children to play the violin, cimbalom, piano and other musical instruments. Thus, music reading is relegated to the background due to the peculiarities of the pop music genre. However, this method is also perfect for little kids in their early studies in classical music. We get to know some of the internationally known music teaching methods, and compare the differences and the benefits of them. Understanding the neurological background of music perception and the musical learning process help us to reveal the effectiveness of each method. In my researches I compared the auditory music teaching method and the traditional sheet music reading based method. My students also serve as an example in the applicability of this method in classical music studies.

Köszönet

Elsősorban szeretnék köszönetet mondani szüleimnek, akik mérhetetlen anyagi és erkölcsi támogatásukkal, valamint nevelésükkel tették számomra lehetővé, hogy először is az lehetek, aki lettem és az évek során végzett kutatásaimat összegezve létrehozhattam a doktori disszertációm.

Továbbá köszönetet kell mondanom szűkebb családomnak és közeli barátaimnak, akik végig segítettek engem eddigi életem és munkám során. Rengeteget tanultam tanáraitól, akiktől nem csak tudást, de látásmódot is elsajátíthattam, ami szükséges a művészi, pedagógiai és tudományos életben egyaránt.

Hálás lehetek a sorsnak, hogy egy olyan muzsikus családba születtem, akikre büszke lehetek. Hiszen ezt a dolgot tágabb értelemben véve róluk, az életükről és zenei tanulmányaikról írtam. Gondolok itt elsősorban édesapámra, aki születése pillanatától azt az utat követte, amit a legkiválóbb cigányprímásoknak szánt a sors. De ezen felül megáldotta őt az élet édesanyámmal, aki nem mindennapi személyiségével és intelligenciájával végig összetartotta a családunkat és egy olyan külön útra terelt bennünket, ami egy egészen rendhagyó egyéni életpályának adott lehetőséget számunkra. Anyai nagyapám cimbalmos volt, aki szintén a legkiválóbb cigánymuzsikusok életét élhette. Zenei tanításaiért hálás lehetek neki, hiszen elsősorban tőle tanultam azt a sok csárdást és nótát, ami örökre meghatározta a zenei ízlésem és felfogásom. Természetesen a tágabb családban még számos kiváló zenész él vagy sajnos már meghalt, akiknek muzsikáját hallgatva nőttem fel. Ezekre a személyes élményeimre támaszkodva írtam a dolgozatomat a cigányzenéről, az oktatási módszerről és a muzsikus társadalomról.

Bevezető

Doktori értekezésem a Rajkó Zenekar történetét és a sikerei mögött álló zeneoktatási metódust mutatja be, melyet a cigányzene kialakulásától kezdve egy hosszú történetbe ágyazva tárok fel az olvasó előtt. Első nagy fejezete a cigányzene történetét, majd annak társadalmi presztízsét mutatja be a XX. század első felében, melynek jelentős részét képezi az 1930-as években alakult Rajkók zenekara. Itt tűnt fel először *Farkas Gyula*, aki a ma ismert zenekar alapítója volt. A következő nagy fejezet a Rajkó Zenekar történetét dolgozza fel, mely alapot ad a továbbiak megértéséhez. Majd a hozzá szorosan kötődő Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskola bemutatásával foglalkozom. A következő fejezetben alapozom meg különböző már jól ismert elméletek bemutatásával a kutatásom lényegét jelentő zeneoktatási metódust. A utolsó fejezet a Rajkó módszer feltárását célozza meg, mely a Rajkók sikereinek titkát veszi górcső alá.

A cigányzene történetének alaposabb megismerése adja az alapot a Rajkó Zenekar alakulásának körülményeihez, így ennek a több száz évet felölelő történetnek az elbeszélése alapvető fontosságú a téma megértéséhez. Az első nagy fejezetben bemutatom a cigányokat és zenéjüket általában, a magyarországi cigányzene kialakulását és történetét, valamint a muzsikusok társadalmi presztízsét írott források alapján. Ennek során feltártam a cigányzenével kapcsolatos századfordulós és a XX. század első felében kiadott folyóiratok egy részét, melyek az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhetők voltak. Megismerkedünk az 1930-as évek közepén alakult 24 tagú Rajkók zenekarával, akik az Ostende Kávéház kis színpadán szórakoztatták a vendégeket. Ebben a zenekarban játszott *Farkas Gyula* is, aki később 1952-ben megalapította a ma ismert Rajkó Zenekart. Ez a fejezet mutatja be és teszi érthetőbbé a kulturális hátteret a zenekar tagjai által is játszott cigányzene hazai és külföldi sikereinek megértéséhez, melynek első felét korábbi kutatásaimra alapoztam.

A Rajkó Zenekar történetét bemutató fejezet kultúrtörténeti szempontból önmagában jelentős kutatásnak tekinthető, hiszen az elmúlt 65 év alatt senki nem foglalkozott ilyen mélyrehatóan a zenekar múltjával. A évtizedek alatt megjelent cikkek és más publikációk közül egy-egy hosszabb lélegzetű írás próbálta feltárni a zenekar történetét, de egyik sem ilyen mélységig, mint a disszertációmnak ezen része. Azonban úgy éreztem, hogy nem csak kíváncsiságom és a téma iránti elkötelezettségem miatt szerettem volna alapos történeti kutatást végezni, hanem ez a fejezet szolgáltatja a sikerük megismerésének alapjait a nevelés-, illetve zenetudományi kutatásomhoz.

A következő fejezet a magyarországi rendszerváltás időszakában a Rajkó Zenekarban tanuló növendékek zeneiskolai keretek közé szorítása érdekében létrehozott oktatási intézményt mutatja be. Hazánkban ez az egyetlen iskola, ahol a főként roma fiatalok megtanulhatják a magyar cigányzene csínját-bínját.

Így a tágabb környezetet megismerve szeretnék rátérni az utolsó két nagyobb fejezetben a Rajkó módszerre, mely a Rajkó Zenekarban és az iskolában használt zeneoktatási módszer, valamint annak megértéséhez szükséges elméleti háttér bemutatására. Ennek feltárása és hatékonyságának vizsgálata áll a kutatásom középpontjában, melynek során összevetem más pedagógiai módszerekkel is.

A Rajkó Zenekar történetének mélyebb megismerése és az ott használt zeneoktatási módszer feltárása számomra személyes indíttatásból ered. Édesapám *Suki András* (1955), 10 éves korában került fel Törökszentmiklósról Budapestre legidősebb bátyja felügyelete alatt, hogy a

híres Rajkóban tanulhasson. Közel másfél évtized alatt itt szívhatta magába annak a zenei tudásnak egy óriási szeletét, mely lehetőséget biztosított számára a választott hivatása elsajátítására, ezzel megalapozva művészetét. Később egy időre a Budapest Táncgyűttes prímása volt, majd a Hotel Olimpiában játszott több mint másfél évtizedet zenekarával. 1996-tól a 100 tagú Cigányzenekar prímása, ahol jelenleg koncertmesterként járja velük a világ nagy színpadait. Eközben 2006-tól visszatért a gyökereihez, mint a Rajkó Zenekarhoz kötődő iskola tanára, majd zenetagozat vezetője, valamint 2010-től a Rajkó Zenekar művészeti vezetője. Anyai nagypapám *Ökrös József* cimbalmos volt, aki közvetlenül a zenekar alakulása utáni években töltött rövidebb időszakot a zenekarban. De ezeken felül még több nagybátyám és unokatestvérem is hosszabb-rövidebb időt töltött tanulással és gyakorlással a Rajkóban, akikből később nagyszerű muzsikusok lettek.

Én a Zeneakadémián, vagyis a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen szerzett zongoraművész, -tanári diplomámat követően 2005-től zongora tanári állást kaptam a mai Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskolában. Ezt nagy megtiszteltetésnek éreztem, hiszen így ott taníthattam klasszikus zenét, ahol a családom nagy része gyermekkorában tanult. Így a disszertációm témája nem csak ott hevert a lábam előtt, hanem családom révén jelentős érzelmi szálak is fűztek hozzá.

2005-ben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen a szakdolgozatom témájának a cigányzenét választottam, melynek anyagát később tovább fejlesztve 2008-ban megjelent a Pillantás a cigányzenére című közel 100 oldalas ismeretterjesztő könyvem, mely betekintést kíván nyújtani a cigányzenészek életébe és a műfaj sajátosságaiba. Ezáltal a cigányzene tágabb megismerése biztosította számomra az elengedhetetlen feltételt a Rajkó Zenekar kulturális jelentőségének megértésében.

A kutatásom évei alatt döbbsentem rá, hogy a Rajkó-módszer klasszikus zenei alkalmazása új utakat nyithat a magyar zeneoktatásban, mely a kutatási eredményeken felül saját fejlődésemen keresztül további elismertséget is hozhat számomra a növendékeim révén. Ez idő alatt számos elmélettel és pedagógiai gyakorlattal ismerkedtem meg, melyek által a saját tanári szaktudásomat is lehetőségem volt elmélyíteni. Ezek mind további gondolkodásra ösztökéltek, melynek eredményeit a jövőben a tanításom során alkalmazni fogom.

Pillantás a cigányzenére és a muzsikusok társadalmi presztízsére

A cigányok eredete

A cigányok nagy valószínűséggel India őslakói, a dravidák köréből váltak ki. Az őshaza centruma bizonyosan Északnyugat-Indiában, Pandzsab és a vele határos államok területén volt, az Indus folyó két partján.

A cigányok egymástól független, több nagy hullámban vándoroltak ki az őshazájukból.

Az első az V. századra tehető, amikor Bahram Gor perzsa király 10-12 ezer lurit, azaz cigányt kért népe mulattatására Shankal indiai királytól, akik hosszabb időre le is telepedtek Perzsiában, a mai Irán területén. A következő nagy kivándorlás a VIII., majd a IX. századra tehető.

Az Európába vándorlók a IX. században már Görögországban éltek, és jelentős részük több száz éven át itt is maradt. Így az őshaza és Irán után Görögország tekinthető harmadik hazájuknak. Innen egy részük a XIV. században Közép-Európába vándorolt, a nagyobb csoportok azonban csak 1420-as évek elején indultak el Görögországból felfelé a Duna mentén. A század közepéig Nyugat-Európa valamennyi országát elérték.

A XV. században a nyugat-európai városok krónikáiban sorra felbukkantak a cigányok mint zarándokok, illetve szórakoztatással, jóslással, zenéléssel, gyógyítással, fémmunkákkal foglalkozó csoportok. Fogadtatásuk igen eltérő volt, néhol szívesen látták a vándorokat, máshonnan már ekkor kezdték elűzni őket. (Tuza, Roma történeti vázlat, 1999)

A cigányok zenéje

A világszerte szétszóródott cigányok zenéjében a közös vonást a természetük által fűtött alkotó előadásmódjukban kell keresnünk. Így az általuk játszott zenén kívül stílussteremtő játékuik egyedisége az, amivel hozzájárulnak az egyetemes kultúránkhoz.

Mivel nincs egységes cigány nemzet, ezért természetesen egységes népzénéről sem beszélhetünk. A cigányok zenéje nagyjából országonként különbözik, és mindenhol közös sajátosságokat mutat a helyi népzénnel. Vándorlásuk során is több nemzettel és kultúrával kerültek kapcsolatba, így gyakran ezek a hatások sem múltak el nyom nélkül a zenéjükből.

A cigányok hivatásos zenészként nem csak Magyarországon töltenek be jelentős szerepet. Gondoljunk csak a spanyolországi Andalúzia területén élő, flamencot játszó cigányokra, az oroszországi cigánykórusokra, a magyar cigányzenekarok által is sokat játszott román cigányzenére, vagy a manapság itthon is egyre nagyobb teret hódító délkelet-európai, főként szerb cigányok muzsikájára. Általában nem cigányzenét játszanak, hanem mindig az adott

terület zenéjét. Amiben mindenütt kitűnnek, az a sajátos előadásmódjuk és a rátermettségük. (Sárosi, Cigányzene..., 1971)

Ma Magyarországon általánosságban háromféle cigány etnikai csoportot különböztetünk meg: a romungrokat (vagyis magyar cigányok), az oláh cigányokat és a beás cigányokat. Az első és legnagyobb csoport a magyar anyanyelvű, úgynevezett romungro magyar cigányok, akik a legrégebben jöttek az országba. Ők szinte már teljesen elfejeltették a cigány nyelvet. Csak elvétve akadnak olyan települések, ahol még beszélnek a kárpáti cigány nyelvet. Egyes becslések szerint arányuk meghaladja a romák 70-75%-át. (Dr. Doncsev, 1999)

A magyar cigányok (romungrok) nem rendelkeznek saját cigány népzenevel, hanem a körülöttük élő magyarok zenéjét érzik sajátjuknak. Kivételnek tekinthető a főleg Nógrád megyében élő „kárpátiak” egy része, akik tudnak még cigány dalokat. A beás cigányok (vagy teknővájók) főként román népdalokat énekelnek. Azonban a Dél-Dunántúlon élők magyar és délszláv, a keleti országhatár mentiek pedig régi stílusú, főleg erdélyi magyar népdalokat is ismernek. Az eredeti cigány dalanyag náluk sem jellemző. Az oláh cigányok dalkincse meglehetősen színes, azonban a magyar, szlovák, román és délszláv népdalok mellett ennek a cigány csoportnak saját, más népek által nem ismert dalkészlete is van. (Sárosi, Cigányzene..., 1971)

A hazánkban hivatásos zenészként működő roma muzsikusként által játszott - kávéházak, éttermek színpadáról ismert - cigányzene, valamint a magyar nóta azonban teljesen más gyökerekkel rendelkezik, mint a cigány népzene. A műfaj muzsikusi mind a magyar cigányok köréből kerültek ki. Itthon gyakran tekintenek úgy a muzsikusként roma családokra, mint a cigányság arisztokrata rétegére.

Bartók Béla szerint „amit Önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene: újabb magyar népies műzene.” (Bartók, 1931) Azonban érthető módon még napjainkban is egyszerűen csak cigányzenének nevezzük ezt a műfajt, melynek a terjesztői szinte kizárólag cigány muzsikusként voltak, akik egyedi játékművészetükkel és a dallamok műfajteremtő előadásmódjával járultak hozzá a magyar kultúra egyik kiemelkedő gyöngyszemének kialakulásához.

Összefoglalva a disszertáció ezen fejezete során használt kulcsfogalmak egyértelműsítése szükséges feladat a további félreértések elkerülése érdekében. A cigány zene (külön írva), vagyis a cigányok zenéje alatt a különböző országokban és régiókban élő cigányság zenéjét értjük, melyeket általában saját elnevezéssel is illetünk, mint például a flamenco, vagy a gipsy

swing. Magyarországon a cigány zene a főként oláh cigányok által játszott saját dallamvilágukból építkező folklórt tükrözi. A cigányzene (egybe írva) – ahogy azt már számos zenetudós is használta az elmúlt évtizedekben - azonban a magyarországi romungró cigányok által játszott, sajátos előadásmódjukkal vegyített, különböző főként műzenei műfajokból (nóta, csárdás, stb.) és repertoárból álló stílus irányzat, melynek az eredete a magyar műzenében gyökerezik.

Az első cigánybandák megjelenéséig

Másfél évszázaddal ezelőtt Liszt Ferenc abban a hitben élt, hogy aki igazán kiváló hegedűs, az csakis cigány lehet, mivel velük találkozott a főurak társaságában. (Liszt, 1861)

Hazánkban az első neves cigányzenész Barna Mihály volt, aki 1737-ben négytagú együttesében még csak egymaga volt cigány. De vannak feljegyzések már 1489-ből, melyek szerint Beatrix királyné szigetén (Csepelen) cigányzenészek lanton játszottak. A XVI-XVII. századi adatok elég sekélyesek a cigányzenészekről, bár számuk ebben az időszakban gyarapodott. Azonban a XVIII. század végére a cigányfoglalkozások között a zenélés lett a legrangosabb a korábbi kovácmesterséggel szemben.

A XVIII. század vége felé haladva - a kíséret iránt megnövekvő igények kielégítésére - a duda helyét fokozatosan kezdi átvenni a cimbalom és a bőgő. A második hegedűs is megpróbál igazi kíséretet, a mai értelemben vett kontrát játszani. A klarinét is ez idő tájt kezdi elfoglalni a helyét a zenekarban. A magasabb szintű harmonizálás és a kottaolvasás valamivel lassabban fejlődik. Habár a kotta nélkül való muzsikálás nagy szenzáció volt a kottához szokottak világában.

Ebben az időszakban a megjelenő első híres cigányzenészek és az a néhány cigánybanda is főként az ország Bécshez közel eső területéről, valamint Pozsony környékéről kerülnek ki. Itt kell megemlítenünk a galántai cigánybandát, Czinka Panna (1711-1772) cigányprímást és bandáját, valamint a XIX. század első évtizedeinek legjelentősebb cigány muzsikusát, Bihari Jánost (1764-1827). (Sárosi, Cigányzene..., 1971)

1. kép Greguss Imre: Czinka Panna, festmény

Verbunkos

Az 1780-90-es évektől az 1800-as évek közepéig terjedő időszak magyar tánczenéjét egyszerűen csak úgy nevezték, hogy magyar. A verbunkos elnevezést csak később kezdik használni, mely a német Werbung (toborzás) szóból származik. Eredetileg olyan tánc volt, melyet katona toborzáskor táncoltak. Ez az úgynevezett „cigányzene” kifejlődésének a nagy korszaka. Ebben az időben népszerűségének annyira nincs párja, hogy a külföld az egész magyarság nemzeti megjelenését látta benne.

Az oláh- és beás cigányok a verbunkos kialakulásának korában csak elszórtan voltak jelen Magyarországon. Ellenben a magyar (romungro) cigányság már a XV. században az országban élt, és többek között zenéléssel is foglalkozott. Ezért úgy vélem, hogy a verbunkos zene terjesztésében való részvétel kizárólag a romungro cigányokhoz kapcsolható.

A verbunkos muzsika alapját már a XIX. századi szerzők is a nép által jól ismert dallamokból, dalokból vették. Ezután az énekelt dallam hangjait elsősorban a primás megcifrázta, vagyis mozgékonyan körülírta. Így lett a közönséges dalból hangszeres tánckísérő dallam. A díszítések tehát az előadási stílus tartozékai. (Sárosi, Cigányzene..., 1971)

E stílus legjobb művelői a cigány származású Bihari János, valamint Lavotta János és Csermák Antal, később Rózsavölgyi Márk, „a magyar nemzeti zeneszerző”. A XIX. század egész magyar műzenéje a verbunkos jegyében állt. Erkel Ferenc ebből fejlesztette ki a nemzeti opera stílusát, erre alapozta Liszt Ferenc a magyaros műveit, különösképpen a rapszódiait. Reményi Ede, a

világon mindenhol elismert hegedűművészünk virtuóz darabokat írt ebben a stílusban (pl. Repülj fecském).

A század vége felé azonban a verbunkos ellaposodot, pusztulásnak indult. A stílus utolsó fellángolása Hubay Jenő Csárdajelenetek című művében jelentkezett, de ez már a XX. század eleje.

A verbunkos kitörölhetetlen nyomokat hagyott a klasszikus zenében, valamint a magyar népzene új stílusában is. (Pongrácz, 1965)

A magyar nóta

1840 körül a verbunkos zene kezdett átalakulni, mivel a katonatoborzás lassan megszűnt. Az eredetileg katonai jellegű verbunkos táncot szelídebb társasági tánccá alakították át. Így alakult ki a csárdás és a palotás. A két tánc kezdetben szinte alig különbözött egymástól. Ha szegény ember járta, akkor csárdásnak, ha a gazdagok palotáiban táncolták, akkor palotásnak nevezték. A tánclépések közötti eltérések már táncmesterektől származnak, amelyhez természetesen a zene is hozzáidomult.

A verbunkos három részre tagolódik: egy lassú, egy gyors és egy igen gyors (friss) részre. A verbunkos második és harmadik részéből alakult ki a csárdás és a friss csárdás, mindkettő elsősorban olyan zene, amire táncolnak. A lassú részből pedig egy olyan zenei típus alakult ki, ami hallgatásra (éneklésre) való. Ez lett a „hallgató”, vagy más néven magyar nóta.

Amíg a verbunkos nagyobb részben szöveg nélküli hangszeres muzsika, addig a hallgató nóta és a csárdás már énekelt szöveges zene. A szövegek kezdetben kapcsolatban álltak a hajdútáncokkal, virágénekekkel, kurucköltéssel, népköltéssel, sőt a magasabb irodalommal is, különösen Petőfi és Arany világával.

A XIX. század végétől a magyar nóta „termelése” miatt művészi romlás kezdett bekövetkezni. Szerzői sok esetben olyan úri emberek voltak, akik csak hobbiból foglalkoztak zenével. Dilettantizmusuk miatt átmeneti hanyatlás következett be, de ez közvetve mégis eredményezett valamit. Ez a romlási folyamat indította 1905-ben Bartók Bélát és Kodály Zoltánt arra, hogy felkutassák az igazi magyar népdalt, ami még mindig ott szunnyadt a falvakban. Természetesen voltak nekünk nagyon jó dalszerzőink is, olyanok mint pl. Szentirmay, Simonffy, Egressy, később Dankó Pista, Balázs Árpád és Fráter Lóránd. Kodály szavait idézve pedig „a népies műdaloknak, kivált a csárdásoknak, a cigányok voltak a legjobb előadói”. (Pongrácz, 1965)

A fejezetben említett magyar nóta esetében elsősorban a XIX. század második felétől jellemző magyaros műzenei stílust értem, amelybe természetesen nem tartoznak bele a népdalok.

Cigányzene a klasszikus zenében

A zenei romantika ismert zeneszerzői Schuberttől Csajkovszkijig sokszor fordultak ihletért és dallamokért a verbunkos muzsikához. Többek között Brahms: 21 magyar tánc című sorozatában, Sarasate: Cigányosan című hegedű darabjában, Kodály: Háy Jánosának Intermezzójában, a Galántai táncokban. De megemlíthetnénk hatását Haydn, Mozart és Beethoven műveiben is.

A cigányzene és klasszikus zene közös területén azonban a legnépszerűbbek Liszt Ferenc: Magyar rapszódái, melyeket köztudottan teljes egészében az akkor még cigány népzenenek vélt verbunkos zene ihletett. Nem csoda, hogy a cigánybandák által játszott jellegzetes előadásmóddal rendelkező muzsikát – amit Liszt a magyar urak társaságában hallott, és mindenki cigányzenének nevezett -, tévedésből mindenestül cigányzenének tartotta. Az alig néhány évtizedes dallamokat valamiféle ősi, egységes cigány eposz részének hitte. A magyar nyelven 1861-ben megjelent A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon című könyvében is tulajdonképpen azt írja, hogy magyar zene nem is létezett, csak a cigányzene.

Valójában ezeknek a műveknek az alapjai hangszeres verbunkos dalok, illetve az akkoriban divatba jött tánc, a csárdás. Mintegy ötödük szöveges eredetű magyar népies műdal. Elvértve akad közöttük magyar népdal is. Néhálynak pedig még nem sikerült az eredetét tisztázni, vannak közöttük Kossovits József, Rózsavölgyi Márk, Egressy Béni és Csermák Antal szerzemények is. Ezeknek a dallamoknak a nagy részét Liszt kottázta le elsőként, ahogy a cigánybandák mélabús és dacos, tüzes, szenvedélyes, díszítéseiben modoros, rögtönzött előadásmódjában hallotta. Rapszódáinak kottaképéből is világosan kitűnik, hogy ezt úgymond „cigányosan” kell előadni. A feldolgozás módjában Liszt teljes egészében átveszi a cigányzenekarok játéktílusát, és azok hangzását is utánozza a zongorán. (Hamburger, 1986)

Éppen ez, a cigányzenészekre olyannyira jellemző előadásmód bővölte el a XX. század fordulóján többek között a legkifinomultabb ízlésű francia komponistát, Claude Debussy-t is. Liszt 1861-ben megjelent írását (Liszt, 1861) követően kialakult vita és Bartók 1931-es írása a cigányzenéről (Bartók, 1931) sem tudta megváltoztatni a stílus és a cigányzenészek előadásmódjának szerelmeseinek vélekedését. Így Magyarországon a cigány muzsikusok által játszott műfaj elnevezése a későbbi évtizedekben is egyszerűen csak cigányzene maradt, habár már ismert volt, hogy a cigányzenészek repertoárján nem cigány népdalok szerepelnek. Azonban a cigányzenészek muzsikájában az egyedi vonást a természetük által fűtött alkotó előadásmódjukban kell keresnünk. Így az általuk játszott zenén kívül stílussteremtő játékok egyedisége az, amivel hozzájárulnak az egyetemes kultúránkhöz.

Cigányzene a XX. században

A cigányzene a múlt század fordulóján és a két világháború között élte fénykorát. Az akkori zenekarok nem csak itthon, hanem külföldön is elismertek és népszerűek voltak. A debreceni születésű id. Magyar Imre (1894-1940) és zenekara minden valamirevaló magyar filmben szerepelt.

1945 után ezt a műfajt is halálra ítélte a kultúrpolitika. A nagy kávéházakat és szállodaéttermeket bezárták, és a kis kocsmák is hasonló sorsra jutottak. A cigányzene néhány évre nemkívánatos lett, mivel az arisztokrácia és a polgárság ízlésének kiszolgálója volt, azonban az új rendszerben a nép szolgálatába állították. A szmokingot a sötétkék öltöny, majd később a fehér ing és a magyarmintás mellény váltotta fel.

Mégis ebben a korszakban legalább olyan híres cigányzenészek és magyarnóta-énekesek szórakoztatták a nagyközönséget, mint a műfaj fénykorában. A világ minden pontján hírnevet szereztek Magyarországnak, akik közül a legismertebb előadók ebben az időben id. Járóka Sándor (1922-1984), Lakatos Sándor (1925-1994) és Boross Lajos (1925-2014) prímások, Bangó Margit a cigány dalok királynője, valamint a Rajkó Zenekar, majd a 100 tagú cigányzenekar.

Az ezredforduló táján

Az 1989-es magyarországi rendszerváltozás komoly fordulópontot jelentett a szórakoztató zenészek életében is. Régebben nem lehetett elmenni olyan vendéglátó egységbe, étterembe vagy szállodába, ahol ne szólt volna cigányzene. Azonban ma már nehéz olyan éttermet találni, ahol ebéd közben cigányzenét lehet hallgatni. A szállodákat, éttermeket és az azokat üzemeltető vállalatokat fokozatosan privatizálták, valamint megszűnt az Országos Szórakoztatózenei Központ kötelező munkaközvetítése is. A gazdasági megszorítások hatására elsőként az élőzenén próbáltak meg spórolni. Azonban ezek ellenére is egyre több kis vendéglő kényszerült bezárásra főként a nehéz anyagi körülmények és a társadalmi berendezkedés megváltozásának hatására.

Az egész ország nagy átalakuláson ment keresztül. Magyarország kitért a világ elé, és a globalizáció hatására egyre inkább uniformizálódik a kultúrája. Ez bizonyos elemeknek ugyan, mint pl. a cigány folklór, kedvező táptalajt biztosított, azonban ekkor kezdődik a cigányzene és a magyar nóta látványos hanyatlása.

Mindezek hatására a cigányzenész társadalom nagy része munkahely nélkül maradt. Az a muzsikos, aki egész életében vendégei szívét derítette jókedvre, egyik napról a másikra a teljes létbizonytalanság szélére került, mely komoly presztízsvesztéssel is együtt járt.

A cigánymuzsika, mint tudjuk, apáról fiúra száll. Azonban a zenészcsaládok nem akarnak olyan szakmát adni gyermekük kezébe, amiből később nem biztosított a megélhetésük. Ezért megfigyelhető az utóbbi két-három évtizedben, hogy a cigányzenészek inkább más műfajok, mint a jazz és vagy a klasszikus zene felé próbálják meg orientálni gyermekeiket. Mindez azt is jelenti, hogy a magyar kultúra egy óriási szeletét kezdjük teljesen elveszíteni.

Az utolsó zászlóvivők szerepét tölti be elsősorban a Rajkó Zenekar, valamint a hozzá kötődő mai nevén Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskola. Ez az egyetlen olyan hely, ahol jelenleg a kis rajkók (cigány gyerekek) intézményesített kereteken belül tanulhatják meg a cigányzenészek széleskörű repertoárját, valamint a lenyűgöző előadásmódot, ami méltán tette népszerűvé őket a világban.

A cigány muzsikások az elmúlt néhány évszázadban mindig a cigányság elit rétegét alkották. Ennek alapvető jelentősége van a cigány gyerekek és családjuk által a Rajkó Zenekar iránti tisztelet és rajongás megértésében. A következő részben így szeretném bemutatni a cigányzenészek társadalmi presztízst a XIX. század végétől kezdve a XX. század első felére fókuszálva. Így jutunk majd el az 1930-as évek közepén alakult Rajkók zenekarának történetéhez, majd ezen keresztül az 1952-ben alakult mai Rajkó Zenekarhoz. A cigányzenészek társadalmi megbecsültsége és a rajkók története kéz a kézben jár, ezért tartottam fontosnak ennek a témának is a feldolgozását.

A cigányzenészek társadalmi presztízse

A cigány muzsikások megbecsültségét leghitelesebben talán a korabeli források alapján mutathatjuk be. A magyar cigányzenészek a történetük folyamán mindig a cigányság arisztokratái voltak. Társadalmi presztízst tekintve magasan az átlag cigányság fölött álltak. Azonban felmerül a kérdés, hogy mennyire is voltak tisztelt és megbecsült tagjai a társadalomnak? Ebben a részben elsősorban erre a kérdésre keresem a választ a XIX.-XX. század fordulójának évtizedeitől kezdve az 1930-as évekig, amely már az Ostende Kávéházban működő Rajkók zenekarának az időszaka. Ezekben az évtizedekben nagy igény mutatkozott a cigány muzsikások érdekképviselőire, közvetítő ügynökség felállítására és nyugdíj folyósító szervezet üzemeltetésére is, melyet a korabeli írások alapján szintén szeretnék érinteni. Valamint a '20-as évek vége és a '30-as évek eleje újabb zenei irányzatok megjelenésével

tarkította a már amúgy is színes zenei palettát, ami a cigányzene rajongóinak szemszögéből tekintve aggályosnak tűnt abban az időben.

Az Országos Széchenyi Könyvtár zenei olvasótermében is találhatunk XIX. század végéről és XX. század elejéről származó korabeli folyóiratokat, melyek a korabeli cigányzenével, illetve cigányzenészekkel foglalkoznak. Ezen források alapján szeretném a cigányzenészek társadalmi presztízsét bemutatni ebből az időszakból.¹

Magyar Népzeneészek Lapja 1887 és 1888 között (összesen négy számmal) jelent meg. 1887-ben indult folyóirat első évfolyama mindössze egyetlen megjelent számmal rendelkezik, melyet a következő évben tudtak csak folytatni (ami újra az I. évfolyam 1. szám jelölést kapta).²

Magyar Zenészek Lapja 1897-ben jelent meg először (egyetlen számmal), mely magyar zenészek érdekeit képviselő szaklapként határozta meg saját magát. A következő lapszámokat csak 1901-ben folytatták, de akkor már cigányzenészek közlönye, a magyarországi és külföldi cigányzenészek érdekeit felkaroló szaklapként definiálta magát. Egy lapbizottságot is felállítottak, melynek élére a legjelesebb cigányprímásokat állították. Az alapítás története a cigányzenészek társadalmi presztízsét is jól mutatja:

„[...] a cigányzenész, aki pedig talán a legkönnyebben keres és szerez vagyont, nos? – kérdeztük a cigányprímástól, - hát ti mit csináltok a sok pénzzel?

- Uram, ne is beszéljünk erről, - volt a felelet. – Ismerem a népem. Elissza, megeszi, elkártyázza a pénzét és nem gondol a jövőre, sőt a holnapra sem mert tudja, hogy holnap ismét lesz pénze. Az urak, a nép, az egész világ mulatni szeret. Ha jól megy a dolga, elmegy mulatni és ha rosszul megy, akkor is mulat a magyar ember – és buját, bánatát, bor és zene mellett igyekszik elfelejteni.

- Ez azért van, kedves prímás uram, mert önök önző emberek. Mindnyájan külön-külön élnek és irigykednek egymásra. Ha összejönneek gyakran és megbeszelnék a jövőt, a teendőket, beiratkoznának egyesületekbe, részt vennének a társadalmi körökben, akkor másképpen gondolkoznának.

- Uram – vágott közbe a prímás, - hát azt hiszi, mi azt nem tennők, ezer örömmel, de ha valahol kopogtatunk, zárt ajtókra találunk. A mig muzsikálunk, a közönség megéljenez,

---

¹ A szövegben fellelhető idézetek helyesírására vonatkozó megjegyzésem: Az egyes idézeteket a tartalom és annak hangulatának jellegzetessége miatt szerettem volna közölni. Ezért ennek érdekében a legtöbb esetben az egyes szavak régies írásmódját meghagytam (pl. cigány) a szöveg hangulatának korhűbb visszaadására, azonban egy idő után a modern helyesírási szabályokat alkalmaztam apróbb eltéréseknél (pl. szövégi „u”, vagy más szó közben szereplő hosszú magánhangzó), hogy a modern helyesíráshoz szokott olvasót a régi szabályok ne zökkentsék ki a hangulatból és zavartalanul koncentrálhasson a tartalomra.

² Országos Széchenyi Könyvtár

megtapsol és babért nyújt a művészeknek, de ha privatim van dolgunk vele, akkor csak a cigányt nézi bennünk és elfelejti a művészt. Tudja uram, - folytatá, - hogy mindenben és mindenütt protectio kell. Ha akadna egy pár jó emberünk, aki a mi ügyünket kezébe venné, mert mi magunk nem hozunk össze semmit.

- Akkor? – felelet helyett kivette a tárcáját és egy ezrest véve elő, azt mondá:

- Íme, itt van a felpénz és még sokkal többet kész vagyok áldozni, ha nekünk, cigányzenészeknek egy olyan egyesületet alapítanak, mely megvéd bennünket mindenütt és mindennel szemben és gondoskodik arról, hogy társadalmi pozíciónk legyen.

A pénzt természetesen visszautasítottam, - a derék ember kezét melegen megszorítva. – Legyen nyugodt, barátom. Meglesz a mit kíván, legalább megfogjuk kísérelni és ha mindenkinél oly lelkes pártfogásra és meleg szivekre találunk, akkor néhány év múlva a magyar cigányzenészeknek itt Budapesten, Magyarország székesfővárosában egy olyan hatalmas központi palota fog állani, a melyre Önök mindnyájan büszkék lesznek. - Köszönöm, köszönöm! ez volt minden, ami rebegett, mialatt szemei könnyekkel teltek meg... [...]” (Vas M. , 1901)

A Magyar Zenészek Lapjának 1901-ben megjelent decemberi számaiban már a magyarországi zenészek érdekeit képviselő szaklapként hirdeti magát a folyóirat. Talán az első értekezletükön részt vett, a vártnál kisebb létszámú csoport számának lehetséges kibővítésének érdekében lett a cigányzenészek érdekeit felkaroló lapból a magyarországi zenészek érdekeit általában képviselő folyóirat.

Az 1887. január 1-én először megjelent Magyar Népzeneészek Lapja a híres *Rác Pali* (1852-????) cigányprímás életrajzával kezdődik, mely egy olyan képet fest a róla és apjáról, melyben ünnepezt muzikusokként tűntek fel szerte a világon.

„*Rác Pali*. Ki ne ösmerné e nevet, melyet a prímások királyáról örökölt méltó utóda?

A Rác Pali név a magyar zene történelmében örök betűkkel van felírva.

A jeles zenész kinek arczképét közöljük, született 1852-ben augusztus 12-én, Milánóban. Atyja, - a mindenkitől ismert, híres *Rác Pali* volt, anyja pedig egy olasz nemes család sarjadéka, névszerint *Ferarro Guidianna*, kivel atyja Olaszthonban való tartózkodása alkalmával kelt egybe.

A regényes házasság első gyümölcse lett ő; s úgy látszik, hogy szerelmének ezen első zálogába lelkét is belehelte atyja és ő a reá hagyott nevet méltóvá is teszi adójához.

Már ifjú kora óta – alig volt 13 éves – az atyja zenekarában működött mint segédprímás

és azóta folytonosan ez irányba képezte magát és atyja életének utolsó éveiben is gyakran ő állt a zenekar élén.

1873-ban ugyancsak atyjával külföldi útra indult. Legelső szereplése külföldön Lipcsében történt, hol 14 szerződött hangversenyen játszott. Innen Londonba ment, hol az angol közönség mindég a legnagyobb kitüntetésekben részesítette az atyjával együtt a fiatal művészt is. Ekkor jutott az a szerencse osztályrészeül, hogy a walesi herceg ő fenségénél is bemutathatta művészetét, több fejedelem és fejedelmi herceg előtt.

Angolországból ismét visszajöttek és Frankfurtban aratták a dicsőség babérjait. Itt legtöbbször bizonyos *br. Erlangernél* játszottak, ki a magyar zenének oly nagy barátja és pártfogója volt, hogy még Bécsből is több ízben vitette fel a zenekart magához estélyre és minden egyes szereplést 2000 forinttal jutalmazott.

Ekkor játszott fenséges királyunk előtt is, valamint a *Mária Valéria* főhercegnő bálját is ő hegedülte végig atyja mellett.

A sokat tapasztalt művész atyja azon szavait, hogy '*vigyázz hegedűmre és tisztán tartsd*', csakugyan híven meg is tartja. A zenekar vezetését önállóan az 1886. év őszétől ő vette át és vezeti atyjához méltó tapintatossággal.

Zeneirodalmunk több jeles alkotású művet köszön neki. 1885-ből a Jogász-csárdást. Három technikus csárdást és legkiválóbb műbecscsel bíró munkáját a *Kesergő atyám halálának emlékére* című művet, mely egyedül is sokáig feledhetetlen emléket biztosít számára.” (Mészáros, Rácz Pál, 1887)

Az életrajzban olvasható, hogy a fiatal rajkót (cigányfiút) már gyerek korában beültették apja zenekarába, hogy ott tanulja meg a zenész szakma fortélyait. Ez teljesen elfogadott és megszokott volt abban az időben is, hiszen elsősorban apáról fiúra szállt a mesterségbeli tudás.

Rácz Pali életrajza után a következő cikk a cigányzenészek társadalmi presztízisének nem megfelelő szintjére hívja fel a figyelmet. Ezzel is rávilágítva és egyben szembeállítva a külföldi sikereket a magyar társadalomban tapasztalható valósággal. Ennek orvoslására összefogásra sürgeti a cigányzenész társadalmat, mely egyesült erővel érheti el csak a kitűzött céljait.

„A világ minden részében ösmerik a magyar zenének lelkesítő és minden ország zenéjétől eltérő tulajdonait, melyre mindig büszke volt a magyar. Ennek aztán kifejezőiül és tovább művelőiül a népzeneészeink vannak hivatva – mint kik a természettől zenészeti tehetségekkel oly pazarul meg vannak áldva.

Nem késünk kimondani, hogy bár népzeneészeink egy fontos nemzeti ügyet szolgálnak, mégis ha viszonyaikat tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy nem foglalják el a társadalomban

azon helyet, mely őket jogosan és méltán megilletné.

Ennek nem szabad így, - ennek másként kell lennie.

Zenészing már elérték azon fokot, hogy a társadalom ne úgy tekintse őket, mint a kik csupán arra vannak hivatva, hogy a mások kedélyéhez alkalmazva annak tisztán eszközei legyenek, hanem mint a hazai művészetek egyik ágának: a népies zenének tényezői és fejlesztői. Megérdemlik őket a nemzetől méltán.

A külföld előtt miről voltunk híresek ezelőtt? cigányainkról, kik száraz fájukkal beutazva a világ min az öt részét, - gyűjtő dalaikkal meghódították és elvarázsolták a legműveltebb népeket ép úgy, mint a félvad embereket. És ott is, hol nem ismerték hazánkat egyébként, mint hogy van egy Magyarország nevű terület is Európában, jeles zenészeink úgy ösmertettek meg bennünket, mint a művészetek hazáját. S ma is a magyar művészetet megillető babérok tekintélyes részét a külföld előtt, nem éppen jeles cigánybandáink aratják-e?

Kitüntetés, kitüntetés követett mindenkor, császárok és királyok ajtai nyíltak meg előttük, tisztelték és csodálták őket, – míg itthon? – sajnos! azon tisztelet vagy végképp hiányzik, vagy csak igen kis mértékben van meg.

Ennek oka egyrészt magokban a zenészek sajátos viszonyaiban keresendő, kik a szerteszét forgácsolt erőt, mely az összesben együtt rejlik: összpontosítani nem akarják, - vagy legalább elmulasztották.

Hol pedig az egyesek erői nem elegendők, az összesnek kell tömörülni, hogy egy célra kitűzve azt elérhessék. [...]

Fogjunk kezét tehát uraim! És kezdjünk hozzá a nagy munkához: küzdés nélkül nincs győzelem! a kitartás legyen mindnyájunk harci riadója.” (Mészáros, Népzeneészetünkről..., 1887)

Az elmúlt évtizedek alatt már több muzsikustól elhangzott egyazon sokat mondó gondolat, melyet *Rácz Pál* már 1887-ben megfogalmazott: „E hazán kívül – talán mert nem ismernek eléggé – azt mondják, hogy művészek vagyunk. S itthon? ... Itthon – cigányok vagyunk. Czigányok, kikkel nem vet számot a haza, kik felett eltekint a társadalom, s kik alig találjuk benne helyünket.” (Rácz, 1887)

A következő lapszámra több mint egy évet kellett várni, de kárpótlásul népzeneészek szomorú társadalmi helyzetéről festett és annak megváltoztatását célzó írásra a jeles író és fővárosi jegyző válaszolt.

„Nem osztozom ugyan azon keserű panaszban, hogy zenészeink, azért mert cigányok, ne részesülnének a kellő becsülésben. Embere válogatja közöttük is, s a ki nem csak cigány, hanem jóra való ember is tudott lenni, bizony megbecsülik azt.” (Barta, 1888)

Véleménye szerint az egyes emberek iránti nagyobb megbecsültség érdekében a népzeneosztól is egyaránt elvárt szolid föllépés és tisztességes életmód mellett az általános műveltség megszerzésére való törekvés is jellemez egy jóra való magyar embert. A nagyvárosban élő zenész családok számára a gyermekek iskoláztatása és rendes nevelésben részesítése nem lehet akadály. Továbbá közös összefogás segítségével betegsegélyező és temetkezési egyletet is könnyen fel tudnának állítani arra az esetre, ha a család fenntartója kiesne a munkából. Ezeket a célokat elérve „a társadalom nem fog eltekinteni a cigányok fölött”. (Barta, 1888)

A Népzeneosztók Lapja egyik hírében beszámolt egy cigányprímás New York-i sikereiről, ami szintén jól példázza a kor érdeklődését és lelkesedését a magyar zene iránt.

„(Világlátott zenészek.) *Munczi Lajos*, a soproni cigányprímás, most jött meg New-Yorkból, hol 16 hónapot töltött bandájával. Mikor megérkezett, azon kezdte, hogy keservesen panaszkodott a tíz napi tengeri út ellen, mely alatt folyvást viharral kellett küzdeniök. Csak lassankint hozakodott elő viselt dolgaival, nagy dicsőségével. Elmondta – írja a „Sopron” -, hogy mikor Amerikába megérkezett s előadásait megkezdte, a magyar zenét annyira nem kedvelték a new-yorkiak, hogy még a programmba sem akartak egy-egy magyar darabot felvenni engedni. Úgy látszik, akadtak már olyan talmi-czigányok, a kik alaposan kompromittálták előttük a magyar zenét. Munczi azonban egy magyar nótával megnyerte a köztetszést s ettől fogva oly népszerűvé lettek a népdalok, hogy végre már mást nem is akartak tőle hallani. A legelőbbkelőbb házakhoz hivatalos volt Munczi s az utolsó időben *Wanderbiltnél*, a híres milliomosnál hetenkint háromszor játszott. A prímás hozott magával babért is, még pedig igen praktikus formában; drága ékszerek alakjában. Azt beszéli, hogy mielőtt elindultak Amerikából, meg akarták venni a hegedűjét. Tizenöt száz dollárt ígértek érte, de ő bizony nem adta oda ezt a drága kincsét.” (Mészáros, Világlátott zenészek, 1888)

Ebben az időben a muzsikus lét maga sem volt egy kellőképpen megbecsült szakma. Erről tanúskodik a következő cikk részlete:

„Be kell bizonyítani mindenkinek, hogy a zenészet tisztességes munka, a száraz fa becsületos kenyeret biztosító szerszám. S miként elismerik a más foglalkozásoknak szükségét az emberiségre s ezen elismerés által tekintélyt adnak a foglalkozásnak és a

foglalkozóknak, ép úgy fog ez történni a zenészetnél, illetve zenészeinknél is.”
(Mészáros, *Zenészeink a társadalomban*, 1888)

A muzsikusok legnagyobb részét pedig a cigányok képezik – tudhatjuk meg az írásból -, akik éppúgy magyarok voltak, amikor erre a nemzetnek szüksége volt. A közéletben és a tudományos életben egyaránt számos korabeli jeles cigányembert találunk, de akadtak szép számmal olyanok is, akik a hősiességükkel életüket adták a nemzetért. Azonban maguknak a cigányoknak is szakítaniuk kellett azzal az általános nézettel, hogy gyermekeiket csak zenére taníttatják. Hiszen már abban a korban is szükséges volt a társadalmi műveltség és bizonyos fokú tudományos képzettség, főként, ha más foglalkozás után akartak nézni. A szülőknek volt a felelősége a gyerekeiket iskolába járatni és nem azzal kezdeni a nevelést, hogy „ugy is zenész marad mint atyja, nagypapa volt”. Ez elősegítene azt is, hogy aki a zene iránt soha nem vonzódott, de kényszerűség rávitte, az más szakmában találja meg a helyét. Ezáltal megszűnne az a régi hagyományos cigány szemlélet, hogy minden cigány zenész és helyette a hivatásszerű foglalkozás lépne a helyére. Ezáltal megtisztulva a sok salaktól közeledve a művészi fokhoz.
(Mészáros, *Zenészeink a társadalomban*, 1888)

Tovább böngészve a XIX. század végi folyóiratokat ritkán találunk olyan lapszámot, amiben ne bukkanánk cigányzenészekről szóló cikkekre vagy hírekre. A Magyar Zenészek Lapja 1897-ben jelent meg első számával, aminek címlapján „Ő fensége *József királyi herczeg*” fotója látható, hiszen a magyar zenészek legnagyobb és legkitartóbb pártfogójaként ismerjük.

„Ő fensége volt az első ez országban, a ki a megvetett cigányokra a művelt világ rokonszenvét felhívta; Ő fensége volt az, ki behatóbban foglalkozott a cigányok nyelvével, sőt a vándorló cigánynak, az örök bolyongónak állandó édes otthont akart teremteni.

Nem rajta muljt, hogy ez a nagyszabású és messzeható terv nem végződött fényes eredménnyel. Ámde csalódása daczára is folyton folyvást atyai örökös szemmel kíséri a magyar cigányok és ezzel kapcsolatban a magyar zenészek haladását, művelődését.”
(Miskolczi, *Ő fensége...*, 1897)

További érdekességet olvashatunk még ebben a számban, ahol a cigány muzsikusok fesztelen modorú, temperamentumos játékmódját írja le, ami könnyen átcsaphat különböző oda nem illőnek tartható mimikák előfordulásába, melyek a közönség nem tetszését válthatja ki.

„A magyar cigány specialitás a maga nemében. Annak taktust előírni, őt játéka modorában korlátozni, amikor érzelmeit zengő szerszáma hangjain kesergeti el, annyi

mint a szerelem lobbanó lángját vad hevében fékezni akarni. [...]

A magyar cigányprímást jellemzi az a fesztelen modor, amellyel zenekarát a legelőkelőbb, vagy a legegyszerűbb közönség előtt egyenlő temperamentummal vezényeli. Való ugyan, hogy fesztelensége mindenkor az ő természetszerű udvariasságával párosul, ámde vannak, sőt túlnyomó részben, akik művészetük ragyogtatása közben túlságosan fesztelen taglejtéseikkel, nyegle, komikus mozdulataikkal csökkentik művészetük hatását, amelyet hallgatóságban kezdetben előidéznek.

A prímás előadását nagyban emeli a puritán elegancia, amellyel zenekara élén áll. A prímás könnyed, nyugodt és egyenes testtartással álljon, a nyakát ne húzza össze, a hegedűt könnyedén illessze vállához és ne szorítsa az álla alá. Lábaival ne verjen taktust, hanem ballábát kissé előre téve, pihenő állásban játszó. A fejét ne rázogassa, mint valami német zongora mester, a szemével ne hunyorgasson bizalmasan a közönség felé, a testével ne hajlongjon ide s tova, mint valami gyöngye fatörzs, amelyet a szél ráz. Fölösleges játék közben zenekara felé fordulnia, minthogy nem kottából, hanem szívből játszik s a cigány naturalista. Csupán a játék kezdetén, végén s a közbeeső jeladásoknál állhatna pillanatra háttal a közönségnek. [...]" (Bajai, 1897)

A cikket olvasva jobb képet kapunk a cigány muzsikuskok érdemei mellett egyesek oda nem illő színpadi játékaról, aminek nyilván nagy szerepe van az egyéni zenei nevelésüknek. Majd később *Farkas Gyula* (1921-1990) zenei tanításánál is látni fogjuk, hogy ő milyen nagy hangsúlyt fektetett a színpadi megjelenésre, valamint az ott folyó minden egyes zenétől független részletre, mint például az öltözetre, az ülésre és a mimikára.

A cigányzene külföldi népszerűségét mutatja az újság egyik külföldi híre, miszerint az angol királynő jubileumi ünnepségei során nagy ebédet adott a gyarmatokról jött kollégái részére, amelyen az asztalnál magyar cigányok muzsikáltak. *Chamberlain* az angol gyarmatügyi miniszter ugyanis lelkes barátja az édes-bús magyar nótáknak és tüzes csárdásoknak. Ez persze nagyon felbőszített a londoni muzsikuskokat, akik ebben a hazai zene mellőzését látták és tiltakozó nyilatkozatot nyújtottak át a miniszternek. (Miskolczi, Külföldi újdonságok, 1897)

Tovább lapozgatva egy külön rovat foglalkozik fürdőink újdonságaival és zenekaraival, ahol érdekességként a zenekarok tagjainak nevét is olvashatjuk. Ezek a turisztikailag jelentős helyek is nagyban hozzájárultak a magyar cigányzene külföldön való ismertségéhez és népszerűségéhez.

„Bártfa fürdőn az idén *ifj. Flóra János* kitűnő zenekara játszik. B. Csabáról. A zenekar 18 tagból áll s a fürdővendégek legnagyobb elismerését tanúsítják a zenekar iránt, ami nem is csoda, mikor olyan kitűnő művész áll a zenekar élén mint a híres *Fehér Poldi*, a kit nem csak régi tanyája, Szeged, ismert el kitűnő zenész és karmesternek, hanem Párizs sem feledkezett meg a magyar primást arany érdemmel kitüntetni jeléül annak, hogy a művésznek, ha igazán tehetséges s mindenhol méltányolni tudják.” (Miskolczi, Fürdői újdonságok, 1897)

A folyóirat a fővárosi újdonságok rovatában számol be a Bangkokban élő *sziami király* rendkívüli elragadtatásáról, melyet a magyar zene iránt érzett. A 7 éves *Kovács Malvinka* czimbalom játéka valósággal elbűvölte a fejedelmet, ezért vásárolt Sternberg Ármin cs. és kir. udavari hangszergyártóstól egy önműködő (?) cimbalmot és egy zongorát.

Itt számol be az újság néhány kávéház teljes zenekari összeállításáról is. A Monopole kávéházban *Miskolczy Géza* pécsi zenekara játszik, amiben II. primás, III. primás, két bőgős, cimbalmos, két kontrás, brácsos és kis sípos is megtalálható. Az elegáns Hazám kávéházban *Csóka Józsi* 12 tagú zenekara, valamint az Opera kávéból a Munkácsy kávéházba szerződött *Horváth Tóni* primás és kitűnő zenekara szórakoztatja a közönséget. (Miskolczi, Fővárosi újdonságok, 1897)

A Magyar Zenészek Lapjához kötődő „zenészeti ügynökségi irodát” is felállítottak, melynek céljai között szerepel zenekarok közvetítése fürdők, kávéházak, éttermek és külföldi helyek részére, új külföldi zeneművek beszerzése, valamint zenekari tagok munkaközvetítése zenekarok számára (főként vidékről Budapestre). (Sugoviczai, 1897)

Valójában a zenész ügynökségi iroda életének részletes feltárása külön kutatást igényelne, melyre itt most szükségtelen lenne vállalkoznom.

A Magyar Zenészek Lapja csak négy évvel később 1901-ben jelent meg második évfolyamával, melyben több cikkben is a cigányzenészek országos szövetségének megalapításának szükségességére hívja fel a figyelmet az újság. Egy központ, betegsegélyező, valamint temetkezési egylet érdekében szólítják fel tömörülésre az fővárosi és vidéki népzeneészeket.

Az cigányzenészek érdekeit képviselő szervezet megalapításához Budapesten 50-60 primást kerestek fel, de a magyar cigányzenészek számát legalább 15-17 ezer főre becsülték. (Miskolczi, Az alapító tagok, 1901). Ez jól mutatja a cigányzene iránti igényeket számokban kifejezve.

Az egyik hír kuriózumként számol be arról, hogy egy nő áll a cigányzene élén. Amikor *Babáry Jóska* primás épp nem játszik, akkor *Földesy Szerén* áll a zenekar elé. (Miskolczi & Márkus,

Nő a cigányzene élén, 1901)

Első esetként mutatja be, hogy nő dirigálja a cigányzenekart, ami természetesen nem helytálló, ha pl. *Czinka Pannára* gondolunk. De valóban ritka jelenség, amikor egyáltalán nő cigánybandában bármilyen hangszeren játszik. A későbbiek folyamán is látunk majd erre példát, hogy akár a zenekar élére is állhat női muzsikusként. A Rajkó Zenekar tagjai és primásai között is láthatunk majd a későbbiekben erre példát.

A kottaolvasás jelentőségét és hasznát ecseteli a következő cikk. „A mi derék jó magyar művészeink tanuljanak hangjegyismeretet, ugymint a csehek vagy a többi külföldi zenész; és ne csak a kávéházak, vendéglők helyeit foglalják el, hanem a színházakból is szorítsák ki az idegeneket.” A cikk írója javaslatot tesz arra is, hogy a vidéki cigányzenekarok karmesterének kötelessége legyen a zenészek serdülő gyermekeit a hangjegyek ismeretére megtanítani, amivel akár pár év alatt ki lehetne szorítani az idegen zenészeket az országból. (Kiss, 1901)

József főherceget a cigányok örök és nagynevű jótevőjének tartják. Gyakran írt a cigányokról és ő is megpróbálta a csoportos letelepítésüket. Ismerte történelmüket, jellemző külső és belső vonásaikat, sőt még beszélt is a cigányok nyelvén. Az 1893-as magyarországi cigányösszeírás szerint 274.940 főre tehető számuk, melyből 8938 vándorló életmódot folytatott.

„[...] A cigány nagyon szereti a dalt. Minket leginkább érdekelhet a cigánynak nem babonás, hanem reális varázshatalmu bűvös eszköze, a hegedű. Ez tette őket hazánkban egészen kivételesen a nemzet egyik szerves elemévé, a legáltalánosabb hatású művészet, a nemzeti zene letéteményeseivé. Ennek köszönhetik a cigányok azt a kiváltságos állást, amelyet az egész világon csak itt, nálunk foglaltak el, ahol szabad kényők-kedvők szerint részben szintén hajléktalanok, de nem hontalanok. Csapongó lelkük, mely a pária szivóságával mindenütt ellent tudott állani a haza fogalmának, Magyarország nem zárkozhatott el a sokszor elnyomott, de meg nem tört, büszke, nagylelkű, honszerető, szabad nemzet géniuszának ihlete elől;” (József, 1901)

Az írás folytatásában már inkább zenetudományi kérdéseket vet fel, amiben Liszt Ferenc: *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon* (1861) című könyvére is hivatkozik.

„megsejtették a géniuszt és annyira hozzá tudtak simulni, hogy *Liszt Ferenc* egy sajátos hallucinációjában összetévesztette a virtuózt a költővel, cigányeredetűnek állítván a magyar zenét. Ő is azokat a nótákat tartotta cigány-zenének, melyeket a hivatásos cigány muzsikusként huznak pusztai csárdában, szállók éttermében. Pedig a cigányok igazi saját zenéjének azokat a dallamokat kell tekinteni, melyeket maguk

énekelnek kedvtelésből vándorlásaik közben vagy sátorozásuk alatt. Azokra dalolják eredeti, és sajátos cigányszövegű népdalaikat, néha többet is egy dallamra. Ilyen igazi cigány dal a 'Fáró hesz, Fáró hesz' kezdetű híres, ugynevezett Fáró-ének, mely azonban nem epikus költemény, hanem buja szerelmi dal." (József, 1901)

A következő részlet azonban azért lehet érdekes, mert a XX. század zenetudósai mind átvették a következő nézeteket, amit szívesebben közlök eredeti formájában. Az 1891-es londoni Folklórkongresszus a következő tétéleket helyeselte a cigány zenére nézve:

„1. Saját cigány népdalaik dallamát a cigányok rendszeren csak énekelni szokták s ritkán játsszák valami hangszeren; más népek dallamait szokták huzni, de énekelni ritkábban. 2. A magyar, vagyis magyarok közt élő és magyarul beszélő cigányok cigány szövegű népdalainak nótáiban a lényeges motívumok, tudniillik a dallam és ritmus szintén magyarok, vagyis a magyar nép eredeti nótáit jellemzőkkel azonosak. Egészen így van a dolog az ugynevezett oláh, szerb és tót cigányoknál és az igen gyér adatokból következtetni lehet, más országok cigányaival is. 3. A különféle cigányok cigánynépdalainak dallamaiban azonban van mégis bizonyos közös sajátos cigányosság. Ilyen jellemzőes cigányelemek előfordulnak más népeknek is cigányoktól előadott instrumentális zenéjében, de inkább az előadás egyéni színezéséhez tartoznak, míg a cigány dalokban dallammal összeforrottaknak látszanak. 4. A cigányzenészek elcigányosítják, modorossá teszik más népek eredeti népdallamait és különösen újabb időben a tősgyökeres igazi magyar zenét részben megrontották és meghamisították. 5. A cigányok semmi esetre sem lehetnek valamely más nép zenéjének teremtői." (József, 1901)

Véleményem szerint ez több okból is elgondolkodtató, hiszen ebben az időben még távol vagyunk Bartók és Kodály népzene-kutatói tevékenységeitől, de már előrevetítik a XX. századra jellemző cigányzenéről alkotott nézeteket. Másrészt azzal, hogy a romungróknak is nevezett magyar cigányoknak nincsenek saját dallamaik, illetve „semmi esetre sem lehetnek más nép zenéjének teremtői”, ezzel a nép számára is egyértelműen eltávolították őket attól a zenétől, amit nap mint nap játszottak, amire otthon is mulattak és amit mind a mai napig a zenész-cigány családok saját kultúrájuknak vallanak. Ez talán nem befolyásolta nagymértékben a cigányzenészek által játszott zenének a népszerűségét, de a valódi magyar népzene iránt érdeklődő kutatók számára fordulópontot jelenthetett.

Külföldi hírek között szerepel, hogy Németországban sok magyar muzsikust találtak meg számításait, ami a német polgári muzsikuskor sorsát megnehezíti:

„[...] A német polgári muzsikuskor roppantul szenvednek a külföldiek, de főként a magyarok konkurenciája miatt. Németországot elárasztották a magyar muzsikuskor. A legfinomabb szállókban, étkezőkben és a báltermekben a magyar zenészek dominálnak. A tisztikar, a nemesség és a pénzarisztokrácia azt hiszik, hogy mulatság, előkelő mulatság magyar muzsikuskor nélkül nem is lehetséges. Ezért aztán ezek Németországban és különösen Berlinben úgy elszaporodtak, mint a homok a tenger fenekén. Tudjuk, hogy micsoda állapotban jönnek Berlinbe ezek az urak és tudjuk azt is, hogy itt jólétre tesznek szert és meggazdagodnak. [...]” (Miskolczi & Márkus, Magyar nóta - német kesergő, 1901)

A cigányzenészek sikereit számos további cikk példázhatná a századforduló környékén, melyekre azonban egyesével a továbbiakban nem térünk ki.

10 évvel később a cigányzenészek társadalmi presztízse nem sokat változott, amiről az alábbi cikk tanúskodik.

„És lássuk most már ezek után, hogy a magyar muzsikuscigánynak igazán az őt és művészetét megillető helye van-e a magyar társadalomban? Valljuk meg, hogy nincsen. Nincs annak daczára, hogy a magyar muzsikuscigánycsaládok sorából más pályákon is jelentékeny és érdemes férfiak kerültek ki. Sőt úgy van a dolog, hogy az érdemes hírneves cigányművészt némely társadalmi rétegekben bántó mellőzések érik s akadnak a napi sajtónak organumai, melyek csak kicsinyléssel, sőt gúnnyal írnak róluk. Méltán vethetjük fel a kérdést, hogy miért van ez tulajdonképpen? Megfelelünk rá. Azért, mert a nagy nemzeti társadalomban a magyar muzsikuscigányság szétagolva s mint elkülönített rész teljesen szervezetlenül állott, sőt – mondhatjuk – védtelenül a támadásokkal szemben.” (Nagy, 1908)

Annak érdekében, hogy a magyar cigányzenészek a társadalomban elfoglalhassák az őket méltán megillető helyüket többen még mindig abban látták a megoldást, hogy a muzsikuskorok egy országos összetartó szervezetre volna szükségük, aminek a leghatalmasabb eszköze a sajtó. Ennek érdekében 1908-ban alapították a Cigányzenészek Lapja című havi folyóiratot, mely a magyar cigányzenészek érdekeit képviselő társadalmi és zeneirodalmi közlöny volt.

„A magyar cigányzenészeknek akkor nehezült meg az anyagi sorsa Magyarországon, mikor ide is beköszöntött az internacionalizmus, a nemzeti érzést nélkülöző nemzetköziség. Mikor betette ide lábát a nemzetközi zene, mely ellensége minden magyar nemzeti érzésen alapuló muzsikának, így a cigánymuzsikának is. Először jöttek a csehek trombitájukkal, azután a németek különböző instrumentumaikkal s jött a többi vegyes náczió. Jött a szerb tambura, oláh duda, talián hárfá és minden egyéb csinadratta bum. Színházaink, templomaink zenekarában idegen zenészek foglalnak helyet, sőt, hogy tovább menjünk, vannak az Alföldön tósgyökeres magyar városok, melyekben egy-egy kiszolgált cseh muzsikus-örmester trombitás zenekart alakított, mely ott virágzik, vagyont keres. A nemzetközi zene térhódítása után jöttek a muzsikáló gépek. A villamos zongora, a fonográf, a gramofon, mely mind a cigányzenekarok rovasára működik. Az idegen zene térhódításával azután megszületett még valami. Még a magyar napilapokban is valamiféle ellenséges érzület a magyar zene, a magyar cigányzene iránt. Bizonyos léha, nagy képüsködés, mely lekicsinyli azt a muzsikát, melynek költészeténél magyar elődeink vigadtak, örvendtek, búsultak és diadalmas csatákra lelkesedtek. És a magyar cigányzene iránt való ezen ellenszenvet átviszi némely sajtóorgánum – tisztelet a kivételnek – még a magyar cigányzenészekre is – adtanak és adnak ezek bármely kiváló zenészeket és zenei költeményeket a magyar nemzeti muzsikának. Sőt tovább mennek. A magyar cigányzenészt minden lehető alkalommal – mint ez a dánosi esetenél is történt – azonosítani igyekeznek a kóbor, nomád oláh cigányokkal, holott tudvalevő, hogy ezektől már a XV. század közepén elvált a magyar zenész-cigány útja, mely letelepedvén, hasznos polgára igyekezett lenni az országnak.” (Nagy, Szervezkedjünk, 1908)

1908-ban a cigányzene elleni ellenséges támadásokat szervezett, közös fellépéssel, Magyar Cigányzenészek (Országos) Egyesülete létrehozásával kívánták visszaverni. Egyik legjelentősebb feladatnak szánták a kiöregedett magyar cigányzenészek nyugdíjának biztosítását. Az egyesület alapításánál többek között egy „zenésziskola” felállítását is eltervezték, mely az egyesület tagjainak gyermekeit rendszeres zeneoktatásban részesíti, amit mérsékelt tandíj, esetleg tandíjmentességgel és hangszertámogatással lehet igénybe venni.

Az I. Világháborút követő évtizedekben a társadalom szerkezeti változásai és az új zenei irányzatok megjelenése természetesen nagy hatást gyakoroltak a cigányzenészek életére is. Jelen írásnak nem célja ezeknek a teljes feltárása, ehelyett inkább csak bepillantást szeretnék nyújtani az időszaknak a cigányzenészek szempontjából jelentős kérdéseibe.

Az objektív számadatokat tekintve 1908. augusztusi Magyar Cigányzenészek Lapjának budapesti cigányzenekarok listáján 41 kávéházban vagy étteremben muzsikáló primás és zenekara szerepel. Ez a szám a következő három évtized alatt alapvetően nem változik. Az 1938-as Magyar Cigányzene című lap 39, majd egy hónappal később 42 vendéglátóipari egységben zenélő primást és zenekarát említi, köztük az Ostende Kávéházban fellépő Rajkó zenekart.

A cigányzenészek érdekeit képviselő szervezet felállításának első kísérletei, kudarcai és részsikerei után végül láthatjuk, hogy két évtizeddel később 1938. augusztusban a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége működésének harmadik évében jelentette meg első szaklapját Magyar Cigányzene címmel, mely a magyar cigányzenészség ügyét hivatott szolgálni.

„Mielőtt a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége néhány önzetlen és áldozatkész alapító jóvoltából megalakult volna, a magyar cigányzenészség az idegen zenei áramlatok elleni harcában már teljesen kimerülve, védtelenül és magárahagyottan, művészi hírnevében megtépázva, a kenyérkereső pályáról majdnem teljesen leszorítva, mindenkinek szabad prédájaként vívta az élet mindennapjait. [...] Alig két esztendő munkája után a magyar cigányzenészség olyan érdekképviselettel rendelkezik, amelyre büszkén tekinthet fel minden magyar cigányzenész...” (dr. Sándor, 1938)

A Szövetség céljai között szerepelt a kollektív tárgyalások révén a magyar cigányzenészség szociális helyzetének javítása. A zenekarok szerződési viszonyainak és anyagi helyzetének rendezése érdekében lehetőségeket kerestek a zenélési alkalmak szaporítására és hatósági támogatással a vendéglátóipari helyek osztályozására. A zenekarok jobb kereseti lehetőségeinek érdekében gondoskodnia kellett az ingyen-muzsikálás és csupán a tányérért való játék megszüntetéséről. A közvetítés terén tapasztalható anomáliák kiirtását is feladatának tekintette. (dr. Sándor, 1938)

Az új zenei irányzatokat tekintve már 1932-ben a Magyar Muzsikaszó hasábjain megjelent cikk szerint abban az időben gyakran állítják szembe a cigányzenét a jazz muzsikával és bélyegzik a jazz kedvelőit nemzetellenes érzelműnek. Évekkel ezelőtt „egyrészt a külföldiek cigányzenekarainkat kivetették állásaikból, másrészt a magyar füleknek sokszor kellemetlen zűrzavaros ütemekkel szállták meg idegeinket és ideig-óráig háttérbe szorították a magyar nótát is.” A feszült helyzet természetesen idővel csillapodott és kiváló magyar jazz-zenészek foglalták el az idegen zenekarok helyét. A jazz zene előtt azonban nem lehetett sorompót állítani.

Megoldást a cikk szerzője abban látta, hogy lépést tartva a haladó világgal a frakkos, szmokingos cigányzenekaroknak elsősorban újdonságokat kellene hozniuk, melyeket a jazz zenekarok mintájára egy-egy énekessel, dalénekessel együtt kellene játszaniuk. Másrészt a magyar nóta hatásosabb propagandája és így a cigányzenekarok érdeke ennek az újításnak a mielőbbi megvalósítása. (Marcali, 1932)

Egy 1934-es folyóirat cikk tanúsága szerint rákosszentmihályi hölgyek elhatározták, hogy csak úgy mennek el nyári táncmulatságra, ha cigányzenekar mellett táncolhatnak, és egyáltalán nem engednek jazz zenekart játszani. A cikk írója szerint „a magyar cigánymuzsika az, amelyik a faji zene iránti szeretet ébren tartja s ezért megérdemli, hogy minden magyar ember támogassa és szeresse. [...] Kétségtelen, hogy mulatni csak cigányzene mellett lehet. Azt, amit a cigány hegedűje kiváltani tud az emberből, arra csak a legnagyobb művész vonója képes. A cigány kotta nélkül játszik ugyan, azonban nincs a világon az a nóta, melyet még álmából felkelve is, azonnal el ne tudna játszani.” Természetesen a képzett magyar zenészek által játszott magyar szerzők táncmuzsikáit és a divatos jazz zenekarok által játszott műfajokat is védelmébe veszi. Mind a cigányzenének, mind pedig a jazz és egyéb műfajoknak megvan a maga előnyös értéke, melyet a helyén kell kezelni: „cigányzenét hallgatásra és csárdáshoz, jazz zenét pedig a modern táncokhoz.” A nagy kávéházakban és bálókön a cigányzene és a jazz is egyaránt helyet kap, amik inkább kiegészítik egymást. Például *gödöllői Vidák Józsi* primás úgy szervezte át zenekarát, hogy egyaránt szolgáltat cigányzenét és jazzt is és a zenekarban így zongora és dob is van. Az író szerint a cigányzene és jazz között feszülő korábbi szembenállás azonban már a zenészek és a közönség között is túlhaladott kérdés. (Vas, 1934)

Egyes cigányzenészek és zenekarok valóban bevezettek újításokat, melyeknek a visszhangja mégsem volt elfogadható mindenki számára, hiszen egyes vélekedések szerint így lassan a gyökerét vesztheti a műfaj.

Szintén a Magyar Muzsikaszó egy 1936-os számában arról ír, hogy a cigányzenekarok muzsikája után áhítoznak külföldön, mióta a rádión keresztül az egész világ megismerte a szív zsongató magyar zenét. Azonban a rádióban hallottak után rendszerint csalódnia kell a külföldi közönségnek, mivel jó nevű primások a kis létszámú cigányzenekari felállás mellé még beállítanak a zenekarba egy zongorát és egy dobot is. Ezzel természetesen elveszti az eredeti jellegét a műfaj és a külföldi közönség azt hiszi, hogy ilyen a magyar cigányzene. Hollandiába már előfordult, hogy inkább Londonból hozattak egy tökéletes magyar cigányzenekart elkerülve a csalódást. Ennek a kérdésnek a megoldására a magyar cigányzenészek egyesületének fellépését szorgalmazza a cikk írója, hogy a cigányzenekarokat élesen meg

kellene különböztetni a szalon és jazz zenekaroktól. „Nélkülözhetetlen a cigányzenekarból a cimbalom, a klarinét, a másodhegedű, a brácsa és a nagybögő. Ellenben teljesen felesleges a zongora és a dob, nem szólva a szaxofonról.” (Vas, Cigányzenekar muzsikája, 1936)

Ennek a fejezet résznek a tükrében láthatjuk, hogy a XX. században is a zenészek a cigányság egy magasabb társadalmi presztízzsel, kiváltságokkal rendelkező felső rétegét alkották, mondhatni a cigányság arisztokratái voltak. Elsősorban a magyar cigányzenét játszó muzsikuskok alkották ezt a közösséget, de természetesen találunk köztük főleg a későbbi időkben klasszikus, valamint jazz és tánczenét játszó kiváló zenészeket.

Ha csak a cigányzene fénykorát is magába foglaló II. Világháború előtti időszakot nézzük, még akkor is amikor minden magára valamit is adó magyar filmben cigányzenészek tűntek fel, akkor az egykorú sajtó tükrében láthatjuk, hogy bizonyos szempontból korábban is hasonló problémákkal küzdöttek a cigányzenészek, mint manapság. Ennek a társadalmi rétegnek egy jelentős része a rendszerváltást követően rohamos ütemben kezdett elszegényedni. Kiváló zenészek, akik egész gyermekkorukat a zenetanulásnak, majd később a muzsikálásnak szentelték, sajnos tömegesen pályamódosításra kényszerültek. Így ezzel a cigányság egy jelentős rétege nem csak gazdaságilag, hanem társadalmi megbecsültségben is jelentősen visszaesett napjainkra. Ezzel párhuzamosan azonban a cigány folklór terjedését figyelhetjük meg ugyan ebben az időszakban, amely azonban az előzőktől eltérően egy másik társadalmi réteg szórakoztatását hivatott szolgálni. Ha csak azt az objektív tényt vizsgáljuk, hogy hány cigányzenekar és zenész működött a korábbi időszakokban és jelenleg Budapesten, akkor sajnos be kell látni, hogy a cigányzenét illetően manapság sokkal rosszabb a helyzet, mint korábban. Tudomásom szerint 2016 nyarán Budapesten mindössze nagyságrendileg 16 étteremben, csárdában, hajón, vagy színpadon lehet állandó cigányzenét hallgatni vagy táncosokkal együtt folklór estét nézni.

Az első Rajkók

Már 1836-ban rajkó zenekart alakított az akkor 12 éves *Salamon János* primás a kolozsvári cigány negyedben (Markó, 1899). Ebből is jól látszik, hogy fiatal cigánygyerekek már a XIX. században összeálltak, hogy zenekart alakítsanak.

Az 1920-as évek végén tűnik fel egy Rajkó zenekar a budapesti Bodó kávéházban, mely négy nyelvű reklámlapokon is hirdette a zenekar hangversenyeit. 1894-ben alapította *Bodó Adolf* a 32-esek tere sarkán az üzletet, melyet a Nagykörút második legegészségesebb kávéházának mondtak a New York kávéház után. Az évek során fia vette át az üzletet, mely az 1930-as évek

végéig működött. A több mint négy évtized alatt többek között *Kiss Jancsi* (1900-tól), *Babári*³, majd *Sovánka Nándor* (1909 körül) primások is itt muzsikáltak. (Szántó, 2017)

2. kép Rajkó Zenekar az 1920-as évek végén

A mai Rajkó Zenekar elődeként a XX. század első felében, az 1930-as évek közepén tűnik fel egy fiatal cigánygyerekekből álló zenekar, mely a Rajkók nevet kapja. A rajkó a Magyar Nyelv Szótára (Czuczor & Fogarasi, 1862) szerint cigány gyereket jelent. Ebben az esetben a „Rajkók zenekara” kis és nagybetűinek megkülönböztetése fontos kérdés, hiszen itt már tulajdonnévként szerepel a „Rajkók” szó, mely közel pontosan száz évvel előtte még kis betűvel, vagyis nem tulajdonnévként szerepelt a tudósításokban. A zenekar névhasználata azonban még így sem egységes, hiszen az 1930-as években a „Rajkó zenekar” megnevezés is használatos, ami a „Rajkók zenekara” egy további variánsa. De az „aranyosi Rajkó zenekar”, valamint „Rigó Gábor vezette rajkó zenekar” néven is rájuk hivatkoznak az újságok.

Az 1952-ben alapított Rajkó Zenekar nevében is számos eltérő változatot láthatunk a sajtómegjelenésekben. Ebben az esetben a - később KISZ Központi Művészegyüttes fennhatósága alá tartozó - Rajkó Zenekar már tulajdonnévként lenne tekinthető, azonban a folyóiratokban való megjelenése így is több változatban szerepelt az elmúlt időszakban. Általában nagy kezdő betűvel írták a „Rajkó” és kis kezdő betűvel a „zenekart”, de főleg a későbbi időszakban többször nagy kezdő betűvel is szerepel a

---

³ *Babári* zenekarával egy évig szórakoztatta a Bodó kávéházban közönségét, melyről Krúdy az Asszonyságok díja című regényében írt.

„Zenekar” szó. Ráadásul eddig még nem is említettem a fenntartó váltásokból eredő névváltozásokat: „DISZ budapesti együttesének ifjúsági népi zenekara, vagy ahogy a fiatalok maguk közt nevezik: a rajkó-zenekar”; „Petőfi Ifjúsági Együttes rajkó-zenekara”; a „KISZ Petőfi-együttes rajkózenekara”; „KISZ központi Petőfi együttesének Rajkó-zenekara”; „KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó-zenekara”; „Talentum Rajkó Zenekar”; majd az utóbbi időkben egyszerűen csak Rajkó Zenekar. A forrásanyagok feldolgozásánál ügyeltem a zenekar nevének pontos közlésére, ahogy az az írott anyagban szerepel. Ezért olvashatunk majd különböző névváltozatokat és azt is más-más írási móddal.

A Magyar Életrajzi Lexikon közöl *id. Járóka Sándor* (1922-1984), híres budapesti cigányprímásról néhány életrajzi adatot (Leszler József: *Nótakedvelőknek* (Bp. 1986) című műve alapján). Eszerint a muzsikus már 1932-től az aranyosi Rajkó-zenekar egyik vezető prímása. Így amennyiben lehet hinni az életrajzi adatoknak, akkor már 1932-ben létezett a később Ostende Kávéházban működő gyerekzenekar.

A Rajkók nem csak az Ostende Kávéházban léptek fel, hiszen 1936. márciusban a „25 aranyos rajkó” a Vígszínházban, majd Lakner bácsi Gyermekszínházában mutatkozott be, mint a legújabb és legjobb Rajkó-zenekar, akik pompás játéukért és festői megjelenésükért hatalmas tapsot kaptak. (Színház, 1936)

Egy színházi hirdetés bizonyossága szerint a népszerű Rajkó zenekar közreműködött a *Csárdás* című új operett előadásokon is olyan neves művészek társaságában, mint *Honthy Hanna*. (Csárdás, 1936)

1936-ban a Rajkó zenekar mámoros sikere eufórikus életérzést hozott magával és a *8 Órai Ujság* című bulvárlap egyik riportja szerint házasságra ösztönözi a cigánynemzetséget:

„- Nem tuggya, - meséli egy cigányasszony -, hogy nálunk egy fordított világ van! Míg a férjeink a Mátyás-téri kocsmában a jószerencsét várják, addig a kis rajkók, a fiúk és leányok dolgoznak, ők keresik a lakbért, ők tartanak el minket. Manapság a rajkó-banda nagyon divatos lett, nemcsak Budapesten, de a nagy földkerekségen. Ezsirt isunk kérem alássan a rajkók egészségire.

Most a legöregebb cigány vette át a szót.

- Tudja, uraságod, nagy fába vágunk ám a fejszénket. Elhatároztuk, hogy ezentúl sokkal több gyerekünk lesz, mint eddig. Mert mi csak úgy tudunk megélni, ha sok gyerekünk van, és sok rajkóbanda hozza haza a pénzt. Tessék tudomásul venni, hogy nem sokáig

nyomorog már a Mátyás-téri muzsikus nép, mert 1941. december 31-ig meg lesz a maga rajkóbandája.” (Rajkó-infláció a Mátyás-téren, 1936)

Néhány évvel a Rajkó zenekar megjelenése előtt az Ostende Kávéház már Budapest egyik közkedvelt találkozóhelye, ahol szívesen jöttek össze társaságok beszélgetni, szórakozni. Az épületet Jahn József építette saját részre 1895-ben, amely ma is a Rákóczi út 20. szám alatt található Budapesten. A földszintjén volt a város egyik legrégebbi kávéháza előbb „Elite”, majd „Ostende” néven. Itt játszott először a Rajkó zenekar.

„Mindinkább ismét divattá válik a kávéházakban való társas összejövetel. Olcsóbb, mint az otthon rendezett háziesték, nem fenyeget a viszonzásnál szokásos túllicitálás veszélye és rendelkezésre áll minden, ami ilyenkor szükséges. Étél, ital, zene, előadás, esetleg tánc. Persze nem minden kávéház felel meg teljesen a közönség kívánalmainak. Ezért természetesen csak azok látogattak, melyek a közönséget minden tekintetben kielégítik. A főváros egyik legnagyobb kávéháza az „Ostende”, mindent elkövet a közönség meghódítására. Csatasorba állította a legkitűnőbb művészeket szalon és jazz zenekarába. A zenekar élén *Berend Endre* hegedűművész, a zongoránál *Condor Leó* zongoraművész. Elsőrangú muzsikát adnak és kitűnő hangulatról is tudnak gondoskodni. A magyar-nóta barátainak a kitűnő *Horváth Gyula* szerez örömet cigányzenekarával. [...]

[...]” (Ostendétől Abbáziáig, 1932)

Az 1930-as és 1940-es évekből néhány híradó-, és filmfelvétel is fennmaradt a Rajkókról, melyeket a fellelhető források alapján összerendeztem.

Egy 1933. januári filmhíradóban tűnnek fel fiatal cigánygyerekek, akik a téli zimankóban nehezen megkeresett fillérekért dolgoznak. A magyar nóta apró művelői talán a jövő nagy cigányprímásai. Ennek a filmanyaga sajnos nem maradt fenn, így címe és témája csak a korabeli forrásokból volt rekonstruálható. (Zimankós téli időben..., 1933)

A Magyar Világhíradó filmfelvétele 1935. novemberben számolt be a Budapesten nagy sikert aratott Rajkók zenekarának világkörűli turnéjának indulásáról. Szép a rózsám, nincs hibája című csárdás, majd egy kadenciás koncert friss csendül fel a zenekar húrjain. A felvételen szereplő zenekar 23 tagú felállása 1 primás, 12 hegedűs, 4 brácsa, 2 cselló, 3 bőgő és 1 cimbalom. Az első sorban balról a második hegedűs Farkas Gyula (1921-1990), aki később újra alakította a ma ismert Rajkó Zenekart. Öltözetük népies magyaros stílusjegyeket visel: a fehér bő ujjú ing fölött sújtással díszített világos mellény és szintén sújtással díszített szűk nadrágot viselnek. A ruha díszje a nagyméretű csokornyakkendő. Színpadi mozgásuk fiatalságot és

életenergiát tükröz. (Világ körüli turnéra indult..., 1935)

Egyes források szerint Farkas Gyula csak az 1930-as évek végén játszott a zenekarban, de a felvétel bizonyossága szerint már 1935-ben a Rajkók tagja volt.

Az idősebb zenészek sem hagyhatták természetesen figyelmen kívül a Rajkók zenekarának sikereit. Így háromnegyed évvel később 1936. augusztusban a Magyar Világhíradó filmfelvétele már a „Vén Rajkókat” mutatja be: Budapest zenei újdonsága a régi híres cigányprímások kávéházi zenekara. A Pátria Kávéházban Brahms: 1. Magyar Tánccát játsszák. 36. Rácz Laci prímásnak díszpárnán hozzák a hegedűjét, hogy azzal vezesse a bandát. A felvételen a zenészek kissé szokatlan színpadi zenekari elrendezésben vannak, amit a két szembeállított cimbalmos és a mögöttük ülő brácsások (cigányzenekarban inkább „brácsosnak” hívják) elhelyezkedése is mutat. Feltehetőleg a színpad kis mérete tette szükségessé a megoldást. Azonban nem teljesen példa nélküli ez a színpadi felállás sem. A zenekar 18 tagú összeállítása a prímáson kívül 2 bőgő, 1 cselló, 3 brácsa, 4 második hegedű (köztük ifjú rajkó), 3 első hegedű, 2 cimbalom és 2 klarinét. (Budapest zenei újdonsága..., 1936)

A nagysikerű Vén Rajkók zenekara még 1937 tavaszán is a Pátria Kávéházban játszottak. (Pátria-Kávéház, 1937)

1936-ban *Herczeg Ferenc* egyik darabjára három új magyar rövidfilmet készítettek *Szenzáció* címmel, melynek második darabja *Emlékül Katicának*, ami *Liszt Ferenc* életének egy jelenetét viszi filmre. Ezúttal először szerepel filmen a Rajkó Zenekar. (Filmre vitték..., 1936)

1939-ben *Rajkó Rapszódia* címmel készült egy 10 perces rövid játékfilm *Rodriguez Endre* rendezésében, melyben egy cigányprímás édesapa iskola időben kezdi el tanítani a gyermekeit muzsikálni, hogy összehozzon egy családi rajkó zenekart.

1943-ban a Magyar kívánsághangverseny című musical jellegű szórakoztató filmalkotásban játszott a Rajkók zenekara *Liszt: II. Rapszodiáját*, melyet *Balogh István* rendezett.

Készült néhány akkoriban népszerű fotó is a zenekarról. Az egyik a *Magyar Cigányzene* című folyóirat első 1938. augusztusi számának hátoldalán jelent meg, melyen a képfelirat szerint az Ostende Kávéház világhírű 24 tagú Rajkózenekara látható.

3. kép: Rajkó zenekar az 1930-as évek végén. (képeslap, forrás: OSZK)

Az 1930-as évek második felében az Ostende Kávéházban működő Rajkó zenekarról számos képeslap is készült, hogy az ide látogató turisták megoszthassák emlékeiket a világ számos pontján élő ismerőseikkel.

Az Országos Széchenyi Könyvtár zenei gyűjteményében fellelhető képeslapról további információ nem volt elérhető, azonban a Facebook közösségi oldal segítségével megpróbáltam legalább a zenekar tagjainak nevét megtudni.

A dobogón álló primás *Horváth Elemér*. (Forrás: Kathy-Horváth Lajos, akinek nagybátyja volt). A képen a két szembeállított cimbalmos közül a bal oldali *Horváth Lajos*. (Forrás: Morzsa Oszkár zongoraművész, akinek anyai nagyapja volt). A színpadon a második sorban ülő csukott szemű hegedűs *Farkas Gyula*, a későbbi Rajkó Zenekar alapítója.

További érdekes információkat találtam egy Facebook csoportban. Egy csoporttag (Lukács Csaba) által feltöltött 3 fotó leírásában azt írja, hogy egy angliai koncerten (2016. szeptember 23.) egy idős bácsi elmondása szerint édesanyja által készített fényképeken az 1939-es Ostende Kávéházban működő rajkó zenekar látható. Az idős bácsi történetének ezen része azért kétséges, mert egy internetről letölthető fényképen olyan zenekari tagok által aláírt képeslap hátulja látható, melyből sokat készítettek abban az időben a rajkó zenekarról, ráadásul nem is fénykép. Feltehetően a másik két fotó is egy olyan képeslap, melyet reklám célokra használt az Ostende Kávéház az 1930-as évek második felében. Az aláírt képeslap hátulja mindenesetre értékes adatokkal

szolgál a zenekar tagjainak megismerésében.

Az aláírások alapján a zenekar összeállítása: Járóka Béla, Kőrösi János, valamint (a kép feltöltőjének kommentje alapján) a Farkas Gyula, Toki, Pócsi, Csányi Matyi⁴, stb.

Másik hasonló zenekari képhez egy komment, amely tovább bővíti a zenekar tagjainak névsorát: „bal szélen első a Csocsi, hátul a brácsos a kupak, bal oldalon szoradi cimbalmos, Tokit nem látom”

1941-ben több oldalon foglalkozik a rajkók zenekarával a Tolnai Világlapja, amely külföldi példákat is bemutat gyerekzenekarokra.

„Néhány évvel ezelőtt tűntek fel Budapesten a híres 'rajkó-zenekarok' és a háború kitörése előtt valóságos idegenforgalmi attrakciójává váltak a fővárosnak. A Baedekernek háromcsillagos látnivalói közé sorolták a külföldiek az apró cigánypurdék nagyszerű zenei teljesítményeit és az egész világsajtó fényképes cikkekben méltatta a rajkókat. Később világkörüli útra vitt egy-egy rajkó-zenekart néhány ügyes menedzser és így messzi Kelet-Afrikáig, Dél-Amerikáig is eljutottak a füstösképű kis művészek. Budapesten pedig egyre újabb és újabb rajkó-zenekarokat képeztek ki a józsefvárosi Dankó uccában, a fővárosi muzsikus-cigányok birodalmában. Egy zeneakadémiát végzett cigány-tanár foglalkozott nagy türelemmel és sok fáradsággal az apró lurkókkal, hogy kicsiholja belőlük az istenáldotta tehetséget. Egyik-másik apróság még olyan kicsi volt, hogy le sem hajlott a lába a szék ülőkéjéről és a tanár úr nadrág szíjjal kötözte a szék támlájához, hogy le ne forduljon róla. De a kicsi keze már bámulatos virtuózitással húzogatta a vonót a hegedűn, amelynek mérete természetesen az ő kicsiségéhez aránylott. Legnehezebb feladat volt a tanár számára, hogy az apróságok figyelmét összpontosítani tudja. Mert a hallásban és kézügyességben semmi hiba nem volt, csak olyan bajok fordultak elő, hogy a kicsinyek időnként elbáméskodtak, vagy egyszerűen játszani kezdtek, ahelyett, hogy muzsikáltak volna. De a türelem mégis eredményre vezetett és mire az apróságok a kávéházi dobogóra léptek, már kifogástalanul működött a zenekar.” (A sárga "rajkók" ..., 1941)

Sajnálatos, hogy a cikk név szerint említi az amerikai és japán tanárokat, míg a magyar rajkózenekar tanárát csak „zeneakadémiát végzett cigány-tanárként” említi.

---

⁴ Csányi Mátyás (Budapest, 1929 – Augsburg (Németország), 1980) jazzhegedűs, gitáros, tanár. Eredeti nevén Csányi Ernő kilenc évesen már a 24 tagú Rajkó zenekart vezette. (Válogatás a magyar zeneművész-pedagógusok..., 2014)

A cikk beszámol a világon máshol fellelhető ismert gyermekzenekarokról is, melyek közül az egyik a kaliforniai zenetanár, Charles Moldrem (Karl Moldrem) által megszervezett együttes volt. Az első világháború időszakában a békésebb Kaliforniában, a film birodalmában, a szülők arról álmodoztak, hogy a gyermekeikből mozisztár lesz és ezért már nagyon fiatal korban a különleges tehetségeket keresték. Ebben a környezetben elég volt egy újsághirdetést feladni és máris tolongtak a szülők és gyerekek, hogy Moldrem kiválaszthassa a legtehetségesebbeket. Belőlük alakult az első „Baby-orchester”, melynek bemutatkozása nagy feltűnést keltett. Két évvel később már 26 babazenekar szerepelt Amerika különböző városaiban, mely 20 évvel később már 400 gyermekzenekarra duzzadt.

1934-ben New Yorkban lépett fel a leghíresebb Baby-orchester, melyben a legidősebb muzsikus 6 éves, a legfiatalabb pedig 23 hónapos volt. A gyerekek természetesen kisméretű hangszereken, 32 cm-es hegedűn, 95 cm-es csellón és 120 cm-es nagybőgőn játszottak, melyeken elképesztően szólhattak a különböző klasszikus zeneművek. A fúvós hangszereket mellőzték a gyerekek tüdejének fejletlensége miatt. A legnehezebb természetesen a kottaolvasás betanítása volt, de ezt legyőzve már gyorsan haladtak. (A sárga "rajók"..., 1941)

4. kép The official Hollywood Baby Orchestra (1931. dec. 24.)

Ha valóban a kottaolvasással kezdték a tanítást a gyerekeknek, ahogy ezt a cikk írja, akkor a Rajkó-módszer és később a Suzuki módszer is ebben a tekintetben azért is volt más, mivel a kottaolvasást az elején háttérbe szorították és a zenei kifejezést helyezték előtérbe. Moldrem tanítási módszere sokaknak felkeltette az érdeklődését és egyre ismertebb lett. Abban az időben úgy vélték, hogy a közeljövőben nem lesz ritkaság a hasonló gyermekzenekar. (Baby Orchestras..., 1930) Olyan világhírű zenészek is játszottak ebben a zenekarban, mint *Lorin Maazel* karmester. (Lorin Maazel dies at 84..., 2014) Mindez az eredeti amerikai források

alapján az 1930-as évek elejére tehető (Even & Thurber, 1933). így részben ez tekinthető kronológiailag a magyar Rajkó-módszer és a japán Suzuki-módszer előzményének is, ami talán csak az inspirációt adta más hasonló metódus kidolgozásához, de mégis az elsők között foglal helyet.

Ugyan ez a cikk számol be már 1941-ben arról, hogy Ázsiában is felfedezték a csodagyerekekben rejlő vonzerőt. Japánban korábban is nagy hangsúlyt fektettek a gyermekek zenei nevelésére, de csak a legutóbbi időben álltak össze gyerekzenekarok nyilvános koncertekre. *Shinichi Suzuki* [Sinyicsi Szuzuki] egy tokiói kamarazene-iskola tanáráként mutatott fel először átütő sikert ezen a téren. Az első sikerek után egyre népszerűbbek lettek és a „kis 'sárga' rajkók elindultak a világhír felé...”. Ezzel Suzuki megteremtette az alapjait a világszerte ismert nevével elnevezett módszerének.

Csodagyerekek korábban is születtek, mint Mozart, Beethoven, Schubert, Liszt, stb., akik már egészen fiatalon megmutatták különleges tehetségüket a hangszeren és a zeneszerzésben egyaránt. Azonban a csodagyerekek együttes fellépése, zenekarban való játéka a XX. század első felének attrakciója. (A sárga "rajkók"..., 1941)

1947-ben a fennállásának 39. évében az Ostende Kávéház bezárása nem csak a Rajkók állandó helyének vetett véget, hanem egy korszak zárult le vele. Abban az időben katasztrófális válsággal küzdött a vendéglátóipar és 15 másik nagykávéházzal egyetemben ők sem bírták a súlyos terheket. Úgy üldözték a vendégeket, hogy egyszerűen rossznéven vették, ha valaki kávéházban ült egy kávéra. Az utolsó időkben mindössze egy-két vendég üldögélt az asztaloknál, ami előtte a rajkó zenekarnak, vagy épp híres artistáknak szolgált színpadául. Megfordultak itt híres Hollywood-i filmsztárok, külföldi diplomaták, államférfiak, mely egyik attrakciója volt a fővárosnak. (Bezárt az "Ostende", 1947)

A XX. század második felében is láthatunk példát más rajkó zenekarok alapítására, melyek teljesen függetlenek voltak a *Farkas Gyula* által alapított zenekartól. Azonban ezek közel sem voltak olyan sikeresek, ezért forrás is elég kevés maradt fenn róluk. Az egyik ilyen volt az Újpesti Rajkó Zenekar 1956-ból. (Kirschner, 2009)

5. kép Újpesti Rajkó Zenekar (1956)

A II. Világháborút követő átmeneti évek után 1952-ben *Farkas Gyula* megalapította a ma ismert Rajkó Zenekart, amely sokkal nagyobb sikereket ért el, mint aminek ő maga is korábban tagja volt az 1930-as évek második felében. Így a következő rész *Farkas Gyula* életének és munkásságának bemutatásával foglalkozik, hogy jobban megismerjük azt a pedagógust, aki a cigányzene oktatásában a legmeghatározóbb személyiség volt a XX. század második felében.

[Farkas Gyula - a Rajkók atyja](#)

A doktori disszertációm a magyar cigányzene oktatásáról írom, melyet *Farkas Gyula* munkásságára alapozva szeretnék majd bemutatni. Így a kutatásom egyik lényeges részének alapjául szánom ezt a fejezet részt.

6. kép Farkas Gyula tanítja a rajkókat

Farkas Gyula munkásságának köszönhetően kapott részben új lendületet az 1950-es években a cigányzene, melynek hatásai még a mai napig is érezhetők. 1952-ben alapította meg a Rajkó Zenekart, aminek nem csak művészeti vezetője volt, hanem ő tanította a fiatal rajkókat (cigány gyerekeket) a zenekari játékra. Kiváló szakmai felkészültségét felhasználva olyan egyedi módszerrel tanította a gyerekeket, aminek már nem egyszer külföldi televíziós társaságok is a csodájára jártak. Az úgynevezett Rajkó-módszer elsősorban a kézzől való tanításon alapul, melynek a kotta olvasás nem képezi szerves részét. Így a gyerekek nem a hagyományos Magyarországon megszokott módszerrel tanulnak a hangszerükön játszani, hanem egy eddig iskolai keretek között kevésbé elterjedt módszerrel. Ebből kifolyólag a Rajkó-módszer egy jelentős paradigmaváltást jelent a hangszeres oktatásban, melynek érdemeit egyelőre kevesen fedezték fel és még kevesebben alkalmazzák.

Farkas Gyula 1990-ben bekövetkezett halála miatt természetesen nincs lehetőségem személyesen megismerni és saját kérdéseimet feltenni neki. Így még életében készült interjúk, televíziós beszélgetések, valamint tanítványaival és lányával általam készített riportok alapján tudom csak jobban megismerni és bemutatni őt.

Életút

1921. augusztus 18-án Budapesten született *Farkas Gyula*. Édesanyja *Rácz Anna* soproni, édesapja *Farkas Gyula* a Győr melletti Abda községben nevelkedett, aki Zeneakadémiát végzett hegedűművész, kántor és karmester. Hat évesen kezdett csellózni *Friss Antal*nál. Majd három évvel később bátyja korai halála után édesapja foglalkozott vele és beíratta a Kígyósi-féle zeneiskolában, ahol nyolc-tíz évig tanult hegedülni. Szülei eleinte tiltották a zongorától, mert

egy alkalommal eltörte a hangszer kalapácsait. De erre készített magának egy billentyűzetre hasonlító papír csíkot, amin titokban gyakorolgathatott. Azonban ezt látva szülei egy évvel később már zongorázni is beírátták a zeneiskolába nővérével együtt. Más hangszeren is (bőgő, cimbalom) kiválóan játszott. A Zeneakadémián *Ország Tivadarnál* tanult zeneszerzést és egy ideig *Hubay Jenő* növendéke is volt. 11-12 évesen már Dél-Afrikában muzsikált olyan híres primásokkal, mint *Toki Horváth Gyula*. 13 évesen bekerült az Ostende Kávéházban működő *Rigó Gábor* által vezetett Rajkók zenekarába, ahol egészen 1938-ig muzsikált és segédkezett. Egy-két évvel később már három zenekarban is játszott egy nap: *Vidák József* cigányzenekarában tercesként; a Rajkóban primás, segédprimás és terces, valamint *Nemes Pál* szalonzenekarában. 18 évesen alakította első saját cigányzenekarát, akikkel a Kristály Kávéházban kezdett. A háború alatt katonai szolgálatból rövid idő alatt leszerelték, majd éttermekben muzsikált tovább és a *Müller Károly* által vezetett Beszkárt Zenekarban hegedült. 1945-től ismét saját zenekara volt a kispesti Halásztanya Étteremben. 1950-ben az akkor alakult Állami Népi Együttes egyik alapítójaként kapott másodhegedűs szólamvezetői állást, ahol tíz évet töltött el. Ez alatt nem csak egész Európát járta be a zenekarral, de Kínában és a Szovjetunióban is világsikert arattak.

1952-ben *Farkas Gyula* az Úttörőszövetség elnöksége felkérésére megalakította a Rajkó Zenekart, mivel az 1930-as években az oly népszerű cigánygyerekből álló zenekar megszűnt, melyben ő maga is játszott korábban. Budapesten és környékén élő tehetséges roma gyerekek felkutatásával és tanításával kezdte meg a munkát előbb a IX. kerületi Úttörőházban. A 24 tagú zenekarba olyan tehetségek kerültek be, mint *Jónás Mátyás*, *Bura Kovács Andor* és az akkor még egészen fiatal *Déki Lakatos Sándor*. Első előadásukat félévvel később tartották. Az úttörőházat kinőve hamarosan átkerültek a Rottenbiller utcai KISZ Központ Székházába, ahol *Szigeti Pál* volt az igazgató. Hamarosan kollégiumot alakítottak ki a szomszédos épületből, amivel megindulhatott a vidéki gyerekek beiskolázása. Általános iskolát és gimnáziumot alapítottak, hogy itt tanulhassanak a kis rajkók. Ezekben az években közben még az aszódi honvédség zenekarát is tanította. *Farkas Gyula* a Rajkó Zenekar művészeti vezetője volt egészen 1990-ben bekövetkezett haláláig. A Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki és Kossuth-díjra is előterjesztették.

Három lánya született: az első *Farkas Aranka*, aki francia szakos külkereskedő volt; második *Szomora Pálné Mária* fodrász, és a legfiatalabb lány *Farkas Ilona*, aki a primás *Várad László* felesége lett. Első unokája a hegedűs *Szomora Pál*, aki a budapesti Zeneakadémián tanult, majd a Belga Királyi Zeneakadémián szerezte hegedű tanári diplomáját. Később a Belga Rádió és

Televízió Szimfonikus Zenekarában is játszott. *Szomora Zsolt* cigányprímás lett; *Váradi Gyula* a Zeneakadémián *Perényi Eszter* növendéke. (Szomora Pálné, 2013)

Rengeteg művet komponált és hangszerelt a Rajkó Zenekar számára. Egyedi tanítási módszerének és a Rajkó Zenekar érdekében tett önfeláldozó munkájának köszönhetően óriási sikereket értek el világszerte. Több száz fiatal cigánygyereket tanított a cigányzenére.

Pedagógiai módszere

Az érdeklődésem a cigányzene iránt és az oktatásban szerzett tapasztalataim alapján a disszertációm témájának a magyar cigányzene oktatását választottam. Mivel ez egy viszonylag tág terület, így leszűkítettem a kutatást, hogy elsősorban a Rajkó-Talentum Iskola tükrében vizsgálhassam meg a kérdést. A kutatással szerzett módszertani tapasztalataimat szeretném hasznosítani a klasszikus zene tanításánál, ami egy paradigmaváltást jelentene a klasszikus zenei tanítás területén. Ezt a zongoratanítás területén szeretném a saját növendékeimen keresztül bizonyítani a későbbiekben. A cigányzene neveléstudományi szempontból való vizsgálata egy aktuális kérdés, hiszen az iskolánk által benyújtott úgynevezett Rajkó-módszer jelölését a közelmúltban fogadta el az UNESCO Magyarországi Bizottsága a Szellemi Kulturális Örökség Jó Gyakorlatai közé. A Rajkó-módszer lényege egy olyan zenetanítási módszer, melyet *Farkas Gyula* alkalmazott iskolai keretek között a Rajkó Zenekar művészeti vezetőjeként több évtizeden keresztül.

1952-ben alapította *Farkas Gyula* a Rajkó Zenekart Budapesten, ahol egészen 1990 májusában bekövetkezett haláláig tanította a fiatal cigánygyerekeket sajátos módszerével a cigányzenére. A cigányzene ugyanis hagyományosan apáról fiúra száll, azonban ő mindezt iskolai keretek között végezte, amelynek a lényege így is a kézzől való tanítás. Vagyis például egy hegedűs kisgyereknek megmutatja a dallamot, amit vissza kellene játszania, addig ismételve, amíg hibátlan nem lesz. Ha a hegedűsök nagy része már megtanulta a saját szólamát, akkor ugyanúgy megmutatja a saját hegedűjén a tercéseknek, brácsásoknak, a cimbalmosoknak, a klarinétosoknak, csellistáknak és a bőgősöknek is a saját szólamukat, amiket játszaniuk kell. Majd így végül szépen lassan összeáll a zenemű. A hegedűsök abban az előnyben voltak, hogy mivel a mester szintén hegedűn mutatta nekik a dallamokat, így akár a kezéről is leolvashatták, hogy mit és milyen ujjrenddel kell játszaniuk. Azonban egészen más volt a helyzet egy klarinétos esetén, aki viszont többnyire csak a fülére hagyatkozhatott. Ettől a módszertől erősödött meg igazán a gyerekeknek egy olyan képessége, hogy hallás után bármit lejátszottak, abszolút hallásuk kifejlődött, és a többi szólam alapos kényszerű megismerése miatt úgymond

kinyílt a fülük; vagyis a különböző hangszerek összességét alkotó zenekari hangzás komplexitásának megtanulásával a bonyolultabb harmónia felépítmények és dallamszerkesztés, ellenpontozás technikájával ismerkedtek.

Farkas Gyula amikor egy-egy klasszikus művet tanított így a gyerekeknek, akkor mindezt a saját hangszerelésében tette, hiszen ezeknek a műveknek előtte nem létezett nagy cigányzenekarra hangszerelt változata, amiben például cimbalom is lett volna. Ehhez hozzátartozott a zenekarban való játékmód alapvető követelménye a kottahűség, amiből azonban nem engedett annak ellenére, hogy a gyerekek nem saját kottájukból tanulták a műveket.

A Rajkó-módszer, illetve a kézzől való tanítás alapvetően abban különbözik a hagyományos hegedűiskoláktól, hogy a kotta nélkül való tanulást és játékot tartja szem előtt. Ennek hatására a gyerekek később jobban emlékeznek a zeneművekre és a hallásuk is sokkal kifinomultabb lesz. Ezért úgy gondolom, hogy a Rajkó-módszer egy paradigmaváltás a hangszerstanulásban.

Gyula bácsitól a gyerekek nem csak zenei téren tanulhattak, hanem az élet más területeire is kiterjedt a figyelme. Mindig nagyon fontosnak tartotta azt is, hogy egy előadó hogyan öltözködik és hogyan viselkedik a színpadon, illetve azon kívül. Ezért minden próba alkalmával megkövetelte a gyerekektől az elegáns zakó, nyakkendő viseletét még a nyári hónapokban is. A pontosság szintén alapvető követelmény volt. Az első amerikai turnéig (1972) előírta a rövid haj viseletét is, ám azonban ebben az esetben a külföldi impresszárió kimondottan kérte a kissé hosszabb frizurát. A színpadon fegyelmezetten, rendezett üléssel, mosolyogva kellett a primás minden mozdulatát figyelni. Az ékszerek viselete nem volt megengedett a fellépések alkalmával. A színpadot elhagyva a gyerekeknek a zenekar hírnevéhez méltóan kellett viselkedniük, nehogy szégyent hozzanak magukra, vagy országukra.

Farkas Gyula halála után *Gerendási István* megalapította a Talentum Kulturális Fórumot, mely 1990-ben létrehozta a Rajkó Zenekarhoz szorosan kapcsolódó művészeti iskolát, a több névváltoztatás után jelenleg Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskola névre keresztelt intézményt. Néhány éve még *Suki András* primás tanította a fiatal tehetséges cigánygyerekeket az iskola zenekarában, aki jelenleg is a művészeti vezetője a profi Rajkó Zenekarnak. Mivel ő is *Farkas Gyula* növendéke volt, így első kézből érezhette a Rajkó-módszer hatásait és az ezzel járó életérzést. A vele készített interjút a mellékletben közöltem.

Az első nagy fejezet a cigányzene kialakulásának és történetének, valamint a XX. század első felében a társadalmi presztízsenek megismerésébe engedett bepillantást, mely táptalajt biztosított az 1930-as évek második felében működő Rajkók zenekarának. Egykori tagja *Farkas*

Gyula alapította a ma ismert Rajkó Zenekart, akivel megismerkedhettünk a fejezet során. A következő fejezetben szeretném alaposan bemutatni a Rajkó Zenekar történetét.

Rajkó Zenekar

A Rajkó Zenekar története a cigányzene történetének egy jelentős szeletét képezi. Azonban a cigányzene rövid bemutatása csak az előzményét képezi a disszertáció tárgyának, ami maga a Rajkó Zenekar történetének feltárása és az ott használt zeneoktatási módszernek a megismertetése. Valamint a cigányzene bemutatása során korábbi saját kutatásaimat is részben felhasználtam, ami szintén indokoltá teheti a külön fejezetben való tagolásukat.

A zenekar rövid bemutatása

A Rajkó Művészegyüttes egy budapesti művészeti csoport, mely a Rajkó Zenekarból és a Rajkó Tánckarból áll. A zenekar tagjai cigány muzikusok, akik úgynevezett Rajkó módszerrel tanultak rendszerint gyermekkoruk óta. Ezzel szemben a tánckarnak jellemzően nem cigány tagjai vannak.

A Rajkó Zenekart 1952-ben alapította *Szigeti Pál* igazgató és *Farkas Gyula* művészeti vezető, karmester azzal a céllal, hogy az ország különböző pontjain élő roma fiatalok számára lehetőséget biztosítsanak a cigányzene hagyományainak ápolására. Szigeti Pál munkájának köszönhetően ismerte meg a világ a zenekart és ő alakította ki a művészegyüttes imázsát. Farkas Gyula hívta életre a „rajkó iskolát”, ahol zenei oktatást és érettségire való felkészítést egyaránt kaptak a diákok. Az ő feladata volt a tehetséges cigánygyerekek felkutatása, akiket többnyire kézzel tanított hangszerjátékra, mely az úgynevezett Rajkó módszer egyik jellegzetes alappillére. Ezen felül több nagy klasszikus zenekari művet hangszerelt át cigányzenekari hangzással a Rajkó Zenekar számára, többek között Liszt, Bartók és Kodály egyes műveit. Farkas Gyula munkáját *Mészáros Tivadar*, majd később (*id.*) *Suki András* folytatta. Az elmúlt több mint hatvan év alatt több ezer kiváló cigányzenész került ki az iskola falai közül.

A **Rajkó Zenekar** a cigányzenét az éttermek szűkös színpadairól a világ nagy koncerttermeibe emelte. A világ több mint 110 országában léptek már fel Amerikától kezdve Ázsián át. A zenekar műsorán az adott programhoz alkalmazkodva felcsendül cigányzene, népzene, operett és nagy klasszikus művek egyaránt. Különböző formációkban lépnek színpadra: koncertező nagyzenekari felállásban, vagy akár 6-8 tagú kamaraegyüttesként.

A **Rajkó Tánckar** 1950-ben alakult és 1973 óta működik hivatásos tánckarként. A Rajkó Zenekar folklór és operett műsoraiban rendszeresen szerepelnek, de fellépnek kamaraprodukciókkal nemzetközi estélyeken, rendezvényeken is. A társulat a világ 34 országában adott sikeres műsort, köszönhetően olyan kiváló koreográfusaiknak, mint *Somogyi Tibor* és *Szirmai Béla*.

A **Rajkó Művészegyüttes** az egyetlen olyan művészeti csoport, akik cigányzenekari kísérettel viszik színpadra a különböző népi táncokat és operett koreográfiákat. A művészegyüttes jelenlegi igazgatója *Gerendási István*, aki 1976-ban került az együtteshez. Hozzá köthető *Farkas Gyula* munkásságának folytatásaként a művészeti iskola 1990-es megalapítása, mely a cigányzene egyetlen fellegvára, ahol a cigányzenét iskolai keretek között sajátíthatják el a tehetséges főként roma fiatalok. A 2000-es években az iskola kihelyezett tagozatokat is nyitott, hogy a diákok saját lakóhelyükhöz közelebb kapják meg a szükséges zenei képzést.

A következő részben a zenekar történetének részletesebb bemutatásával foglalkozom. Ennek érdekében a kutatásaim során fellelt egykorú sajtóból dolgoztam fel több száz cikket, interjút és beszélgetést. Ezekről egyesével tartalmi összefoglalót írtam és a legfontosabb részeket szó szerint idéztem, melyet a disszertációm mellékletében helyeztem el a könnyebb olvashatóság érdekében. Továbbá elsősorban *Gerendási István* a Rajkó Zenekar jelenlegi vezetője adott nekem több alkalommal interjút, melynek segítségével még mélyebben sikerült betekintést nyernem a zenekar múltjába.

A Rajkó Zenekar első évtizedei

A zenekar alakulása

A zenekart 1952-ben alapította *Farkas Gyula*, legalábbis ma ez az elfogadott története az alapításnak. Azért is merül fel az alapítás időpontjának a kérdése, mivel *Farkas Gyula* egy vele készített riportfilmben (Hajdú, 1986) úgy nyilatkozott, hogy 1953-ban kérték fel őt a Rajkó zenekar alapítására. Azonban *Gerendási István* - a zenekar jelenlegi igazgatója – Gyula bácsival folytatott beszélgetésekre alapozva viszont 1952-t jelölte meg az alapítás évének. Ezen felül az első Rajkósok közül *Farkas János* „*Burkus*” elmondása szerint 1952-ben *Csámpai Ivó*⁵ mellett tanította őket *Farkas Gyula*, melyre azonban nem találtam további információt.

1986-ban **Zenés beszélgetés *Farkas Gyulával*** címmel készített a Magyar Televízió egy műsort, melyben *Alföldy-Boruss István* volt a műsorvezető. A beszélgetés teljes szövegét mellékletben is közlöm, mivel a Rajkó Zenekar és annak művészeti vezetőjével készült egyik legjelentősebb forrás dokumentumnak tartom. Ebben *Farkas Gyula* a zenekar alapításáról is beszélt, melyet szó szerint idézek:

---

⁵ *Csámpai Ivó* (Fiume, 1899. július 24. – München, 1984. október 18), zeneszerző, zenetanár. (Válogatás a magyar zeneművész-pedagógusok..., 2014)

„A magyar muzsikások szerepe is jelentős volt a verbunkos kultúrában, elég, ha a hallatlan népszerűsége szert tett *Lavotta János* nevét említjük *Csermák Antalé* mellett. Műveik *Csámpai Ivó*, századunk kiváló hangszerező zenésze kiigazítása mellett váltak a nagy cigányzenekarok repertoárdarabjaivá.” (Csemer)

„*Riporter*: Gyula bácsi! Én úgy tudom, hogy az ön nevéhez fűződik a Rajkó Zenekar megalapítása. Mikor kezdődött ez?

Farkas Gyula: 1953-ban megkért a Budapesti Úttörő Szövetség elnöksége, illetve felrendeltek, hogy volna-e kedvem megalakítani a Rajkó Zenekart. Mondtuk, hogy nagyon szívesen és nagy örömmel vállalnám, de ehhez lehetőségek is kelleneek: hangszer, stb. Kijelölték a XI. kerületi Úttörő Palotát és egyelőre Aradi Ottó igazgatósága alatt ott voltunk. De olyan kicsi volt a helyiség.

Riporter: Említette Gyula bácsi, hogy kicsi volt a helyiség. Hány fővel indult tulajdonképpen ez a Rajkó Zenekar?

Farkas Gyula: 16 főt toboroztam össze annak idején. Kis helyiségek voltak, hangszer sem volt nagyon. De hát úgy szereztünk hangszert. Behozták a saját nagy hangszereket. De ezt nem engedték meg a szülők, mert tönkremennek a hangszerek. Így nagy nehezen átkerültünk a Rottenbiller utcába. Ott már nagyon rendes körülmények közt voltunk. Hangszereket is kaptunk. Ott mindennapos rendszeres munkával elindultunk. Ott már 8-9 hónap múlva már előadásokat is tudtunk tartani.” (Hajdú, 1986)

A kutatásom során *Gerendási Istvánnal*, a zenekar jelenlegi igazgatójával is készítettem interjút. A beszélgetés folyamán elmesélte, hogy (*Farkas*) *Gyula* bácsi elmondása szerint 1952-ben, amikor megalakult a Rajkó zenekar, akkor még ők nem itt voltak a Rottenbiller utcában, hanem a Mátyóki úton a XI. kerületben. Ott volt egy úttörőház, az adott helyet nekik. Ez vitatható a mai napig, hogy már akkor 1952-ben Rajkó név alatt alakultak meg, vagy csak 1953-ban, amikor ide kerültek a Rottenbiller utcába. Gyula bácsi szerint már a Mátyóki utcában Rajkó zenekarként működtek. Tehát 1952-t vesszük a zenekar megalakulásának még akkor is, ha nem itt a Rottenbiller utcában történt a dolog – mondta a zenekar jelenlegi igazgatója.

Gerendási István úgy tudja, hogy *Csámpai Ivó* a korábbi 1935 körül alakult Rajkó zenekarnak volt az alapítója. A kutatásom során azonban sajnos nem találtam további utalásokat arra vonatkozólag, hogy valóban *Csámpai Ivó* alapította volna meg a korábbi Aranyosi féle Rajkó zenekart.

Csámpai Ivó nem ezt a Rajkó zenekart alapította meg – folytatta *Gerendási István* a Rajkó Zenekar alapítására vonatkozó kérdésre adott válaszát. [...] Az Ostende Kávéházban játszott zenekar teljesen független ettől, melyben Gyula bácsi is ott játszott 1937-39 között és fotó is van róla. Ivó bácsi alapította meg, amit anno Rajkó zenekarnak hívtak, csak a II. világháború után megszűnt, szétesett. Kinek az ötlete volt, hogy ezt is Rajkónak nevezzék, mint azt a zenekart, ami megszűnt, ezt nem lehet tudni pontosan.

Az volt a szándék, hogy nagyon fiatal gyerekekből hozzanak létre egy zenekart, kimondottan gyerek zenekart. A rajkó pedig cigányul gyereket jelent.

Kecskés Sándor klarinétművész is szerepelt abban a filmben, melyet az eredetileg KISZ Központi Művészegyüttes (KME) 50 éves évfordulójára készített a Magyar Televízió. A Rajkó Zenekar alapításáról így nyilatkozott:

„Úgy tudom, hogy egy régebbi rajkó zenekart akartak feleleveníteni velünk, az úgynevezett Aranyosi Rajkó zenekart, akik az Ostende Kávéházban játszottak. Ilyenek, hogy *Boros Lajos*, *Toki Horváth Gyula*, *Gáspár Béla* apósom is benne volt, *Hankó Farkas Ferenc* a nagybátyám. Nagyon nagy nevek voltak. *Farkas Gyula* bácsi, aki későbbi karmesterünk volt a Rajkó Zenekarban. Ennek mintájára alapította *Farkas Gyula* bácsi és a *Boross Lajos* bácsi - akik az Állami Népi Együttesben voltak - a XI. kerületi Mátyóki úton a Rajkó Zenekart. Ez lehetett az indíték. 1952-ben alakult. 1953-ban voltunk Parádfürdőn az úttörőházzal lent nyaralni. Volt egy tánckar, volt egy fűvös zenekar, ahol szinte ott kovácsolódott össze az együttes. Ott lett együttes jóformán. Gyula bácsi minden nap tanított minket. Én személy szerint ott kezdtem el klarinézni tanulni. Gyula bácsi kezdte el velem az egész pályámat.” (50 éves a Talentum Művészegyüttes, 2000)

Szigeti Pál menedzselte az együttest és részben az ő segítségével fejlődött világhírűvé a Rajkó Zenekar. Így valójában ez a siker két embernek köszönhető, *Farkas Gyulának* és *Szigeti Pálnak*. Egyiknek sem kevesebb vagy több az érdeme – vélekedik Gerendási István, a zenekar jelenlegi igazgatója.

A Gyula bácsi eleinte egyedül tanított - emlékezik vissza *Gerendási István* a *Farkas Gyuláról* folytatott beszélgetések során. Emlegetett egy Nyúl Pistát is Gyula bácsi, aki egy rövid ideig tanított mellette. Majd később az 1980-as években megjelent *Mészáros Tivadar*; *Nyári László* - aki ragyogó muzsikus volt és zenét is szerzett; valamint *Kovács Árpád* - aki egy roma származású klasszikus zenész és az Operaháznak a hegedűse is volt. Ők tanították a kis zenekarokat. Sokak véleménye szerint *Mészáros Tivadar* volt a Gyula bácsi mellett a második legjelentősebb személy abban az időben, aki a leghosszabb ideig tanított mellette. Ő is hangszerelt és voltak saját szerzeményei. Tibi bácsi mindig elmondta, hogy amikor ő a Rajkóhoz került, akkor még a Duna Művészegyüttes prímása volt. Nem olvasott partitúrát, ezért Gyula bácsi annyit mondott neki: csak figyelj! Nem magyarázta el neki, hogy ez hogyan is

működik, hanem gondolkodásra kényszerítette. Ezért gyakran emlegette, hogy sokat köszönhet a Gyula bácsinak.

7. kép Rajkó Zenekar (1966)

Három zenekar volt: a Lavotta, a Csermák és a Bihari. A Lavotta zenekar az egészen fiatal 11-13 éves gyerekekből állt, míg a másik két zenekarban többnyire idősebbek és magasabb tudással rendelkező növendékek tanultak. A Csermák és a Bihari zenekart mindig a Gyula bácsi tanította, de gyakran belátogatott a kis zenekar próbáira. Megnézte, hogyan fejlődnek a gyerekek és a művészeti vezetők hogyan vezetik a próbákat. Ekkor már kinézte azokat a tehetséges gyerekeket, akik rövid időn belül a magasabb tudással rendelkező zenekarokba kerülhettek.

A zenekar eleinte csak az amatőr tánckart kísérte. *Szigeti Pál* igazgató kezdeményezésére 1977-78 körül *Somogyi Tibor* – aki a Duna Művészegyüttesnek volt a vezetője -, megalakította a Stúdió tánckart. Eleinte csak négy pár táncosból állt, akik már jól tudtak táncolni. Azonban Tibi bácsi szerette volna tovább fejleszteni saját nevelésű fiatal táncosokkal, ahogy azt Farkas Gyula is tette a Rajkó zenekarral minőségben és mennyiségben egyaránt. Így később egy nagy létszámú Stúdió tánckar jött létre. Az amatőr és a Stúdió tánckarnak más-más volt a programja, így a Rajkó zenekar mindkét tánckar műsorát megtanulta, mert hol az egyik, hol a másik csoportot kellett kísérni.

Egyetlen Rajkó zenekara volt a KISZ Központi Művészegyüttesnek, azonban gyakran előfordult, hogy párhuzamosan több feladatot kellett ellátniuk akár egyidőben három külföldi fellépés keretében. Ezért meg kellett osztani a zenekart, hogy eleget tegyenek a számtalan

felkérésnek. Mivel 1976-ban 106 fő volt a zenekar létszáma, így nem okozott gondot egy időben akár három felé szerepelnie a zenekarnak.

Gerendási István - a zenekar jelenlegi igazgatója - mesélt a vele készített interjú folyamán arról, hogy 1976-ban miként került délutános nevelőtanárként a Rajkóhoz.

Véleményem szerint az úgynevezett Rajkó módszer egyik alappillére az iskola bentlakásos jellege, amely során nevelőtanárok felügyelnek egész nap a gyerekekre, az oktatásukra, a szabadidő megfelelő eltöltésére, a felkészülésre a másnapi órákra, valamint a kollégiumi tartózkodásukra. Így a nevelőtanárok is szerves részét képezték a Rajkónak.

„1976-ban délutános nevelő tanárként vettem fel a munkát – mesélt magáról *Gerendási István*, a zenekar jelenlegi igazgatója. Tudniillik a Rajkó zenekar mellett három nevelőtanár dolgozott, tehát a nap 24 órájában mindig volt a zenekar mellett nevelő tanár. Volt egy délelőtti, aki főleg a gyerekek oktatásával foglalkozott, tehát ami oktatás, az mind hozzá tartozott. Azután volt délutános nevelőtanár jómagam. Nekem főleg a gyerekeknek a szabad ideje, amivel törődnöm kellett, illetve a tanulószoba, a délutáni felkészülés a másnapi órákra. Volt kollégiumi nevelő tanár, mert akkor volt itt egy 35 fős kollégium. A kollégiumi nevelőtanárnak a kollégiumi feladatokat kellett ellátni. Ez a dolog végül nagyon jól működött, hiszen abban az időben nagyon sok vidéki tanulója volt a Rajkó zenekarnak, akik sokszor hétvégén sem tudtak haza menni, tehát itt hétvégi ügyeletre is szükség volt.”

Gerendási István beszámolt a beszélgetések során a művészegyüttes családi hangulatáról és a közösség erejéről.

Véleményem szerint a gyerekek fejlődésének egyik inspiráló forrása lehetett, hogy a Rajkósok ebben a művészileg sokszínű házban és közösségben töltötték a napjaikat, ami egyben példát is állíthatott a gyerekek elé. Nem mellékesen Magyarországon a XX. század második felének első évtizedeiben a kulturális élet is olyan lehetőségeket nyújtott ezeknek a csoportoknak, amik a művészi kibontakozásuknak teret engedett.

„Én 1976-ban amikor ide kerültem – meséli *Gerendási István* -, mikor beléptem az épületbe, én valamit megéreztem, amit aztán a későbbiekben meg tudtam magyarázni. Rájöttem, hogy itt nagyon különleges dolgok történnek és ez sokkal több mint egy művészegyüttes. Ez egy igazi nagy család volt, ahova nem csak azért jöttek a különböző művészeti csoportok tagjai, mert a művészeti tudásukat akarták fejleszteni és kamatoztatni, hanem bekerültek egy nagyon jó közösségbe. A különböző csoportok

tagjai nagyon jó barátságban voltak. Közös produkciók is voltak, amikor a tánckar, a zenekar és az énekkar egy produkción belül lépett fel. De akár más művészeti csoportokkal is alkottak művészeti produkciókat. Ez az együttes akkoriban a magyar kultúrának egy olyan része volt, maga az együttes miliője, ami kikerülhetetlen volt. Akkoriban olyan klubélet folyt, ahol nagyon komoly házon kívüli előadók, zenekarok léptek fel hétvégén. Az egyik termet még ma is mozi teremnek hívjuk, mert ott bemutató előtti filmeket vetítettek. Tehát ami még a moziban nem ment, az itt a Rottenbiller utcai Rajkó székházban bizony vetítésre került. A kultúrák találkozóhelyének is a színtere volt ez az együttes. Nagyon szerettek ide jönni más művészek megismerkedni az itteniekkel. Illetve olyan klubesték voltak, ahol nem lehetett beférni a színházterembe, mert olyan érdeklődés volt a különböző előadások iránt. Itt színháztól kezdve az Új Zenei Stúdióon keresztül nagyon sok érdekes, újszerű művészeti produkció jött létre. Ez a ház otthont adott olyanoknak is, akik a későbbiek folyamán befutott nemzetközi hírnévű művészek lettek. Tehát a ház nagyon nyitott volt, nagyon nagy befogadó készsége volt mindenféle művészet iránt, szerette a sokszínűséget. A Szigeti Pali bácsi is azért hozott létre azután 32 művészeti csoportot – mely a csúcspont volt -, mert a kultúra megszállottja volt és nem zárt ki semmilyen új kezdeményezést. *Simon Alberték*, tulajdonképpen az Új Zenei Stúdió előre vetítette azt, hogy itt valami... sokan még mutogattak is, hogy nem normálisok, mert olyan zenét játszottak, ami akkoriban megrázkódtatta az embereket. Innen kerültek ki olyan kortárs zenészek, akik a mai napig is a magyar zenei életnek meghatározó művészei. Tehát ez a ház nagyon sok funkciót töltött be és nagyon sok minden történt pozitív értelemben. [...]"

A művészegyüttes abban az időben visszatérő vendége volt az USA és más Nyugat-Európai ország legnagyobb színpadainak – mesélte tovább Gerendási István -, holott abban az időben a magyar átlag polgár nem tudott kijutni ezekbe az országokba. Többek között már az 1960-as években a Carnegie Hall-ban is játszottak, ahova vissza is hívták őket, ami szintén a zenekar óriási sikerét mutatja. Ez természetesen nem adatott meg minden zenekarnak abban az időben sem, így erre különösen büszkék lehetnek. Ez az együttes volt az egyik, amelyik itthonról a legtöbbet utazott a világban és rengeteg előadásuk volt hazánkban is. A zenekar tagjai már egészen fiatal korukban annyit voltak színpadon, hogy ez már teljesen rutinná vált számukra. Így nem reszkető lábakkal mentek ki a világ nagy színpadaira, hanem kellő önbizalommal és tudással.

Véleményem szerint a Rajkó módszer egyik alapeleme a pódiumon megszerzett rutin, melyet csak a számtalan fellépés alkalmával lehet megszerezni.

A vasfüggöny időszakában Nyugat-Európából és a tengeren túlról nem sok ember érkezett Magyarországra. Azonban vélhetően kíváncsiak voltak, hogy odaát milyen a kultúra. Így rengeteget utazott a Rajkó Zenekar és más együttesek is, de ezek közül a Rajkó az élen járt. 1956 után sokan elhagyták Magyarországot és szétszóródtak a világ különböző részein, akiknek természetesen hiányzott a saját kultúrájuk. Így ahova éppen meghívást kapott a zenekar, ott a helyi közösségen túl gyakran a disszidens magyarok is nagy örömmel fogadták őket.

Az 1970-es években a Rajkó Zenekar az Egyesült Államokban is turnézott, melyet még további négy koncertkörút követett kiegészülve Mexikóval és Kanadával. Felléptek a Carnegie-Hallban, az ENSZ Palotában és a Kennedy Centerben is.

Az 1970-es évek elején a művészegyüttes az évi 700 hazai fellépés mellett szívesen látott vendég volt a világ minden táján. Műsorai felölelik a magyar néptánc, a tematikus tánc, a zene és az ének különböző területeit. A szimfonikus zenekar, a kamarazenekar, a kórusok és a szólóisták is kiemelkedő eredményeket értek el Magyarországon és külföldön egyaránt. Kifejezetten a művészegyüttesnek alkották a bemutatásra került művek jelentős részét a legkiválóbb magyar zeneszerzők és koreográfusok. 1975-ben az együttes - fennállásának 25. évfordulója alkalmából - kiérdemelte a Munka Vörös Zászló Érdemrendet, mely az akkori legmagasabb állami kitüntetésnek számított. Ezt a kitüntetést korábban a Magyar Állami Operaház, majd a Magyar Állami Népi Együttes kapta meg. 1970-es évek végére a művészeti csoportok számának növekedésével az előadások száma megközelítette az 1100-at.

Az 1980-as években a zenekar vendégszerepelt a londoni Royal Albert Hall-ban, Párizs legismertebb koncerttermeiben és a berlini Bundestag épületében is.

[A Rajkó Zenekar a rendszerváltás után](#)

A Rajkó zenekar élete a rendszerváltást követően gyökeresen megváltozott. Az 1950-ben a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH) megalapította az MT Központi Művészegyüttest, aminek keretében néhány évvel később kezdett el működni a Rajkó zenekar is. 1955-ben az MTH-től az együttes irányítását és fenntartását a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), majd 1957-ben a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) vette át. Így állami fennhatóság és finanszírozás alatt működött egészen a rendszerváltásig a Rajkó zenekar és a művészegyüttes, habár ez nem jelentett feltétlen politikai elköteleződést.

A fenntartó KISZ feloszlása után, vagyis a rendszerváltást követően a kisebb csoportok megszűntek, a szerencsésebbek pedig új támogatót találva kiváltak az együttesből. A nemzetközileg is jelentős értéket képviselő tánckar és a Rajkó zenekar a Talentum Kulturális Fórum irányítása alatt, alapítványi formában működött tovább. A finanszírozási gondok kezelésére létrehozták a Talentum Művészeti Iskolát néptánc, versenytánc, színpadi tánc és zenetagozattal. A régióban egyedül itt lehetett cigányzenét tanulni iskolai keretek között és középfokú előadóművészeti végzettséget szerezni.

8. kép Mészáros Tivadar (művészeti vezető)

Az 1990-ben bekövetkezett alapító, művészeti vezető *Farkas Gyula* halálát követően *Mészáros Tivadar* vette át a Rajkó Zenekar művészeti irányítását és tanítását a hagyományoknak megfelelően. A zenekar repertoárját tovább bővítette részben saját hangszereléseiével.

1997-ben a művészegyüttes akkori igazgatója *Gerendási Istvánt* kérte fel, hogy vezesse tovább az intézményt. Ekkor ugyanis egyszerre távozott a teljes vezetés, az igazgató, az igazgatóhelyettes, a művészeti igazgató, a gazdasági igazgató. A művészegyüttes gazdaságilag is meglehetősen gyenge lábakon állt, mivel a kassza üres volt. Arra

az évre egyetlen előadása sem volt lekötve. Az egész országban elment a híre, hogy vége a Rajkó Zenekarnak. Végül napokig tartó töprengés után elvállalta az intézmény vezetését, ami ilyen nehéz helyzetben óriási felelősséget jelentett. Hiszen, ha megszűnt volna az intézmény, akkor az a közvélemény szemében az ő nevéhez fűződött volna. Az együttes művészeiben való bizalom és a velük eltöltött több mint húsz év volt az, amiért bevállalása szerint mégis elvállalta az intézmény vezetését, miután kijelentették, hogy mindenféle nehézségeket elviselve közösen küzdenek az együttes fennmaradásáért – emlékezett vissza *Gerendási*. Így született újjá a Rajkó Zenekar, mely már nem gyerekekből, hanem az időközben felcseperedett zenekar tagjaiból állt.

1997-ben újra az Amerikai Egyesült Államokban turnézott a zenekar 3 hónapon keresztül, majd a 2000-es években India, Ausztrália, Japán, Kína, Indonézia, Izrael és Málta közönsége is hallhatta őket. Számos művészeti kitüntetést és elismerést kapott ebben az időszakban a zenekar és a tagjai is külön.

2002-ben a Rajkó Művészegyüttes kénytelen volt felszámolni az egyik legnagyobb sikereket elért csoportját a nagy tánckart, az állami támogatás tudatos visszaszorítása miatt. Így ebben a formában november 23-án volt utolsó előadásuk a Bábszínházban. (Az Együttes története, 2012)

2008-ban itthon és külföldön 174 előadásuk volt. (Farkas, 2009)

2009. november 4-én XVI. Benedek pápa és mintegy 60 ezer zarándok előtt lépett fel a Rajkó Zenekar Vincze Lilla közreműködésével a Vatikánban, mely a zenekar életében az egyik legkiemelkedőbb koncertnek számít. Ezt követően a zenekar tagjai és a vezetők közül hárman is személyes audiencia keretében találkozhatott a pápával, majd a Vatikán Rádióban élőben szerepeltek.

9. kép XVI. Benedek pápa és Vidák Zsigmond (prímás)

10. kép Suki András (művészeti vezető)

Mészáros Tivadar 2010. januárban elhunyt, így új fejezet indult a zenekar életében. A Rajkó Zenekar művészeti vezetőjének *Suki András*t kérték fel, aki már korábban a zenekar tagja és abban az időben az iskola kis zenekarának tanára is volt. *Suki András* 1955-ben született Törökszentmiklóson. 10 évesen került fel Budapestre, amikor legidősebb bátyja elhozta a zenekar felvételi vizsgájára. 1982-ig volt a Rajkó Zenekar vezető primása. 2005. szeptembertől az iskola zenekari tanára, majd 2006-tól a zenetagozat vezetője.

2010. februárban került megrendezésre a Vándorlók és Útonlévők Pápai Tanácsának szervezésében három napos vatikáni tanácskozás, melynek keretében négy hónap után újra a Vatikánba és Rómában lépett fel a Rajkó Zenekar.

2011-ben a Rajkó Zenekar tulajdonlásáért megindult a harc, mely még képes volt profitot termelni. Az állami támogatások hiányában anyagi függőségbe kényszerített zenekart szétzilálták, megosztották. A világszerte ismert Rajkó név használata körül vita és per alakult ki. Ezek következményeképp az évtizedeken át együtt muzsikáló zenészek között a széthúzás ütötte fel a fejét.

2011 őszén a várt állami támogatás nem érkezett meg, így következő évben a fenntartó már nem tudott fizetést adni a zenekarnak. A zenekar további sorsa így ellehetetlenült. Az állami támogatást ettől kezdve átcsoportosították a Kormány által létrehozott Design Terminál Kft. részére, amely át akarta venni a Rajkó Művészegyüttes (Zenekar és Tánckar) működtetését.

2012 év elején már a Rajkó Alapítványt is át akarták venni, mely az iskolát működtette. Elképzelésük szerint az újra alakított Rajkó Zenekarba a régi tagoknak felvételi eljárás keretén belül dőlt volna el a további sorsuk. A zenekar tagjai így a biztosabbnak tűnő állami támogatást élvező új Nemzeti Rajkó Zenekar és a korábbi fenntartóhoz fűződő lojalitása közötti választás elé kényszerültek a megélhetésük miatt. Így egyes tagok felvételi után bekerültek az új zenekarba, de a nagyrészüket megmaradt a korábbi fenntartónál. Ez sajnos személyi ellentéteket szült a művészek között.

Azonban Design Terminál Kft. újonnan létrehozott zenekara egy éven belül felbomlott a további állami támogatás hiányában. Így akik a nehéz időszakban hátat fordítottak a zenekarnak, azok sajnos utcára kerültek. A havi fix fizetés elmaradása az eredeti Rajkó Zenekart rendkívül

nehéz helyzetbe hozta. A mindennapi próbák száma drasztikusan lecsökkent eleinte heti egy alkalomra, később pedig csak új műsorszámok, vagy külföldi turnék előtt próbáltak. Ez természetesen a minőségre is rányomta a bélyegét. Jelenlegi bevétele is a zenekar tagjainak csak a fellépések után jár, ami a zenészek megélhetését és a művészegyüttes fenntartását is bizonytalanná teszi.

2016. szeptemberben a Rajkó Zenekar 64 éves sikertörténetének legmagasabb szakmai elismerését kapta, amikor az UNESCO (ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet) Magyar Nemzeti Bizottság Szellemi Kulturális Örökség Szakbizottságának ajánlása alapján a *Rajkó-módszer: tehetséges roma gyerekek zenei képzése az alapoktól a színpadi előadóművésszé nevelésig*, felkerült a Szellemi Kulturális Örökség megőrzését szolgáló jó gyakorlatok nemzeti nyilvántartására. Már a doktori kutatásaim elején a művészegyüttes vezetőivel közösen kezdeményeztük a Rajkó Zenekarban és az utánpótlás nevelésében évtizedeken át használt zeneoktatási metódus elismertetését. Az eljárás hosszú éveket vett igénybe, míg végül sikerült megkapnunk a várt elismerést. Itt jegyezném meg, hogy néhány hónappal később a Kodály-módszer is felkerült erre a listára. A Rajkó módszer egyedüli kutatójaként büszke vagyok, hogy egy olyan témát mutathatok be a nagyközönségnek a disszertációmban, mely nem csak Magyarországon, hanem nemzetközi tekintetben is az egyik legnagyobb nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezet elismerését élvez.

A művészegyüttes és azon belül egyaránt a Rajkó Zenekar sikereit számtalan nemzetközi versenyen elért díj, kitüntetés, elismerés, valamint hazai és külföldi rádió, televízió, film és hangfelvétel dokumentálja. A zenei élet legnagyobb elismeréséi, valamint a színház- és filmművészet számos kiemelkedő alakja került ki a művészegyüttesből, mely fennállása alatt mindig hű volt a kezdetektől megfogalmazott gondolathoz: vagyis ápolja, fejlessze és terjessze a magyar nép művészetét nemcsak hazai, hanem külföldi szereplései alkalmával is.

Az éremnek mindig két oldala van és az igazsághoz rendszerint árnyoldal is párosul. Kutatásaim során rengeteg segítséget kaptam volt Rajkósoktól vagy olyan személyektől, akik még mindig a zenekarnak és az iskolának szentelik az életüket vagy csak egyszerűen a múlt iránti tiszteletből, esetleg hálából pozitívan gondolnak vissza az itt eltöltött éveikre. Azonban talákoztam természetesen olyan személyekkel is, akik a múltat felmagasztalva, azonban a jelenben a sárba tiporva fejtik ki gondolataikat. Sokszor tapasztaltam akár a volt Rajkósok között is az érdektelenséget, mely a múlt elismerésén túl egyfajta szakmai csalódottságból fakadhat a jelenben. Számos kiváló zenész kényszerült főleg a rendszerváltást követő időszakban a szakma elhagyására, melyet többen törésként élhettek meg az életükben.

A kutatásom során *Gerendási István* volt az a személy, aki az egyik leghitelesebb alanynak bizonyult a művészegyüttes, a Rajkó Zenekar és az iskola történetét illetően. Több alkalommal beszélgettünk és készítettem vele hosszabb interjút, melynek részleteit az oda vonatkozó részekben írtam le. A beszélgetések alkalmával sokat mesélt nekem *Farkas Gyula* munkájáról a rajkókkal, *Szigeti Pál* vezetéséről, valamint számtalan történetet, amit 1976 óta élt át, mióta először lépett be a Rottenbiller utcai székház falai közé. Megélt történetei teljes mértékben a valóságot tükrözik, így elsőkézből származó megbízható forrásként tekinthetjük mindazt, amit a beszélgetések során megosztott velem. A művészegyüttes, a zenekar és az iskola történetét az általam készített interjúkon túl az egykorú sajtóban megjelenő írások is alátámasztják, melyet egy külön fejezetben gyűjtöttem össze. Így kaphattunk biztos forrásokból származó részletes képet a témánkat illetően.

1997 óta is - *Gerendási István* igazgatósága alatt - voltak az együttesnek szép és voltak nagyon nehéz korszakai. De azóta a kultúrában több együttes szűnt meg és számos zenész hagyott fel a művészi pályafutásával. A Rajkó azonban még itt van egy megváltozott világban, megváltozott környezetben, habár nagyon nehéz helyzetben, de még mindig van érdeklődés irántuk itthon és külföldön egyaránt. A Rajkó Zenekar mostani művészeti vezetője (id.) *Suki András* akkor volt primása az együttesnek, amikor *Gerendási István* 1976-ban a szervezethez került. Így *Farkas Gyula* örökségét is sikerült tovább vinni a művészeti vezető személyében. A zenekar fennmaradásában neki is nagy szerepe volt az elmúlt években, hiszen, ha a művészi munka nem olyan, akkor nem ér semmit a többi. Most a zenekar létszáma csak töredéke a korábbihoz képest, de a kis mag egy egészséges mag. Úgy érzem ők azok, akik tovább viszik a Rajkó Zenekar nevét, a létét és a további lehetőségeit – vélekedik *Gerendási István* a vele készített interjújában.

A művészegyüttes szervezeti előzményei

A II. világháború utáni időszakban újraszervezték a szakmunkások képzését. Országsszerte ipari tanulóotthonokat hoztak létre, ahol a fiatalok szakmai képzésén túl sportköröket és kulturális csoportokat is szerveztek. 1949 végén a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH) kulturális osztálya felvételt hirdetett az ipari tanulók részére egy újonnan megalakítandó táncegyüttesbe, ahova 16 pár táncost vettek fel a csoportba *Vadady Ágnes*⁶ és *Aszalós Károly* válogatása alapján, habár már működött egy tánc csoport *Létai Dezső*⁷ vezetésével a Hernád utcai ipari tanulóotthonban. *Szász József* és *Vilmos* testvérpár, valamint *Breitner Tamás* karmester által

---

⁶ Vadady Ágnes (1928, Budapest - 2003) táncpedagógus, koreográfus. 1949-ben megalakult MTH (később KKME) táncegyüttesének táncpedagógusa és koreográfusa. Az együttes repertoárján szereplő számtalan koreográfia fűződik a nevéhez.

⁷ Létai Dezső (1931-1987)

alapított komolyzenészekből álló zenekar kísérte kezdetben a tánckart. Az MTH még 1950-ben megbízta *Darázs Árpád* és *Lantos Rezső* karnagyokat egy kórus megszervezésével, amely a Munkaerő Tartalékok Központi Énekkara néven működött. Főként középiskolások, majd a felsőfokú oktatásban és munkahelyeken dolgozó fiatalok alkották a kórust. 1950. május 1-én létrehozták a Munkaerő Tartalékok Központi ének-, zene-, és táncegyüttesét, vagyis az MT Központi Művészegyüttest. 1950 végén került a művészegyüttes végleges helyére a Rottenbiller utcai székházba, ami korábban a Katolikus legényegylet otthona volt. A költözés előtt az együttest *Csillag István* igazgató vezette.⁸ *Szigeti Pál* igazgató a Rottenbiller utcai székházba költözést követően került az együtteshez, akinek vezetése alatt kialakult az intézmény végleges szervezeti felépítése. A forrás alapján 1952-ben *Csámpai Ivó* megalakította a Rajkó zenekart toborzással összegyűjtött tehetséges cigány gyerekekből, melyet 1953-tól *Farkas Gyula* vezetett tovább, aki az Állami Népi Együttes alapító tagja volt és 1960-ig ott is dolgozott a Rajkó zenekar vezetése mellett. 1955 körül helyezték át a Rajkó zenekart a Rottenbiller utcai székházba az ott működő MT együtteshez. (Az Együttes története, 2012)

Kutatásaim alapján azonban a Rajkó zenekar Rottenbiller utcába való költözésének idejét helytelenül adja meg a forrás. Valamint *Gerendási Istvánnal* készített interjúm alapján nem *Csámpai Ivó* alapította 1952-ben a zenekart. Így a Rajkó zenekarra vonatkozó információk meglehetősen pontatlanok ebben a forrásban.

A művészegyüttes alapításának történetét interjúk, valamint az egykori táncosok által összeállított internetes oldal alapján lehetett rekonstruálni. 2014-ben Szitha Tünde: a Budapesti Új Zenei Stúdió címmel készítette el doktori értekezését, mely

„Tulajdonképpen ez a Munkaerő Tartalékok Hivatalának az együttese volt. A fiatalok azok vagy kollégiumban laktak itt Pesten, mert vidékről jöttek fel, vagy Pesti fiatalok voltak. Ez abban az időben 1950-ben volt, amikor a vidéki fiatalok az iparosítás céljából át akarták képezni. Nagyon sok olyan kollégium volt, ahol ezek a gyerekek éltek. Ezeknek a gyerekeknek a tehetségesebbjeit gyűjtöttük össze és így lett egy úgynevezett MTH, mely a Munkaerő Tartalékok Hivatalát jelentette, ennek a központi művészegyüttese. Állt egy kórusból, állt egy tánckarból és zenekarból. (*Vadady Ágnes*)” (50 éves a Talentum Művészegyüttes, 2000)

---

⁸ Sajnos a forrás kissé félreérthető az első két igazgató vezetésének idejét illetően, mivel eredetileg Csillag Istvánt szintén a költözést követő időre teszi a forrás. Azonban kronológiailag ez valószínűleg még Szigeti Pál vezetése előtt a Rottenbiller utcába való költözést megelőző időkben lehetett.

1955-ben a Munkaerő Tartalékok Hivatalától az együttes irányítását és fenntartását a **Dolgozó Ifjúság Szövetsége**, azaz a DISZ vette át. Így az együttes új neve DISZ Központi Művészegyüttes lett, ahol az együttes igazgatója *Szigeti Pál*, a művészeti vezető *Bánki László*, a politikai munkatárs *Gerő Lóránt* volt. (Az Együttes története, 2012)

A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) magyar ifjúsági tömegszervezet volt 1950-1956 között, melynek szerepét a 1957-től a Kommunista Ifjúsági Szövetség vette át. Szovjet mintájú központosítás részeként a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezetése alatt álló, 14-26 év közötti fiatalokat tömörítő szervezet célja az ifjúság egyesítése volt. Tagja munkások, parasztok és értelmiségiek gyermekei lehettek. A korábbi Magyar Ifjúság Népi Szövetsége által összefogott ifjúsági szervezeteket volt hivatott felváltani. (Dolgozó Ifjúság Szövetsége, 2017)

Az 1950. év politikai fordulata a zeneművészetben is nagy változásokat hozott. Az 1950. júniusban alapított Új Zenei Szemle a Magyar Zeneművészek Szövetségének havi folyóirata, melynek második számában üdvözlük a Dolgozó Ifjúság Szövetségének (DISZ) megalakulását. Ennek a szervezetnek az égisze alatt volt a Rajkó Zenekar is, mely a későbbi KISZ elődszervezete is egyben. Az ünnepi ülésen *Szabó Ferenc* a Magyar Zeneművész Szövetségének elnöke méltatta az egységes magyar ifjúsági szövetséget:

[...] üdvözljük az egységes ifjúsági szervezet: a DISZ megalakulását; annak a szervezetnek a megalakulását, amely hivatva van Pártunk, az MDP leghűségesebb segítőtársa szerepére, amely hivatva van a szocialista építés ifjú seregét nagy történelmi feladatok elvégzésére szervezni és nevelni, amely hivatva van az ifjúságot saját szabad és boldog jövőjéért, a szocializmus építéséért és a béke megvédéséért felsorakoztatni és harcba vinni. [...] ez a szervezet nekünk, magyar zeneművészeknek is egyik legfőbb erőforrásunk, egyik legfőbb támaszunk lesz felelősségteljes nagy munkánkban: a szocialista új magyar zenekultúra kialakításában. [...]” (Szabó, 1950)

A Dolgozó Ifjúság Szövetségét a szovjet Komszomol mintáját követte, mely a Szovjetunió állami ifjúsági szervezete, vagyis gyakorlatilag a Szovjetunió Kommunista Párt (SZKP) ifjúsági tagozata volt. A szovjet zenekultúra fejlődésében jelentős tényezőnek tartották. A magyar ifjúság egységes szervezetének is hasonló szerepet szántak, mely a fiatal tehetségeket felkutatja, szakmailag kineveli és teret ad a szabad kibontakozásra és fejlődésre.

„[...] Soha még nem állottak ifjúságunk előtt ilyen lehetőségek alkotó munkára, tanulásra, fejlődésre, mint most. Olyan nagy népünk kultúrértsége, olyan nagy mértékben nő a zeneművészet iránti érdeklődése és igénye, hogy fiatal zenészeink már

akkor is elhelyezkedést találnak, már akkor is teret kapnak a művészi érvényesülésre, amikor még növendékek, amikor még nem végezték el teljes mértékben a Zeneművészeti Főiskolát és konzervatóriumainkban zenei tanulmányaikat. Tehetséges zeneszerző növendékeink szerzeményeit már most is kiadják és előadják, zenekaraink és hivatásos énekkaraink pedig már most is tele vannak tehetséges növendékeinkkel. [...]” (Szabó, 1950)

Ezekkel a gondolatokkal és célkitűzésekkel valójában lefektették a Rajkó-módszernek nevezett zeneoktatási metódus egyik alappillérét, mely nélkül nem lehetett volna olyan sikeres a Rajkó Zenekar sem, ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk.

1957. március 21-én alakult a meg a **Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség** (KISZ) a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) utódjaként, mely a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), az állampárt országos, egységes és egyetlen ifjúsági szervezete volt. A szovjet típusú politikai intézményrendszer restaurációjának kertében a Komszomol mintájára szervezték, melyről 1957. február 26-án határozott az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága (IKB). A rövid, de alapos előkészítést az is indokolta, hogy 1956-ban a fiatalok meghatározó szerepet töltöttek be a forradalom minden fázisában.

A KISZ alapításakor még több ifjúsági szervezet is működött, mint például Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség (MAFISZ), Egységes Parasztiifjúság Országos Szövetsége (EPOSZ), Diákszövetség, Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete (MEFESZ), Magyar Őrszem Csapatok Szövetsége, stb. 1957 első felében ezeket felszámolták, vagy a KISZ részévé olvadva feladták önállóságukat. Így a KISZ taglétszáma a kezdetekben 130 ezer fő, mely a teljes kiépülést követően 900 ezer körül volt. Az első országos értekezletükön 1957. október 25-27 között a párt országos ifjúsági tömegszervezeteként és a korábbi szervezetek utódaként határozta meg önmagát, így a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ), Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ), Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom (SZIT), a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ), valamint a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) örököseként.

Az 1960-as években az új nemzedékek társadalomba valló beillesztése volt az elsődleges feladata. A Kádár-rendszer már kisgyermekkortól ügyelt a fiatalok megfelelő nevelésére és a mozgalmi élet szépségeivel töltötte ki a szabadidejüket. A kisdobos és úttörő lét után a középfokú tanulmányaikat kezdők automatikusan a KISZ-ben találhatták magukat, mely előnyt jelentett a továbbtanulás, a munkahelyi érvényesülés és a karrierlehetőségek szempontjából. Az

építőtáborok, fásítások, az évekig tartó lecsapolási munkálatok a Hanságban, valamint a vetélkedők és versenyek a közösségi együttlétet és a cselekvés élményét is elősegítették, melyek akár gazdaságilag is hasznosak lehettek. A KISZ egyben volt tömegszervezet, valamint a párt előiskolája, vagyis az iskolai, egyetemi és területi szervezetek funkcionáriusainak versenyistállója. Az 1970-es években a fiatalok folyamatos megnyerése és a hatékony ideológiai nevelés érdekében a beat mozgalomba, majd az 1980-as években a diszkó-kultúrába is becsatlakoztak. 1986-ban a szervezeti szabályzata szerinti célja még mindig az, hogy „közvetítse a marxizmus-leninizmus eszméjét és annak szellemében nevelje tagjait, az ifjúság körében hirdesse és képviselje a párt politikáját.” Azonban a gorbacsovi reformok hatására a KISZ-ben is elkezdődött a bomlás. A rendszerváltás után 1989. április 21-én a KISZ elismerte más ifjúsági szervezetek alakulásának jogát, függetlenedett az MSZMP-től és Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DEMISZ) néven létezett tovább. (Kisztori: 50 éve alakult..., 2007)

1957-ben a KISZ megalakulásával az együttes neve KISZ Petőfi Ének-, Zene és Táncegyüttes, röviden KISZ Petőfi Művészegyüttes lett. Központi költségvetési szervként a fenntartója a KISZ Központi Bizottsága lett, amely a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) fennhatósága alatt állt. 1957-ben a KISZ megalakulásával egyidejűleg alakult meg *Tóth Béla* vezetésével a KISZ Egyetemi Énekkar *Berecz János* és egyetemi társai szervezésében elsősorban egyetemistákból, akik a diploma megszerzése után is tagjai maradtak a kórusnak. A következő években sorra alakulnak meg a különböző művészeti csoportok: a Szimfonikus Zenekar *Simon Albert* (1959), a Harmonika Zenekar *Dán Antal*, az Irodalmi Csoport *Bicskei Gábor* vezetésével, valamint az Úttörő Tánckar *Váradi István*, a Folk Pódium *Boros Lajos*, a Fúvós Szeptett *Szász Zsolt*, Irodalmi Színpad *Keleti István*, Pantomim Együttes *Karsai János*, Szórakoztató Zenekar *Héczey László* irányítása alatt, majd az Új Zenei Stúdió (1970). Így 1970-re közel 500 fiatal részesül művészeti képzésben 12 különböző művészeti csoportban. (Az Együttes története, 2012) és (Szitha, 2014)

Az ország külföldi reprezentációjában kiemelt szerepet kapott a KISZ Központi Művészegyüttes Tánckara és a Rajkó zenekara, melyek az 1970-es évektől fél-professzionális együttesként turnéztak világszerte és közben a kiöregedő tagok folyamatos utánpótlásáról is gondoskodtak. Az intézmény a szocialista kultúra értékeit és az amatőr művészeti mozgalom értékteremtő erejét tükrözte, melyre jelentős állami támogatást kaptak. (Szitha, 2014)

A KISZ Központi Művészegyüttesről 1965-ben írt cikket a Népszabadság.

„A napokban ünnepli fennállásának 15. évfordulóját a KISZ Központi Művészegyüttese. A jubileum küszöbén *Németh László* igazgatóhelyetttessel, *Görög Péter* művészeti vezetővel és *Gerő Lóránt* szervezési csoportvezetővel beszélgetünk. Az együttes célja: fejleszteni tagjainak művészi ízlését, ápolni az ifjúsági műkedvelőmozgalmat, mindenben megfelelni a KISZ mozgalmi céljainak. Bázisává vált ez az együttes az ország szinte valamennyi ifjúsági kórusának, zenekarának, színjátszó csoportjának. Itt nevelődtek azoknak a vezetői, itt hangzottak fel először sikeres műsorszámok, s a kölcsönhatás másként is virágzik: a kisebb csoportokból a legtehetségesebb fiúk, lányok előbb-utóbb a KISZ Központi Művészegyüttesébe kerülnek.

Most hatszáz van, s a tiszteletdíjas karvezetők kivételével mind amatőrök: esténként próbálnak, a gyárban, a kórházban, az egyetemen, az iskolában eltöltött napi munka, napi tanulás után. Tizenöt esztendővel ezelőtt oly kevesen alakították meg az együttest, hogy egy nagyobb szobába befértek mindannyian. Ma már a Rottenbiller utcai székházuk termei is szűkek. Két száztagú kórusuk van. Az egyikben az ifjúmunkások és a középiskolások énekelnek; ez a *Lantos Rezső* vezette énekkar 1962-ben első lett a debreceni nemzetközi kórusfesztivál ifjúsági kategóriájában, s VIT-díjjal is büszkélkedhet. A másik, a „felnöttebb” kórus tagjai egyetemisták és már kész diplomás emberek, persze, még mind fiatalok, innen a harmincon. Ez a *Tóth Béla* karnagy vezetésével működő együttes nyerte tavaly a rangos arezzói fesztivált, az idén az angliai Liangollenben rendezendő nemzetközi versenyen képviseli a magyar kórusművészetet. Hetventagú tánckaruk, amelynek *Aszalós Károly*, az Állami Balett Intézet igazgatóhelyettese a vezetője, Berlinben is, Bukarestben is VIT-díjat nyert. Tavaly Japánban, Kínában, Mongóliában és Nyugat-Németországban turnéztak szép sikerrel, s most március első napjaiban Algériába utaznak, csatlakoznak az ott már hónapok óta nagy sikerrel szereplő Rajkó-zenekarhoz. Az 55 tagú Rajkó-zenekarban egyébként hivatásos népzeneészek is nevelődnek, ez adja a felnőtt művészegyüttesek utánpótlását. A zenekar tagjai itthon kollégiumban laknak, kivéve néhány, szüleiktől bejáró budapestit, s ott végzik általános iskolai, illetve középiskolai tanulmányaikat. Ők a moszkvai, a varsói és a bécsi VIT-ről tértek haza az első díjjal.

Itt említenénk a KISZ Központi Művészegyütteséinek három, különböző fejlettségi fokú csoportban működő, együttesen mintegy száztagú szimfonikus zenekarát is, melynek tagjai közt megtaláljuk az ifjúmunkást és a zenei gimnáziumok növendékeit, valamint a Zeneművészeti Főiskola hallgatóit.

De szólni kell még a hazai és nemzetközi sikerek tucatjait ugyancsak felmutatni tudó

harmonikazenekarról, a népdaléneklésnek utánpótlást biztosító népdalstúdióról, s a színvonalas műsoraival az üzemeket, termelőségvetkezeteket járó irodalmi és színjátszó csoportról is. Ez utóbbiban olyan, ma már ismert fiatal színművészek nevelődtek, mint *Béres Ilona, Dobos Ildikó, Farkas Gabi*.

Ami munkájuk, műsoraik színvonalát illeti, arról a számtalan díjon, oklevélen kívül igényesen összeállított programjuk is tanúskodik. A két énekar és a szimfonikus zenekar például most együttesen készül Beethoven IX. szimfóniája zárótételének az előadására. Táncosaik járják a vidéket, elmentek a mohácsi busójárást megnézni, voltak Göcsejben és még sokfelé, népitánc-motívumokat keresni. Az így összegyűjtött anyagból dolgozzák ki a koreográfusok újabb és újabb műsorszámok elemeit. Az irodalmi és színjátszó csoport tagjai legutóbb *Radnóti Miklós* verseit vitték el színvonalas tolmácsolásban az üzemi fiatalokhoz.

Most a művészegyüttes valamennyi csoportja a felszabadulás 20. évfordulójának köszöntésére készül.” (Sz.S, 1965)

1976-ban közöltek ismét egy nagyobb cikket a teljes KISZ Művészegyüttesről, mely szám adatokkal mutatja a népszerűségüket, illetve a szervezet mögött álló szervezők munkáját. A tánckar, a Rajkó-zenekar és az irodalmi színpad a nyáron az építőtáborokat járta, ahol összesen 63 előadást tartottak a fiataloknak. A folklór műsorok és az irodalmi színpad összeállításai rendkívül népszerűek.

Az együttes 1975-ös statisztikai adatai azt mutatták, hogy összesen 936 alkalommal szerepeltek, melyből 596-szor Budapesten, 144-szer vidéken és 196 esetben külföldön. 1976. első felében a KISZ kongresszusának előkészítéskor 90 brigádműsort adtak, és a kongresszus három és fél napja alatt 16-szor léptek fel. Kiemelkedő előadásuk volt a Zeneakadémián, ahol a központi és egyetemi énekar szerepelt Szokolay Sándor művével. Tavasszal nagy sikerrel szerepelt a Folk-pódium, melyeken a legjobb hazai folk-beat együttesek játszották új szerzeményeiket. (A KISZ-művészegyüttes..., 1976)

1970-es évektől jelentősen átalakult a társadalmi és gazdasági környezet, mely a művészegyüttesre is hatással volt. Az 1980-as évektől a kulturális élet pluralizálódása és a szocialista gazdaság problémáinak felszínre kerülésének hatására egyre csökkentek az állami támogatások. 1981-től *Veréb Zoltán* váltotta az együttes igazgatói posztján a kommunista elkötelezettségű *Szigeti Pál* helyét. 1989-ben a rendszerváltás következtében történt politikai és gazdasági változásokból adódó szervezeti átalakulást ő is irányította. Az együttes a Talentum Művészegyüttes nevet vette fel, majd létrehozták a Talentum Tánc- és Zeneművészeti Iskolát.

Az 1990-es években az állami támogatások megcsappantak és a művészegyüttes egyes csoportjai (színhátszókör, énekkarok) fokozatosan megszűntek vagy önfenntartóvá váltak. [...] A korábbi Egyetemi Énekkar jelenleg Budapesti Ifjúsági Kórus néven működik. (Szitha, 2014)

Világifjúsági Találkozó

1945-ben a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség londoni megalakulásával egy időben született meg az ötlet, majd 1947-ben Prágában rendezték meg az első Világifjúsági Találkozót (VIT) 17 ezer résztvevővel.

A KISZ Központi Művészegyüttes a megalakulását követően rendszeresen aranyéremmel tért haza az ifjúsági találkozókról. Ennek keretében a Rajkó Zenekar is nagy sikerrel lépett fel több találkozón, mint az 1957-es Moszkvában, az 1959-es Bécsben, a 1962-es Helsinkiben, az 1968-as Szófiában és az 1973-as Kelet-Berlinben megrendezett VIT-en.

A Világifjúsági Találkozók népszerűek voltak a szocialista érában. 1962-ben Helsinkiben tartott találkozón csaknem 140 ország 15 ezer fiatalja sereglett egybe, hogy megismerjék egymást és barátságokat köthessenek, melyen a magyar ifjúságot 400 tagú küldöttség képviselte. A fiatalok különböző művészeti ágakban versenyeztek, ahol klasszikus zeneművészeink kiváló sikerei mellett az Állami Népi Együttes tánckara is aranyérmel szerzett. A KISZ Szimfonikusok hangversenyét is rendkívüli szeretettel fogadták. Akkor tíz felejthetetlen nap után a fiatalok a következő esküt tették: „Ígérjük, hogy közösen harcolunk a békéért, minden erőnkkel küzdünk a világ ifjúsága és népei közötti barátság és egyetértés továbbfejlesztéséért!” ((Cs.), 1962)

Az 1957-es moszkvai VIT-et megelőző számos fellépés után végül a KISZ Központi Művészegyüttes énekkara Lantos Rezső vezetésével, bronzéremmel térhetett haza a számos magyar díjazott résztvevő mellett. Ezt itthon a VIT-díjasok ünnepi hangversenye követte. „A népi zenekar is csak elismerést érdemel azért a lendületes előadásért, amellyel a koncertesárdást, vagy Lajtha-Gulyás Széki muzsikáját nem is játszották, hanem valósággal élték. A műsort Kodálynak a népi zenekar és az énekkar társulásában előadott Kállai kettőse zárta be, az elmaradhatatlan viharos sikerrel.” (Kiss, 1957)

Az 1962-es Világifjúsági Találkozót Helsinkiben rendezték, amire az összesen 400 főből 160 tagú kulturális küldöttséget állítottak össze. Ebben voltak többek között az Állami Népi Együttes tánckara és kamarakórusa, a Rajkó-zenekar, a pécsi Nemzeti Színház balettkara és a KISZ Központi Művészegyüttesének szimfonikus zenekara, valamint számos szólista.

„[...] A delegációk annak gondolatnak a jegyében utaznak Finnországban, ismerje meg egymást, értsen szót egymással a világ ifjúsága; találkozzék a kerekasztal mellett és a

hangversenydobogókon, a sportpályákon és a karneválokon, nehogy a harctereken, a lövészárkokban, a bombatölcsérekben kelljen találkoznia. [...]” (Sz.L.I., 1962)

Az 1968-as VIT előtt pár nappal készített a Magyar Televízió egy műsort a találkozóval kapcsolatban. *Lendvai Csócsi Jenő* és *Lendvainé Lakatos Mariann* is megjelenik a műsorban, melyben a Rajkó Zenekar játssza Csermák: Andalgó és friss (Lakatos Mariann - primás) című darabját a műsor 59. percétől. (Halló fiúk, halló lányok, 1968)

A KISZ Központi Bizottságának titkára *Nádasdy József* is megszólal a műsor végén, ahol az 1968-os Bulgáriában megrendezett VIT mottóját („A szolidaritásért, a békéért és a barátságért”) és politikai üzenetét fejt ki:

„Mindenekelőtt kiemelném a szolidaritás jelszót, ami nem véletlenül került első helyre. Kettős értelemben a 9. fesztivál a szolidaritás fesztiválja. Mindenekelőtt abban az értelemben, hogy összegező és továbblendítő állomása annak a nagy nemzetközi szolidaritási mozgalomnak, ami a vietnámi nép igazságos ügye védelmében az egész világon kibontakozott. Másrészt pedig a szolidaritás jelszava összefoglalja különböző erőknek, különböző tendenciáknak, különböző politikai irányzatoknak egységes törekvését, aminek a lényege az, hogy a világ kommunista demokratikus jóakarátú ifjúságát egyesíteni kell az imperializmus elleni harcban. A mi delegációnk a fesztivál minden rendezvényén, értve ez alatt a különböző politikai vitákat, politikai rendezvényeket, kollokviumokat, szabad fórumokat, értve ez alatt a különböző kulturális rendezvényeket, kulturális versenyeket, sőt a sport versenyeket is ebben a szellemben, ebben az értelemben lép fel. Ebben a szellemben védelmezi a szolidaritás, béke és barátság gondolatát és különböző kulturális versenyeken is ezt a gondolatot kívánja szolgálni. Nem akarom elmondani azt, hogy ... legalábbis hosszú lenne az összes programot elmondani. Csak jellemzőként mondanám, hogy a kulturális delegációnk 10 nap alatt 86 rendezvényen lép fel, és műsorszámait - hogy úgy mondjam - ebben a szellemben vannak összeállítva.” (Halló fiúk, halló lányok, 1968)

Az 1973-as X. Világifjúsági Találkozó Kelet-Berlinben került megrendezésre, melynek mottója attól az évtől kezdve jó ideig az „antiimperialista szolidaritásért, békéért és barátságért” lett. A rendezvény első napjai az antiimperialista - Vietnam, Laosz és Kambodzsa népével való - szolidaritás jegyében telt. Egyebek között a Humboldt Egyetemen megnyitották „az ifjúság vádolja az imperializmust”-centrumot. A nagygyűléseken az ifjak szenvedélyes hangon méltatták a vietnámi, a kambodzsai és a laoszi néppel való szolidaritást. Több mint tízezen tettek hitet Indokína népeinek igazságos ügye mellett a nagy berlini parkban, majd a palesztin

nép igazságos harcáért, alapvető jogaiért és az arab népekkel való szolidaritás jegyében rendeztek további gyűléseket, ahol elítélték Izrael agresszív, terjeszkedő politikáját, az imperializmust és a reakciót. Ezekhez a politikai rendezvényekhez kapcsolódva bemutatták többek között Indokína népeinek táncait, dalait és az arab küldöttségek műsorait. De megkezdték munkájukat a különböző fórumok, viták és találkozók, melyek témái között szerepelt a fiatalság, diákság életének valamennyi jelentős problémája. Ezeken kívül a kulturális programok gazdag választékot kínálnak, így egész nap folyik a tánc, szól a dal, zajlanak a vetélkedők és este a színház is megelevenedik. Természetesen a Rajkó-zenekar innen sem hiányozhat. (Pintér, Az imperializmus elleni..., 1973)

A kulturális rendezvények nem titkolt célja volt a politikai nevelés. Számomra a cikk azért is tanulságos, mert könnyen észrevehetjük benne az elmúlt évtizedek alatt megváltozott politikai szemléletet a múlttal kapcsolatban.

OSZK

Már a XIX. század végétől láthatunk példákat cigányzenészek érdekeit képviselő szervezetek létrehozására és azok működésére. A cigányzene mai helyzetének megértéséhez muszáj valamelyest megismerkednünk ezekkel a szervezetekkel, melynek szerepe vitathatatlan a szórakoztató zenészekre nézve. A ma is létező Országos Szórakoztatózenei Központ jelentősége az elmúlt két évtized alatt sokat kopott, aminek különböző következményeit a későbbiekben megvizsgáljuk, hiszen a cigányzene és így a Rajkó Zenekar életére is nagy hatással bír.

„BÁN I.: Ha fel akarok venni az üzletbe egy zenészt, az nem úgy van ám, hogy odajön hozzám egy ember, mondja, hogy ő dobos, szeretne dolgozni, megegyezünk a bérben, felveszem és el van intézve. Nem. Írok egy kérést az Országos Szórakoztatózenei Központnak, amely az illetőt kiközvetíti nekem. Semmi mást nem csinál, csak hozzájárul, hogy a zenész nálam dolgozzék. Évente 15 ezer forintot fizetek azért, hogy az OSZK aláírja: a három zenész nálam dolgozhat.” (Kerekasztal a vendéglátásról, 1988)

1988. májusban az Országos Szórakoztatózenei Központ magyar művészek külföldi impresszálási jogát kapta meg több más szervezet és intézménnyel (pl. KISZ KB Talentum irodájával) közösen, melyet az *előadóművészek külföldi szerepléséről és az ezzel kapcsolatos művészközvetítésről* szóló 5/1983. (V. 4.) számú MM rendelet alapján a minisztérium engedélyezett. (Impresszálási jog több intézménynek, 1988)

A magyarországi szocializmus évtizedei alatt kizárólag működési engedéllyel, állami közvetítés révén lehetett fellépni a kultúrházakban, szálloda- és vendéglátóipari egységekben, vagy bármilyen zenés rendezvényen. A működési engedélyek kiadását és a munkaközvetítést a Művészeti Dolgok Szakszervezetének keretén belül 1957-ben megalakított Országos Szórakoztatózenei Központ (OSZK), valamint az Országos Rendező Iroda (ORI) végezte. Az OSZK a vendéglátósoknak, az ORI a színpadi művészeknek biztosított munkát. A vizsga garantálta a minőséget, a kötelező közvetítés pedig biztosította a zenészek számára a honoráriumot és a szerződésben meghatározott idő betartását a munkavállaló számára. Ez a rendszer a magyarországi rendszerváltásig működött. 1990-ben nyom nélkül megszűnt az ORI és az OSZK munkaközvetítési monopóliumát is eltörölték a megváltozott társadalmi-gazdasági helyzet megváltozása miatt. A működési engedélyt onnantól szakvizsga bizonyítványnak hívták, mely továbbra is a minőséget hivatott biztosítani. 2006-tól kormányzat a vendéglátásért és a szállodaiparért is felelős *Kóka János* miniszter javaslatára eltörölte a szakvizsga-bizonyítvány szükségességét.

1990-től a gazdasági tényezők, társadalmi szokások és a közízlés megváltozása miatt drasztikus mértékben elkezdett csökkenni a klasszikus élő zenés szórakozóhelyek száma. 1970-80 évek fordulóján megközelítőleg 1700 lokál volt az országban, ahol legalább 5000 muzsikussal és énekes dolgozott folyamatos munkaviszonnyal, míg 2011-ben kb. 3-400 rendszeresen zenét szolgáltató egység működött. Ráadásul a tulajdonosok sok esetben olcsó dilettánsokat kezdtek foglalkoztatni, akik inkább még rombolják is a zenekultúrát. A profik ehelyett munka nélkül maradtak vagy éppen hozzájuk méltatlan tevékenységeket végeznek. Így például számos korábban jól ismert cigánymuzsikussal nagy üzletközpontokban vállalt vagyoni állást. A változások legnagyobb vesztesei a cigányzenészek lettek, hiszen nekik a családi hagyományokat követve kisgyerekek koruk óta tanult zene az életük és a szakmájuk. (Bárkay, Lesz még lány kenyér?, 2011)

A Rottenbiller utcai székház

Kitérőként megjegyezném, hogy szintén a Rottenbiller utcai székházban működő KISZ Egyetemi Énekkarának jubileumáról számol be a Muzsika című folyóirat 1962-ben. Az ország egyik legkitűnőbb amatőr kórusát öt éves működés után „Szocialista Kultúráért” éremmel tüntették ki, melynek karnagyai *Tóth Béla* és *Nógrádi László*⁹. A KISZ megalakulásának napjától (1957. március 21.) a művészet eszközeivel segítettek „az ellenforradalom okozta

---

⁹ Nógrádi László tanította később a Rajkó Zenekar tagjait is szolfézsra, aki mellel a disszertáció írójának is a szolfézs tanára volt Budapesten a XIII. kerületi Zeneiskolában (1987?-1995).

ideológiai zűrzavar leküzdésében”. Főként egyetemista lányokból és fiúkból álló, mintegy 100 tagú kórus az évente megrendezésre kerülő önálló zeneakadémiai koncertek, az építőtáborok fiataljainak adott hangversenyek és számos egyéb sikerek mellett Kórusversenyeken is kimagaslóan eredményeket értek el. A fiatal kortárs zeneszerzők műveinek előadásával valóságos alkotóműhellyé vált az együttes és a kórusirodalom fejlesztését továbbra is célnak tartották a repertoáron lévő klasszikus Bartók és Kodály, valamint néhány jelentős külföldi művek mellett. (Juhász, 1962)

A Rottenbiller utcai székházban próbált éveken keresztül a Stúdió 11 is, így szeretnék némi említést tenni róluk is. A KISZ Központi Művészegyütteshez nem tartoztak, azonban az épület sokszínű zenei kultúrájának részét alkották. A Rádió Táncczenekara 1964-ben elég rossz sajtónyilvánosságot kapott, majd az újjászervezést követően Stúdió 11 néven írnak róluk. Javarészt fiatalokból álló zenekar általában jelentős jazz-iskolázottsággal rendelkeztek és hangszer tudásuk magas fokon állt. Műsorukon jazzes elemekkel tarkított művészi táncczenét és egyszerűbb „használati muzsikát” is játszottak. A régi nagyobb létszámú zenekarral ellentétben itt nagyobb szerepet kapott az egyéni improvizáció és a hangszeres virtuozitás. Azonban ez időnként veszélyes lehetett, mivel az együttest táncczenélés céljából hívták életre. (Pernye, 1964)

Az Állami Népi Együttes

Az Új Zenei Szemle 1950 és 1956 között jelent meg a Magyar Zeneművészek Szövetségének folyóirataként. Minden évben foglalkozott az Állami Népi Együttest érintő kérdésekkel, mivel nagy jelentőséget tulajdonítottak a munkájuknak.

Az 1950-es évek kultúrpolitikájának (zenei párthatározat által is meghatározott) céljai között szerepelt a néphagyomány megbecsülése és a nép művészeti eredményeinek beépítése a kultúrába.

„[...] Két problémával állunk szemben. Az első az, hogy a népkultúra legértékesebb termékeit felszínre hozzuk a ráarakódott selejtes, kispolgári álkultúra rétegei alól, magában a népben is tudatosítsuk és elterjesszük. A másik az, hogy ezeknek elemeiből a néphagyomány egészséges szellemében új művek szülessenek, amelyek olyan területen is létrehozzák a népi szellemű, nemzeti művészetet, ahol eddig nélkülöztük, például a táncban. [...]” (Vargyas, 1951)

Mivel nem minden érték, ami a nép között él, ezért a mozgalomnak össze kell olvadnia a „népi igénynek a hagyományból kinőtt tudomány és művészet öntudatával”, melyre az Állami Népi

Együttes hivatott. Az együttes feladata a népkultúra értékeinek terjesztése és az új művészet kialakítása ösztönzéssel és a művek bemutatásával. (Vargyas, 1951)

A korszak politikai és kulturális környezete egyaránt megfelelő táptalajt biztosított ahhoz, a Rajkó-zenekar valóban népszerű lehessen. 1967-ben a Népszabadság közölt egy hosszabb cikket egy tizenhárom asszonyból és lányból álló fegyverneki szocialista brigádról. Ennek bemutatásával szeretném kissé megvilágítani a kulturális környezetet. Már kétszer érdemelték ki a szocialista brigád címet és mindannyian tulajdonosai a zöldkoszorús szocialista brigádtag jelvénynek. A brigádvezetővel készült interjúból kiderül, hogy először is a munka tesz szocialistává egy TSZ-brigádot, valamint - a brigádnaplót forgatva - a közös tanulás és az együttes szórakozás a további feltétele. Továbbá a gondoskodás a munkában megfáradt idős szövetkezeti tagokról. Büszkéek rá, hogy jobban teljesítenek, és többet termelnek, mint általában a termelőszövetkezet (TSZ) többi tagjai. A brigád tagjai segítik egymást és bizonyos alkalmakra ajándékot is adnak egymásnak. „No és évente körülbelül tízszer közösen megyünk színházba, moziba, kirándulni. Nemrég a Hideg napok és a Hétköznapi fasizmus című filmet láttuk, az Állami Népi Együttes és a Rajkó-zenekar előadásában is gyönyörködtünk.” (Major, 1967) A szöveggörnyezetből is kiderül, hogy bizonyos időközönként elvárt volt az adott korban a művelődés, színházba, moziba és koncertre járás; főként, ha az a népi értékeket vagy a szocializmus eszméit hirdette. Így ebben a kulturális környezetben meg volt a termőtalaj a Rajkó-zenekar számára, akik így óriási népszerűsége tettek szert.

A zenekar reprezentációja

Az ember szimbólumkészítő állat *Ernst Cassirer* megfogalmazása szerint; a kultúra pedig szimbolikus rendszer, mely jelekből áll, és aminek értelmezéséhez interpretív közösségre van szükség. Ez egyben társas tevékenység, mivel egy befogadóra is szükség van, aki megfejti a szimbólumot. Számos kultúra definícióból *Clifford Geertz* szerint „a kultúra azon történetek összessége, amelyeket magunkról mesélünk magunknak.” Ebből következően az akár kitalált történetek reflexivitásra és önreprezentációra utalnak, melyeket a közösség cirkuláltat. Ennek funkciója lehet az identitásképzés és megerősítés is. Ha a történetek mesélése azonos magával a kultúrával, akkor „a kultúra egyben kulturális reprezentáció is, egy olyan szimbolikus jelrendszer és társadalmi praxis, amely által egy közösség megkonstruálja, értelmezi és működteti saját identitását.” Történeteket mesélni pedig nem csak szavakkal, hanem képekkel, zenével, tánccal, gesztusokkal és számos más módon lehet. Tehát a kulturális reprezentáció multimédiális és intermediális. A kultúra és a kulturális reprezentáció nagyon tág fogalom, mely felöleli akár az emberiség minden tevékenységét. (Szönyi, 2013)

Mielőtt részletesebben kifejteném a Rajkó Zenekar reprezentációját, szeretném nagy vonalakban definiálni a társadalmi reprezentációt, a magyar kultúra és a hungarikum fogalmát. Ezen ismeretek birtokában érthetjük meg igazán, hogy a magyarságot, a magyar kultúrát méltán reprezentálja a Rajkó Zenekar az egész világon.

„A társadalmi reprezentáció olyan tartalmak kifejezése és megnevezése, melyek révén az egyéni tudat a rajta túlterjedő, társadalom és intézmények által megjelenített valósághoz viszonyul. E folyamat során az egyén megteremti társadalmi kapcsolatait a társadalom egészével. A folyamat fordított irányban is végbemegy, hiszen a társadalom kinyilvánítja azokat a viselkedési mintákat, kommunikációs formákat, amelyek a társadalmi reprezentáció révén kifejezésre jutnak. A fogalmat ("représentation collective") *Émile Durkheim* alkotta meg. [...] *Moscovici* tovább finomította a társadalmi reprezentáció elméletét, azáltal, hogy különbséget tett hagyományos és modern társadalmak között. Az ókori társadalmakban az emberek képek, képzetek (image) segítségével alkották meg identitásukat és valamely csoport tagja a társadalom közösen birtokolt mítoszai és hiedelmei közvetítésével viszonyult a társadalomhoz. A modern ember számára a közvélemény, társadalmi értékek, beállítódások, érzések töltik be ezt a szerepet. [...] A magatartásminták, kommunikációs formák, információk, képek és szimbólumok mind jellemzik és befolyásolják a társadalmi reprezentációt. Ezek egy adott közösség közkincsét alkotják, ilyenformán kollektív identitása részét képezik és megőrződnek a kollektív emlékezetben.” (Básti, 2005)

A kultúra hagyományok és szokások összessége, mely bármely módon egy népcsoporthoz köthető, ebből kifolyólag a magyar kultúra tehát a magyar hagyományok és magyar szokások összessége. Ez természetesen nem csak a Magyarország területén gyakorolt kulturális univerzálékat jelenti, hanem az egész világon megtalálható, hiszen a világon kb. 15 millió magyar él, ebből kb. 10 millió Magyarországon. A magyar kultúra gyökereit a népművészetre vezethetjük vissza.

2012. évi XXX. törvény *a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról* szerint „a nemzeti értékeink védelme hozzájárul a nemzeti azonosság-tudat kialakulásához és megszilárdításához. Nemzeti értékeink széles körű hazai és külföldi bemutatása, megismertetése nyelvi, szellemi, kulturális, gazdasági teljesítményünk, természeti és épített értékeink elismertetése, valamint az országmárka erősítése egyaránt kiemelkedő jelentőségű. Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy a nemzeti értékeket az egyetemes értékek részének tekinti, amely értékek a magyarság múltjának, jelenének és jövőjének dinamikus fejlődő tárháza, az értékalapú nemzeti összefogás alapja. A nemzeti értékek tárházát gazdagítják a magyarországi együtt élő népek, a

magyar nemzetalkotó nemzetiségek és a határon túli, valamint szerte a világban élő, magukat magyarnak valló egyének, közösségek értékei. [...] A hungarikum gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye."

Hungarikum pl. a 100 Tagú Cigányzenekar művészi és hagyományőrző teljesítménye, a klasszikus magyar nóta, a Matyó népművészet, a Halasi csipke, a Tokaji történelmi borvidék kultúrája, a Herendi porcelán, stb.

A 100 Tagú Cigányzenekar művészi és hagyományőrző tevékenységét így mutatja be a Hungarikumok Gyűjteménye- Magyar Értéktár weboldala: „a Magyar Örökség-díjas 100 Tagú Cigányzenekar nevét és eddigi teljesítményét méltán őrzi a Hungarikumok Gyűjteménye mellett az Aranykönyv és a Magyar Szellem Láthatatlan Múzeuma is. Az idén 30 éve alapított világhírű társulat egyedülálló zenei formáció, amely komolyzenét, cigány muzsikát, magyar nótát és népdal is játszanak. A zenekar művészi és hagyományőrző teljesítménye példaértékű a hazai kulturális és művészvilágban.” (A 100 tagú cigányzenekar művészi és hagyományőrző teljesítménye, 2016)

Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a 100 Tagú Cigányzenekar kb. 80 %-át a „volt rajkósok” alkotják. Ezek a muzsikuskok azok, akik Rajkó Zenekarban *Farkas Gyula* karmester, művészeti vezető, pedagógus kezei alatt az úgynevezett Rajkó-módszerrel tanulták a „mesterséget”, mely a doktori disszertációm témája. A Rajkó-módszerrel tanult muzsikuskoknak nem okoz gondot a zene bármely stílusirányzatának eljátszása. Tehát amikor azt állítják, hogy a 100 Tagú Cigányzenekar művészi és hagyományőrző teljesítménye példaértékű, akkor ezzel a kijelentéssel a „Rajkó-módszer” (pedagógiai módszer) lényegére tapintottak.

Ezek után egy kis kitérőt szeretnék tenni és a cigány kultúráról néhány szót ejteni, hiszen fenti zenekarok muzsikuskai mind kiváló cigány származású muzsikuskok. Ők a cigánység muzsikusk rétegét képviselik. Beleszületnek egy olyan családba, ahol az „érték” a cigányok felfogása szerint az, ha gyermekből muzsikusk lesz, hisz a cigány társadalom minden rétege és fajtája a muzsikusk elitrétegre a legbüszkébb. Melyik szülő ne akarná, hogy gyermeke elismert, híres cigányprímás legyen. A hagyományok és szokások szerint a fiúgyermek nem választ szakmát, hanem folytatja édesapja hivatását, a zenélést, így megőrizvén a tradicionalitás lehetőségét.

Számomra is meglepetés volt és csak a kutatásaim alkalmával szereztem arról tudomást, hogy a klasszikus magyar nóta is hungarikum. Fenti megjegyzéseimet azért tettem, hogy

kimondhassam: a cigányzene, magyar nóta, a magyar kultúra szerves része, így az egyetemes kultúra része is. A cigány kultúra az integráció folyamán ötvöződött a magyar kultúrával, hiszen a cigányok is felvették a magyar hagyományokat, szokásokat, ezért azt is magukénak érzik.

A Rajkó Zenekar reprezentációja tekintetében személyes tapasztalataim és első kézből származó történeteim is vannak, hiszen több mint egy évtizede tanítok és már több mint 3 éve vagyok a zenetagozat vezetője a Rajkó Művészegyütteshez köthető iskolának. Ezen kívül édesapám 10 éves kora óta tanult a Rajkó Zenekarban, aminek jelenleg a művészeti vezetője. Ezért a Rajkó Zenekarral együtt élem meg a sikereket, melyre nagyon büszke vagyok. Tudom, hogy mennyi munka és energia fekszik abban, hogy egy-egy alkalommal sikeres koncertekre kerülhessen sor, mely együttesen reprezentálja a magyar és a cigány kultúrát egyaránt. A magyar kultúrát reprezentálja a Rajkó Zenekar az egész világon. Megismerteti, a magyar kultúrát a világ népeivel, valamint elviszi azon magyarokhoz, akik a világ különböző pontjain élnek és szívesen hallgatják a számukra nem ismeretlen magyar-cigány muzsikát.

A Rajkó Zenekar a magyar kultúra nagykövete. A zenekar a 6 fős kamarazenekartól az 50 tagú felállásig képes magas színvonalú műsorok bemutatására, legyen az cigányzene, népzene, szalonzene, jazz, operett, egyházi zene, klasszikus zene vagy örökzöld dallamok. A Rajkó zenekar egyedülként jogosult *Farkas Gyula*, a zseniális cigány származású zeneszerző műveinek előadására. Spontaneitás, ugyanakkor egyedülálló profizmus jellemzi. A prímások mősorszámról- mősorszámra a pillanat ihlette rögtönzéssel vezetik az egész zenekart. Minden tagja ezernél is több művet képes kotta nélkül eljátszani. Közönsége számára felejthetetlen élményt ad a Rajkó Zenekar. A magyarországi cigányzene egyetlen olyan képviselője, amely az elmúlt hat évtizedben 109 országban lépett fel a magyar kultúra utazó nagyköveteként és Európában egyedülálló módon küldetéstudattal, saját iskolájában gondoskodik öröksége továbbadásáról. (Rajkó Zenekar, 2016)

A Rajkó Zenekar kitüntetései

- 1957-ben a Világifjúsági Találkozón (VIT) Moszkvában a Rajkó Zenekar első díjat kapott.
- 1959-ben a bécsi Világifjúsági Találkozón a zenekar szintén első díjat kapott.
- 1968-ban a Szófiában megrendezett Világifjúsági Találkozóról újra első díjat hoztak el.
- 1984-es Vonópárbajban *Puka Károly*, a zenekar prímása nyeri a versenyt. Ezzel együtt az első négy helyezett a Rajkó Zenekar három prímása lett.

- 2003. januárban Kodály Zoltán Közművelődési Díjat adományozott a roma zenei kultúra és a magyar zenei hagyományok ápolásáért, a fiatal muzsikus tehetségek neveléséért a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány kuratóriuma.
- 2004-ben a Nemzeti Ifjúsági Zenekar címet adományozta a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere.
- 2006-ban Közéleti Díjat kapott a zenekar a cigányság zenei kultúrájának magas színvonalú megismertetéséért itthon és külföldön egyaránt.
- 2007/2008-as évben a zenekar több tagja a Magyar Köztársaság Érdemkereszt kitüntetésében részesült.
- 2008-ban a VOSZ által alapított Közép-Magyarországi Regionális Prima Díj.
- 2012-ben Budapest Főváros Közgyűlése Budapestért Díjat adományozott a Rajkó Zenekar tagjai részére.
- 2014-ben Budapest Márka elismerés.
- 2016-ban a Rajkó módszer az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára került.

Továbbá *Gerendási István* igazgató is több díjban részesült a Rajkó Zenekar és a hozzá kötődő iskola kapcsán:

- 2000-ben Lyra Díjat kapott kiemelkedő igazgatói munkájáért a Rajkó Művészegyüttesnél, valamint a Talentum Művészeti Iskolánál.
- 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését kapja a Talentum Művészeti Iskola megalapításáért, valamint kiemelkedő oktató-nevelő munkája elismeréseként.
- 2003-ban Inter Lyra Díj a cigány fiatalok körében végzett kiemelkedő oktató-nevelő munkájáért, a cigány zenekultúra ápolásáért a nemzetközi kapcsolatok kiépítéséért

A zenekar tagjai

- Fehér Gyula “Hét Szúk” (prímás)
- Suki István (prímás)
- Rózsa Zoltán (prímás)
- Csorba Erik (I. hegedű)
- Ökrös “Jata” Róbert (I. hegedű)
- Czuczu Tamás (II. hegedű)
- Mohácsi László “Leslie Bitang” (II. hegedű)
- Lólé Mihály (brácsa)

- Suki Benedek (brácsa)
- Szabó Lajos (cselló)
- Sárközi András (bőgő)
- Tabányi Tibor (bőgő)
- Fehér István „Kis szűk” (cimbalom)
- Tuza Sándor (cimbalom)
- Lukács Miklós (cimbalom)
- Seres Vilmos (klarinét)
- Bangó Lajos (klarinét)

A Rajkó Művészegyüttes repertoárja és az általuk őrzött zenei és művészi hagyományok közös kulturális nemzeti érték. Eddig a világ közel 110 országában játszottak. A zenekar egykori tagjai is mind a legnevesebb cigányzenészek közé tartoznak, akik a magyar cigányzene hírnevét öregbítették itthon és külföldön egyaránt. Egyes prímások létrehozták saját zenekarukat, mint *Jónás Mátyás*, *Puka Károly*, vagy kialakították saját egyéni stílusukat, mint *Mága Zoltán*, vagy összefogva megalakították a 100 Tagú Cigányzenekart.

Gerendási István 33 évet dolgozott *Farkas Gyula* mellett, aki sok gyereket úgy tanított zenélni, hogy nemhogy kottát, betűt sem tudtak olvasni. Elmagyarázta, melyik húron hányadik ujjukkal mit fogjanak le. A gyerekek eleinte így sajátították el a darabokat – soknak közülük abszolút hallása volt –, majd megtanultak kottát olvasni és természetessé vált, hogy iskolapadban ülnek. – Nagyon mélyről indultunk és nagyon magasra jutottunk – fogalmazott a vatikáni fellépés fényében. Az utódok célja pedig továbbadni az örökséget a következő generációknak. – Ha itt egyszer megszűnik az utánpótlásképzés, két évtized alatt örökre elhallgat a cigányzene egész Magyarországon – figyelmeztetett: márpedig ez a speciális muzsika értékes része a világ zenei műfajainak. Erre emlékeztet a megszentelt kereszt is, amelyet XVI. Benedek pápa ajándékozott a zenekarnak. (Farkas, 2009)

Rajkó-Talentum Iskola

Egy 1993-ban *Harsányi László* iskolaigazgatóval készített interjú alapján fogom bemutatni az akkori nevén ***Talentum Tánc- és Zeneművészeti Szakiskolát***. Ezeket bekezdésenként saját gondolataimmal fogom kiegészíteni és részletesebben kifejteni.

Az 1988-ban a KISZ Központi Bizottság (KB) által alapított ***Talentum Kulturális Fórumból*** nőtt ki az iskola. A KISZ KB a Fórumra bízta, majd 1989. április 22-i megszűnésével pedig ráhagyta a gyerek és ifjúsági művészeti csoportok, a kórusok, a tánckarok és a Rajkó-zenekar fenntartását. Egy évvel később a művelődési tárcával közösen a Fórum létrehozta a ***Talentum Alapítványt***, hogy a több évtizedes művészeti hagyományokat iskolai keretek közé menthessék. Iskolaépületnek megkapták a Talentum Kulturális Fórum - vagyis a korábbi KISZ Központi Művészegyüttes - Rottenbiller utcai székházát, amely időközben a Gyermek és Ifjúsági Alapítvány tulajdonába került. Az alapítvány az épület ingyenes használatával és anyagi támogatással is segített.

Az 1990-es évek elején az iskola tánctagozata hat, zenei tagozaton nyolc évfolyamos, ahova tíz éves kortól kerülhettek be a gyerekek a felvételi vizsga után. Az 1992/93-as tanévben mintegy 150 diák tanult az iskolában a két tagozaton együtt véve. A zenei tagozatra hazánkon kívül Erdélyből, Újvidékről és a szlovák területekről is érkeztek fiatal cigánygyerekek, de akadt már Svéd tanulója is az iskolának. Nekik egyszerre gyakorlóműhelye és célja lehetett a Rajkó-zenekar. A tánctagozaton azonban csak elvétve akad cigány származású diák, ahova csak kimondottan jó mozgású tehetséges fiatalok kerülhettek be. Számukra a Talentum Tánckar nyújthatott gyakorlóterepet. Az iskolában tanulmányukat befejezett diákok középfokú végzettséget és előadóművészi engedélyt is szerezhettek. Az iskola mellett más művészeti tanfolyamot, kórust és együttest is működtetett a Talentum Kulturális Fórum, melyekre több mint 500 gyerek járt. (Gyarmati Szabó, 1993)

Úgy gondolom, hogy a hat és nyolc osztályos iskolák sokkal szélesebb lehetőségeket biztosítottak az ott tanító tanárok és diákok részére egyaránt, hiszen így az iskola korábban megkezdhette a pedagógiai céljainak elérését az egyedi zenei nevelésén és a széles spektrumú táncoktatásán keresztül. A Rajkó Zenekar repertoárját, valamint a szórakoztatózene és cigányzene műfajába tartozó dalanyagot akár már 10 éves kortól elkezdhették a gyerekek elsajátítani, a hagyományos klasszikus zeneiskolai repertoár helyett, illetve kiegészítéseként. Abban az időben a jellemző zeneoktatási képzési rendszer billentyűs és vonós hangszerek esetében az általában 6 éves kortól 2 év zenei előképző, majd 6 év zeneiskolai osztály „A”,

vagy „B” (pályára készülő) tagozaton. Jellemzően ezek után felvételiztek az általános iskolai tanulmányaikat befejező 14 év körüli gyerekek a zeneművészeti szakközépiskolába, mely további 4 + 1 évet jelentett. A hat és nyolc osztályos oktatási struktúra főként a gimnáziumoknál volt népszerű ebben az időben.

Az előadóművészi engedély feltétele volt annak, ha valaki munkát szeretett volna vállalni zenészként, illetve táncosként. Így az itt megszerezhető papír szükségszerű befejezése volt az iskolában eltöltött éveknek, amennyiben a szakmában akart maradni az illető. Ez a diákok motiválásán túl a szakma felhígulása ellen védte az előadóművészeket és a minőségi szórakoztatás záloga volt.

A számos külföldi turné anyagi hasznon túl tapasztalatszerzésre is kiváló. Így a rajkók és a táncosok bejárták már szinte a fél világot: pl. 1992-ben három kontinensen több mint 100 külföldi előadáson kívül több mint 150 fellépést adtak itthon is. (Gyarmati Szabó, 1993)

Véleményem szerint a pénzkereseti lehetőség és az utazásnak, világjárásnak a kézzelfogható közelsége rendkívüli motiváló erő lehet egy tizenéves számára is. Így olyan cél lebeghetett minden egyes diák szeme előtt, ami egyik legfőbb életcéljává tehetette a zenetanulást és a tánc gyakorlását fiatal éveiben. Saját környezetem tapasztalásából is mondhatom, hogy ebben az időszakban a legtöbb, akár klasszikus zenét tanuló diák gyakran nem látta maga előtt a jövőképét, és hogy mit fog kezdeni az évek alatt nehezen megszerzett tudással. Így legtöbben motiválatlanok voltak, leszámítva azt a néhány kivételt, akik rendszerit például a Zeneakadémiai továbbtanulás lehetőségében találták meg a hajtóerőt. Ezért azt kell megállapítanom, hogy a Rajkó zenekar és a tánckar számtalan fellépése olyan motivációt jelentett a fiataloknak, ami a Rajkó módszer egyik alappillérenek tekinthető.

A számos koncert bevételéből, a normatív támogatásból, valamint egyéb anyagi forrásból összejött indulótőkéből befektettek néhány magas hasznot hozó vállalkozásba is, mint például nemzetközi ifjúsági magazinok magyarországi kiadása. Az osztalékokból jutó rész az intézmény működtetésének csaknem egyharmadát fedezte. Ezért ez adott pénzügyi alapot és lehetőséget a saját pedagógiai program megvalósítására, az oktatás ingyenességére, ösztöndíj rendszerre, és saját kollégium fenntartására. (Gyarmati Szabó, 1993)

Az iskola gazdálkodásának feltárása nem célja a disszertációnak, így ezeket az üzleti tranzakciókat nem szeretném elemezni. Azonban az gyanítható, hogy a korábban alapítványi tulajdonban lévő üdülő és autóbusz eladása a 1990-es évek közepén nem feltétlenül az iskola szakmai érdekeit szolgálta.

Ráadásul további kétségtelenül drasztikus változást jelentett az iskola életében, amikor be kellett zárni az épületen belül működő kollégiumot annak állapotának leromlása, illetve feltehetőleg további gazdasági okai miatt is.

Az iskola a művészegyüttesben évtizedek alatt felhalmozott tapasztalatokra épült. A pedagógiai program is a hagyományok tiszteletén alapszik, melyet magas szintű szakmai ismeretek tesznek teljessé. A tanároknak a szakmai legjobbjait nyerték meg az iskolának, kiemelve az emberei és művészi képességeiket és példamutatásukat. A gyerekekkel való egyéni foglalkozás is fontos részét képezi a tanításnak. (Ez természetesen elsősorban a zenét tanuló növendékekre vonatkozik.) Cigányzenészképzésben máig alighanem egyedülálló egész Európában az iskola. A kotta nélkül való muzsikálás mindig is hozzá tartozott a Rajkó-zenekar sajátosságához, mivel a zenedarabokat hallás után tanulták meg. Természetesen a kottaolvasás, a zeneelmélet, a zenetörténet, valamint a cigány kultúra és cigányzene történetének megismerése mind hozzá tartoznak a képzéshez. Az itt végzett diákok a cigányzenétől kezdve a klasszikus műveken át az operettig minden műfajban otthon lesznek.

A tánctagozaton a néptáncról kezdve a revün át a jazz-balettig minden műfajra felkészítik a tanulókat. Ezért is kapósak az iskola végzett diákjai.

A számos fellépés lényegében gyakorlási lehetőség, a siker pedig a legjobb ösztönző. A diáknak így alakulhat ki a fellépési rutinja, hiszen minél többször nyílik a fellépésre alkalma, a diák annál biztosabbá válik a zenében vagy a táncban. A közös munka során pedig megtanulják a sikerhez vezető erőfeszítést és egymás különbözőségét tisztelni. (Gyarmati Szabó, 1993)

Kézről való tanítás

Véleményem szerint a Rajkó módszer legszembevetőbb egyedi jellemvonása a kézzől való tanítás, ami ilyen mértékben nem jellemző a magyar zeneoktatásra. Mivel a zenedarabokat hallás után, kézzől tanulják a gyerekek, ezért a fellépéseken sem használnak kottát. Ez egyáltalán nem jellemző a hasonló jellegű és nehézségű zenekari művek előadására. Valójában rendszerint már egy hegedű-zongora duónál is a kottából való játék a megszokott: ebben az esetben rendszerint az egyik hangszeres memória hibája esetén sem kell újraindítani a darabot egy előre meghatározott és begyakorolt ponttól, hanem a kottát figyelve egyszerűen tovább tudnak menni mindketten, vagy nagyobb hiba esetén újra be tud kapcsolódni a zenész a kotta alapján. Nagyobb kamaraműveknél vagy zenekari daraboknál szintén az előbb leírt okok miatt nem jellemző a kotta nélkül való játék még abban az esetben sem, ha már egy sokat játszott és jól begyakorolt műről van szó.

A tapasztalatom azt mutatja, hogy a nagyobb arányban kézről, hallás alapján tanult zenészek olyan képességeket is kifejlesztenek a zenetanulásuk során, amivel általában sokkal szabadabban, jobban tudnak reagálni a hirtelen zenei változásokra, ami akár az adott pillanatban egy színpadon történhet. Ez lehet a vezető prímás zenei gondolatának követése egy szabadabban játszott rubato résznél, vagy egy nagyobb lélegzetvételnyi szünet, mely az adott pillanat sajátja, valamint egy adott rész újbóli megisméltése, melyre azonnal reagálnia kell a zenekarnak. Ez a kottából való játék esetében többnyire csak nehézkesebben mehet.

Továbbá az abszolúthalás is tapasztalatom szerint könnyebben kifejlődik egy kisgyereknél, amennyiben jobban rá van utalva a tanulás során a zenei hallásának használatára, ami a kottából való játék esetén némileg háttérbe szorulhat.

A leglényegesebb hozadéka a kézről való oktatásnak viszont a gyorsabb tanulás, ami már az első lépésben kotta nélkül történik. Ebben az esetben nem szükséges a gyerekek a kottaolvasással bajlódni, ami rendszerint főleg zeneiskolai évek alatt igencsak megnehezíti a zenetanulást, mivel nem olvasnak a gyerekek megfelelő biztonsággal. Ez az első időszakban fokozottan érvényes. A kézről tanulás folyamán a gyerekek első lépésben már helyes zeneiséggel és ujjrenddel tanulják meg zenei anyagot, hiszen ezek mind egyszerre tartoznak hozzá a hallott és látott élményhez, melyet csak egyszerűen visszautánoznak. A kottaolvasás esetében előbb a ritmus, majd a hangok értelmezése az alapvető lépés, melyet rendszerint követ az ujjrend és még később a zenei gondolatok megértése. Ebből rendszerint a zenei gondolatok, vagyis az előadói stílus értelmezése a legnehezebb a gyerekek számára. Részben azért, mert már így is túl sok dologra kell egyszerre koncentrálniuk, másrészt a zenei gondolatok szubjektív tulajdonságokkal rendelkeznek. Így egy hangpár oldásának mértéke, egy *staccato* rövidege, vagy egy *forte* hangereje általában nem pontosan meghatározott mértékben történik, hanem az adott stílusnak és az előadói szándéknak megfelelően. Ezeket a gyerekek tapasztalatlanságukból adódóan nem is tudják megfelelően megoldani az otthoni munka során. Bár a ritmust, a hangokat és jobb esetben még az ujjrendet is hibátlanul megtanulhatják az otthoni gyakorlás alatt. Az egyedül való gyakorlás azonban további problémákat jelent a gyerekek esetében, hiszen a korlátozottabb koncentrációs és analízis képességeik a legtöbb esetben lassúvá teszik a tanulási folyamatot és a hibák begyakorlásának veszélyét is nagyon megemeli. Szemben egy szakemberrel együtt történő tanulással, ahol a gyerek koncentrációja az oktatás alatt a legmagasabb fokon van, valamint a technikai és zenei hibák is a tanácsok hatására azonnal megoldódnak, melyet már akkor a növendék helyesen ki is gyakorolhat.

A zenei kreativitás bizonyos esetekben akár vissza is szorulhat a kisgyermekkorban megkövetelt folytonos kottahűség következtében, hiszen a zene akár el is veszítheti önmaga létezésének alapvető jellemvonását. Ebben az esetben a kotta végül cél lesz, nem pedig eszköz. Így a hangszerjáték egy eszköz kezelésének elsajátításában fullad ki, míg a zene a lényegét veszti el.

A kotta ismerete természetesen nem hiányozhat egyetlen előadó tudásából sem, így annak biztonságos elsajátítása alapvető kérdés a professzionális előadóvá válás folyamatában. A kérdés természetesen a hallás után, valamint a kézről való tanulás szükségességének, illetve annak optimális mennyiségének meghatározása a zenei nevelés során.

A sokféle zenei műfajban való jártasság szintén jelentős kérdés lehet a professzionális pályára készülő diákok tanulmányai során, főleg egy szórakoztatózenész esetében. A különböző szórakozni vágyó emberek mást és mást szeretnek hallgatni, így a hozzájuk vezető út megtalálása nem minden esetben egyszerű. Az alkalmazkodási képességének mértéke mutatja egy jó szórakoztatózenész, cigányzenész zenei tudásának mértékét.

A fellépések során megélt sikerélmény motiváló erőt jelent, mely további sikert szülhet. Így ez egy olyan spirál, mely különböző zenei magaslatokba juttathatja a zenét tanuló növendékeket. Így a gyakorlat megszerzése és a sikerélmény megtapasztalása együtt olyan kitartást és munkakedvet eredményezhet, mely a zenei tanulmányok rögös útján könnyedén átsegítheti muzsikára áhító fiatalokat. Így a zenetanulás jellemformáló szerepe is megkérdőjelezhetetlen, mely az egyén és ezzel együtt az egész társadalom hasznára válik. Hiszen a gyakorlásba fektetett erőfeszítés megtanítja a fiatalokat a munka tiszteletére.

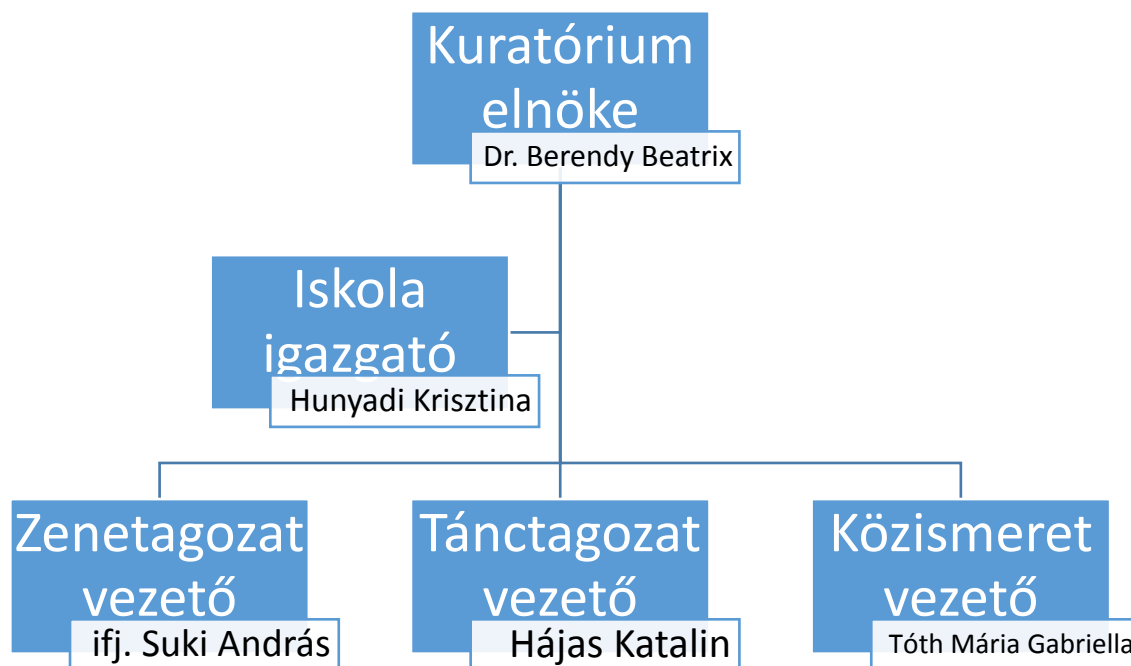
[Az iskola napjainkban](#)

A *Rajkó-Talentum Alapfokú Művészeti Iskola, Zeneművészeti és Táncművészeti Szakgimnázium* (röviden: **Rajkó-Talentum Művészeti Iskola**) alap- és középfokú művészeti képzést nyújt diákjainak. A tanulmányok befejeztével OKJ bizonyítványt szerezhetnek a megfelelő tudással rendelkező táncosok és zenészek.

[Az iskola szervezeti felépítése](#)

A Rajkó-Talentum Művészeti Iskola egy alapítványi fenntartású intézmény. Az iskola fenntartója a *Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány* (ROMA), melynek kuratóriuma és elsősorban annak elnöke (*Dr. Berendy Beatrix*) hozza az oktatási intézmény életét nagyban befolyásoló döntéseket. Így a pénzügyi és munkaügyi kérdésekben is a kuratórium elnökének jogköre a döntés, természetesen konzultálva az iskola igazgatójával, akinek ezekben az

esetekben inkább végrehajtói szerepe van. Az igazgató (*Hunyadi Krisztina*) a szakmai és nevelési kérdésekért felelős, aki tanácskozva a munkaközösség vezetőivel, vagyis a zene (*ifj. Suki András*), tánc (*Hájas Katalin*) és közismeret (*Tóth Mária Gabriella*) tagozatok vezetőivel tud közösen szakmailag is megalapozott döntéseket hozni. A tagozatok vezetőinek ezek után végrehajtói szerep jut, akik a tanároknak kiadhatják a végrehajtandó feladatokat. Természetesen itt kell megemlítenünk az iskola alapítóját *Gerendási Istvánt*, aki már korábban az iskola igazgatója volt.

A zenetagozaton az egyes szakmai döntések meghozatalát a zenei tantárgyakat tanító tanárok javaslatainak összegzése előzi meg, amit a munkaközösség vezetője végez. Ez egy fontos része a szakmai kérdések döntéshozatalának, hiszen az diákok egyes problémáival és az osztályokkal a szaktanárok szembesülnek a mindennapokban. Ezeket figyelembe véve a zenetagozat vezetőjének kitüntetett szakmai ajánlása alapján a döntést az igazgató hozza meg.

Az egyes tagozatok tanárai elsősorban saját munkaközösség vezetőinek számolnak be a diákokat, illetve osztályokat érintő problémákról, azonban az igazgató és a tanárok közötti kommunikáció is szerves részét képezi a rendszernek. Az igazgatóhelyettes (*Tóth Mária Gabriella*) elsősorban az iskola igazgatójának munkájában segít, valamint az iskola egyes tanulóit érintő hiányzásokkal kapcsolatos munkákat végzi. Az iskola titkárának feladata a diákok adatainak, beiratkozásainak kezelése, a minisztérium felé való lejelentése, bizonyítványok kitöltése és más adminisztrációval kapcsolatos munkák. A pénzügyes dolgozó feladata pénzügyek kezelése, valamint a fizetések utalása. Az iskolához tartozik néhány fős

műszaki személyzet, takarító és két portai dolgozó is, akik az épület állagáért és a zavartalan működésért felelősek.

Visszatekintés

Az iskola megalakulása előtt a Rajkó Zenekarban tanuló diákokhoz a *Dolgozók Gimnáziumából* (korábban VI. kerület Népköztársaság u. 63-65) jártak ki szervezeten a tanárok, így a Rottenbiller utcában, helyben végezhatték középiskolai tanulmányaikat is. Érettségi vizsgájukat már a gimnázium épületében tették. Ezt követően a kategóriavizsga megszerzése érdekében az Országos Szórákóztatózenei Központban (OSZK) tettek szakmai vizsgát. Ez szükséges volt a zenei pályán való működéshez, hiszen az OSZK közvetítette ki a rendszerváltás előtti időkben a zenészeket a különböző vendéglátó egységekbe, aminek feltétele a kategóriavizsga (A, B, C kategória) volt. Továbbá a megszerzett kategória határozta meg, hogy milyen presztízsű helyen játszhatott az adott zenész és így milyen fizetés járt neki. Ezért érdemes és szükséges is volt tanulni, gyakorolni és megszerezni a minél magasabb szintű vizsgát, hiszen ez később megtérült.

Az iskola név- és a képzés jellegének változásai

- 1990-től *Talentum Nemzetközi Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola*.
- 1998-tól március 16-tól *Talentum Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola, Nemzetközi Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola és Kollégium*.
- 2004-től bekerült a névbe a nemzeti kisebbségi meghatározás, vagyis *Talentum Nemzeti Kisebbségi Általános Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti Szakközépiskola, Zeneművészeti Szakképző Iskola és Kollégium* lett az iskola neve.
- 2008-ban már *Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképző Iskola és Kollégium*.
- 2009-ben a kollégium eltűnik a névből, tehát *Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképző Iskola*.
- 2010-től bekerült a Rajkó az iskola nevébe, tehát *Rajkó-Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképző Iskola*.
- 2014-től *Rajkó-Talentum Alapfokú Művészeti Iskola, Tánc- és Zeneművészeti Szakközépiskola*.
- 2015. szeptembertől *Rottenbiller Utcai Alapfokú Művészeti Iskola, Tánc- és Zeneművészeti Szakközépiskola*.

- 2016. szeptembertől *Rajkó-Talentum Alapfokú Művészeti Iskola, Zeneművészeti és Táncművészeti Szakgimnázium.*

Az iskola névváltoztatásainak szükségességét a képzés, az oktatás jellegének és a jogszabályi környezet megváltozása tette időről időre szükségessé.

2004-ben a szakközépiskola és a szakképző iskola szavak kerültek be a névbe. A szakközépiskolai oktatás keretén belül az érettségivel együtt középfokú szakmai végzettség is jár. A szakképző iskola magába foglalja a szakközépiskolát is, valamint a szakiskolát, amely egy olyan középfokú oktatási intézmény, ahol az iskolai rendszerű szakképzésben résztvevők nem tesznek érettségit. Ezen kívül a nemzeti kisebbségi szavak is bekerültek a névbe. Így lett az iskola neve *Talentum Nemzeti Kisebbségi Általános Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti Szakközépiskola, Zeneművészeti Szakképző Iskola és Kollégium.*

2008-ban az általános iskola és a szakközépiskola eltűnt az intézmény nevéből a képzés megváltozása miatt. Korábban *Horváth István* igazgató vezetése alatt az új törvényi szabályozás értelmében az általános iskolai évfolyamokon az osztályok indításához szükséges minimum létszámot nem sikerült elérni, ezért meg kellett szüntetni az általános iskolai képzést az intézményben. Így az új név *Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképző Iskola és Kollégium* lett.

2009-ben a névből kikerült a kollégium szó is, mivel már korábban be kellett zárni az épületnek ezt a szárnyát a leromlott állaga miatt.

2010-től az iskola nevébe bekerült a Rajkó név *Döme Angéla* igazgatói munkássága alatt, mivel a vezetőség és a fenntartó alapítvány új elnökével (*Suki Andrásné*) szerette volna kifejezni a Rajkó Zenekarral való évtizedes összefonódását és ezen keresztül az iskola elköteleződését a cigányzene ápolása mellett. Így az iskola neve *Rajkó-Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetioktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképzőiskola* lett.

2013. szeptembertől a főépületen belül, helyben történő középfokú közismereti oktatást vezetett be az iskola gazdasági átszervezés miatt. Korábban a környékbeli gimnáziumok, vagyis az Erzsébetvárosi Reformpedagógiai Gimnázium (ERG) és a már megszűnt Montessori Erzsébetvárosi Gimnázium diákjai lettek együttműködési szerződés keretein belül azok, akiket felvett a Rajkó-Talentum Iskola. Ezzel úgymond külső helyszínen tanulták a közismereti érettségi tantárgyakat, míg a Rottenbiller utcában a zenei tantárgyakat.

2015. szeptembertől az iskola nevéből kikerült a Rajkó-Talentum jellegzetes páros és egy semleges nevet választottak helyette, ami mindössze az intézmény helyére utal. Ugyanis néhányan úgy vélték, hogy nem szerencsés az iskola nevében a rajkó kifejezés, mivel ez a tánctagozat diákjainak lehetséges célközönségét szűkíti le azzal, hogy az intézmény döntően kisebbségi jellegét sugallhatja. Így lett a neve *Rottenbiller Utcai Alapfokú Művészeti Iskola, Tánc- és Zeneművészeti Szakközépiskola*. Bár a tervek között szerepelt az utcanév helyett a kerület névének felvétele, amit végül elvetettek.

2016. szeptemberben évekkel korábban elindított pályázat eredményeként végül a Rajkó módszer megkapta az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára vételét. Így az iskola nevét is megváltoztatták és újra bekerült a Rajkó. Így lett az intézmény neve *Rajkó-Talentum Alapfokú Művészeti Iskola, Zeneművészeti és Táncművészeti Szakgimnázium*.

Az iskola vezetősége

Az iskola igazgatói:

- 1990-2006: *Gerendási István* (16 év)
- 2006. szeptembertől: *Horváth István* (1 év)
- 2007. szeptembertől: *Tomasovszki Katalin* (2 év)
- 2009. szeptembertől: *Döme Angéla* (közel 4 és ½ év)
- 2014. januártól (közel ½ év): *Új Éva*
- 2014. szeptembertől (közel 1 és ½ év): *Csány Katalin*
- 2016. december 15-től: *Hunyadi Krisztina*

A zenetagozat vezetői:

- 2006-ig: *Sárközi Ferenc*
- 2005. januártól: *Horváth Jenő*
- 2006. szeptembertől: *(id.) Suki András*
- 2014. szeptembertől: *ifj. Suki András*

Zenetagozat

Az iskola zenetagozatán alap- és középfokú zenei képzés folyik klasszikus zene, szórakoztató zene, valamint jazz szakokon. Az alapfokú képzés a hagyományos magyar zeneiskolai oktatásra épül, ahol a tanulók a zenei alapokat sajátíthatják el elsősorban a klasszikus zenén keresztül. Ezek után a középfokú képzés keretében jellemzően szórakoztató zenét tanulnak a növendékek, de alapvetően klasszikus zenét tanuló diákjai is vannak az iskolának hegedű és zongora szakon.

Az alapfokú képzés szerkezete zongora és hegedű tanszakokon 2 év előkészítő, 6 év zeneiskolai évfolyam, majd az alapvizsga megszerzését követően 4 év továbbképző. A képzés időtartama azonban más tanszakoknál (brácsa, ének, nagybőgő, ütő, stb.) kevesebb is lehet.

Középfokon 4+1 éves képzés keretében az általános iskolai tanulmányokat követően 9-12. középiskolai évfolyamokban tanulnak a diákok közismereti tárgyakat, mellyel párhuzamosan tanulják a zenei tantárgyakat is. A 12. végzős évfolyam központi érettségi vizsgát tesz, majd plusz egy év képzéssel a 13. évfolyamban OKJ vizsgára készítik fel a növendékeket, mely középfokú zenész vagy táncos végzettséget ad.

A zenei tanulmányaikat optimális időben kezdő gyerekek együtt kezdik az általános iskolát és a hangszer tanulást. Ebben az esetben előbb két év előkészítő évfolyamot végeznek a gyerekek, ahol a zenei képességfejlesztésen van a hangsúly. Ezek után következik hegedű és zongora szakokon a 6 év hangszer tanulás A, majd később esetleg B tagozaton. Az A tagozatos növendékek 2x30 perces hangszeres főtárgy órát és 2x45 perces szolfézs órát (vagy 1x90 perc) kapnak hetente. A szorgalmasabb tanulók a harmadik évtől B tagozatosak lehetnek, akik a későbbiekben zenei pályára is kerülhetnek. Ebben az esetben a növendékek 2x45 perces főtárgy órát kapnak hetente. Az alapfokú tanulmányok befejezése végén lehetőség van zenei alapvizsgát tenni. Aki hagyományos gimnáziumban szeretné folytatni a tanulmányait és már rendelkezik zenei alapvizsgával, az 4 év továbbképző évfolyamon folytathatja a hangszer tanulást. Az a diák viszont, aki zenei szakgimnáziumban szeretné folytatni a tanulmányait, annak felvételi vizsgán kell számot adni a hangszeres tudásáról. Majd 4+1 éves képzés keretében 9-12. évfolyamban a közismereti tanulmányait és a hangszer tanulást párhuzamosan folytatja emelt óraszámában. Ebben az esetben műfajtól függően 2-2 óra főtárgy, szoléz, zeneelmélet, zeneirodalom, valamint legalább 4 óra zenekari gyakorlatot kapnak a növendékek az első négy évben. Az utolsó 13. évfolyamon már csak a szakmai tantárgyakat tanulják emelt óraszámában, melyek alaposabban felkészítik a középfokú OKJ vizsgára.

Zongora tanszakon *iff. Suki András* osztályában az alapfokon klasszikus zenét tanuló növendékek egy része később szórakoztatózene vagy jazz szakon folytatják tovább tanulmányaikat. De több példa is mutatja, hogy középfokú klasszikus zongora tanulmányok után *Berki Tamás* a Vienna Konservatorium Budapest klasszikus zongora szakán, *Horváth Pál* a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zenetudomány és karmester szakán, majd később doktori iskolájában, valamint az alapfok után *Czmorek Enrico Noel* a Kölni Zeneművészeti Egyetem különleges tehetségek osztályában folytatta művészi kibontakozását. Hegedű tanszakon egyaránt az iskola betölti funkcióját és már több korábbi diák játszik ma is a Rajkó

Zenekarban. De itt is volt már rá példa az utóbbi időkben, hogy klasszikus zenei tanulmányokkal folytatta például *Baranyi Zoltán* a Vienna Konservatorium Budapest hallgatójaként a hegedűtanulást.

A szórakoztató zene műfajba tartozó *cigányzenét* jelenleg is egyedül az 1952-ben alapított Rajkó Zenekarban és a hozzá kötődő 1990-ben létrehozott iskolában oktatnak intézményes keretek között. Ezzel a Rajkó-Talentum Művészeti Iskola zenetagozata utolsó védőbástyaként Magyarországon és a környező régióban egyedülként vállalta fel a magyar kultúra szerves részét képező cigányzene ápolását és az utánpótlás nevelését. Ezért kiemelten fontos az intézmény munkája és annak működése.

Az elmúlt több mint hatvan év alatt a Rajkó Zenekarból és az iskolából kikerült fiatal muzikusok közül a legtöbben évtizedeken át szórakoztatták a magyar közönséget és a hazánkba látogató turisták tömegeit. A rajkóból kikerülve akadtak olyanok is, akik zenéjükkel és előadásukkal világhírnévre tettek szert. Számos muzikus pedig külföldi felkéréseknek eleget téve a magyar kultúra nagyköveteiként mutatták be évszázados zenei hagyományainkat, ezzel megalapozva Magyarország helyét a világ kulturális nagyhatalmai között.

Az iskola alapítását követően az oktatás később kiegészült a szórakoztatózene műfajába tartozó *tánczenei és szalonzenei* képzéssel, melyet Budapesten szintén csak ebben az intézményben tanítanak iskolai keretek között. A szórakoztató zenész képzés összetettségéből adódóan szüksége is van egy előadónak arra, hogy a különböző műfajok között otthonosan mozogjon.

A szórakoztató zenész szakképesítéssel legjellemzőbben betölthető munkakör(ök), foglalkozás(ok) listája: szórakoztató zenész, vendéglátóhelyi zenész, népi-cigányzenész, népzeneész, tánczeneész, rockzeneész, popzeneész, slágerzeneész, alkalmi zenész, lakodalmi zenész, énekes, sanzonénekes, vokalista, magyarnóta-cigánydal énekes, népdal énekes, korrepetitor, zenész, valamint iskolarendszeren kívüli vagy középfokú nevelési-oktatási intézményi szakoktatóként, gyakorlati oktatóként zene tanár, énektanár. (Szórakoztató zenész szakképesítés szakmai és vizsgakövetelménye, 2013)

A zenetagozaton a hagyományos zeneoktatási módszerek mellett az úgynevezett Rajkó módszert alkalmazzuk, mely az 1952-ben alapított Rajkó Zenekar, majd később a hozzá kötődő iskola hagyományait magába foglaló zeneoktatási metódus. Ennek egyik jellegzetes alapeleme a kézről való tanítás, mely részben a műfaj sajátosságainak következtében a legkézenfekvőbb zeneoktatásnak bizonyult a múltban. A módszer részleteit az ide vonatkozó fejezetben tárgyalom. A Rajkó módszert 2016. szeptemberben az UNESCO a Szellemi Kulturális Örökség

részévé nyilvánította.

A Rajkó módszert és annak egyes alappilléreit azonban az intézmény az elmúlt évek folyamán már nem tudta teljes mértékben úgy alkalmazni, mint a korábbi időszakban. A zeneoktatási módszerek nem változtak jelentősen, de a feltételek és a környezet annál jobban. A kollégium bezárásával a gyerekeknek megszűnt a lehetősége arra, hogy egyazon helyen tanuljanak és olyan lakóközösségben éljenek az iskolai időn kívül, ami egy családi inspiráló környezetet biztosít számukra az otthonuktól távol is. Továbbá a fellépési és pénzkereseti lehetőségek megcsappanása egyrészt a színpadi rutin megszerzését tette nehezebbé, másrészt a diákok motivációjának csökkenésével járt együtt. Az 1990-es évektől a muzsikos családok is egyre kevésbé látták a cigányzenében a gyermekeik megélhetését biztosítottnak, így a legtehetségesebbeket többnyire inkább a klasszikus zene, illetve a jazz irányában terelték. Ez a tendencia a Rajkóba felvételiző gyerek zenei képzettségének minőségi romlásában és az iskolai munkamoráljukon is láthatóvá vált az elmúlt években.

Ez természetesen párhuzamba állítható az ország általános ének és zeneoktatásának - tanárként is érezhető - minőségi csökkenésével és a visszafogott támogatással rendelkező kultúrpolitikával, valamint gazdasági környezettel. Így a Rajkó módszer valójában ebben a megváltozott környezetben ma már csak részben tudja azt az elvárást nyújtani, mint a megelőző évtizedekben.

A budapesti Rottenbiller utcai székházon kívül *Karancsságon*, *Kerecsenden*, *Kismaroson* és *Sződligeten* vannak kihelyezett zenetagozataink, ahol alapfokú képzés keretében szintén számos diákja van az iskolának a különböző tanszakokon.

Iskolánkban az alábbi zeneművészeti tanszakokon folyik képzés: basszusgitár, brácsa, cimbalom, cselló, dob, ének, furulya, fuvola, gitár, hegedű, klarinét, nagybőgő és zongora.

A 2016/17-es tanévben a budapesti székhelyen az alábbi tanszakok indultak:

- basszusgitár (Barcza Horváth József)
- brácsa (Imre László, ebben a tanévben nem indult)
- cimbalom (Lukács Miklós)
- cselló (Budai Elvira, csak középfok)
- dob (Bordás József)
- ének (Novák Éva)
- gitár (Fenyvesi Márton és Tóth Mátyás)

- hegedű (Nyári László)
- nagybőgő (Barcza Horváth József)
- zongora – klasszikus (Suki András)
- zongora – szórakoztatózene (Ökrös Ottó, csak középfok)

Egyes vidéki kihelyezett tagozatokon ezeken a tanszakokon kívül még furulya, fuvola és klarinét tanszak is indult.

Az iskola jövője

Sajnos a hagyományos cigányzene iránti érdeklődés elmúlt évtizedekben tapasztalható hanyatlása kihatással van a műfajt tanuló diákok létszámának alakulására is. Így egyre kevesebben választják a szórakoztatózenén belül a cigányzenét a növendékek, aminek egyik elsődleges célja a Rajkó Zenekar utánpótlásának nevelése lenne. Ennek következményeként az iskolai cigányzenekar egyre kisebb létszámmal működik. Viszont ezzel párhuzamosan a muzsikuskaládoknál a jazz műfaj iránti érdeklődés egyre növekszik. Így az iskola profilja jelenleg is egyre szélesedik ebbe az irányba. Új irányt jelenthet a hangszer ellátottság és minőségi karbantartás érdekében a hangszerész képzés bevezetése, melyre már néhány éve szándék is megfogalmazódott. A Rajkó módszer széles körben való népszerűsítése részben elősegítheti a cigányzene iránti érdeklődés újbóli fellángolását, de annak alkalmazása a jazz és klasszikus műfajban újabb utakat jelölhet ki, valamint további lehetőségeket biztosít az iskola és a diákok számára egyaránt.

Az általános iskolai oktatás és később a kollégium korábbi megszüntetésével lényeges tanulói bázist veszített az intézmény, ezért ezeknek a visszavezetése szükséges lenne az iskola lényeges növekedési potenciáljához. Valamint elsősorban a székhelyen az alapfokú zenei oktatás kiszélesítése biztosíthatja a középfok diáklétszámának minőségi növekedését.

A kereskedelmi televíziók tehetségkutató műsorai egyre népszerűbbé tették az éneklést, így ennek növekedése volt megfigyelhető az utóbbi években és ezen a téren további bővülés várható.

Ezzel együtt a tehetséges énekesek köré szerveződő jazz-pop zenekarok körében iskolánk minőségi javulást és létszámnövekedést ért el az utóbbi években. Így ennek a további fejlesztése lehet az iskola számára egy olyan út, ahol szintén kiemelkedhet a zeneművészeti intézmények közül.

További zeneművészeti intézmények Budapesten

Budapesten további négy jelentős zeneművészeti szakgimnázium (korábban szakközépiskola) található, ahol főként klasszikus zenei képzés folyik:

- a Bartók Béla Zeneművészeti Iskola
- a Szent István Zeneművészeti Iskola
- a Weiner Leó Zeneművészeti Iskola
- az Egressy Béni Zeneművészeti Iskola

Itt jegyezném meg, hogy 2016. szeptembertől jogszabályi változások miatt a korábbi szakközépiskolákat szakgimnáziumnak, a szakiskolákat pedig szakközépiskoláknak nevezik. Itthon a zeneművészeti középiskolákat konzinknak is hívjuk, ami a konzervatórium szóból származik. Azonban más európai országokban a zeneművészeti egyetemeket, főiskolákat illetik a konzervatórium elnevezéssel.

A Bartók és az Egressy konzikban jelentős továbbá a jazzoktatás is. A Szent István konzi a klasszikus szakok mellett a hangkultúra oktatásában kiemelkedő, a Weiner konzi pedig a rézfúvós tanszakok népszerűségében emelkedik ki. Szórakoztatózenész képzés iskolánkon kívül Budapesten jelenleg csak a Kőbányai Zenei Studióban van, ahol azonban elsődlegesen a pop/rock műfajokban folyik az oktatás.

Így ebben a zenei környezetben kell a Rajkó-Talentum Iskola zenetagozat növendékeinek megfelelnie, illetve felvennie a versenyt a többi diákkal.

A Rajkó módszer elméleti háttere

A doktori disszertációm középpontjába a Rajkó Zenekarban használt zeneoktatási metódus áll, melyet ezért egyszerűen Rajkó módszernek nevezünk. Ebben a fejezetben szeretném bemutatni a téma megértéséhez szükséges elméleti hátteret, mely megalapozza a Rajkó módszer egyes alappilléreit. A Rajkó módszer szakirodalmi forrása elég csekély, így valójában egyetlen angol nyelvű írást fogok bemutatni. A XX. században elterjedt és kevésbé ismert zeneoktatási metódusok megismerése alapvető fontosságú, hogy a témát össze tudjuk hasonlítani ezekkel a módszerekkel. A reformpedagógia érintése is jelentős kérdés, mivel a Rajkó módszer egyes elemei közös vonásokat mutatnak ezekkel. Vetünk némi pillantást az auditív módszerekre a nyelvtanulásban, majd a nyelvi fejlődésnek, az olvasásnak, a zenei percepciónak és a memorizálásának az idegrendszeri hátterére keresünk válaszokat.

Idegen nyelvű szakirodalom feldolgozása

A Rajkó-módszerről valójában egyetlen tanulmány született eddig, melyet egy amerikai kutatóval folytatott beszélgetésem inspirált, aki a cigányzenével kapcsolatban készülő írásához keresett anyagot Magyarországon. Így eljutott természetesen a Rajkó Zenekarhoz és a Rajkó-Talentum Iskolához, ahol hosszasan beszélgettünk a cigányzene helyzetéről és a saját készülő kutatásomról.

Az angol nyelvű tanulmány magyar összefoglalóját a mellékletben közlöm.

Gondolatok Hooker tanulmánya kapcsán

Lynn Hooker 2013-ban publikálta tanulmányát a Kodály és Rajkó-módszer kapcsán (Hooker, 2013). Az általa készített interjúk, valamint a témában fellelhető könyvek szolgálták a kutatása alapjául. Azonban a Rajkó-módszerrel csak interjúk alapján tudott megismerkedni, hiszen nem készült előtte tanulmány ebben a kérdésben. A megkérdezett alanyok között volt édesapám a Rajkó Zenekar művészeti vezetője, aki 10 évesen már ebben a zenekarban tanult, valamint én is mint első éves doktori iskola hallgató. Az interjút megelőzően kb. fél évvel választottam a disszertációm témájának a Rajkó-módszert, amiről megkeresésére szívesen beszéltem az amerikai kutatóval. Azonban akkori ismereteim még nem voltak elegendők a témáról saját publikáció elkészítéséhez, mivel én sem láttam még abban az időben a módszer lényegi összefüggéseit. Viszont véleményem szerint a tanulmány szerzőjének sem sikerült saját kutatása alapján megértenie a Rajkó-módszer lényegét. Ezáltal több hibás következtetést is levont a tanulmányában, melyek közül néhányat feltárnék részletesebben.

A Kodály-módszer alapvetően nem a professzionális hangszeres képzésre volt nagy hatással. Így a cigányzenészek kimagasló zenei képességeinek okát talán hibás lenne erre visszavezetni. Híres primásokról már a XVIII-XIX. századtól kezdve vannak források, akik zenekarokkal lenyűgözték a legnagyobb komponistákat is a maguk idejében. Így Kodálynál sokkal korábban kellene visszamennünk az időben, ha a magyar zeneoktatás sikerességét szeretnénk felfedni. A Rajkó-módszer titkát nem csak a kézről való tanulásban kell keresni, hiszen ez mindössze csak az egyik alapeleme. Az interjúk és kutatások során azonban csak az láthatja meg a módszer valódi lényegét, aki jól ismeri a rendszer összetevőit és akár összehasonlíthatja ezt több más reformpedagógiai vagy zenetanítási módszerekkel. Mivel a Kodály-módszer teljesen más alapokon nyugszik és céljai sem egyeznek, ezért értelmetlen csak ezzel összevetni. A Rajkó-módszer több pilléren is nyugszik, amik közül mindössze csak a kézről való tanítást említi a tanulmány. Valóban ez a módszer legsajátosabb vonása, azonban önállóan ez nem lett volna elegendő elérni a Rajkó Zenekar ismert világsikereit.

A dolgozatom Rajkó-módszerről szóló részében kifejtem ennek a sajátos zenetanítási rendszernek a lényegét, ami majd rávilágít *Hooker* tanulmányának további hibáira is.

Zeneoktatás a XX. században

Néhány módszert szeretnék ebben a fejezetben bemutatni a zenepedagógia szakterületéről, amik alternatívát nyújtottak a hagyományos zeneoktatáshoz képest a XX. században. Magyarországon a legjelentősebb természetesen a Kodály-módszer, amely hazánkban általánossá vált, így nálunk nem beszélhetünk róla alternatív pedagógiaként. Azonban más országokban a csodájára jártak a módszernek. A legjelentősebb külföldi módszerek a Suzuki, Dalcroze és Orff mellett még a Willems, Martenot módszerek is teret hódítottak Európában. A disszertációm szempontjából még a legfontosabb alternatív pedagógia a *Farkas Gyula* által iskolai keretek között használt Rajkó módszer.

Magyar zeneoktatás és az auditív módszerek

Varró Margit a *Zongoratanítás és zenei nevelés* (1921) című könyvében arról ír, hogy a hangszeritanítás elsősorban zenetanítás, ahol a hangszer technikai készségek fejlesztése együtt jár a hallás képzésével és zenei értelem nevelésével. „A gyerekeknek mindent értenie kell, amit játszik, helyesebben mire játékra kerül a sor, zeneileg már tökéletesen fel kell fognia, amit hangszerén majd előad. Máskülönben csak játszik a zongorán, de nem musikál.” Felhívja a figyelmünket arra is, hogy a zenei fejlődés lépést tartson a technikával, vagyis párhuzamos

ütemben haladjanak, különben előfordulhat, hogy a gyerek technikailag vagy zeneileg túl gyorsan és egyoldalúan fejlődik. (Varró, 1989)

Véleményem szerint a kézről való tanulásnál jelentéktelen időkülönbséggel sajátítja el a növendék a zenei és technikai elemeket, miközben a zenei memóriáját is fejleszti, ezért legfeljebb a kottaolvasás terén fejlődhet lassabban. Éppen ezért kell külön figyelmet fordítani a kotta olvasásának és értelmezésének gyakorlására is.

Varró Margit a kiindulópontnak az ún. auditív tanítási módszert tartja, ahol a kezdeti időszakban minden zenei ismeretet hallás útján adunk át, vagyis a növendék mindent közvetlenül a fülével fog fel. A kottaolvasást és írást csak azután kezdjük tanítani, ha már megvannak az alapok a zenei elemek felfogásához. Így a növendék nem egy sor kottafejet lát maga előtt, amit nagy nehézségek árán olvasnia és a hangszeren megszólaltatnia kell csupán, hanem zenei gondolatokat, melyekhez megfelelő hangokat társít, és azt reprodukálja, amit magában már elképzelt.

A kezdetekben javasolt módszer az auditív felfogásra, hogy a hallott anyagot kizárólag énekelve reprodukáltassuk. Amikor már tud kottát olvasni a gyerek, akkor az eljátszandó anyagot előre memorizáltassuk. Valamint a darabok és gyakorlatok zenei elemeit előkészítő hallásgyakorlatokkal vezessük be. (Varró, 1989)

Ez a Rajkó módszerben, illetve Farkas Gyula tanításában úgy jelenik meg, hogy az énekeltetés helyett egyből a hangszeren való reprodukálás a feladat, hiszen a Rajkós diákok már kellőképpen ismerik ehhez a hangszerüket. Azonban a kezdetekben kézről való tanításnál is hatékony módszer lehet egy adott rész előjátszása, majd reprodukálása a hangszeren. Habár ebben az esetben a motorikus mozgásokra is figyelnie kell a diáknak.

Varró Margit szerint a szokásos zongoratanítási módszer, amely nem tud elszakadni a kottából való játéktól, nem kedvez a belső hallás fejlődésének és az emlékezetre bénítólag hat. Így csak akkor tanítjuk a növendéket kottaolvasására, amikor a hallása már kellőképpen fejlett és feltételezhetőleg a hangjegyek megpillantása kiválthatja a megfelelő hang elképzélést. Amíg nem használjuk a kottát, addig az emlékezetünkre kell hagyatkoznunk, így a zenei memória is korán iskolázottá válik.

Az auditív tanítási módszer kedvező hatásai:

- felkelti a gyermek érdeklődését a zenei dolgok iránt,
- az adott darabot, gyakorlatot könnyen és zeneileg helyesen fogják fel,

- a hatékony tanulási technika következtében nagyobb anyaggal képesek megbirkózni,
- memóriájuk biztosabbá válik. (Varró, 1989)

Saját tapasztalatom szerint a kézről való tanításnál ugyan ezek az előnyök érvényesülhetnek és nem csak a kezdők esetében.

Más magyar szerzők is az XX. század elején hasonló módszereket javasolnak a gyermekek bevezetésére a zene világába. Dr. Kovács Sándor 1917-es írásában akkori tapasztalatai alapján a legtöbb zongorista számára a zenemű csak betanult mozgásokból és szimbolikus jelekből áll, azonban valójában nem hallja belsőleg. Habár azt várnánk, hogy zenészeknél az akusztikus elképzelés az uralkodó. (Dr. Kovács, 1917)

„A zenetanulókat vizuális felfogásra, elképzelésre és tanulásra szoktatják, ami a tanítónak és tanítványnak egyaránt kényelmesebb ..., ami azonban a zenei nevelésre káros, mert így a figyelem elfordul attól, ami lényeges a zenében és e helyett a jelek egy rendszere felé irányul, mely a zenével csak konvenció útján van összekapcsolva; ... és így végül a hangok helyett a hangok jeleivel gondolkoznak. Ezenmód a belső hallásnak szükségképpen vissza kell fejlődnie vagy legalább is felébresztetlenül és fejletlenül maradnia.” (Dr. Kovács, 1917)

Ezeket elkerülve a gyermeket már a kezdetektől akusztikus felfogásra és elképzelésre kell kényszeríteni, amíg a hallási felfogás és elképzelésmód nem válik szokássá. Addig nem is adunk módot, hogy a zenét vizuálisan fogja fel. A zene akusztikus felfogásának dominanciájához egy ideig kotta nélkül tanítunk, mely 3-4 hónapig könnyedén megy. A zeneművet akusztikusan mutatjuk be, míg a növendék hiba nélkül vissza tudja énekelni, amit aztán a hangszeren kell kikeresgélne. (Dr. Kovács, 1917)

Ezzel szemben Varró Margit írásaiban a visszaénekelte dallam hangszeren való kikeresésének nem tulajdonít túl nagy jelentőséget. Farkas Gyula tanítása során a rajkók a már fülükben lévő dallamot egyedül, vagy segítséggel kikeresgélnek, ami a tanulási metódus fontos állomása.

Kodály-módszer

A módszer egyik lényegi eleme köztudottan a relatív szolmizáció, vagyis az egyes skálafokokhoz szótagok hozzárendelése, mely az abszolút hangokkal ellentétben nem pontos hangmagassághoz rendel neveket, hanem a hangnak a hangsorban elfoglalt helyét mutatja, ami a hangnak a környező hangok alapján történő meghatározását is lehetővé teszi. A szolmizációt egy arrezzoit itáliai bencés szerzetes találta ki a XI. században egy Szent János himnusz sorainak első szótagjait felhasználva. *Kodály* olyan dal- és gyakorlatsort készített, melynek segítségével

könnyedén és élményszerűen elsajátítható a rendszer (Bicinia Hungarica, Ötfokú zene, 333 olvasógyakorlat, 33 kétszólamú énekgyakorlat, stb.) A szolmizáció mellé rendelt egy XIX. században *John Spencer Curwen* által kialakított kézjeles rendszert, ahol a látvány és a mozdulat is segíti a skálahangok rögzítését. *Kodály* koncepciójának másik részét képezi az 1920-as években indult általa alkotott gyermekkari irodalom, mely segített örömet találni a muzsikálásban. A cél a zenei írás és olvasás, nem pedig a szolmizáció, ami valójában csak eszköz. *Kodály* módszerének fontos pillére a magyar népzene és a népdalok hatalmas kincsestára. A népdalokat tananyagká tette, amivel új értelmet adott nekik. A népdalok szárnyán pedig el lehet jutni a nagy klasszikus művekig.

A módszer megalkotója természetesen *Kodály Zoltán*, azonban *Ádám Jenő* zeneszerző, zenepedagógus írta le. *Kodály* többször megkérte *Ádám Jenőt* és 1942-ben el is küldte Galyatetőre, hogy írja le a metódust. Ebben az időszakban születtek a Szó-mi füzetek és a Módszeres énekkutatás a relatív szolmizáció alapján című művek, majd az Ének-zene tankönyvek. A módszertani könyv kivételével mindegyiken *Kodály* neve áll az első helyen, habár ezek mind *Ádám Jenő* munkái. (Dr. Fehér, 2012)

Kodály Zoltán híres mondása, miszerint „arra a kérdésre, hogy mikor kezdődjék a gyermek zenei nevelése, azt találtam felelni: kilenc hónappal a születése előtt. Első percben tréfára vették, de később igazat adtak. Az anya nem csak testét adja gyermekének, lelkét is a magából építi fel. [...] Még tovább mennék: nem is a gyermek: az anya születése előtt kilenc hónappal kezdődik a gyermek zenei nevelése.” (*Kodály*, 1964) *Kodály* korai zenei nevelésről alkotott gondolatain kívül számos tanulmány született a korai zenetanítás jótékony hatásairól. (*Árvayné Nezvald*, 2012) Ezek a gondolatok természetesen más módszereknél is megjelennek, mint például a Suzuki módszer. A Rajkó módszernek is jelentős részét képezi a korai zenei nevelés, mely a hagyományos muzsikusként cigány családok gyermekeinek életében természetesen jelen volt és jelen van most is.

A Rajkó-módszer és a *Kodály*-módszer jól megfér egymás mellett, mivel az előbbi a „csodagyerekek” képzését, utóbbi a tömegek zenei nevelését tűzte ki céljának. Így különböző részei lehettek egy komplex, minden szinten megvalósuló zenei képzésrendszernek. A *Kodály*-módszer méreteiből adódóan uralkodó zeneoktatási metódus volt és nagyobb publicitást is kapott. Az oktatás- és kultúrpolitikánk is nagymértékben támogatta a tömegek zeneoktatását, de emellett a különleges tehetségek képzésére is nagy hangsúlyt fektettek a zeneakadémia klasszikus zeneoktatásán túl a cigányzene oktatásánál is.

Suzuki módszer

Shinichi Suzuki [Sinyicsi Szuzuki] 1898-ban született Japánban. Apja a világ legnagyobb hegedűgyárának alapítója volt. 1920-tól Berlinben tanult hegedülni nyolc éven keresztül. Ebben az időszakban született meg benne az a gondolat, hogy az anyanyelvi módszer minden igazi tanulás alapja. A második világháború utáni mozgalmának alap gondolata, hogy a tehetségevel minden gyermek boldogsága. Meghozza az eredményesség örömét, valamint lelki és érzelmi táplálékot ad a mesterművek megismerésével. A munkát eleinte japán gyerekekkel kezdte el, majd programját kezdték megismerni más országokban is. (Szőnyi E. , 1988)

Suzuki úgy vélte, hogy a tehetség nem öröklődik és élete felével ezt 3-4 éves gyerekek tanításával akarta bebizonyítani. A Suzuki metódusként ismert zenetanítási módszer kiindulási pontja: ahogy egy gyerek megtanulja az anyanyelvét, úgy a zenetanulás során is megteremtjük a szükséges körülményeket, környezetet és megtervezzük a módszereket. A kisbabák környezetükben folyamatos beszédet hallanak szüleiktől, testvéreiktől. Tanítgatással és ösztönzéssel egy 3 éves japán gyerek már 3-4 ezer szót ismer. Ezzel bizonyítékát adja a tehetségevel történő kifejlészhetőségének.

Suzuki 3-4 éves gyerekeknek kezdett hegedűt tanítani. Eleinte csak naponta hallgattatott velük muzsikát a legnagyobb hegedűművészek felvételeivel. Ez a hallgatási stádium kezdte kifejleszteni a képességeiket. Majd csak ezek után fokozatosan kezdték tanulni a hangszer. A gyermekek tanulási szándékának erősítése képpen az anyákkal is foglalkozni kell. A cél azonban nem csak a hegedűtanítás, hanem a zenetanuláson keresztül a humánus fejlesztése. Ez segít fejleszteni a gyermek jellemét, értelmét és érzékeit.

Suzuki módszere szerint a helyes nevelést követve bárkiben fejleszthető a zenei tehetség. A jó zene hallgatása és a jó környezet elősegíti a tehetség kibontakozását, azonban ezzel ellentétben a hamis zenei benyomások, a rosszul énekelt óvodásdalok inkább hátráltatják. A legnagyobb előadóművészek vagy zeneszerzők sem értek volna el olyan magaslatokat, ha nem olyan környezetben élnek, amely a tehetségük kibontakozását elősegíti. Egyes képességek a stimuláció mértékével növekednek és alkalmazkodnak. A fejlődés üteme azonban a fiziológiai állapotoktól predesztinált és nagymértékben befolyásolja a képességek kifejlődését. Így a tehetség összefüggésben van a fiziológiai kondícióinkkal. (Szőnyi E. , 1988)

Az anyanyelv elsajátításának előfeltételei: a környezet befolyása, hogy kiművelhesse a képességeit és az akarat fejlesztése a tanuláshoz. A kisgyermek folytonos ösztönzést kap

szüleitől, majd elkezd utánozni anyja hangját. Amit a környezeti benyomásokból megszerez, az belső képességgé fejlődik benne.

Suzuki módszerrel tanuló diákok 3 éves korban, vagy néha korábban kezdik meg hegedűóráikat. A szülők bevonása nagyon fontos a motiváció szempontjából, így őket kezdettől fogva bevonják a tanítási folyamatba. A szülők feladata, hogy gyermeküket jó zenével vegyék körbe, így teremtve meg a megfelelő környezetet a zenetanuláshoz. Rendszerint az anya előbb tanul meg hegedülni és a gyermeke csak ezek után kapja első hegedűóráit. A Suzuki módszerrel tanuló diákok megkapják lemezen a teljes hegedűtananyagot. Ezeket adott sorrendben és időtartamban hallgatnia kell, hogy megismerje azokat a dalokat, amiket majd később játszani fog. Eleinte csak más gyermekek játékát figyeli a szülővel együtt, majd ha a gyermek szeretne becsatlakozni, csak akkor kezdheti el az órákat. Olykor több hetet is vár egy japán anya, míg a gyereke elérkezettnek látja az időt a játéokra. A tanórák mindig jó hangulatú felfedezésekkel járnak. A tanár mindig megdicséri a növendéket, mielőtt a hibára hívná fel a figyelmet. Több gyerekkel együtt örülve, boldog légkörben zajlanak az órák, ami a tanulás vágyát erősíti. Ha a gyerek felkészült a tanulásra, akkor megkapja első hegedűjét a saját méretében. Ezután következik a hegedűtartás és hangképzés társítása. Első leckét azonban édesanyja kapja, és a gyermek hegedűjén megtanulja az első darab eljátszását, ami a "Hull a pelyhes fehér hó" kezdetű francia gyermekdal variációi. A dalt hallás után tanulják. A könyvben csak a húrokon szereplő ujjrend van feltüntetve. Suzuki szerint az anya a gyermek első tanítója. Ha a szülő is tudja, hogy mit kell a gyerekeknek játszania, akkor saját maga is tud neki otthon segíteni.

Hegedűóra kezdőknek kétszer, később egyszer van egy héten, és a hossza körülményektől változik. A gyermek és anyja számára a tanóra egyéni foglalkozás keretében zajlik, de más gyermekek és anyjuk is jelen lehetnek az órákon. A tanórák nem tarthatnak túl sokáig, csak addig ameddig a növendék nem kezd fáradni. Elég nehéz egy gyereknek más munkáját figyelni, de feltétlenül fejleszti a koncentrációt és a másik munkája iránti tiszteletet. Csoportos órákat csak egy hónapban egyszer tartanak, a többi egyéni vagy társas foglalkozás keretében zajlik.

A Suzuki módszer egyik alapeleme az a lemez sorozat, amely Bach, Mozart, Schubert mesterműveit tartalmazza. Ezekből a lemezekből az anyák naponta játszanak gyermeküknek. Ha akkor teszik fel a lemezt következetesen, amikor a gyerek sírni kezd, így talán elérhetik azt, hogy megnyugodjon a lemez megszólalásakor. Öt hónappal később egy másik válogatással folytatják a zenehallgatást. A kisgyermek a két lemezt naponta hallgatja, így önmagától kifejlődik egy gazdag zenei érzék benne, vagyis a környezet kifejleszti a képességét.

A hegedűtanítás 10 kötetben összegyűjtött kottaanyagból folyik. Egy-egy kötet általában 8-10 hónap tanulással sajátítható el, de nem a haladás sebességén van a hangsúly. Az I-III. kötetben a növendék mindent hallás után tanul utánzási alapon, nem pedig a kottát olvasva. Ez alatt a három év alatt 40 darabot tanul meg emlékezetből. Ezekre a darabokra a gyerekek mindig emlékezni fognak, így ezeket játsszák a csoportos órákon és a fejlődés későbbi szakaszaiban is. A IV. kötetben már Vivaldi: a-moll hegedűversenyének szélső tételei is szerepelnek. Ha ezt megbízhatóan el tudja játszani a hegedűn, akkor kezd el kottaolvasást tanulni, és társítja a már elsajátított zenét a kotta jelrendszerével. Majd következnek a további kötetek többek között Mozart: A-dúr és G-dúr hegedűversenyével. A hangzó anyagok szolgálhatnak mintául, de az egyéniség kibontakozását nem gátolhatják.

A több évig tartó fül utáni játék az anyanyelvünk tanulási folyamatát hivatott utánozni. Ahogy a gyermek is előbb beszélni tanul, majd csak később kezd el írni és olvasni, úgy a zenetanulás folyamán is előbb a hangszer játékot, majd csak később a kottaolvasást sajátítják el a diákok. A hegedűoktatásnál a szép hangképzés már az elején jelentős szerepet kap. Suzuki módszerrel a gyerekek nem követnek el memóriahibát, ami önmagában nagy eredmény.

A módszert 1958-ban ismerte meg a nyugati zeneoktatás egy rövid dokumentumfilm keretében, ahol 1000 gyerek játszotta Bach: Kettősversenyét. Ezután kezdtek felfigyelni Amerikában és Kanadában a munkájára és egyre többen tanulmányozták az oktatási módszerét. Suzuki az 1963-as tokiói ISME (International Society of Music Education) konferencián beszélt nagy vonalakban a módszeréről. Az Egyesült Államokban 1967-ben indult a Tehetségnevelés programja. Azonban olyan neves művészek, mint *Yehudi Menuhin* és *Isaac Stern* a Suzuki módszer ellen foglaltak állást. Napjainkban több ezer japán iskolás kor előtti gyermek tanul hegedülni, a módszert pedig más hangszerekre is kiterjesztették. Elsősorban még Amerikában népszerű a Suzuki módszer, de Európában is egyre nagyobb teret hódít, melyet Talent Education (Tehetségnevelés) néven is szoktak emlegetni. Magyarországon mindössze néhány iskola van, ahol ezzel a módszerrel is tanítanak. (Szőnyi E. , 1988)

A Magyarországon és Japánban egymástól feltehetőleg teljesen függetlenül alakulhatott ki a két oktatási metódus. Azonban *Suzuki* berlini tanulmányai alatt találkozhatott cigányzenészekkel, akik hasonló módszerekkel tanultak, mint a később kidolgozott saját módszere.

Farkas Gyula már a Rajkó Zenekar 1952-es alapítását követően kotta nélkül kézről tanította a kis cigánygyerekeket, ahogyan ennek már előtte is nagy hagyománya volt a cigánymuzikusok

körében. Ezek a gyerekek többnyire mind zenész családból származtak, melyek biztosították azt a gazdag zenei környezetet is, amit Suzuki a lemezek segítségével próbált megteremteni. Azonban ezekben a roma családokban a példakép elsősorban az apa, ellentétben Suzuki anyákat preferáló oktatási módszerével. Ennek okai nyilvánvalóan a társadalmi és családmódelben keresendők. Suzuki szerint a módszerével tanuló diákoknak nincsenek memóriahibái, ami egybevág a volt Rajkósoknak a témáról alkotott beszámolóival.

Konklúzióként összefoglalva a Suzuki módszer és a Rajkó módszer a lényegi elemeit tekintve sok hasonlóságot tartalmaz, de természetesen a helyi környezethez alkalmazkodva. Általában a roma családok muzsikához fűződő kapcsolata nem tette szükségessé, hogy lemezekkel javítsák a gyerekek zenei ingerkörnyezetét. A zenekari együtt játék a célja a Rajkó módszernek is, azonban más módon, mint az Orff vagy Suzuki módszereknek.

Dalcroze módszer

Émile Jacques-Dalcroze (1865-1950) módszerének neve Dalcroze Eurythmic, mely ritmikának, ritmikus tornának vagy mozgásnak nevezhetünk. Gyakorlati szükségből kiindulva fejlesztette ki módszerét. A genfi konzervatórium szolfézsstanáraként keresett megoldást arra, hogy a növendékei jobban érezzék a zenei ritmust és ne mesterkélten, mechanikusan, átélés nélkül adják elő. Azonban a gyerekek ezeket a ritmusokat természetükből fakadóan magukénak érzik járás közben, vagy a végtagok mozgásában. Így a ritmikai nevelésnek ebből kell fakadnia. Különbféle testi mozgásokon keresztül a ritmusérzék, zenei hallás és izomzati koordináció együtt fejleszthető. A zenei érzéket és tájékozottságot a testmozgáson keresztül fejleszti ki.

Dalcroze szerint a zeneoktatásban az egyes elemeket nem lehet szétválasztani egymástól. Saját növendékein figyelte meg, hogy akkordok írása közben nem hallják, amit írnak és egyeseknek a zeneelmélet egyszerű matematikai folyamat. Arra jutott, hogy az értelem helyett sokkal jobban kellene az érzékelésre koncentrálni tanítás közben. A hangszertanulás csak a ritmikus mozgás gyakorlása után kezdődjön meg, illetve a zenetanulást a zene megismerése előzze meg. A növendéknek speciális torna segítségével a saját teste ritmusának érzését kell megéreznie. Az órákon a hangok ritmusait mozdulatokkal kell kifejezni. Ezek lejegyzésénél a zene és a kifejezés legfinomabb árnyalatait is vissza kell tudni adni. A test eszköz a zene kifejezésére. Ezzel a módszerrel az órákon látni lehet, hogy a diákok miként érzik a zenét, és ellenőrizheti a tanár a zene megértésének fokát. A növendékek a zenei fogalmakat testi tapasztalás útján teszik magukévá. A ritmikus mozgás mindössze kiegészíti a zenetanítást, de nem helyettesíti azt. A

zenét hallani kell és aktívan tevékenykedni benne, hogy megérthessük a kapcsolatunkat a muzsika lényegével.

Dalcroze azt kérte növendékeitől, hogy a színpadon járjanak, ugráljanak, szökdécseljenek és egymásba karoljanak spontán módon. A zene ritmikája hatással van a figyelemre, az értelemre és az érzékenységre. A mozgásuk azt mutatja, hogy a gyermek figyelme, értelme és zenei érzékelése mennyire fejezi ki azt, ami a zenén keresztül magáévává tett.

Orff-Schulwerk

Carl Orff zeneszerző öt kötetben foglalta össze gyermekzenekarra írt műveit Orff-Schulwerk címmel. Feltehetőleg *Kodály Zoltán* gyermekkórusokra írt munkássága adhatta neki az inspirációt. A gyermekhangszerek megismerése és az együttes játék felébresztheti a vágyat a komoly hangszertanulás iránt.

Orff a munka kezdetén az énekhangon kívül többnyire ütőhangszereket használ: facimbalom (xylophone), fémcimbalom (glockenspiel) és pohárjáték (gläserspiel), valamint ritmushangszerként fémháromszögek (triangel), réztányérok (cymbeln, becken), csengők, csörgődobok, dobok, fadobok, kereplők és kasztanyettek kerülnek előtérbe. Basszus szólamokat kis üstdobpár, hathúros gamba vagy üres húrokat pengető gordonka, esetleg mélyhegedű szólaltatja meg. Ezek mind olyan hangszerek, amelyeknek megszólaltatása könnyebben elsajátítható. A későbbiek folyamán metallofonnal, különböző hangmagasságú furulyákkal, lanttal, gitárral és nagydobbal bővül a kezdeti hangszer összeállítás. A billentyűs hangszereket végig mellőzi a zenekari játékból. A xilofonok, metallofonok és fémcimbalmok rezonáns szekrényre vannak helyezve, így hangjuk szebb a különböző a gyermekjátékok hangjától.

A gyűjtemény első kötetében csak pentaton népdalfeldolgozásokat találunk. *Orff* az első darabokhoz tapsot és dobbantást használ ritmuskíséretként, majd később xilofont és harangjátékot. A hangszerek ostinato jellegű és a későbbiek folyamán két-, esetleg háromszólamúak. A tanult ritmusokat mondókákhoz kapcsolja. De olyan kreativitást fejlesztő gyakorlatok is előfordulnak, mint amikor adott szövegekhez ritmust írnak, vagy adott ritmushoz dallamot szerkesztenek, esetleg adott pár ütemes dallamot tovább szerkesztik. A többszólamú ritmus ostinato mellé lábdobbantás, ujjcsattintás és térdreütés is előkerül. A különböző darabok nagy léptekben, időnként talán nem is fokozatosan haladnak előre a kotta folyamán.

A második kötetben dúr dallamok és a szoprán furulya is megjelenik. Tovább folytatódik az egyéni, kiscsoportos és a zenekari darabok tanulása. A harmadik kötetben már az üstdobok is

előkerülnek. Egyik feladatként egy furulya dallamhoz kell üstdobszólamot szerkeszteniük a gyerekeknek. Megjelennek az egy kereszt és bé előjegyzésű darabok. Az énekkar más 2-3 szólamban énekel és változó ütemű darabokkal zárul a kötet. Orff a negyedik kötetben eol, dór és frig dallamokat dolgoz fel. Az előjegyzés más 2-3 kereszt és bé. A szoprán-, alt-, tenor- és basszusfurulyák is megjelennek. A kötet végén az improvizációs gyakorlatok is megjelennek lá pentaton hangsoron. Az utolsó kötetben a ritmus hangszerek kerülnek előtérbe. A kötetből érdemes kiemelni egy melodrámászerűen megzenésített mesét és Goethe: Faustjának két gyermekhangszerekkel kísért részletét. (Rezessy, 1963)

A módszerek összehasonlítása

A kutatásaim során részletesebben megismert és kifejtett különböző XX. századi népszerű zeneoktatási módszerek összehasonlítása érdekében ebben a részben szeretném egyszerűsítve kiemelni a különbségeket és a hasonlóságokat a jobb érthetőség érdekében. Minden esetben a módszerek eredeti koncepcióját veszem figyelembe, hiszen ezek egyes esetekben akár némileg eltérhetnek a ma alkalmazott gyakorlattól.¹⁰ A Kodály-módszerrel összevetve alapvető különbség, hogy Kodály zeneoktatási koncepciója a szolmizáció segítségével történő - mindenki számára elérhető - énekhangra alapoz, míg a Rajkó módszer az egyéni és zenekari hangszeroktatást helyezi előtérbe. Ebből kifolyólag Kodály módszere inkább a tömegoktatás hatékony és gazdaságos megvalósulásának mintája, míg a Rajkóban folyó oktatás egy elitebb jellegű zenetanulást valósít meg. Ez alapvetően meghatározza a további használt metodikát az egyes módszerek kapcsán. Természetesen mindkét módszer alapvetően fontosnak tartja a korai zenetanulást, azonban ezeket az egyik vokális, a másik instrumentális (hangszeres) úton közelíti meg. Ebben a tekintetben a Rajkó módszer inkább a Suzuki módszerrel mutat közös vonásokat, melyben szintén a korai hangszeroktatás kerül előtérbe. Suzuki is a kotta nélkül való hallás/látás utáni utánpótlást használta az oktatás során a kezdő zenetanulóknál, mely közös vonásokat mutat a muzsikusság családjában és a Rajkóban is használt oktatási módszerrel. A Suzuki módszernél az anya bevonása az oktatásba jelentős sajátosság, ahogy ez a muzsikusság családjában hasonlóan természetes, hiszen gyakran az apa kezd el foglalkozni a gyermekével. A Suzuki módszer a tömegoktatás érdekében egy alaposan kidolgozott úgynevezett sablon alapján tanítja a növendékeket, akik azután így könnyen zenekarba szervezhetőek. A Rajkó módszernek hasonlóan éppen ez jelenti az egyik sarokpontját, hiszen ebben az esetben maga a zenekarban való játék a cél, ami magát a Rajkó zenekart adja. A japán metódus hanglemezek segítségével

---

¹⁰ A Kodály-módszer esetében Gönczy László tanulmánya világít rá az eredeti és a mai alkalmazhatóság közötti különbségekre. (Gönczy, 2009)

próbálja megteremteni az inspiráló zenei környezetet, ami a muzsikus cigány családoknál adott. A Rajkóban tanult roma gyerekek egy része zenész családból származik, ezért már az anyatejjel magukba szívták a muzsikát. Dalcroze módszere a ritmikus mozgás, mely inkább kiegészítése a hangszeres zeneoktatásnak. Így ez kevésbé hasonlítható össze érdemben a Rajkó módszerrel. Az Orff módszer lényege a hangszeres egyéni és zenekari oktatás, mely ebben a tekintetben hasonló a Rajkó módszerhez, azonban alaposan kidolgozott kotta alapján folyik az oktatás ebben az esetben.

Egy táblázatban is megpróbálom összehasonlítani ezeket az oktatási metódusokat elsősorban a Rajkó módszer zeneoktatásra vonatkozó elemeinek tükrében, habár a különböző módszerek nem feltétlenül kínálnak összevetésre közvetlenül alkalmas opciókat.

	Rajkó	Kodály	Suzuki	Dalcroze	Orff
Korai zenetanítás	igen (apa)	igen (ének)	igen (anya)	spontán mozgás	ritmikus kíséret
Kotta nélkül oktatás	igen (részben végig)	részben	igen (kb. 3 év)	speciális torna	részben
Egyéni hangszeres/énekes	egyéni hangszeres	csoportos ének	egyéni hangszeres	ritmikus mozgás	egyéni a zenekari darabokat
Csoportos zenélés	zenekar	kórus	zenekar	~ kiegészíti a zenetanítást	csoportos, zenekar
Zenei inspiráció	család	zenei nevelés és mozgalmak	lemez sorozat	mozgás öröme	hangszerek és együtt játék
Órák sűrűsége	naponta több órás próbák	heti több óra	1-2 alkalom/hét		
Személyes jelleg	személyre szabott	csoportos	kotta sablon alapján egyéni és csoportos		kotta sablon
Célok	professzionális zenész képzés	tömegoktatás	tömegoktatás	kiegészítő zenei képzés	zenekari oktatás

Hátrányos helyzetű gyerekek zeneoktatása

Számos módszer létezik a hátrányos helyzetű fiatalok zenetanítására egyaránt, ahogyan az elitképzésben is ez megfigyelhető. Az elérendő célnak kell meghatározni a különböző módszerek alkalmazását. Alapvetően az sem mindegy, hogy tömegoktatásról, vagy professzionális zenészek neveléséről beszélünk. Azonban az bizonyos, hogy a zenetanítás óriási hatással van a gyerekek fejlődésére, amit számos tanulmány már bizonyított. A következőkben bemutatok néhány népszerű módszert, melyet a hátrányos helyzetű gyerekek zeneoktatásánál használnak, mely elsősorban nem a professzionális zenészképzést célozza.

El Sistema

A venezuelai El Sistema nevű klasszikus zenei program célja szerint kitörési lehetőség a szegénység csapdájából, vagyis a társadalmi felemelkedés klasszikus zenével történő elősegítése. A programot 1975-ben *José Antonio Abreu* közgazdász indította útjára, de csak az utóbbi 5-10 évben vált igazán ismertté *Gustavo Dudamel* fiatal karmester sikereinek köszönhetően, aki 2009-ben lett a Los Angeles-i Filharmonikusok zenei igazgatója.

Az El Sistema célja a gyerekek kiszakítása a szegénység csapdájából, eltávolítása a kábítószerektől, bűnözőktől, utcai bandáktól és az elkeseredéstől. Zenekarokat és zenei oktató központokat hoztak létre, hogy klasszikus zenére tanítsák a gyerekeket és megtapasztalják az együttes zenélésből fakadó értékeket, mint a közösségi tudat és önbecsülés. *Eduardo Méndez* igazgató szerint elindítása óta 280 oktatóhelyen 310 ezer gyerek kapcsolódott a programhoz az évek során, valamint 500 zenekar és más együttes tartozik a rendszer alá a papírhegedűkkel játszó óvodáscsoportoktól egészen a Simon Bolívar Szimfonikus Zenekarig. *Hugo Chávez* populista kormányának irányítása alatt évente 540 millió bolivárral (kb. 13 milliárd Ft) támogatta a programot, de alapítványok és adományozók is segítenek. Így a program alapelvei szerint:

- az oktatást és a hangszereket ingyen kapják a gyerekek,
- mindenki számára nyitott,
- az oktatás csoportos órák keretében folyik,
- az oktatók gyakran maguk is a rendszerben nevelkedtek, az oktatás a gyerekek lakóhelyéhez közel zajlik és
- gyakoriak a nyilvános fellépések.

Az El Sistemának kórusai is vannak, valamint hangszerkészítő és javító kurzusokat is tartanak. A rendszerben nevelkedett gyerekek többsége nem lesz zenész, de gyakran visszatérnek a programba segítőként. (Zenével a szegénység ellen, 2012)

Az európai zeneoktatás történetében mind csoportos, mind az egyéni oktatásnak vannak előzményei, melyeknek vannak előnyei és hátrányai egyaránt. Azonban az oktatás célja határozza meg az alkalmazott módszert. Ha zenész pályára szeretnék irányítani olyan gyerekeket, akik képességeikben, tehetségükben és családi háttérükben alkalmasak lehetnek erre, akkor feltétlenül az egyéni oktatásnak kell dominálnia kiegészítve az elméleti, és a zenekari játékhoz szükséges csoportos oktatási formával. Azonban az elképzelhetetlen, hogy csak csoportos metodikával sikeres és élvezhető hangszeres produkció jöjjön létre.

Szinte minden hazai zeneiskolában működik diákokból összeállított művészeti együttes, amik nemzetközi mezőnyben is szép eredményeket érnek el. Bizonyos szintet elérve kerülhetnek be a növendékek az együttesbe, ami kiváló motiváció is lehet a gyermekek számára.

Az 1980-as évek második felében az El Sistema szülőhazájában, Venezuela fővárosában, Caracasban egyes források szerint még nem lehetett hallani zenész körökben erről a kezdeményezésről, ami 10 évvel a kezdeményezés elindulása után nem igazán az országon belüli népszerűségét mutatja. Talán csak egyszerűen jó a módszer nemzetközi reklámja? Ezzel a módszerrel több dél-amerikai országban dolgoztak elsősorban szerzetesrendi iskolák. Azok sikertelenségét azonban a rendszer által biztosított ingyenes hangszerek alacsony száma jelentette a megfelelő anyagi eszközök hiánya miatt, mivel a tanulók csak akkor tudtak hangszerrel foglalkozni, amikor bent voltak az iskolában.

A kodályi gondolat szerint „legyen a zene mindenkié”, amihez azonban a gazdaságilag legkönnyebben elérhető eszközt vette igénybe, az énekhangot. A gyerekek tömegeit így bevezeti a zenetanulásba. Akinek pedig lehetősége van rá, az a zeneiskolai hangszerválasztásnál már kész zenei alapokkal kezdheti meg a hangszer tanulást. A kóruséneklés hasonlóan a venezuelai módszerhez megteremti az együttzenélés élményét. Összehasonlítva az El Sistema és a Kodály-módszert, további számos közös vonást fedezhetünk fel benne.

Egyes cikk szerint az állítólagosan válságban lévő hazai zeneoktatást az El Sistema húzná ki a kátyúból. De miért is kellene lecserélnünk saját bevált módszereinket olyanra, amiről csak reklám értékű információk állnak rendelkezésre? (Kőrösy, 2013)

Szimfónia program

Az utóbbi pár évben feltűn Magyarországon az első pillantásra a Rajkó Zenekarhoz és a Rajkó módszerhez hasonló Szimfónia program vagy más néven Kodály 2.0, mely azonban nem ezt, hanem a venezuelai El Sistema zeneoktatási metódust vette alapul. Ebben az esetben is fiatal cigánygyerekekből álló zenekarról van szó, azonban az oktatásuk elsősorban nehéz szociális körülményeik enyhítésének céljából történik. Ezért fontosnak tartottam ennek a bemutatását is a legfontosabb zeneoktatási irányzatok között.

A Szimfónia program egy szociális program, mely a hátrányos helyzetű, iskolai nehézségekkel küzdő gyermekeknél próbálja a társadalmi beilleszkedést elősegíteni a közösségépítéssel, a zene fejlesztő eszközeivel és a szabadidő hasznos eltöltésével. Célja gyerekek iskolai eredményének javítása, valamint az iskola és a mély szegénységben élő családok közelítése egymáshoz. Így a programban elsősorban hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetű

gyerekek vesznek részt, akik gyakran szegregált lakókörnyezetből jönnek. A nehéz családi körülmények a teljesítményre is kihatnak, amit az iskolák viszont elég nehezen tudnak kezelni. Ezeknél a gyerekeknél a korai iskolaelhagyás is jellemzőbb, és így nagy az esélye annak, hogy szakmai végzettség vagy érettségi megszerzése előtt kiesnek az oktatási rendszerből.

A program megalkotói szerint „a csoportos zeneoktatás és az ehhez kapcsolódó intenzív szociális munka hatékony és újszerű eszköz arra, hogy megerősítsük ezeknek a tanulóknak az iskolai pályafutását”.¹¹ A hangszertanulás alapvető készségeket is fejleszt, mint a koncentráció, a memória és egyes értelmi készségek, de a mozgás koordináció, az érzelmek kifejezése, a kitartásra való ösztönzés és az együttműködő készség is fejlődik általa.

A zeneoktatáson túlmenően szociális munkások és intenzív iskolai jelenlét segíti a gyerekek és családjuk támogatását. Szociális szakemberek pályaeorientációs, prevenciós foglalkozásokat tartanak, illetve játszóházakkal és kézműves foglalkozásokkal színesítik a gyerekek szabadidejét. Azonban nem ritkán a szociális munkások gyakorolnak együtt a gyerekekkel és a zenetanárok pedig szociális kérdésekben próbálnak segíteni. A családlátogatásokat is együtt végzik, hogy közvetítsenek az iskola és család között.

A Szimfónia program kilép az iskola falai közül és a Máltai Szeretetszolgálattal együtt tevékenykednek. A zenetanárok és szociális munkások folyamatosan jelen vannak a gyerekek iskolai életében is és a pedagógusokkal együtt próbálnak megoldásokat találni a problémákra. A gyerekek lehetőséget kapnak koncerteken, hangszerbemutatókon, vagy egyéb rendezvényeken részt venni és szerepelni. Az így szerzett sikerélmény pedig rendkívül motiváló lehet számukra.

További szakemberek bevonásával segítenek a családokat bekacsolni az ellátórendszerbe és elérni a szükséges szolgáltatásokat. Ezzel válik a program a helyi jelzőrendszer részévé. A Szimfónia program további hozadékeként a helyi társadalmi problémák enyhülnek és erősödik a szolidaritás érzése.

A program 2014 szeptemberében indult hangszeres bemutatókkal és a helyiek megismerkedésével. Szociális irányultsága miatt a minden jelentkező felé nyitott és ingyenes, de elsősorban a 9 év feletti korosztályt célozza. A belőlük alakult zenekar fontos példakép lehet akár az alsó tagozatos tanulók számára is. A csoportalakítás elvei között szerepel a sokszínűség,

---

¹¹ Itt jegyezném meg, hogy a program beindítását megelőzően elsőként egy nyilvános bemutató utáni vitán megismerttettem a program megalkotóit a Rajkó módszer néhány elemével. Mivel a Szimfónia Program és a Rajkó módszer néhány alapvető kérdésben hasonlóak, ezért újszerű módszernek semmiképpen sem említeném.

valamint a hátrányos helyzetű, rossz szociális helyzetben lévő, illetve az „utolsó padban ülő” gyerekek segítése. A lemorzsolódás megelőzése fontos része a programnak, melyet pedagógiai, közösség- és személyiségfejlesztési eszközökkel támogatnak.

A Szimfónia program gerince a zeneoktatás módszertana, ahol a zenei foglalkozásokon befogadó, együttműködő légkört találnak. A programban résztvevő gyerekek általában kevésbé motiváltak a tanulásra, a kitartó iskolai munkavégzésük hiányzik és a figyelem folyamatos fenntartásával is nehézségeik vannak. A zenetanulás azonban ezeknek a kompetenciáknak a fejlesztésére is szolgálhat, vagyis kitartásra, rendszerességre és önbecsülésre nevel. A gyerekek belső motivációjának fenntartásának pedig kulcsszerepe van. A zenei oktatás az élményközpontúságra törekszik. „A programba bevont növendékek kezdetben tanáruk kezét figyelve, az ő mozdulatait utánozva szólaltatják meg hangszerüket, azaz 'kézről olvasnak', a kottaolvasásra csak később kerül sor.”¹² Az elméleti ismeretek átadásához a kellően erős belső motiváció fenntartása is szükséges.

A gyerekek otthoni gyakorlása és az egyéni zenei foglalkozás nem megoldható a programban való magas részvétel, valamint a hangszerek számának és zenetanárok létszámának korlátozott elérhetősége miatt. A tanítás nagyrészt csoportosan történik, és a csoportok mérete és a foglalkozások rendszeressége iskolánként különbözik. Általában 8-15 fős csoportokkal 2-4 felnőtt (zenetanár, szociális munkás, önkéntes) foglalkozik. A foglalkozások nagy körben kezdődnek, majd tanáronként 3-4 fős csoportokban folytatódik és a vége közös zenéléssel zárul. A gyakorlások alkalmával a motiváltabbak egy dallamot játszanak, egy másik csoport ennek a dallamnak a kíséretét tanulja, a passzív résztvevők pedig csak figyelnek, és akár hónapokig nem vesznek hangszert a kezükbe. „Már kezdettől szoktatjuk a gyerekeket a tanáraik, majd az egymásra való figyelésre, utánzásra, és nagyon korán kipróbálhatják magukat vezetői szerepekben is. Ennek köszönhetően néhány hónap alatt létrejön olyan összetartó, tanuló közösség, ahol a gyerekek már egymást is motiválják, segítik, tanítják.”¹³

A repertoár a gyerekek számára jól ismert gyerekdalok, filmzenék (Keresztapa, Titanic, Karib-tenger kalózái) és cigány (magyar) nóták (Azt a kutya mindenit).¹⁴ De néhány külföldi iskolától (El sistema) átvett darab is felhangzik. A magyar zeneoktatási hagyományok mellett

---

¹² A kézről való tanulás jellemzi a Rajkó módszer alapjait és a Suzuki módszer első időszakát is.

¹³ A Rajkó módszernek szintén alap pillérei a közös zenekari játék és az egymástól való tanulás. A tehetségesebb hegedűs gyerekek a zenekarban rendszerint mind vezetnek számokat, amiket fellépés alkalmával felváltva adnak elő. A próbák között pedig akár a folyosókon is elkezdnek nótázni, miközben gyakran az idősebbek tanítják a fiatalabbak.

¹⁴ A repertoár nagy része a szórakoztató zenei műfajból kerül ki, melyek a cigánymuzsikások által játszott dalanyag részét képezi.

felhasználják a nemzetközileg ismert hangszeriskolák tapasztalatait is, mint a japán Suzuki módszer, vagy az amerikai Essential Elements.

A motivációt és a sikerélményt helyi fellépések garantálják. Mivel a programban résztvevő iskolákban csak egy-egy hangszercsoportot oktatnak, így az iskolák közös fellépésén tapasztalhatják meg a gyerekek a szimfonikus zenekarban való játék élményét. A régiós szintű zenekarok létrehozása már a Szimfónia program csúcsát képezi. (A Szimfónia program módszertana, 2016)

Példák a fogyatékkal élők zeneoktatására

Gyengén látók zenetanítása

A nem látók között is vannak kiemelkedő tehetségek, aki zenei pályán valódi hírnévre tettek szert, mint *Ungár Imre* (1909-1972) Liszt- és Kossuth-díjas zongoraművész, vagy a tanítványa *Németh Tamás* zongoraművész, akit utódjának szánt.

Németh Tamás a vakok számára készült Braille-kotta fontosságát hangsúlyozza (Gyórfy, 2011), azonban *Érdi Tamás* más módszerrel tanult zongorázni. Egy *Becht Erika* zongoratanárnővel folytatott beszélgetésem alkalmával arról beszélgettünk, hogy nagyon nehézkes a Braillet-kotta olvasása és ezért ő nem így tanítja *Érdi Tamást*, aki fiatal kora óta a növendéke.

Többek között Junior Prima díjas vak zongoraművész, aki számos CD felvételt és koncert fellépést tudhat maga mögött világszerte. Látását hibás inkubátorkezelés miatt veszítette el. A zenetanulásának technikáját szeretném feltárni a vele készült interjúk és az édesanyjával folytatott beszélgetésem alapján. Eddigi riportjaiban a következőket olvashatjuk:

„A műveket speciális úton tanulja, a kottát tanárai segítségével rögzíti fejben (12 zongoraversenyt és számos más művet tud), majd több zongorista tolmácsolásában is meghallgatja a művet, így alakítva ki saját értelmezését”. (Imre, 2012)

„Becht Erika, Kollár Zsuzsa és Eckhardt Gábor tanítja mindmáig egy úgynevezett 'strukturális' módszerrel, melynek lényege, hogy tulajdonképpen újrakomponáltatják vele a darabokat.” (Érdi Tamás, dátum nélk.)

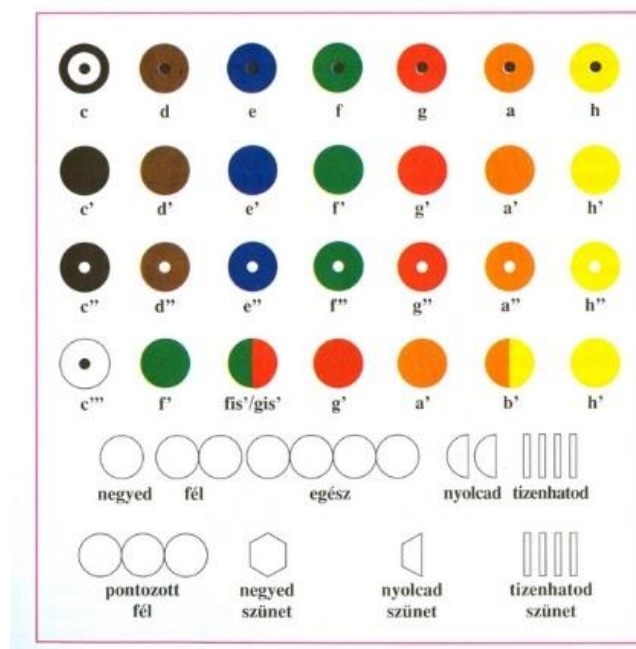
„Amikor gyermekként például egy Mozart művet tanultam, a tanárom mindig lejátszott egy részletet, majd ki kellett találnom, hol van benne például egy moduláció. Egy Bartók vagy Liszt múnél ezt persze már nem lehet csak úgy kitalálni, a pontos kottaképet kell elsajátítani. Ez olyan, mint amikor Rékával (feleségével) színházban vagyunk: elmondja, mi történik a színpadon. A tanárom, Becht Erika ugyanígy elmondja, mi van a kottában

és amikor a kottaképet már tudom, akkor több előadótól is meghallgatjuk az adott darabot, ezután alakul csak ki az én elképzelésem. Ha egy régen tanult zongoraversenyt kell újra eljátszanom, óhatatlanul kitörlődik egy-egy szünet vagy hangsúly, ha látnék, egyszerűen megnézném a kottát. Így viszont, ahogy a tanárom szokta mondani, én magam vagyok a kotta.” (Házi, 2014)

Értelmi fogyatékkal élők zenetanítása

A hagyományos zeneiskolai oktatásban is a gyengébben teljesítő gyermekek, mivel elsősorban az ötvonalas kottarendszer ismeretére és minél gyorsabb elsajátítására építenek. Azonban ez értelmileg akadályozott gyermekek számára gyakran megoldhatatlan feladat.

Heinrich Ullrich német gyógypedagógus-zenepedagógus új módszert dolgozott ki a zenetanítás és kottaolvasás akadálymentesítésére, melyet Ulwila módszer néven ismerünk. Az egyes hangok magasságát különböző színekkel jelöli, melyek a hangszeren is megjelennek. A hangmagasság emelkedésével a színek egyre világosabbak. A félhangokat az a két szín jelöli, melyek között a hang van. Oktávonként a színek azonosak, de mélyebb oktávban a hangok közepén egy fekete kör, magasabb oktávban egy fehér színű kör jelzi a hangmagasságot. A ritmus jelölésénél egy negyed egy egész kör, a fél az két egymásba kapcsolódó karika, a nyolcad pedig félkör.

1. ábra Ulwila kotta

A hangszerket is leegyszerűsítette, melyeket maga épített és kísérletezett ki. A fúvós hangszerek egyszerű sípköböl állnak, melyekből a hangszer tetszés szerint állítható össze és a

hangokat színes bütykök jelzik. A húros hangszereknél a húrokat szintén a hangokat jelölő színekkel látták el. A kísérő hangszereken dūr, illetve dūr és moll akkordok vannak színjelöléssel. Az ütőhangszerek kezdő változatai szintén hangonként szétszedhető. Ezzel a módszerrel és hangszerekkel az értelmi fogyatékos személyek is képesek értelmezni a kottát és zenélni.

További lehetőségek a súlyosan-halmozottan sérült személyek zenetanítására *Kokas Klára* módszere a zenehallgatásra. Egyes alkalmakon egy rövid két perces komolyzenei darabot hallgatnak egymás után akár 40-60 percen keresztül, majd lassan világosan felismerhetők a bevonódás jelei, mosolyognak és a zene ütemére mozognak. Egyeseknél ez a mozgás hasonlít a *Kokas Klára* által megfigyelt táncokhoz, másoknál inkább repetitív mozgások.

Másik tipikus foglalkozás az ismert énekek pl. gitár kísérettel való együtt játéka, amibe ritmushangszerekkel vagy énekléssel lehet bekapcsolódni.

A bazális stimuláció a zene rezgéseit használja ki, aminek legegyszerűbb módja például egy húros hangszerrel való fizikai kontaktus, mely lehetővé teszi a vibráció közvetlen megtapasztalását. (Tiszai, 2013/3)

A budapesti Burattino Általános, Közép- és Szakképző Iskola, Gyermekotthon rászoruló gyerekek tanítását tűzte ki céljául, ahol családias hangulatban, kis létszámú osztályokban tanulhatnak a diákok. Az iskola zongoratanárnője *Szabó Ilona*, aki a hagyományos zenetanítási módszerek mellett saját bevallása szerint már intenzívebben alkalmazza a kézzel való tanítást is egyes értelmileg sérült gyerekeknél. Ezzel a növendékek gyorsabban és élvezetesebben sajátítják el a tananyagot. Így azt gondolom, hogy kottaolvasást háttérbe szorítva a zenetanár sokkal gyorsabb és nagyobb sikerélményhez juttathatja a növendéket a zenélésben, ami további motivációt adhat a folytatásra.

Az ipolytölgyesi Szent Erzsébet Otthon súlyosan-halmozottan sérült felnőtt lakóiból alapította *Tiszai Luca* a Nádizumzum Zenekart, miután a közös zenei tevékenységek során egyre többekről derült ki zenei érdeklődésük. A legtöbben zenehallgatás közben a ritmussal együtt egyfajta sztereotip mozdulatot ismételgettek. Ezeknek a mozdulatoknak szeretett volna funkciót találni és így a közös hangszeres zenélés örömét megtapasztaltatni velük. A már ismert módszerekhez képest is további egyszerűsítésekre volt szükség.

Egyes kutatások szerint a zene a többi művészetekhez képest kevésbé jár együtt az általános szellemi fejlődéssel és magas intelligencia szinttel, valamint a korrelációs vizsgálatok alacsony

pozitív kapcsolatot mutatnak. A gyerekeknél normál esetben a zenei érzék szenzitív periódusa kilenc év körül fejeződik be, vagyis eddig kell megalapozni a zenei képességeket. A felnőtteknél viszont a meglévő erősségekre kell alapozni a zenében való kibontakozást. A zenekarosok kiválasztásának egyetlen feltétele a zenélésben való öröm megtalálása volt. Egyeseknél az évek során begyakorolt autostimuláció biztonságát kellett elhagynia a zenélés örömeért, ami csak akkor sikerülhet, ha ez önmagában is jutalomértékű élménnyé válik.

A hangszerek kiválasztásának módját egyik-másik sztereotip mozdulatsorhoz igazították és mindenkinek meg kellett találni a neki megfelelő hangszert. Volt aki csak befogadónak bizonyult, és volt aki elvesztette egy idő után az érdeklődését. Akik hosszabban játszottak a hangszerekkel, azok lettek a későbbi zenekarosok.

Mivel csak egy személy tudott dallamhangszeren játszani és egy zenekar nem állhat csak ritmus hangszerekből, ezért olyan „akadálymentes” hangszereket kellett kitalálni a citera vendégúrjai mintájára, amivel nem lehet félreütni. Ezek dallamjátékra alkalmatlanok, de alap és kvint hangot lehet velük játszani, amivel nem lehet az aktuális dallamhoz nem illő kísézőhangokat játszani. A húros hangszereknél csak át kellett hangolni a húrokat a megfelelő hangzás érdekében. Így többféle méretű gitárt használnak. A fogólap nélküli citera inkább egy kiscimbalomhoz hasonlít, amit ütögetéssel szólaltatnak meg. A metalofonról csak le kellett venni a szükségtelen hangokat. A faxilofont reszelővel, míg a kalimbát egy csavarhúzóval kellett áthangolni. Szájharmónikát is lehet házilag módosítani a lamellák segítségével. A zenekar nevét is adó hangszer a nádizumzum, melybe csak bele kell énekelni és a hangot torzítja.

A cél, hogy együtt zenéljenek, ami nem mindig sikerül, hiszen az egymásra való figyelés egyeseknek új kihívást jelent. Elsőként a zene iránti érdeklődését kell felkelteni, majd elérni, hogy erre mozogjanak, ami alapja az egyszerre zenélésnek. Ha néhányan már együtt játszanak, akkor egyre többen csatlakoznak és valahogy bekapcsolódnak a közös zenélésbe. A zenekar magja már tíz éve együtt zenél, akiknek a repertoárján hozzávetőlegesen 70 népdal található, melyet már a lakók többsége is ismer és énekel.

A lakók a közös zenélés során megtanulták, hogy a feladatra tovább tudjanak figyelni, akár hosszabb ideig is a helyükön maradjanak és csak a zenekari próbák után elégíthetik ki a különböző igényeiket. A közös zenélés során figyelnek egymásra, a zenére és az automatikus sztereotípiáikból újra és újra kénytelenek kilépni. Minden zenekarosnak megvan a saját hangszere és nem szívesen adják másnak. A zenekarosok a kapcsolatot is egyre jobban keresik egymással és kialakult egy csoporttudat. A fellépéseken megtapasztalhatták a sikert, a feljűk

irányuló figyelmet és a szeretetet, valamint a szülők is büszkék lehetnek gyermekükre. A koncertekre való kimozdulás, utazás, találkozás másokkal egy különleges élmény számukra és megtapasztalhatták, hogy képesek adni. (Tiszai, 2013/3)

A reformpedagógia

A reformpedagógia kialakulása, első és második szakaszának megismerése a Rajkó módszer szempontjából azért jelentős kérdés, mert az egyes pillérei nagy hasonlóságokat mutatnak a különböző iskolamodellekkel és nevelési irányzatokkal, melyet majd a későbbiekben fogok összevetni. Így a Rajkó módszer túlmutat azon, hogy csak egy egyedi zenetanítási eljárásként tekintsünk rá. Ezért nem csak érdekes, hanem logikus következtetés összevetni egyes reformpedagógiai irányzatokkal.

Az alternatív oktatás

Az alternatív szó számos jelentése közül a választható, kettő vagy több lehetőséget nyújtó, több megoldást kínáló, szabványtól eltérő értelmezése a legmegfelelőbb számunkra. Az alternatív szó jelentése a neveléstudományban rendszerint az alternatív pedagógia, alternatív iskola tárgyköréhez köthető. A szakirodalomban az alternatív pedagógia és alternatív iskolák gyakran a reformpedagógia és reformiskolák szinonimájaként alkalmazhatók. Az alternatív vagy reformpedagógiai programmal rendelkező iskolák pedig a hagyományos iskolai programmal rendelkező iskolák tükrében nyernek értelmet. Így alapvető szükséglet lenne elsősorban a hagyományos iskolai programot megvizsgálni, hogy szembe lehessen állítani az alternatív programokkal. Azonban a tanulmány célja miatt most eltekintek ettől, mivel a hagyományos iskolai oktatási program ismeretét feltételezem. Az alternatív pedagógia, illetve iskola alatt pedig tágabb értelemben azokat értjük, melyek választási lehetőséget nyújtanak a hagyományos iskolák mellett. (Langerné Buchwald, 2011)

A reformpedagógia első iskolamodelljét *New School* néven 1889-ben hozta létre Cecil Reddie. A herbarti zárt iskolák hagyományaival ellentétben a természetben alapított nevelőintézet volt. Ezek az iskolák a városoktól távol elhelyezkedő bentlakásos intézmények voltak, melyek sokoldalú nevelésre törekedtek. Ezeknek az elit iskoláknak a mintájára jöttek létre a szegényebb gyerekek részére az erdei iskolák. *Maria Montessori* pedagógiai rendszerét alkalmazó első óvodát 1907-ben alapították Rómában. A gyerekek méretéhez igazította a bútorokat, berendezéseket, valamint a gyerekek a saját maga által kidolgozott eszközöket használták. Néhány évre rá Magyarországon is megjelent az első ilyen típusú óvoda. A 19. század utolsó évtizedében, a reformpedagógia fejlődésének első szakaszában alakult ki a tudományos

lélektani alapokon nyugvó *gyermektanulmány* és az ezen alapuló társaságok, melyek egy nagy mozgalommá váltak világszerte. Céljuk a korszerű nevelés-pszichológiai elvek elterjesztése és az oktatás új alapokra helyezése volt. A Gyerektanulmányi Társaság iskoláját 1915-ben alapították Új Iskola néven Budapesten. 1915-ben alapította meg Nemesné Müller Márta a *Családi Iskoláját*, az egyik jellegzetes magyar reformiskolát. Pedagógiájának középpontjában a gyermeki tevékenység, a közösség javára szolgáló munka, a morál és az érzelmek cselekvésbe ágyazása áll. A reformpedagógia második fejlődési szakaszában kialakult koncepciók közül a *Waldorf-pedagógia* 1926-ban jelent meg Magyarországon. (Langerné Buchwald, 2011)

A második világháború után a feudális hagyományok elhagyásával modern, polgári demokratikus jogállamot akartak létrehozni, ahol a világnézeti pluralizmus is érvényesülhet. A világi és egyházi erők kezdetben egymás mellett álltak és az iskolarendszert demokratikus irányba akarták továbbfejleszteni. Széles tömegeknek kellett lehetővé tenni a kultúra elsajátítását, valamint a munkások és parasztok tehetséges gyermekeinek is megteremteni a lehetőséget az oktatásban való részvételre akár az egyetemi szintig. 1945-ben elrendelték a nyolcosztályos általános iskola megszervezését. Az általános iskola egyazon alapműveltség közvetítését tűzte ki célul minden 6-14 éves gyerek számára. Ezzel párhuzamosan a gimnáziumok és a szakjellegű iskolák fokozatosan négyosztályossá alakultak, ahol a tanulók 14-18 éves kor között voltak. Az alapműveltség terjesztése és az analfabétizmus felszámolása a felnőttekre is kiterjedt a Dolgozók Iskolája révén. A demokratikus fejlődés másik iránya a közép- és felsőfokú oktatásban tanuló fiatalok segítése volt. A háború után a magyar felsőoktatás átszervezésére is sor került. Jelentős újítás volt a népi kollégiumok bevezetése, amivel az alsóbb néprétegekből származó gyerekek tanulását kívánták elősegíteni. A kollégisták bekapcsolódtak az őket körülvevő társadalmi környezet életébe is. Azonban 1949-ben a népi kollégiumokat felszámolták. A szovjet mintára megszervezett totalitáriánus uralomra törő állampárti diktatúra nem tűrte a másként gondolkodást. Teljes ellenőrzésre és irányításra törektek, így megindult a küzdelem az iskolák feletti befolyásért. A magyar iskolarendszer többségében felekezeti iskolákból állt, amik ellen hamarosan megindult az államosítás. 1948-ban lépett életbe az államosításról szóló törvény. (Pukánszky & Németh, 1996)

Ezzel megszűnt az oktatásügyet jellemző pluralizmus, melyet egy egységes monolitikus oktatási rendszer váltott fel, amely nem tűrte a választás lehetőségét. Az 1970-es évektől volt csak lehetőség az alternativitás újbóli megjelenésére. Az iskola egészét magában foglaló kísérletek mellett ebben az időszakban jelentek meg az egyes tantárgyakra vonatkozó fejlesztések, megújítások, mint Kokas Klára kezdeményezése a Kodály-módszer terjesztésére.

Az 1985-ös közoktatási törvény hozott jelentős változást, mely engedélyezi a sajátos megoldások alkalmazását és iskolakísérletek működését, elismeri a pedagógusok szuverenitását, valamint a tantervek elkészítésében a gyermekek igényét és a helyi lehetőségeket is figyelembe veszi. Az 1990-es közoktatási törvény módosítás lehetővé tette az államtól független jogi vagy természetes személy számára az iskolafenntartást. Így létrejöttek az első alternatív iskolák és számos reformpedagógiai módszer éledt újjá. A Waldorf-pedagógia, valamint az érték közvetítő és képességfejlesztő program terjedt el legnagyobb mértékben a közoktatásban. (Langerné Buchwald, 2011)

A következő fejezetekben röviden bemutatom az imént megemlített pedagógiai irányzatokat.

A vidéki nevelőotthonok

1889-ben New School (Új Iskola) néven alapított *Cecil Reddie* (1858-1932) angol tanár egy bentlakásos nevelőintézetet az angliai Rochester mellett, mely a századfordulón kibontakozó reformpedagógia első iskolamodellje. A természetben létrehozott nevelőotthon a társadalmi elit középiskolai nevelését-oktatását szolgálta, mely hamarosan népszerűvé és követendővé vált.

Az új intézetek létrejöttével új iskolatípus született, melyek vidéki környezetben, legtöbbször egy régi kastélyban szellemi, erkölcsi, testi és akarati nevelést biztosítanak családis környezetben, ahol a tanár inkább nevelő szerepet tölt be.

Az Új Iskola jellemzői többek között a gyermekek életének keretét adó napirend; az iskolaállam önkormányzati modellje, ahol a diákok az állampolgárok. A 6-10 fős csoportok élén egy-egy idősebb diák állt, és mindenkinek személyre szabott megbízása volt (pl. könyvtár, vagy a növények öntözése). A tanár-diák kapcsolat újraértelmezésében a tanár a növendékek segítőtársaként, idősebb barátjaként jelenik meg. Az oktatás korszerű műveltség tartalmi ellenére a diákok nem kényszerültek értelmetlen magolásra, kivéve, ami érdeklődési körüknek megfelelt. Az elvont elméleti ismeretek elsajátítása összhangban állt az öntevékenységgel. Az esztétikai-művészeti jellegű tevékenységek és az esztétikus környezetnek fontos nevelő szerep jutott.

Számos német vidéki nevelőotthon működik a mai napig, ahol további jellegzetes megoldások: a tanulócsaládok egy-egy tanárházaspárral, a termelő munka céhes formái és a szellemi középpontot jelentő kápolna.

A századforduló után számos erdei iskola alakult, létrejöttek az orvosi felügyeletet is biztosító iskolaszanatóriumok és elindult a szabad levegős iskolák mozgalma. Számos városi iskola

vidéki iskolaotthont hozott létre a természetközeli nevelés érdekében. (Németh & Ehrenhard, 1999)

Művészetpedagógiai mozgalom

A századfordulón kibontakozó másik reformtörekvés a művészetpedagógiai irányzat, mely a gyermek alkotóképességének fejlesztésére törekszik. A művészet fontos nevelőeszköz, mely a valóság megismerésének sajátos formája. Ennek nyomán teljeseedik ki a rajzoktatás reformja, és a klasszikus képzőművészeti alkotások széles körű népszerűsítése is előtérbe kerül. A nyelv- és irodalomtanítás szükségességének igénye is ennek hatására fogalmazódik meg. A zenei nevelés is egyre jelentősebb szerepet kapott a tánccal, játékkal és gimnasztikával együtt. *Dalcrose* módszer a ritmikus mozgás koncepcióján alapszik. *Orff* zenepedagógiája a gyermekhangszereken való játék, a társas zenélés és a hangszerekkel kísért egyéni és közös éneklés. A művészetpedagógiai célok megvalósulását jelentette a német ifjúsági mozgalom, melynek hatására kibontakozhattak az amatőr művészeti mozgalmak és népi kultúra felfedezése. (Németh & Ehrenhard, 1999)

A kor további jelentősebb iskolakoncepciói

A XX. század második évtizedéig a gyermeki fejlődés sajátosságai álltak a középpontban. *Maria Montessori* (1870-1952) olasz orvosnő 1907-ben nyitotta meg „*casa dei bambini*” (Gyermekház) nevű intézetét, amely lehetővé tette a nagyfokú gyermeki aktivitást, a szabad mozgást és önálló gyermeki tevékenységet. Pedagógiája gyorsan elterjedt Európában és a világ más táján.

A belga *Ovide Decroly* (1871-1932) szerint az élet természetes rendjéhez alkalmazkodó fejlődéshez a természet adja a megfelelő alapokat és feltételeket. A gyermek alapvető szükségleteire alapozva négy úgynevezett érdeklődési központ köré csoportosítja az ismereteket: táplálkozás, védekezés az időjárás és viszontagságai ellen, védekezés a veszedelmek és az ellenségek ellen, valamint a közös munka. A tananyag további tagolásához: a gyermek önmagára vonatkozó ismeretei, valamint a természeti és a társadalmi környezetre vonatkozóan. Osztálytermek helyett munkatermek (történelem, irodalom, kémia, és „*sale mesures*” a mértékegységek és hangszerek hangjának gyakorlására, stb.) és az iskola kertje segíti a tanulót az önálló ismeretszerzésben. Minden gyermek terráriumot és akváriumot kap a természetrajz tanulásához és a maga által gyűjtött kőzeteket rendszerezik. A tanárok feljegyzéseket készítenek a gyerekek fejlődéséről és értesítik a szülőket.

A munkaiskola mozgalom egy sokféle törekvést összegző irányzat, mely egyesíti a munka emberformáló szerepét és az új pedagógiai törekvéseknek a gyermeki tevékenységet, aktivitást hangsúlyozó szellemiségét. *Georg Kerschensteiner* (1854-1932) müncheni iskolatanácsosként bevezette az iskolai műhelyoktatást, iskolai kertészeteket, konyhákat és laboratóriumokat alapított. Jó állampolgárokat nevelő, a gyermekek életkori sajátosságait figyelembe vevő tevékeny, széles tömegek számára elérhető népiskola megvalósítását tűzte ki célul, mely az ideális állam erkölcsös állampolgárainak nevelésére szolgál. Alapvető feladat a diákok megismertetése a termeléssel kapcsolatos manuális munkaformákkal. A legfőbb érték a szorgalmas, tudatos, alapos munkára való felkészítés, melyet a közös munkára kell alapozni. A gyermeknek örömet kell találnia a munkájában, de az alapvető műveltség megszerzése is ugyanolyan fontos. Az iskola feladata a tanulók közösségi életének megszervezése is. Az iskolai önkormányzat egyik feladata az odafigyelő, erkölcsös viselkedés légkörének kialakítása. *Hugo Gaudig* (1860-1913) a gyermeki öntevékenységet a személyiségformálás általános metodikai tervének tekintette. Az önálló tanulói munka számos gyakorlatias módszerét dolgozta ki. *Edouard Claparède* új pedagógiai elméletek tükrében pedagógusok képzését tűzte ki célul és 1912-ben megalapította a genfi egyetem mellett működő Rousseau Intézetet és annak kísérleti iskoláját a Kicsinyek Házát. (Németh & Ehrenhard, 1999)

A reformpedagógia fejlődésének második szakasza

Az 1915-ben alakult Teozófiai Nevelési Fraternitás a háborút követő években célul tűzte ki a gyermekek békére nevelését, amivel elkerülhető lenne egy esetleges újabb világháború. Az 1921-es konferencián került sor az Új Nevelés Egyesülete megalapítására is, mely a reformpedagógia nemzetközi szervezete és világméretű fórumává vált. A mozgalom magyar szervezete az Új Nevelés Ligája, melynek 1926-tól megjelenő kiadványa *A Jövő Útjain* címmel jelent meg. A reformpedagógia új elemeként egyre fontosabbá vált a közösségi nevelés egy emberibb világ megteremtése érdekében. Ezt tükrözi a német életközösségi, vagy közösségi iskola is, melyben kerülték a kényszert, a büntetést, valamint a rend és fegyelem közösségi ügynek számított. Az újabb munkaiskola elképzelések a tömegoktatás korszerűsítése irányába indultak, melyek más-más módon értelmezik a gyermeki munkát, de az iskola nevelő közösséggé alakítása szoros kapcsolatban áll az étellel, a termelés világával, valamint a természeti és társadalmi környezettel.

1919-ben Stuttgartban alapította *Rudolf Steiner* okkult világfelfogásán és embertanán, az antropozófián alapuló Waldorf-iskola mozgalom első iskoláját. Az 1920-as évek végén már a

világ nagyvárosaiban működnek Waldorf-iskolák, azonban Hitler hatalomra jutása visszavetette a német intézetek működését.

Gaudig munkaiskola-koncepciójának és *Ferrière* „*école active*” irányzatának, valamint más korabeli elképzelés összeolvasztásával jött létre a francia *Celestin Freinet* (1896-1966) pedagógiai koncepciója, mely az 1920-as évek reformpedagógiájának másik sajátos irányzata.

Az Egyesült Államokban a Dalton- és a Winnetka-terv vált elterjedtté, majd világhírűvé. Az amerikai *Helen Parkhurst* (1887-1957) Dewey és Montessori-iskola vezetőjeként alapította meg Laboratóriumi Terv néven reformiskoláját, melynek 1920-ban Dalton városa adott otthont, amiről az irányzat a nevét is kapta. 1922-ben *Carleton W. Washburne* (1889)-1968) reformkoncepcióját Chicago egyik külvárosában, Winnetkában valósított meg, amiről az irányzat szintén a nevét kapta. A projekt módszer ugyan ebben az időben a reformpedagógia népszerű metodikai megoldásaivá vált, mely az önállóság és felelősségtudat fejlesztésére, a demokratikus közösségi viselkedésmódokra kínál lehetőséget. *William Heard Kilpatrick* (1871-1965) írta az első részletes módszertani leírást.

1927-ben mutatta be *Peter Petersen* (1884-1952) új reformiskolai koncepcióját, melyet a színhelyről Jena-tervnek nevezett. Azonban 1950-ben megszüntették mint a weimari időszakból megmaradt politikailag veszélyes elemet.

A tengerentúlon a húszas évek végén a korábbi gyermekközpontú pedagógiai szemléletet felváltotta egy társadalmi problémákat is figyelembe vevő irányzat. Egyik példája az állampolgári nevelés, melyben egyre fontosabbá vált a nevelés társadalmi és szociális megalapozása. Azonban Hitler hatalomra jutását követően Európa egy részében kibontakozó jobb- és baloldali totális diktatúrák korlátozták a reformpedagógiákat.

Auditív módszerek a nyelvtanulásban

Helen Doron a saját nyelvtanítási módszerének ötlet forrásaként említi a *Dr. Shinichi Suzuki* által kidogozott zenetanítási módszert. A zene anyanyelvi módszerekkel való tanítása adta az alapot a nyelvtanítás új megközelítésének. Egy kisbaba úgy tanulja az anyanyelvét, hogy folyamatosan hallja annak hangjait. Az első szavak kiejtését a szülők örömjongása kíséri, mely további inspirációt ad a kicsinek. Így újra és újra kimondja ugyan azt a szót, melyet később egy újabb szó követ. Mire egy átlagos gyermek írni és olvasni tanul, addigra már kb. hatezer szót használ az anyanyelvén. A Suzuki módszerrel zenét tanuló gyerekek is előbb a zenéléssel foglalkoznak, és csak később tanulják a kotta olvasását és írását.

Kiskori tanulási módszereknél gyakran visszatérő szükségszerűségek fedezhetők fel:

- Kezdjük a tanítást kiskorban, amilyen korán csak lehet.
- Tanítsuk meg a nyelv zenéjét, vagyis anyanyelvi módszereket használjunk.
- Szórakoztató és nyugodt oktatási környezet, valamint pozitív megerősítés a javításokra való koncentráció helyett. (Doron, 2010)

A kiskori tanulási módszerek szükségszerűségei természetesen a zenetanításnál is felfedezhetők. A családi környezet ebből a szempontból döntő lehet, hiszen ha zenész vagy zenét kedvelő családban nevelkedik egy kisgyermek, akkor több zenei inger éri már magzat korától kezdve. Természetesen a zenei stílus döntő lehet a gyermek ízlésének formálásában. Az anyuka dúdolgatása, éneklése és ritmikus ringatása a legtöbb csecsemőt megnyugtatja. Később a gyermekdalok további játékos tanulása otthoni környezetben olyan kellemes légkört teremthet a kisgyermek számára, amely a zenei érdeklődését és fogékonyságát folyamatosan ébren tartja.

A Helen Doron féle módszer korai angol tanulás négy alappilléren nyugszik:

- Hanganyag rendszeres otthoni háttérhallgatása: reprodukálja a természetes anyanyelvi környezetet, és a periférikus figyelem hatására a hosszú távú memóriában rögzül.
- Pozitív megerősítés: bátorítja a gyermek erőfeszítéseit.
- Élményszerű tanulás: kellemes környezet kialakítása, mely ellentéte a szorongásokkal teli osztályokban való tanulásnak.
- Sikerre építés: a folyamatos motiváció, ösztönzés alapja a siker. (Doron, 2010)

Idegrendszeri háttér

A zenetanulás, kottaolvasás, illetve maga a szöveg olvasás idegrendszeri háttérének legalább érintőleges megismerése azért lehet érdekes számunkra, mivel így jobban megérthetjük a gyermek idegrendszeri fejlettségének megfelelő és a tanulási eljárások kiválasztása közötti összefüggéseket. Ahogy ezt a japán *Suzuki Shinichi* is vallotta, a gyermek beszélni és olvasni tanulása adja a mintát a zeneoktatáshoz. Azonban a túlzott összevetés elterelheti a disszertáció témájáról a hangsúlyt, így erről csak érintőlegesen szeretnék írni.

Az elmúlt évtizedekben a pszichológia és az agykutatás területén végzett számos kísérlet tükrében a Rajkó módszer két alappilléret emelném ki, melynek idegrendszeri háttérét érdemes görcső alá venni: a korai zenetanulást és a kézzel való tanítást. A kutatásaim során sajnos nem

volt lehetőség ezzel kapcsolatban akár fMRI¹⁵ vagy EEG¹⁶ méréseket végezni, így a hasonló területeken végzett kutatások eredményeire kellett támaszkodnom a kérdés idegrendszeri hátterének megválaszolása során.

A nyelv (beszéd, írás, olvasás) és a zene idegrendszeri kapcsolatainak hasonlóságát már régóta ismerjük. A nyelvnek természetesen a beszéd az alapja, melynek egyes szavait akár egy 10-12 hónapos csecsemő is már megtanulhatja az anyját utánozva. A betűk és szavak írásának és olvasásának tanítása rendszerint csak 5-6 éves kor körül kezdődik el, mire a gyermek már természetesen folyékonyan beszél. Ezekből a tapasztalatokból kiindulva a korai zenei oktatásnak is előbb a beszédhez hasonlóan az ének-, illetve a hangszeroktatással kell kezdődnie, amit csak később követ a kotta olvasásának és írásának tanítása. Ezt az elvet követi a Suzuki módszer és a maga természetességéből adódóan a Rajkó módszer is.

Ennek a gondolatmenetnek az érdekében végzett kutatásaim során szerettem volna jobban megismerni az agy fejlődését a nyelv szempontjából, az agy működését szöveg olvasása során, valamint a zene észlelésének és memorizálásának folyamatait. Ez a kérdéskör már valójában a pszichológia és az orvostudomány egyes specifikus területeit érinti, mely a laikusok számára nehezen érthető, ám annál izgalmasabb terület. Részben ebben a fejezetben szerzett háttér ismeretek adják a Rajkó módszerről szóló fejezetben tárgyalt gondolatoknak a tudományos alapját.

Az agy fejlődése a nyelv szempontjából

A XX. század közepén Jean Piaget kognitív fejlődélméletének megjelenése előtt a csecsemőkre passzív befogadóként tekintettek. Azonban további elméletek napvilágra kerülésének ellenére is úgy vélték, hogy a gyermekek egy bizonyos kor előtt nem képesek a tanulásra. Így továbbra sem változtatták meg, hogy milyen idős korban kezdődjön az oktatásuk. (Gillett, 1966)

Az intellektuális képességeink nem csak genetikai alapon nyugszanak, hanem a korai agy stimuláció és a vele járó idegpályák kialakulásának növekedése nagy hatással van korai

---

¹⁵ Az fMRI (funkcionális mágneses rezonanciavizsgálat) az MRI specializált típusa, mely idegi aktivitással összefüggésben lévő hemodinamikus választ mér az agyban és a gerincvelőben, mivel a vér nagyobb mértékben szállít oxigént az aktív, mint az inaktív neuronokhoz. A vizsgálat során mozdulatlanul kell feküdni egy gépben, hiszen már a kisebb mozgások is eredménytelenné tehetik a méréseket. Eközben bizonyos esetekben filmet nézhetnek, hangokat hallgathatnak vagy kognitív feladatokat végezhetnek tanulmányok céljaitól függően. Az fMRI magas térbeli, de alacsony időbeli felbontással (néhány másodperc) rendelkezik.

¹⁶ Az EEG (elektroencefalográfia) vizsgálat az agyműködést kísérő bioelektromos jeleket rögzíti. A vizsgálat során az alany általában végig nyugalomban csukott szemmel ül, vagy fekszik, esetleg egyszerűbb feladatot végezhet, mint az olvasás, pislogás, erőltetett légzés, vagy villódzó fénybe nézés. Az EEG magas időbeli (ezredmásodperc), de alacsony térbeli felbontást ad.

fejlődésünkre. Az idegpályák száma döntően befolyásolja a tanulási és mentális képességeinket. Ez természetesen kihatással van a gyermek tanulmányaira és a további életének minőségére. A nagyon korai életkorban kapott ingerek más fajoknál is döntőek lehetnek. A kutyakiképzők a szuper kutyák kinevelését célzó program keretében az újszülött kutyakölykök kiképzését a tappancsuk csiklandozásával és a fejfelé tartással kezdik. (Pfaffenberger, 2001) A kisgyermekkori nyelvi fejlesztés hiánya egyes agyi funkciók fejletlenségéhez vezethetnek, amint azt egyes ritka esetek mutatják, ahol a gyerekek elegendő emberi közreműködés nélkül nőttek fel. Felnőtt korukban beszédkészségük visszamaradt és súlyos fejlődési hiányosságok is tapasztalhatók voltak. Az anyanyelvi fejlesztés hiánya miatt kevésbé képesek kezelni az anyanyelv alapvető elemeit, és egyes elvont gondolatokat. (McGill, 2006) Ezzel szemben kutatások bizonyítják, hogy a beszélni még nem tudó, de jel nyelvet használó gyerekek még 6-7 éves korukban is jobban teljesítenek az iskolai nyelvi felméréseken. (Acredolo & Goodwyn, 1996) A magzatkorban zenén és beszéden keresztül kapott ingerek is nagyban segítik a még meg nem született gyermek fejlődését. (Whitwell)

A korai agyi képességek fejlesztésének egyik úttörője *Glenn Doman*, aki agykárosodott és fejlődésben visszamaradott gyerekekkel ért el áttörő sikert az általa kifejlesztett mozgási és mentális technikák segítségével. Szerinte a 6 éves kor alatti gyerekek agyi fejlődését fel lehet gyorsítani, ami az egészséges gyerekekben rejlő lehetőségeket is segít kiaknázni. A csecsemőkori olvasás, matematika és lexikális ismeretekre vonatkozó tanítás szintén az idegpályák kialakulását segítő ingerek növelésének alapelvét használja.

Az agyban két specifikus terület felelős a nyelv eltárolásáért és feldolgozásáért: a Wernicke-terület (baloldali halántéklebeny) és a Broca-terület (baloldali homloklebeny). Azonban határozott elkülönülés tapasztalható az anyanyelv és a később tanult nyelvek között. A második nyelv a Broca-területen belül más térben kerül raktározásra és feldolgozásra. A kétnyelvűség esetében nem figyelhető meg elkülönülés. (Raphiq, 2004)

Az olvasó agy

Az evolúció során az emberi agynak nem volt lehetősége alkalmazkodni az írás és olvasás viszonylag új találmányához a beszéddel ellentétben, így elképzelések szerint a beszélt nyelv kiszolgálásához alkalmazkodó agyi rendszerek jelentik az olvasási képességek idegrendszeri alapjait. Az írott nyelvek többsége beszédalapú alfabetikus írásrendszer, melyben az egyes hangzókat vizuális szimbólumok jelölik. Ezért az olvasás tanulásának első lépése a betűk és a hangok egymásnak való megfeleltetése és a szabályok megtanulása.

Az olvasás közben vizsgált agyi aktivitás összetett és dinamikus rendszer képét mutatja. Két induló feldolgozó alrendszert különíthetünk el: az egyik a beszélt nyelv feldolgozásáért felelős és azon belül a szavak hangzóinak elkülönítésében és megkülönböztetésében meghatározó funkciókat betöltő hallási feldolgozórendszer, valamint a másik alaphálózat az írásrendszer elemeinek feldolgozásáért felelős. Az olvasás idegtudományi kutatásai során több jelentős funkciómodellt alkottak a tudósok, melyekkel meghatározható az agy egyes területeinek feladatai.

Az anterior kérgi rendszer inferior frontális komponense a fonetikai, fonológiai megfeleltetésben és elemzésben játszik fontos szerepet, valamint a frontotemporális komponens az akusztikai, fonetikai és fonológiai folyamatokat irányítja. A poszterior kérgi rendszerben a parietális komponens (dorzális lánc) jelentős szerepet játszik a nyomtatott szóalak és a fonológia megfeleltetésben, nyelvi elemzést igénylő folyamatoknál és minden más olvasási feladatban, valamint az okcipitális komponens (ventrális lánc) a szóolvasási feladatokban és a korai lexikális hatásnál is nagy aktivitást mutat. A dorzális kör esetén a lassú, figyelmi, szabály alapú elemzés során aktívabb, míg a ventrális kör az automatikus, kevésbé figyelemfüggő olvasás folyamán végez jelentős szerepet. Az olvasás folyamán így a ventrális és a dorzális kör összehangolt együttműködése szükséges.

Az egyes agyi területek funkciói az olvasás elsajátítása során összehangolódnak, illetve újabb kérgi területek vonódnak be. A gyors ortográfiai feldolgozás jelentősen támaszkodik a szóalakra szerzett tapasztalatokra, a szóforma lexikonra. Így az alapfeladatokat ellátó induló rendszerek újabbakkal bővülnek és egyes agyi területek újrahasznosulnak. A két kiterjesztett hálózat: a temporookcipitális asszociációs terület és a vizuális szóformaterület. (Csépe, 2006)

Zenei percepció és a tanulás

Zenei percepció

A zenei észlelés az agy mindhárom rendszerét (neocortex, limbikus rendszer, agytörzs) igénybe veszi, de a zenei központ túlnyomó részét a preverbális központban található. Így ebből kifolyólag számos kutatás keresi az összefüggéseket a nyelv és a zene közötti kapcsolatra. Zenehallgatás során a jobb agyfélteke érzékeli a hangok térbeli elemeit (hangmagasságot és harmóniákat), és a bal félteke a hangok időbeli tartamát. Így az egymás utáni hangokat dallamként halljuk. A két agyféltekét összekötő corpus callosum is jelentős szerepet játszik. (Patel & Balaban, 2002)

A hangmagasság észlelésében a jobboldali halántéklebény vesz részt (Milner, 1962), de a jobb agyféltekében a hallókéregnek is jelentős szerepe van (Litovsky, Fligor, & Tramo, 2002), főként a hangmagasság változásában (Zatorre & Belin, 2001). A harmóniak felismerésében szintén a hallókéreg, valamint mindkét oldalon az agy alsó frontális területe mutat aktivitást. Ez a baloldalon a Broca –területtel esik egybe. (Maess, Koelsch, Gunter, & Friederici, 2001), (Koelsch, Schmidt, & Kansok, 2002)

A ritmus a hangok időbeli értékéből, valamint a hangsúlyos és hangsúlytalan hangértékek váltakozásából tevődik össze, mely az agyban két külön feldolgozási folyamat. (Fraisse, 1982) Vizsgálatok alapján könnyebb a ritmus jobb kézzel, míg a metrumot bal kézzel kopogni. (Ibbotson & Morton, 1981) Következtetések szerint a jobb agyfélteke jobban kezeli a metrumot, míg a bal agyfélteke inkább a hangok időbeli csoportosítását végzi. A szabályos metrummal rendelkező ritmusok a frontális, valamint a kötetlen, szabálytalan ritmusok a cerebelláris mechanizmusokhoz kapcsolódnak. (Sakai, Hikosaka, & Miyauchi, 1999) A ritmus érzékelésében és reprodukálásában a másodlagos motoros területek, a premotoros cortex és ehhez kapcsolódóan a parietális cortex területei mutatnak aktivitást. (Halsband, Ito, Tanji, & Freund, 1993)

Zenei memória

A hangmagassághoz tartozó információkat a munkamemória csak egy rövid ideig tárolja a beszédhez hasonlatosan, (Samson & Zatorre, 1991) mely magába foglalja a jobboldali hallókérget is. (Gaab, Gaser, Zaehle, Jancke, & Schlaug, 2003) Így tudjuk az egymás utáni hangokat dallamként érzékelni. A felismeréshez azonban a dallamot és a hozzá kapcsolódó ritmust a hosszú távú memóriából hívjuk elő, ahol korábban eltároltuk. (Dalla Bella, Peretz, & Aronoff, 2003) Ezt hívjuk zenei memóriának, ahol korábbi zenei információk emlékképei tárolódnak. Korábban hallott zeneművek felismerésénél a baloldali temporális és frontális területek aktivizálódnak. (Peretz & mtsai, 2004)

A zenészeknél fejlettebbé válnak bizonyos agyi struktúrák a hosszú éveken át tartó gyakorlás következtében. (Münste, Altenmüller, & Jäncke, 2002) A különbség főként a motoros területek nagyobb strukturáltságán figyelhető meg, ellentétben a nem zenészekkel. (Gaser & Schlaug, 2003) Hegedűsöknél a bal kéz ujjainak kortikális reprezentációja sokkal nagyobb a gyakorlás során kialakított precíz mozgások következtében, mint akár a jobb kezet vagy a kontroll csoportot figyelembe véve. (Elbert, Pantev, Wienbruch, Rockstroh, & Taub, 1995)

Ebben a fejezetben a disszertációm témájának választott Rajkó módszer elméleti háttérét próbáltam mélyrehatóan megalapozni. Részben az itt leírt elméletek alkotják a háttérét a következő fejezetben kifejtett Rajkó módszer egyes elemeinek.

A Rajkó módszer

A doktori disszertációm középpontjába a Rajkó Zenekarban használt zeneoktatási metódus áll, melyet ezért egyszerűen Rajkó módszernek nevezünk. Az elméleti háttér megalapozása után ebben a fejezetben szeretném leírni a módszerrel kapcsolatos tapasztalataimat, feltárni az alappilléreket és betekintést nyújtani a szakma vélekedésébe a témával kapcsolatban. A Rajkó módszer legkülönlegesebb elemét, a kézről való tanítást vettem a kutatásaim során alaposabban górcső alá, melyek során méréseket is végeztem a módszer hatékonyságának demonstrálása érdekében. A vizsgálathoz szükséges módszertani vázlat és a hipotéziseim ismertetése után az eredmények bemutatása, majd összegzése következik. Végezetül a kitekintéssel zárom a kutatásomat, melyben további kérdéseket vetek fel a módszer egyéb irányú használhatóságával kapcsolatban.

Prekonceptió és tapasztalataim

A Rajkó Zenekarban *Farkas Gyula* az újonnan érkezett gyerekeknek egy időben elsőként a Magyar ábránd című művét tanította meg kézről, melyet több ismert népdal anyagát felhasználva komponált meg a zenekar számára. Ezeket a dallamokat a gyerekek is többnyire ismerhették, így olyan anyagot kellett megtanulniuk, melyek nem voltak idegenek a számukra. A profi Rajkó Zenekar és a diákokból álló iskolai kis Rajkó zenekar egyaránt a mai napig kézről tanulják elsősorban a zenekari darabokat annak ellenére, hogy természetesen a kottából való játék és tanulás sem okoz problémát nekik. A diákok részére a klasszikus hangszeres órán a szolfézs, zeneelmélet, valamint az utóbbi időben a ritmusfejlesztés órákon is természetesen kotta használatával folyik az oktatás. Habár a szórakoztatózenei szakokon tanuló diákok a hangszeres főtárgy órákon a műfaj sajátosságaiból adódóan természetesen jóval többet tanulnak kézről, hallás után, mint a klasszikus zenei szakokon tanuló diákok.

Én magam még a hagyományosnak mondható elsősorban kotta alapú oktatásban részesültem a zeneiskolai tanulmányaim során. Így tanári pályafutásom első időszakában ezt a módszert használtam én is a zeneiskolás növendékeim tanítása alkalmával. Azonban bizonyos tanári tapasztalat megszerzése után egyre többet kezdtem használni a kézről való tanítás módszerét, melyet először édesapámtól hallottam, aki szintén a Rajkó Zenekarban tanult. Középtávú tapasztalataimon keresztül szeretném demonstrálni a kézről való tanítás klasszikus zenei alkalmazhatóságát két nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő tehetségű növendékem segítségével. Mindketten 3-5 év hangszertanulás után kiváló eredménnyel végeztek különböző rangos nemzetközi zongoraversenyeken, miközben alig voltak 10-11 évesek. Természetesen

több hasonló növendékemmel is szemléltethettem volna a módszer hatékonyságát, azonban eredményeik miatt most őket szeretném alaposabban bemutatni.

Riki és Rachmaninov

Először szisztematikusan *Czmorek Enrico Noel*, akkor 9 éves növendékemnél alkalmaztam a Rajkó módszer egyes elemeit. Rendkívüli tehetsége már korábban megmutatkozott. Így Rikivel közösen úgy döntöttünk, hogy belefogunk Rachmaninov: D-dúr Prelúd Op.23 tanulásába. A darab nehézségi szintjét mutatja, hogy középiskola előtt egyáltalán nem szokták játszani a darabot, de jellemzően inkább csak főiskolai szinten. A mű tanulása teljesen új módszert igényelt, hiszen a darab nehézsége és a kotta összetettsége lehetlenné tette volna a hagyományos módszerek alkalmazását. Így a zongoraórák alkalmával többnyire két ütemenként kézzel tanítottam meg Rikinek a darabot.

Az első periódusnak előbb a dallamát tanultuk meg. Ezek után következhetett a kíséret, amit mi a pozíciók megtartása érdekében két kézre osztottunk fel, habár ezt a kotta nem ebben a formában jelöli. Így a jobb kézbe került a dallam mellett a kíséretnek egy része is. A dallam és kíséret tanulása közben rögtön a zenei megvalósításra is nagy hangsúlyt fektettünk. Egy-egy ütem tanulása után a kottából is visszaellenőriztük közösen a hangokat, hogy a kotta megértése és annak vizuális memorizálása még biztosabb játékot és elraktározást eredményezzen. De ez csak a kézzel való biztos megtanulás után következhetett.

A mű megtanulása viszonylag hosszabb időt vett igénybe az átlagos képességekkel rendelkező hasonló korú társainak sokkal könnyebb darabjainak tanulási idejét figyelembe véve. Ráadásul mi ez idő alatt nem csak ezzel a darabbal foglalkoztunk. Alkalmanként 2-4 ütemet tudtunk előre haladni kb. fél óra alatt, amit hetente kétszer tartottunk. A közösen megtanult részeket Riki - édesapja figyelő tekintete mellett - otthon alaposan megtanulta, amit minden alkalommal kikérdeztem tőle. Ekkor már csak rendszerint apróbb zenei finomításokat végeztünk a megtanult ütemeken. Végül ezzel a módszerrel egy zeneileg és technikailag is roppant nehéz darabot sikerült így elsajátítania.

A darab megtanulása és koncertszerű előadása után kb. fél évvel Rikivel felvétel is készült egy hangszerkereskedés jóvoltából, ahol már 10 éves volt. (Enrico Noel *Czmorek...*, 2014)

A későbbiekben Chopin: Gesz-dúr Etűdöt Op.10. is ezzel a módszerrel tanultuk meg rövid idő alatt, mely szintén kiválóan sikerült neki

2013. novemberben Riki és szülei Németországba költöztek. Addig közel négy és fél éven keresztül tanítottam őt rendszeresen. Azt követő pár hónapban még interneten keresztül

folytattuk együtt a tanulást, de a technikai nehézségek miatt egyre bonyolultabb volt ezt a rendszert fenntartani. Czmorek Enrico Noel jelenleg a Kölni Zeneművészeti Főiskola különleges tehetségek osztályában tanul és számos nemzetközi zongoraverseny első helyezettje.

Bálint és a Csárdás

2015. februárban került hozzám az akkor 8 éves *Szilassi Bálint*, aki azzal a kéréssel jött szüleivel hozzám, hogy tanítsam meg kottát olvasni, mert addig másfél évet csak kézről tanult főleg könnyűzenei számokat. Ritmusérzéke és technikai ügyessége fejlettebb volt a kortársainál, azonban a kottaolvasás terén elég járatlannak bizonyult. Tudott kottát olvasni, azonban csak nagyon lassan sikerült neki kikeresgélnie a hangokat. De már az első időszakban fogékonyak és intelligensnek mutatkozott.

Viszonylag nehezebbnek számító pontozott ritmusokat és akkord kíséreteket már játszott, de a kottaolvasás miatt előbb könnyebb darabokat kezdtünk tanulni a Zongoraiskola 1, majd Zongoraiskola 2 kottából. Azonban elszántsága miatt nem elégedett meg egyszerű darabok olvasásával és zongorázásával. Egyik kedvenc darabját Mozart: Törökindulóját szerette volna megtanulni, melyet eleinte szinte lehetetlennek tartottam. Azonban érdeklődésének fenntartása végett elkezdtük együtt tanulni a darabot kézről.

Előbb megmutattam neki az első kisebb részt, melyet utána motívumként megtanultunk. Majd jöhetett a következő kisebb egység. Ezek után következett már egy másik alkalommal az előzőleg megtanult rész kísérete bal kézzel. Így haladtunk előre óráról órára, míg végül 4-5 hónap alatt megtanulta és eljátszotta a Törökindulót az év végi vizsgán más, az osztályának megfelelő kisebb darabokkal együtt. Az előadás közel sem volt tökéletes, hiszen a viszonylagos technikai fejletlenségéből és a darab által támasztott nehézségi szintből adódóan nem volt képes még minden részben az egyenletes játékmódra. Azonban kitartásának, szorgalmának és tehetségének köszönhetően óriási teljesítményt vitt véghez, amit szeretett volna megmutatni mindenkinek.

A nyári szünetben Monti: Csárdását kezdte el játszogatni, ami szintén nagy kedvence volt. Így elkezdtük együtt megtanulni a darabot, ami a technikai kihívások mellett zeneileg is elég nehéz műnek tekinthető a szabad játéktílus miatt. Ami tovább bonyolította a helyzetet, hogy nem találtunk megfelelő átíratot szóló zongorára. Így saját zongorás átíratot készítettem Bálintnak a hegedű-zongora kottából megtartva az eredeti hangzást. A lassú bevezető rész főként zenei nehézségeket támasztott, de a kézről való tanulás sajátosságai miatt az előadási stílusa folyamatosan csiszolódott. Szeptemberre már egészen kifinomult hangzásban szólalt meg a

darab bevezető része. A gyors második rész roppant virtuóz technikát igénylő frázisai sokkal komolyabb feladatnak bizonyultak. Az ujjakból, laza karral való játékmód elsajátítása korából adódóan nem kis akadálnak tűnhet, de a jelek szerint megoldható probléma.

A Törökinduló és a Csárdás mellett több kisebb korának megfelelő darabot is tanultunk. Azóta egyebek mellett Rachmaninov: cisz-moll Prelúd, Chopin: f-moll Etűd Op.25, valamint két és fél hét alatt Bartók: 6 Román népi tánc című műve került a repertoárjára. Habár a kotta olvasás és a blattolás évfolyamának megfelelő szinten van, ezeknek a daraboknak az elszánt megtanulása és eljátszása bebizonyította Bálint kivételes talentumát és a kézzel való tanulás hatékonyságát középtávon is. Véleményem szerint a kottából való tanulás ellehetetlenítette volna a folyamatot a hosszas hangkereséssel és az ebből adódó lelkesedés elvesztésével.

A Rajkó módszer lényege

Farkas Gyula pedagógiai módszeréről és életéről már írtam a Rajkó Zenekar kapcsán. Így közelebbről megismerkedhettünk vele és betekintést kaphattunk, hogy hogyan tanította a fiatal cigánygyerekeket és hogyan ért el világsikert a Rajkó Művészegyüttes keretei között. Hiszen önmagában ő sem lett volna elegendő a kiváló pedagógiai módszerével, ha nincs mögötte az a szervezeti háttér, amit a művészegyüttes és a fölötte álló ifjúsági szervezet kapott. Ebben a részben inkább összegezni szeretném, hogy mit nevezhetünk valójában Rajkó módszernek. A Rajkó módszer egyes elemeit valójában a zenészek, a művészek és a pedagógusok egyaránt megértik, hogy milyen jelentőséget foglal el a zeneoktatásban. Tudjuk, hogy milyen fontossága van a korai zenetanulásnak. Tudjuk, hogy kézzel könnyebb tanulni a kezdeti időszakban, hiszen a kotta folyamatos olvasása és ráadásul annak összehangolása a hangszerrel az egyik legnehezebb feladat a gyermekek számára. Tudjuk, hogy a rendszeres fellépési lehetőségek által az előadó könnyebben hozzászokhat a koncert szituációhoz és ezzel is egyre jobban automatikussá és tudatosabbá válik egy már amúgy is kézben lévő zenedarab, főleg, ha ugyan azt a műsort játsszuk többször az előadások alkalmával. Így valójában nem lehet csodálkozni a Rajkó módszer sikerén, hiszen minden feltétel adott volt ahhoz, hogy hosszútávú sikert érjünk el vele.

Már több mint 200 évvel ezelőtt is messze földön híresek voltak a magyar cigányzenészek. Akkoriban talán közülük is az egyik legnépszerűbb *Bihari János*¹⁷ cigányprímás volt, akinek fantasztikus hegedűjátéka lenyűgözött mindenkit. Talán azt már kevesebben tudják róla, hogy

---

¹⁷ Bihari János (1764-1827) cigány származású magyar zeneszerző, hegedűművész. A verbunkos műfaj egyik legnagyobb képviselője volt.

fennmaradt műveit más kottázta le helyette, mivel nem tudott kottát írni és olvasni. Azonban ennek hiányát feltehetőleg csak ritkán érezhette, hiszen a cigányzenészek jellemzően hallás után tanulták a magyar nótákat, csárdásokat és más szórakoztató zenei dallamokat, mely természetesen nagyban befolyásolhatta a hangszer tanulásuk módszereit is. A tudás legtöbbször apáról fiúra szállt, ugyanis a műfaj sajátosságait zeneiskolai keretek között később sem nagyon volt lehetőség elsajátítani. Ez is példázza, hogy az auditív tanulási módszereknek régi időkre visszanyúló kialakult hagyományai vannak.

A Rajkó módszer egy zenetanulási metódus, mely *Farkas Gyula* tanításán és a népszerű Rajkó Zenekar köré épülő rendszer felépítésén alapszik. A **kézzől való tanítás** az egyik alappillére, mely a muzsikós cigány családoknál korábban is jellemző zenetanulási folyamat volt. A kézzől való tanítás valójában az egyik legegyszerűbb formája a hangszer tanulásnak. A tanár - vagy az a személy, aki már játszik az adott hangszeren – bemutat egy rövid részletet a zeneműből, melyet még meg lehet könnyedén jegyezni és a tanuló visszajátssza a hangszeren a bemutatott zenei részt. A növendék ebben a formában egyszerre láthatja a lefogott hangokat, az ujjrendet és hallhatja a ritmust és a zenei megfogalmazást. Ezeket a zenei információkat egy kezdőnek sokkal könnyebb felfognia látvány és hallás után egyszerre, mint a kottából előbb értelmezni az elvont jelek tartalmát (hangmagasság, ritmus, ujjrend és frazeálás), majd a hangszeren megszólaltatni azt, amiről feltehetőleg még nem is tudja, hogy hogyan kellene megszólalnia. Az első zenei egység többszöri visszajátssza után tovább haladnak a következő zenei motívumra, melyet szintén előjátszás után a tanuló többször leutánoz. Majd az addig tanult zenei részleteket összefoglalva újra átismételik, mely a memorizálási folyamat fontos részét képezi. Így haladnak lépésről lépésre a darab tanulása folyamán, amely már az első néhány előjátszás után feltehetőleg helyes ujjrenddel és zenei megfogalmazással együtt szólalhat meg kotta nélkül. Az így megtanult zenemű rendszerint mélyebben megmarad a memóriában és a tanulási folyamat is gyorsabb és élvezetesebb.

Farkas Gyula ezzel a módszerrel kézzől tanította a kis rajkókat a zenekari próbákon. Mialatt az egyik hangszercsoportnak tanította a zeneművet, addig a többiek figyeltek és hallgatták őket. Így végül a legtöbben hallás után az összes szólamot ismerték, nem csak a sajátjukat. A mester több hangszeren is kiválóan játszott, azonban gyakran nem azon mutatta be a dallamot, amin a növendék is éppen muzsikált. Ebben az esetben a tanuló csak a hallására támaszkodhatott és így kellett visszajátsszania az előjátszott zenei részletet. Ez nyilvánvalóan nehezítette a feladatot, azonban nagyban segítette a zenei hallás fejlesztését és az abszolúthallás kialakulásának lehetőségét. Más zenei órákon a gyerekek természetesen tanultak klasszikus zenét, szolfézst,

zeneelméletet és így a nélkülözhetetlen kotta olvasást is. Így a hagyományos zenei képzés mellett egy egyedi módszerrel is tanulhattak a rajkósok.

(*Farkas Gyula bácsi* nem csak a zenére oktatta a gyerekeket, hanem tiszteletre, viselkedésre, öltözködésre és megannyi fontos dologra, ami a muzsikusként való létezéshez nélkülözhetetlen. A muzsikusként való létezés korábban is a cigányság arisztokratáinak számítottak, amelynek minden rajkósnak meg kellett felelnie. Így nevelése révén nagy szerepe volt több olyan generáció kinevelésében, akik a cigány muzsikusként való létezésnek és presztízisének méltó utódai lehettek.

Nemzetközi kitekintésben a már korábban említett Suzuki módszer - a Rajkó módszer egyik alappillére képező kézzel való tanításhoz hasonlóan - háttérbe szorítja a kottából való tanulást az első időkben. Ahogyan egy kisgyermek is előbb beszélni tanul majd csak később kezd írni, olvasni, úgy a zenetanulás is hasonlóképpen történhet. A magyar zeneoktatásban már a XX. század első évtizedeiben is találunk olyan írásokat, mely az hallás után történő zenetanulás előnyeit emeli ki. *Varró Margit* a *Zongoratanítás és zenei nevelés* (1921) című könyvében arról ír, hogy a kiindulópontnak az ún. auditív tanítási módszert tartja, ahol a kezdeti időszakban minden zenei ismeretet hallás útján adunk át, vagyis a növendék mindent közvetlenül a fülével fog fel. A kottaolvasást és -írást csak azután kezdjük tanítani, ha már megvannak az alapok a zenei elemek felfogásához. Így a növendék nem egy sor kottafejet lát maga előtt, amit nagy nehézségek árán kell csupán olvasnia és a hangszeren megszólaltatnia, hanem zenei gondolatokat, melyekhez megfelelő hangokat társít, és azt reprodukálja, amit magában már elképzelt. A kezdetekben javasolt módszer az auditív felfogásra, hogy a hallott anyagot kizárólag énekelve reprodukáltassuk. Amikor már tud kottát olvasni a gyerek, akkor az eljátszandó anyagot előre memorizáltassuk. Valamint a darabok és gyakorlatok zenei elemeit előkészítő hallásgyakorlatokkal vezessük be. (Varró, *Zongoratanítás és zenei nevelés*, 1989)

Ez a Rajkó módszerben, illetve *Farkas Gyula* tanításában úgy jelenik meg, hogy az énekeltetés helyett a hangszeren való reprodukálás a feladat, hiszen a Rajkós diákok már kellőképpen ismerik ehhez a hangszerüket. Azonban a kezdetekben kézzel való tanításnál is hatékony módszer lehet egy adott rész előjátszása, majd reprodukálása a hangszeren.

Varró Margit szerint (Varró, *Zongoratanítás és zenei nevelés*, 1989) a szokásos zongoratanítási módszer, amely nem tud elszakadni a kottából való játéktól, nem kedvez a belső hallás fejlődésének és az emlékezetre bízónak hat. Így csak akkor tanítjuk a növendéket kottaolvasására, amikor a hallása már kellőképpen fejlett és feltételezhetőleg a hangjegyek megpillantása kiválthatja a megfelelő hangképzelést. Amíg nem használjuk a kottát, addig az emlékezetünkre kell hagyatkoznunk, így a zenei memória is korán iskolázottá válik.

Az auditív tanítási módszer kedvező hatásai:

- felkelti a gyermek érdeklődését a zenei dolgok iránt,
- az adott darabot, gyakorlatot könnyen és zeneileg helyesen fogják fel,
- a hatékony tanulási technika következtében nagyobb anyaggal képesek megbirkózni,
- memóriájuk biztosabbá válik.

Saját tapasztalatom szerint a kézzől való tanításnál ugyan ezek az előnyök érvényesülhetnek és nem csak a kezdők esetében.

Más magyar szerzők is az XX. század elején hasonló módszereket javasolnak a gyermekek bevezetésére a zene világába. *Dr. Kovács Sándor* 1917-es írásában akkori tapasztalatai alapján a legtöbb zongorista számára a zenemű csak betanult mozgásokból és szimbolikus jelekből áll, azonban valójában nem hallja belsőleg. Habár azt várnánk, hogy zenészeknél az akusztikus elképzelés az uralkodó. (Dr. Kovács, 1917)

„A zenetanulókat vizuális felfogásra, elképzelésre és tanulásra szoktatják, ami a tanítónak és tanítványnak egyaránt kényelmesebb ..., ami azonban a zenei nevelésre káros, mert így a figyelem elfordul attól, ami lényeges a zenében és e helyett a jelek egy rendszere felé irányul, mely a zenével csak konvenció útján van összekapcsolva; ... és így végül a hangok helyett a hangok jeleivel gondolkoznak. Ezenmód a belső hallásnak szükségképpen vissza kell fejlődnie vagy legalább is felébresztetlenül és fejletlenül maradnia.” (Dr. Kovács, 1917)

Ezeket elkerülve a gyermeket már a kezdetektől akusztikus felfogásra és elképzelésre kell kényszeríteni, amíg a hallási felfogás és elképzelésmód nem válik szokássá. Addig nem is adunk módot, hogy a zenét vizuálisan fogja fel. A zene akusztikus felfogásának dominanciájához egy ideig kotta nélkül tanítunk, mely 3-4 hónapig könnyedén megy. A zeneművet akusztikusan mutatjuk be, míg a növendék hiba nélkül vissza tudja énekelni, amit aztán a hangszeren kell kikeresgélne. (Dr. Kovács, 1917)

Ezzel szemben Varró Margit írásaiban a visszaénekelte dallam hangszeren való kikeresésének nem tulajdonít túl nagy jelentőséget. Farkas Gyula tanítása során a rajkók a már fülükben lévő dallamot egyedül, vagy segítséggel kikeresgélnek, ami a tanulási metódus fontos állomása.

Azonban a Rajkó módszer valójában nem csak a hallás után való tanulásról szól. Az auditív tanulási módszerek nagy hatékonysággal használhatók, de ez önmagában nem lett volna elegendő ahhoz, hogy számos olyan kimagasló művészi értékkel rendelkező muzsikust produkáljon, akiknek a muzsikája mind a mai napig megérinti a világ különböző pontján élő emberek szívét. A híres cigánymuzsikus dinasztia hagyományai, gyerekeik tanításának, illetve

taníttatásának módszerei, valamint környezetük, mind hozzájárultak egy-egy újabb kiváló muzsikus kialakulásához. A zenei tehetség öröklődése nem kétséges, ami egy jó alapot biztosít. Erre jön a gyermek **korai zenei** nevelése már a magzati időktől kezdve, hiszen a legtöbb zenész családban a mindennapos zenehallgatás, vagy valamely szülő gyakorlása rendszerint megfigyelhető már a terhesség alatti időszakban is. A muzsikus cigány családok egyik hagyományos aktusa, hogy a születést követő napokban az újszülött kezébe adják a hegedűvonót. A hiedelem szerint, ha megfogja a csecsemő a vonót, akkor muzsikus lesz belőle. A kisgyermek ezek után úgymond az anyatejjel szívják magukba a muzsikát, hiszen olyan zenei környezetben nőnek fel, ahol a mindennapok részét képezi a zene és a különböző hangszerek jelenléte. Az is gyakori, hogy a kicsi fiú gyerekek néhány éves korban már apjuk zenekarában próbálják magukat kifejezni akár ritmus hangszerekkel. Az otthoni hangszeritanítás ezekből természetesen adódóan akár már 3-4 éves korban is elkezdődhet. Mire elérik az átlagos zeneiskolás 6-9 éves kort, addigra már rendszerint ezek a gyerekek valamilyen hangszeren korukhoz képest kiemelkedően játszanak és az újabb időkben jellemzően rendszerint kottát is olvasnak. Ezek után kezdődhet a hivatalos zenei oktatásuk, ami rendszerint kiegészül a későbbiekben is az otthoni zenei hagyományok ápolásával. Vagyis a klasszikus zenei oktatás mellett akár magyar nótákat vagy tánczenei dalokat is folyamatosan tanulhatnak ezek a gyerekek valamely családtag rendszeres segítségével. A folyamatos tanári kontroll mellett az otthoni felügyelet és odafigyelés is jelentősen befolyásolja a gyermek mindennapos gyakorlását, munkáját.

Részben ezekre a családi hagyományokra alapozott a Rajkó módszer és a megalakulásától kezdve a Rajkó Zenekar. *Farkas Gyula* kezdetben maga kutatta fel a tehetséges cigánygyerekeket, majd a zenekar egyre növekvő népszerűségének következtében már maguktól jelentkeztek a kis rajkók.

A korai zenetanulás a Suzuki és természetesen a Kodály módszernek is jelentős elemét képviseli. Suzuki Shinichi úgy vélte, ahogy a kisgyermek elsajátítja az anyanyelvét, úgy kell a zenetanulás során is megteremteni a szükséges környezetet. Továbbá elsősorban a gyermekek motivációjának növelése érdekében az anyukákat is bevonta a zeneoktatásba. Ezek a feltételek többnyire hasonlóképp adódtak voltak a hagyományos muzsikus cigány családokban elsősorban az apuka által.

A Rajkó módszer egyik alapvető sajátosságán - a kézzől való tanuláson - túl nem az egyetlen feltétele a hatékonyságának. A másik nélkülözhetetlen pillére a rendszeres **fellépési lehetőségek** voltak, melyek motiválták a gyerekeket. A számos hazai és külföldi turné mellett

a Hotel Ifjúság adta ennek az egyik alapját, ahova minden este felváltva jártak a rajkósok muzsikálni és szórakoztatni a közönséget. Ezek a fellépések nem csak színpadi gyakorlatot biztosítottak a gyerekeknek, de sikerélményen túl a fizetés is kiváló motiváló erő volt számukra. Ezek egyfajta tanműhely szerepét töltötték be. Úgy érezhették, hogy érdemes tanulni és gyakorolni, hiszen már a diákéveik alatt elkezdhették learatni a munkájuk gyümölcsét.

11. kép Hotel Ifjúság (Budapest, Forrás: képeslap)

A Rajkó Zenekar fénykorában a KISZ Központi Művészegyüttes része volt és így rendelkeztek egy minden igényt kielégítő **infrastruktúra** mellett saját üdülővel is Tahitótfalun az 1990-es évek közepéig, ahova rendszeresen jártak a Rajkó Zenekar tagjai és a művészegyüttes más csoportjai is pihenni. Azonban ezek a pihenések rendszeresen komoly munkával teltek. Az itt végzett intenzív próbák és a rengeteg gyakorlás sokat jelentettek egy-egy felkészülési időszakban. A gyerekek természetesen a próbák között szórakoztak, játszottak és feltöltődhettek a következő turnéra is. Ráadásul a próbákon kívül saját szórakoztatásukra is folyton együtt muzsikáltak, ami szintén hozzájárult a zenei fejlődésükhöz.

A rajkósok részére fenntartott **bentlakásos kollégiumi iskola** jellege biztosította a lehetőséget a szegényebb sorsú elsősorban vidéki gyerekek budapesti tanulmányaihoz. A zenekari próbák és az egyéb zenei tantárgyak oktatásának helyszínével azonos épületben, a kollégium is a Rottenbiller utcai székházban kapott helyet, ahol kollégiumi nevelők figyeltek a gyerekekre. A házon belül egy másik szárnyban folyt a hagyományos közismereti iskolai oktatás, ahova 1990-ig a - Rajkó Zenekarhoz szorosan kötődő művészeti iskola megalapítása előtt - általános- és középiskolai tanárok jártak külön az egyéni tanrendben tanuló elsősorban vidéki rajkósokhoz,

mivel a számos turnéjuk és fellépésük miatt is nehézkes lett volna megoldani a hagyományos iskolai modellben való tanulásukat. Így a Dolgozók Gimnáziumából is jártak tanárok a gyerekekhez, hogy felkészítsék őket az érettségire, amely abban az időben nem volt annyira természetes, mint akár a rendszerváltást követő időszakban a közép- és felsőoktatás expanzió után. Az Országos Szórákóztatózenei Központ (OSZK) által kiállított működési engedélyének kategória vizsgájához az érettségi nem volt feltétel, de a négy gimnáziumi osztály szükséges volt a megszerzéséhez.

Egyes vidéki cigány családok akár gyermekeik felemelkedésének lehetőségét is látták a Rajkó Zenekarban való tanulásban, hiszen kiváló zenei képzésükön túl érettségit is szerezhettek az itt tanulók. Az azonos épületen belül megoldott iskolai és zenei képzés szintén vonzóvá tette a Rajkó Zenekar által megvalósított oktatási modellt, hiszen így sokkal nyugodtabban engedték el otthonról akár 10 éves gyermekeiket is a cigány szülők. Ezért alapvető fontosságúnak és az egyik alappillérenek tartom a bentlakásos iskola jellegét a Rajkó módszernek.

2009-ben sajnos a diákok elhelyezését biztosító szárny állagának leromlása miatt az iskola bezárta saját kollégiumát és a környező diákszállásokon próbálták elhelyezni a tanulókat. Ennek hatásai érezhetőek voltak, melyek a felvételig jelentkező diákok létszámában és életkorában is megmutatkozott.

A Rajkó módszer létrejöttéhez alapvető jelentőségű volt a **kultúrpolitikai** háttér, melyet éppen ezért szintén a metódus egyik alappillérenek tartok. Ez adott volt az 1950-es évek első felétől, mivel a népi kultúra támogatását fontosnak tartották, melyben a cigányzene és annak reprezentációja is jelentős szerepet kapott. Így folyamatos állami támogatásból indulhatott el és működhett a Rajkó Zenekar a fenntartóin keresztül az évtizedek alatt. A cigányzene általános népszerűsége is szinte töretlen volt a rendszerváltást követő időszakig. 1990-től kezdve azonban az új fenntartó gazdálkodása, az egész országra jellemző privatizációs gazdasági folyamatok, valamint a globalizáció begyűrűző együttes hatásai folyamán a Rajkó Zenekar és tagjainak lehetőségei is megváltoztak. Az akkori kultúrpolitika már más preferenciákat helyezett előtérbe, így attól kezdve egyre nehezebb lett a helyzet. Ebből is látható, hogy mennyire jelentős szerepet tölt be a politika egy zenekar, sőt akár egy zenei műfaj életében.

A Rajkó-módszer és a Kodály-módszer jól megfér egymás mellett, mivel az előbbi a „csodagyerekek” képzését, utóbbi a tömegek zenei nevelését tűzte ki céljának. Így különböző részei lehettek egy komplex, minden szinten megvalósuló zenei képzésrendszernek. A Kodály-módszer méreteiből adódóan uralkodó zeneoktatási metódus volt és nagyobb publicitást is kapott. Az oktatás- és kultúrpolitikánk is nagymértékben támogatta a tömegek zeneoktatását,

de emellett a különleges tehetségek képzésére is nagy hangsúlyt fektettek a zeneakadémia klasszikus zeneoktatásán túl a cigányzene oktatásánál.

Ezt a komplex zenei képzést és zenei környezetet hívhatjuk valójában Rajkó módszereknek, melynek alapja az auditív zenetanulás és a korai zenei fejlesztés, amely megteremtette a lehetőséget egy rendkívüli gyerekzenekar létrejöttéhez és világsikeréhez. Ezzel megelőzte a korát és egy olyan összetett zenei nevelést nyújtott, ami eleve sikerre volt ítélve.

Reformpedagógia tükrében

A Rajkó módszert összevetve más reformpedagógiai iskolákkal több hasonlóságot is felfedezhetünk. Elsősorban a 1889-ben alapított Új Iskola néven ismert bentlakásos nevelőotthonok egyes tulajdonságait ismerhetjük fel. A vidéki nevelőintézetekkel szemben a Rajkó Székház a fővárosban található, ahol a diákok az iskolai idejük nagy részét töltötték. De a vidéki üdülőben töltött hetek egy-egy turnéra való felkészülés lényeges részét képezték. A színpadi rutinhoz szükséges gyakorlati helyként szolgáló éttermek döntő többségének nagyvároshoz kötődő elhelyezkedése azonban nem tette volna lehetővé a pusztán vidéki létet a gyerekek számára. A Rajkóban a nevelőtanárok jelenléte viszont ugyan azt a célt szolgálta, mint az Új Iskolák esetében. A gyerekek egész napos iskolai és zenei elfoglaltságaiból, valamint a számtalan fellépésből adódó együttléte olyan családi környezetet teremtettek főként a kollégisták számára, ami egy hagyományos iskolára nem jellemző. Ez inkább szintén a nevelőotthonok sajátossága.

Az együttműködés a növendékek között szintén kimagasló a Rajkó módszer kapcsán, hiszen a próbák között a nagyobb diákok gyakran segítették a kisebbeket a zenekari anyag elsajátításában. Ezek azután gyakran átcsaptak közös szórakoztató muzsikálásokba akár az iskola folyosóin, ahol a kisebbek szintén megtanulták a nagyobbak által játszott nótákat, csárdásokat. Így sajátították el egymástól hallás után vagy kézről azt a dalanyagot, ami a professzionális cigánymuzsikuskok repertoárjának alapját is képezi. Természetesen tanári segítséget is igénybe vehettek ehhez, de rendszerint nem volt erre szükség, amikor egy 10 éves gyerek a nála mindössze néhány évvel idősebb társától is elleshette ezeket. Ez a típusú együttműködés, vagyis a közös tevékenység lehetőségének biztosítása jellemzi a Dalton-terv-iskolákat is, ahol különösen jelentős az egymástól történő tanulás, ami az egyes tanulók önállóságának fejlődését segíti. Ezzel az egyes diákok, valamint a tanuló és a tanár közötti kapcsolatok is egyaránt erősödnek.

A rendszeres fellépések, valamint a külföldi és belföldi turnék nem csak gyakorlatot biztosítottak a gyerekek számára, de már fiatalon megtanulták a közös munkát értékelni és megtalálni benne az örömeiket. Ez a munkaiskola mozgalom szellemiségét tükrözi, mely a munka emberformáló szerepét és a századforduló utáni új pedagógiai törekvések gyermeki tevékenységét, aktivitását hangsúlyozza.

Összefoglalva a Rajkó módszer egy kedvező politikai és kulturális közegben megszületett fiatal cigánygyerekekből álló zenekarban használt tanítási, nevelési metódusok és a köré épülő szervezeti háttér által biztosított lehetőségek összessége. A módszer sikerének bizonyítéka a számtalan versenyeredmény és a megszámlálhatatlan fellépés világszerte.

A saját zongoratanári pályámon szerzett tapasztalataim pedig megerősítettek abban, hogy a Rajkó módszer egy olyan példát állíthat a magyar zeneoktatás elé, melynek egyes elemeit akár klasszikus zenei hangszeres képzés folyamán is sikerrel alkalmazhatjuk.

[A kézről való tanítás a köztudatban és a Rajkóban](#)

A kézről való tanulás nem egy olyan zeneoktatási módszer, amitől csodákra lesznek képesek a diákok. A túlzott használata szélsőséges esetben akár káros is lehet a diák zenei fejlődésére. Ezért jelentős kérdés a kézről tanulás használatának optimális aránya a zeneoktatás folyamán. Ennek a gondolatnak az egyik tapasztalattal is rendelkező képviselője *Lukács Miklós*, aki szintén fel is hívja a figyelmünket erre a vele készített interjú során.

A Rajkó módszer egyik alappillére a kézről való tanítás. Sokan elsőre nem értik pontosan, hogy mit jelent a kézről tanulás, amikor a klasszikus zenét oktató kollégáimmal beszélgetek a kérdésről. Rendszerint azt gondolják, hogy előbb előzongorázom a darabot, de utána úgyis kottából tanulja meg a tanuló a feladott művet. De akkor csodálkoznak a legjobban, amikor egy-egy tehetséges 9-10 éves növendék olyan nehézségű klasszikus darabot játszik, melyet rendszerint csak sok évvel később tanul a legtöbb diák. Ilyenkor megkérdezik, hogy hogyan lehet ennyi hangot megtanítani egy gyereknek? Kottából valószínűleg sokkal nehezebben, mivel annyi hangjegy van egy-egy főleg klasszikus zeneműben, hogy mire leolvasná a hangokat, addigra elmegy a kedve az egésztől. Ezért inkább megmutatom neki, hogy milyen hangokat kell játszani, amit leutánoz és így haladunk kis részletekkel előre. Tapasztalatom szerint ezzel a módszerrel sokkal élménydúsabb és gyorsabb a tanulási folyamat.

A kézről való tanítással kapcsolatban két neves klasszikus zenét oktató professzort kerestem fel, akik személyes interjú formájában mondták el nekem a véleményüket a módszerről. Első interjú alanyom *Róth Ede* gitárművész, aki többek között a Győri Széchenyi István Egyetem

Zeneművészeti Intézet adjunktusa, valamint a Vienna Konservatorium Budapest gitártanára. A másik interjú alanyom *Dráfi Kálmán* zongoraművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem professzora, a Billentyűs és Akkordikus Hangszerek Tanszékének vezetője. Majd *Lukács Miklós* cimbalomművészt, a Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskola tanárát kérdeztem a témával kapcsolatban.

A Rajkó Zenekarból *Fehér Gyula* (prímás), *Suki István* (prímás) és *Szabó Lajos* (csellista) számoltak be nekem beszélgetéseink során a kézről való tanítás módszeréről, akik már hosszú távú tapasztalatokkal is rendelkeznek ezen a téren. Végül a profi zenekar legfiatalabb huszonéves tagja, *Ökrös Jata Róbert* (hegedű) mesél a kézről való tanítás módszeréről. A beszélgetések egyes részleteit kiemelve, többnyire szó szerint idézem.

Róth Ede

Bennünket bűnösnek tartanak – kezdi a beszélgetést *Róth Ede* tanár úr. Az egyik konzervatóriumi tanárom mondta, hogy ne fül után tanuljak. Amikor zongorázni kezdtem, akkor nyilván pötyögtünk a zongorán kotta nélkül és imádtuk. Amikor *Bánkövi* tanár úrtól hazajöttünk a zongora óráról anyámmal - aki jól zongorázott-, akkor kirakta a kottát és gyereink gyakorolni. De dadogás volt: kotta, kéz, billentyű... Ez egy nagy dadogás, kínlódás volt. De anyám miért nem ült le és segített volna abban, hogy a bal kezet oda játszaná, hogy én kikeresgéljem hozzá a jobb kezet? Lett volna valami folyamatos élményem a zenéről. Mindig öröm volt, amikor már tudtuk. De mire megtanultuk, addigra a tanár azt mondta, hogy tegyük félre és kezdjük megint a dadogást. [...] Miért tegyem félre? Azzal tudom a muzsikálást gyakorolni, egy jól kidolgozott darabbal. Nem, mi mindig gyakorlunk, mindig újat, és mindig keresgélünk, mindig dadogunk. Játék az nincs? Aki fül után tanul, az mindig játszik és mindig muzsikál, mert ott kimarad a gyakorlás, kimarad a dadogás, illetve a keresgélés. [...]

A hatékony zenetanítás csak az utánzás lehet, mert megmagyarázhatatlan szabályok és tradíció áramlik belém. Minden egyes hangban benne van a zene teljessége. Ez nem jelenti azt, hogy jobb és bal kézzel ne kellene gyakorolni, csak ez már egy második fázis, ami a kidolgozás fázisa. Először meg kell születnie. Tudnom kell, hogy mit akarok. Akkor már fogok gyakorolni és játszani. De amíg nem tudom, hogy miért gyakoroljak, akkor ez csak munka és kínlódás. Tehát ha fül után nekem van élményem a darabról, talán még bele is tudok játszani és akkor tudom már, hogy hogyan gyakoroljam. De egy fikciót gyakoroljak ki? Ha senkitől nem hallottam, legfeljebb a tanárom egyszer eljátszotta... úgy nincs inspiráció. (Róth, 2017)

Dráfi Kálmán

Szerintem általában keveset tanítanak úgymond kézről. Ez azt jelenti, hogy inkább feladják kottából, vagy legfeljebb egyszer megmutatják. De azt sem a memória miatt, hanem hogy hogyan szól: tehát a darab karakterét, a tempóját és hangját mutatják meg. Inkább ilyen célzattal eljátszanak a darabból egy részletet, vagy kis gyerekeknek akár egy rövidebb darabot is. De annak az a funkciója, hogy a gyerekek legyen képe a darabról és nem memorizálási célzattal. Úgyhogy én azt hiszem, hogy ez ilyen szempontból hiányos. Nagyon sokat tud segíteni egy gyereknél, ha vizuálisan is látja, amit játszania kell, vagyis nem csak hallja. Amikor a tanár eljátssza, akkor a diáknak lesz egy hangképe a darabról. Így nem csak a kottát látja, hanem eleve meghallja a darabot. Viszont, ha közben még nézi a kezeket is, hogy mi történik, akkor már egy vizuális fénykép, egy videófelvétel is készül a fejében, ami nagyon sokat segít. Nekem volt olyan növendékem, aki habár nem gyerek volt, hanem egy felnőtt hölgy, de csak úgy tudott tanulni, hogy én eljátszottam; nézte a kezemet és megjegyezte az ujjrendeket.

Több fajta memória van: például zenei és vizuális memória. A vizuális memóriát általában a zenetanárok a zongora tanulásban arra értik, hogy a kottát vizualizáljuk, azt nézzük és arra emlékszünk. Ebben az esetben kottából a belső monitoron fut le a darab és azt játsszuk le. De van egy olyan része a memóriának, ami a kezet memorizálja, tehát a tanár kezét, ujjrendjét, a távolságokat és onnan játssza le. Ezt például általában nem használja az oktatás. A Rajkó módszerben valahol ez a lényeg, mert hiszen ez a cigány családoknál nagyon gyakori, hogy az apja hegedűn, csellón, tehát általában vonós hangszeren megmutatja a gyerekeknek, és a gyerek egyszerűen lemásolja, hiszen ő még nem ismeri a kottát. Lemásolja például az ujjrendeket és azt, hogy a vonót kápanál vagy csúcsnál, hogyan használjuk. Ez hegedűn nagyon jól működik. Ez a fajta tanulás nagyon egyszerű, nagyon gyors és nagyon jó. Zongorán is ugyan ezt lehetne alkalmazni, de ezt nem használják. Tehát ez egy hiány.

Egy alkalommal én kezdtem először tanítani egy japán kislányt és egy év alatt kb. négy év anyagát végezte el úgy, hogy a kottát csak mindig fokról fokra lassan tanultuk. A zongorázása évekkal előbbre volt, mint a kotta olvasása. Nevetve tanult; mindenféle verseny első díját elhozta. De sokkal lassabb volt a kotta olvasás, mint a zongorázási készsége. Tehát ez működik.

Édesapám játszott tánczenekarral, szalonzenekarral és otthon próbáltak nálunk a lakásban. Én kis gyerek voltam és nagyon szerettem hallgatni őket. Gyakran odamentem a hangszerhez és ezeket a dalokat hallás után elkezdtem játszogatni. Nagyon gyorsan megtanultam számtalan darabot úgy, hogy hallottam az ő próbájukat. Ez egy gyereknek nagyon élvezetes és játszva

megtanulja ezeket. A gyerek azt a zenét tanulja meg, amit hall. Én ezt a zenét hallottam és éppen ezért ez nekem nagyon könnyen ment. Valahol ez segített nekem a komolyzenében is.

De a Rajkó módszert nem használják a zenetanárok, tehát zeneiskolában zeneoktatáshoz egyáltalán nem, vagy csak keveset. Nem is hisznek benne, nem ismerik, nem tudják, vagy elutasítják. Sok minden van, de nem igazán használják. Sokkal kevésbé, mint amennyit lehetne.

13 évesen megtanultam az E-dúr Polonaise-t és a Liszt: Tarantellát Cziffra György lemezéről, amit eljátszottam a *Vásárhelyi Magda* néninek a konziban. Majd kérte a kottát és én azt feleltem, hogy az nincs. Mivel a Cziffra tempójában hang hiba nélkül játszottam, ezért először nem hitte el, hogy nincs kottám. Egyfolytában hallgattam a lemezt és arról vettem le hallás után a hangokat. Azután később már nem nagyon használtam én sem ezt a módszert, mert hiszen állandóan a kotta olvasás volt előtérben. Úgyhogy ezt a két darabot nem úgy tanultam meg, hogy mi van a kottában, hanem hogy hogyan játssza a Cziffra. Ezek a darabok a legmagasabb szinten vannak, de egy egyszerűbb, rövid darabot nagyon könnyen meg lehet tanulni így hallás után is. Esetleg úgy, hogy a tanár megmutatja, a gyerek pedig nézi és hallgatja, majd ezzel a módszerrel tanulja meg. Én úgy tanultam meg, hogy először csak 8, majd 16 taktust nézegettem és így tovább. Tehát meg lehet tanulni így is egy darabot, csak ezt a klasszikus zenetanárok nem tudják elképzelni. Nekem legalábbis ez a tapasztalatom.

Valaki minél fiatalabb korában ismerkedik meg ezzel a módszerrel, annál hatékonyabb lehet. Így ez a zongora tanulmányok elején a leghatékonyabb. Rögtön lehet úgy tanítani és tanulni, hogy bizonyos darabokat kotta nélkül és esetleg bizonyos darabokat kottából. Közben természetesen a kottát is tanulni kell. Tehát nem zárja ki egyik a másikat. (Dráfi, 2018)

Lukács Miklós

Ha valami kézről van megtanulva, az egy bizonyos szintig működhet. A profi zenésszé válás folyamatánál kikerülhetetlen, hogy mindent, ami a zene tanulás és tanítás oldala és lehetősége, azt nem szabad kihagyni. Ez azt is vonzza, hogy a kézről való tanítást sem szabad kihagyni.

Édesapám - mielőtt még elkezdtem zeneiskolában cimbalmozni - egy nyáron keresztül az összes skálát és néhány darabot megmutatott nekem kézről. A kézről való tanítást illetően ez az egyik része a tapasztalataimnak. A másik része pedig az, hogy tanítványoknál tapasztaltam ennek a hátrányát és előnyét is. Szerintem csak egy szintig lehet elmenni a kézről való tanítással. De az, hogy gyors sikert lehet elérni és gyorsabban tanul az ember, az tény. Ha valaki megmutat nekünk valamit, akkor az érzékszerveink gyorsabban felfogják, mint ha nekem valami plusz munkát kellene végeznem ahhoz, hogy ugyan azt információt elérjem. Zenében ez a plusz

munka az, hogy meg kell tanulnunk például violinkulcsban olvasni, a megfelelő ritmusokat tudni, abban az ütemmutatóban és hangnemben játszani stb. A blattolást is el lehet sajátítani, de az nagyon hosszú idő és siker élményed olyan 1-1,5 év múlva lesz. Viszont az ember el tud jutni a blattolásban egy olyan magas szintre, hogy könnyedebben veszi a dolgokat, akár a diákok esetében az órákra való felkészülés esetében is. Ha van egy olyan készséged, hogy jól blattolsz, vagy manuálisan gyorsan imitálsz vissza valamit, ezzel egy meglévő készséget fejlesztesz. De az nem azt jelenti, hogy tiéd a darab. Akik kézről tanultak és már magasabb szintre jutottak ezzel, vagyis technikailag, zeneileg képzetebbek, azok bizonyos szempontból egy jó produkciót tudnak nyújtani. Viszont többségüknél nem érzem azt, hogy igazából ők tudják, hogy mit csinálnak. El vannak foglalva a manuális készségük fejlesztésével és az imitációval, de ezáltal olyan gyorsasággal tudnak reagálni a dolgokra, hogy az sokszor csodálatra méltó. Tehát ha egy ilyen magasabb szintű diákkal eljátszok egy új darabot, akkor ő már az elején látja az összefüggéseket és rögtön le tudja játszani. Ez egy nagyszerű tulajdonság, de ettől valaki nem lesz jó zenész. Minden egysíkú foglalkozás a zenében, hogy csak kottából vagy csak kézről az egyik sem jó. Ma egy színes befogadó zenész hozzáállás kialakítása a cél a gyerekeknél. Nagy felelősségünk van, hogy mit fogunk használni a jövőben és mit nem. Minden oktatási módszert nekünk használnunk kell, csak mindegyiket kell tudnunk a helyén kezelni. Ahhoz, hogy egy teljes komplett értékű muzsikusi váljon valakiből, ahhoz kell a kézről való imitáció, a tökéletes tudása a kottának, az érzékelése a zenének, a nyitottság – mely gyakran hiányossága egy klasszikus zenésznek -, és tudni kell kiszűrni az értéket, melyet bele tudok tenni a saját magam zeneiségébe. A kottából való tanulást is a helyén kell kezelni, mert az a veszélye, hogy beszűkít: a fától nem látjuk az erdőt. A zene nem hangjegyekből, ritmusképletekből, öt vonalból és kulcsokból áll, hanem egy áramlat, mely a lélekből és a szívből fakad, amit ésszel koordinálhatunk. A kotta csak egy lejegyzési forma. De nem jelenti azt, hogy elég, ha én betartom a kotta jelzéseit, mert attól még művi leszek. Ettől egy nagyon jó interpretátor lehet belőled, de eltűnik a zene és a lényeg. Tehát mindent használni kell, de semmit sem úgy, hogy a többit kizárjuk. A mai zenésznek olyanfajta igényeknek kell megfelelnie, ami nagyon új. (Lukács, 2018)

Fehér Gyula

(*Farkas*) Gyula bácsi lassan és módszeresen tanított. Sokkal jobb volt, ahogy ő tanított, mert egyszerre láttuk és hallottuk egyben. A kottánál a tanár nem hegedül neked elő, nem játszik neked elő. Gyula bácsi is tisztában volt vele, hogy a kotta olvasás nagyon fontos. Azonban sokkal egyszerűbb az a módszer, hogy kézről tanulja meg a gyerek. Habár a másik oldat sem

szabad elhanyagolni, mert abból is lehet tanulni rengeteget. De így hamarabb és hosszú évekig megmarad. Ha kottából tanulja meg az ember a darabot és nem játssza évekig, akkor előbb előveszi a kottát, majd utána muzsikálja. De ha azonnal kell játszani, akkor kottából tanult darabot csak kottából fogja tudni lejátszani, míg a kézről tanult darabot bármikor kotta nélkül is, mivel úgy tanulta.

A kotta olvasás és kotta értés abban is segíti a kézről tanulást, hogy nem csinál az ember zenei hibákat. Vannak előnyei a kézről tanulásnak, hogy hamarabb megtanulsz egy darabot, mintha kottából tanulnád. De hajlamos vagy elkövetni például ritmikai hibákat, amiket a kotta értés ki tud küszöbölni. Tehát ha tudom, hogy a kottában mi lehet, akkor tudom azt, hogy nem követhetek el bizonyos hibákat.

Liszt: Csárdás Macabre esetében a *Mészáros Tibi* bácsinál jó ideig nem vettem a hangszert a kezembe, mert az öreg mindig az én hegedűmmel tanított. De én úgy is képes voltam megtanulni a darabot, hogy nem volt hangszer a kezemben, mert ráállt az agyam erre. Hamarabb meg tudja az ember kézről tanulni, de a kotta értés és olvasás abban segít, hogy a kettő együtt sokkal előbb eredményre vezet és a pontossághoz segít hozzá. A kotta csak egy mankó, amiben nincs benne a szerző érzése, de a kottát a muzsikával te töltöd meg.

A hallást egyértelműen elősegíti a kézről való tanítás; sokkal jobban rá van kényszerítve az agyad arra, hogy azt megértsd. Észrevettem, hogy a hallásom sokat fejlődött, amikor 13 évesen kézről kezdtem tanulni. Az abszolút hallást is ez a módszer jobban alátámasztja és segíti. Amikor gyerek koromban előjátszották nekem az ismeretlen darabot, akkor idővel már csak hallás után kézrend nélkül is tudtam tanulni, mert a dallam és a ritmika előbb megmaradt, mint az ujjrend. (Fehér G. , 2018)

Suki István

1976-ban, 8 évesen kerültem a Rajkó Zenekarba. Farkas Gyula bácsi tanítási módszere egyedülálló volt, a kézről való tanítási módszert alkalmazta. Partitúrából tanított minket, mi kottát a zenekarban a tanulás folyamán sosem láttunk. Minden hangszercsoportnak külön-külön, periódusonként vagy fél periódusonként megmutatta, hogy mit játsszon. Ezeket a részeket többször megismételtük, így megmaradt a fejünkben. A vers tanulásához tudnám hasonlítani. Megtanuljuk a versszak első két sorát, párszor elismételjük, majd megtanuljuk a versszak második két sorát, melyet szintén ismételtünk, végül a két részt összedolgozzuk, és már tudjuk az első versszakot. Nagyjából így tanultunk mi meg hosszú darabokat nagyon gyorsan. Az én tapasztalatom az, hogy sokkal gyorsabban tudok kézről megtanulni darabokat, mint kottából, valamint tovább is megmarad az emlékezetemben. Hosszú évek múltán is

visszaemlékszem a kézről történő tanulás során megtanult darabokra, míg a kottából megtanult darabot hamar elfelejtem. Szerintem ebben a hallásnak nagy szerepe van benne. Amikor kézről tanulunk, akkor nem csak a tanár kezét figyeljük, hogy mit játszik, hanem a fülünkre is támaszkodunk, hiszen ha nem emlékszünk pontosan, hogy hová tette a húron a tanár a kezét és milyen ujjrendet használt, akkor a hallásunkra támaszkodunk és így biztosan vissza tudjuk játszani a dallamot. (Suki I. , 2018)

Szabó Lajos

1980-ban kerültem be a Rajkóba, Gyula bácsi 10 évig tanított engem. Vannak vele kapcsolatban jó és rossz élményeim is. A jó élményem az, hogy nem csak muzsikálni tanított meg minket, hanem azon kívül sok minden másra is, mit pl. a viselkedésre, az öltözködésre, az illemre. De vannak vele kapcsolatban rossz élményeim is, mert az a gyerek, aki nem jól tanult, vagy nem abban a tempóban tanult, ahogy kellett volna, annak a vonóját vagy a fa kulcstartóját - amit úgy hívott, hogy „Kulcsár István” -, előszeretettel táncoltatta a fején. De alapjában véve inkább pozitívak az élményeim vele kapcsolatban, sokat köszönhetek neki személy szerint.

Gyula bácsi kézről tanított, ami annyit jelentett, hogy előjátszotta nekünk az adott dallamot és azt nekünk hallás után kellett visszajátszanunk minél pontosabban és minél gyorsabban. 4-8 taktusonként haladtunk ezzel a metodikával, a darab elejétől a darab végéig, amíg meg nem tanultuk. Ez minden szólamra, minden hangszercsoportra ugyan így vonatkozott. Gyula bácsi több hangszeren is játszott, mint pl. cimbalom, nagybőgő, cselló, de mindig hegedűn mutatta meg a darabokat. Ha tudott, akkor segített az ujjrendben, ha nem akkor azért volt már annyi képességünk a hangszeres egyéni oktatáson keresztül, hogy az ujjrendet önállóan is meg tudtuk már egyedül oldani, a vonás nemet pedig megmutatta.

Én személy szerint a kézről való tanulást sokkal jobbnak tartom, mint a kottából való tanulást, mert gyorsabban megtanulható és mélyebben megmarad az ember agyában az adott mű. Természetesen olvassuk a kottát mindnyájan és kottából is tudunk tanulni, de ezzel a metodikával jobban rögződnek az adott művek.

Azokat a darabokat, amit (gyermekkoromban) a klasszikus zenei oktatáson kottából tanultam meg, őszintén megmondom, hogy ezekre már nem emlékszem. De azokra a darabokra - és itt 37-38 év távlatáról beszélünk - amelyet kézről tanultam, azokra még mindig emlékszem, most is el tudom játszani fejből.

Gyula bácsi halála óta is nagyon sok új darabot tanultunk már ezzel a módszerrel. Az új darabok tanulásánál, az édesapád Suki András mester ugyan ezt a metodikát folytatja velünk. A tapasztalat az, hogy így jobban rögzül a darab az ember fejében.

Az biztos, hogy a kézről való tanulást meg kell szokni, leginkább kisgyerekkorban kell elkezdni.

6 éves koromtól zeneiskolában tanultam a klasszikus zenei oktatás hagyományos módszerével kottából és 11 éves voltam, mikor először kézről tanultam a Rajkó Zenekarban.

Természetesen (kottából tanulásnál) segített a zenetanár, elő is játszotta, de a tanulási folyamata nem úgy zajlott, mint a kézről történő tanulás esetében. Először elolvastam a kottából a hangokat, majd megpróbáltam lejátszatni, közben kaptam az információkat, hogy mi módon kell eljátszani, mire kell figyelnem. Erre nagyon sok idő ment el, lassan ment a tanulás, sikerélményem sem volt túl sok. Számomra ezt jelenti a kottából való tanulás.

A zenekarban használtuk a kézről történő tanulást, így gyorsabban tanultunk, nagyobb volt a sikerélményünk is, de párhuzamosan egyéni klasszikus hangszeres oktatáson is részt vettünk, ahol a kottát, úgy használtuk, mint más zeneiskolákban. (Szabó L. , 2018)

Ökrös Jata Róbert

A Rajkó-Talentum Iskolába 2006-ban, 13 évesen kerültem. Ekkor még az iskola kis zenekarában játszottam. A profi Rajkó Zenekarban pedig akkor kezdtem, amikor az iskolában már végeztem.

A zeneiskolában a hagyományos kottából való tanítást alkalmazták. Klasszikus zenét tanultam. Én már nem tanultam Farkas Gyula bácsitól, mint a zenekar többi tagja, engem már a Suki András tanár úr tanított az iskolában is, ő alkalmazta velem először az iskola kis zenekarában a kézről való tanítás módszerét. Ő volt az első tanárom, most pedig a nagy zenekarnak is ő a mestere, művészeti vezetője. A hegedű órákat Várkonyi István tanár úr tartotta, nála kottából tanultam.

Az igazság az, hogy nekem sokkal könnyebb a kézről való tanulás. Amit kottából kell megtanulnom, az nagyon hosszú ideig tart, több hét kell hozzá mire megtanulom. Ha ugyan olyan nehézségű darabot kellene kottából és kézről megtanulnom, biztos, hogy kézről sokkal könnyebben megtanulnám. Nekem nem voltak hátrányai a kézről való tanulásnak; elég könnyen ment és megy most is a tanulás. Természetesen, amit kézről tanulok meg, az hosszabb ideig megmarad az emlékezetemben. Amit kottából tanulok meg, az úgy van az agyamban eltárolva, hogy később is látnom kell hozzá a kottát. Így hetek kellene ahhoz, hogy megtanuljam kotta nélkül és hamar el is felejttem. Tökéletesen olvasok kottát, tehát így is meg tudom tanulni, csak hosszabb idő alatt és hamarabb elfelejttem.

Nem nagyon emlékszem már azokra a darabokra, amelyeket régen kottából tanultam. De amit

kézről tanultam, azokból a legtöbbre emlékszem. Fejben és kézben is legalább a háromnegyed része meg van. A részek sorrendje, az ujjrend, a vonásnem. (Ökrös, 2018)

Módszertani leírás és hipotézisek

A disszertációm során több kvalitatív és kvantitatív módszert (módszer trianguláció) egyaránt használok az érvényesség növelésének érdekében. Néhány esettanulmányt kvalitatív módon dolgoztam fel az egyes kézről tanuló diákok tanulási folyamatának részletes leírásával. Ezzel a kutatásban résztvevő kis létszámú diákcsoportot természetes környezetükben figyelhetjük meg. A szintén kvalitatív módszerek közé tartozó mélyinterjú bizonyult a legmegfelelőbbnek a gyermekkorukban kézről is tanult zenészek vizsgálatára, valamint a zenekar jelenlegi igazgatójának gondolatainak bemutatására. Az átírt szöveg elemzését elsősorban sűrítéssel (kondenzáció) dolgoztam fel. Az interjúalanyok kiválasztása hólabda módszer segítségével történt. Az első interjú alany a Rajkó Zenekar művészeti vezetője volt, akinek tanácsára kerestem fel a többi személyt.

A Rajkó módszer feltárását kvalitatív módszerekkel végeztem, azonban a gyerekek kézről való tanításának kutatása során már kvantitatív módszereket alkalmaztam. Habár ezt sajnos csak kis létszámú csoporton tudtam elvégezni a zeneoktatás és a tanítási módszer sajátosságai miatt. Az általánosíthatóság minél nagyobb fokára törekedve a kutatásba több zenetanár segítségét kértem, akik budapesti és vidéki zeneiskolákban tanuló diákokat egyaránt bevontak a kutatásba.

A kutatásom során felhasznált elsődleges mintavételi keretet a kezdő, illetve a 2-3 éve zenét tanuló 6-12 év közötti gyerekek alkotják. Mivel jellemzően a 6-9 év közötti korban kezdik a hangszertanulást, ezért a kutatás is erre a korcsoportra fókuszál. Természetesen az eredmények azonban a később, vagy esetleg korábban zenei tanulmányaikat kezdők esetében is igazak lehetnek.

Többlépcsős rétegezett szisztematikus mintavételezési eljárással választottam ki a mintaként szolgáló kísérleti személyeket. A kutatómenedzsment szempontjából szükséges néhány könnyítés, mely elősegíti a vizsgálat lefolytatását. Ezért első lépcsőként Budapesten kívül csak további egy település kijelölésével szűkítettem le a potenciálisan bevonható kísérleti személyek körét. Így a minta alapját a Rajkó-Talentum Zene- és Táncművészeti Iskola székházában oktató *Suki András*, a szödligeti és kismarosi kihelyezett tagozatán tanító *Srajber Zsolt*, az Egressy Béni Zeneművészeti Iskola kőbányai kihelyezett tagozatán az Orchidea Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Óvoda és Általános Iskolában oktató *Berki Tamás*, valamint a Weiner Leó Zeneművészeti Iskola kihelyezett tagozatainak számító Újbudai Ádám Jenő Általános Iskolában és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban tanító *Horváth Lilian* zeneiskolás

zongorista növendékei adják. Az összehasonlíthatóság érdekében a kutatásban résztvevő növendékek hasonló előképzettségűek és korúak. Öt különböző helyszínen végzett kutatásban az említett három kollégám segít nekem, a mintavétel nagyságának növelése és a kézről tanítás módszere iránti esetleges elfogultságom vádjának elkerülése érdekében. A nagyobb fokú általánosíthatóságot is szolgálja a budapesti és vidéki diákok bevonása.

Kiinduló hipotézisem, hogy kezdők esetében egy már ismert dallam könnyebben, vagyis gyorsabban megtanulható a hangszeren, mint az ismeretlen dallamok.

A független változók ebben az esetben a már ismert és az ismeretlen dallamok. A függő változó a tanulásra szánt idő mennyisége. A gyerekek a dalokat előjátások után kézről tanulják meg a kotta olvasása nélkül, hogy a kottaolvasás nehézségeit kiküszöböljük, valamint összehasonlítási alapot kapjunk ezzel a további kísérletekhez.

A kutatásom lényegét tekintve azonban az egyik legfontosabb hipotézisem, hogy szintén a kezdő, valamint a tanulmányaik elején járó zenetanulókat alapul véve a tanulási folyamat jelentősen gyorsabb a kézről való tanítás esetében, mint a kottából való tanulás folyamán.

A független változók ebben az esetben a kézről való tanítás, valamint a kottából történő tanulás módszere. A függő változó a tanulásra szánt idő mennyisége. Ebben az esetben az előző mérésekben kapott értékekkel fogom összevetni az eredményeket.

További hipotézisem szerint ismét a kezdő, vagy tanulmányaik elején járó zenetanulókat alapul véve a tanulási folyamat szintén gyorsabb lehet a videóról történő tanulás esetében, mint a kottából való tanulás folyamán.

A jellemzően kézről való tanulás egyik mai divatos formája az internetes videó megosztó webhelyek (pl. YouTube) használatával történő hangszertanulás. Habár ezeknek a statikus videóknak a használata értelemszerűen kevésbé interaktív, mint az előzőekben vizsgált szaktanár jelenlétében folyó kézről való tanulási módszer. A kutatás során ennek a módszernek a hatékonyságát is górcső alá veszem, mint a kézről való tanulás egyik lehetséges alkalmazását. Azonban a kísérlet ezen részét inkább csak adalék információnak szánom, mivel nem ez a fő iránya a vizsgálatoknak.

A független változó ebben az esetben is az előzőekben vizsgált kottából való tanulás, a kézről való tanítás, illetve a hasonló módszert használó oktató videóról történő tanulás. A függő változó az előzőekben is mért tanulásra szánt idő mennyisége. Ebben az esetben is az előző mérésekben kapott értékekkel fogom összevetni az eredményeket.

A kísérlet menete

A három hipotézis bizonyítását a tanév második negyedévében diákonként háromszor 30 perces foglalkozások alkalmával fogjuk vizsgálni, ami hozzávetőlegesen másfél hetet fog igényben venni, mivel egy diáknak két foglalkozása van hetente. Egy-egy foglalkozás alatt fogjuk mérni a hagyományos, a kézről való és a videó segítségével történő tanulási metódusokat.

A kísérletvezető minden esetben előbb elmagyarázza a feladatot a növendéknek. Ezek után hozzákezdenek a feladat végrehajtásához és a tanár elindítja a stopper óráját. A darab megfelelő szinten való megtanulását követően a diáknak hiba nélkül kétszer egymás után el kell játszania az adott zeneművet. Ezek után a kísérletvezető szaktanár feljegyzi a tanulásra fordított idő mennyiségét a megadott táblázatba.

A **hagyományos tanítási módszert** használjuk első alkalommal, hogy lemérjük a növendék darab tanulásának gyorsaságát. Ez azt jelenti, hogy a szaktanár először előjátssza 1-3 alkalommal a megtanulandó darabot. Ezután felolvastatja a diákkal kétkezes darab esetében a jobb kéz hangjainak abszolút nevét néhány alkalommal, melyet hiba esetén a tanár kijavít. Ezt addig ismételtetik, míg viszonylag folyamatosabban nem megy az olvasás. Majd eltapsolja a növendék ennek a ritmusát szintén néhány alkalommal, míg nem megy ez is biztosabban hiba nélkül. Egyes esetekben a tanár akár felolvastathatja a diákkal ismét a hangok nevét, amit ezután már viszonylag folyamatos lassú tempóban helyes ritmussal kell reprodukálnia. Ezt követően a dallam első két ütemét próbálja lezongorázni a növendék a kotta hangjai alapján, (mely általában kezdőknél elsőre elég nehezen szokott sikerülni akár ritmus nélkül is).

Az első két ütem sikeres kikeresgelése után jön a következő két ütem, melyet ugyan ezzel a módszerrel próbál megfejteni a diák. Természetesen hiba esetén a szaktanár kijavíthatja a növendéket, de többnyire ezt szavakkal rávezetve teszi. A második két ütem után visszaismételjük az első részt is, hogy ne merüljön feledésbe az sem. Majd a következő négy ütem következik, amit hasonló módszerrel tanulunk, mint előtte, melyet majd szintén vissza kell ismételnünk. Így tanuljuk meg a kétkezes darabok jobb kezét, vagyis általában a felső sorát, valamint az egykezes darabokat. A kétkezes darabnál ugyan ezt a tanulási módszert használjuk a bal kéz esetében, majd együtt is. A váltott kezes daraboknál a jobb és bal kéz nem válik el a tanulás folyamán, hiszen abban az esetben értelmetlen lenne önmagában csak az egyik kéz játéka. Így azt zenei folyamatában váltott sorokban olvassuk és tanuljuk.

A **kézről való tanítást** használjuk a második vizsgálati alkalommal. A módszer legalapvetőbb sajátossága, hogy ebben az esetben a diák a tanulás során egyáltalán nem használja a kottát, hanem a tanár kis részleteket elzongorázva tanítja meg neki a darabot. Ebből kifolyólag

természetesen egyből kívülről, helyes ujjrenddel és zeneiséggel tanulja meg a növendék a darabot feltehetőleg gyorsabb idő alatt, mint az előzőekben vizsgált hagyományos módszerrel. A szaktanár előjátssza ebben az esetben is 1-3 alkalommal a megtanulandó darabot. Ezután kétkezes darab esetében a jobb kezének az első két ütemét is külön lassan 2-4 alkalommal elzongorázza, hogy a diák minél alaposabban megfigyelhesse a hangokat és az ujjrendet. A ritmus ezzel egyidőben rendszerint külön figyelem nélkül automatikusan megmarad a hangokhoz kapcsolódva. Majd a két ütemet a növendéknek pontosan vissza kell játszania a hangszeren helyes hangokkal, ritmussal és ujjrenddel. Ez elsőre nem feltétlenül sikerül, ezért a tanár újra megmutatja lassan a diáknak a két ütemet, kiemelve azt a hangot, ahol esetleg az imént a növendék elrontotta a hangot, ujjrendet, vagy netán a ritmust. A diák újra megpróbálja reprodukálni helyesen a kétütemes motívumot. Hibás visszajátszás esetén a tanár ismét megmutatja a helyes játékmódot, melyet a diák újra megismétel. Amikor sikerül a motívumot már hang, ritmus és ujjrend hiba nélkül játszani, akkor a szaktanár már a zenei gondolatokra, vagyis a frazeálásokra, kötésekre, levegőkre, legatora, staccattora, dinamikára, hanghosszúságokra, hangpárookra is több figyelmet fordíthat, melyet a növendék játékát követően újra bemutat neki helyes zeneiséggel. Amennyiben a diáknak sikerül már zeneileg is helyesen visszajátszani a motívumot, akkor még 3-5 alkalommal elzongorázza a növendék a megtanult két ütemet, hogy alaposabban rögzüljön benne a zenei részlet.

Ezután a következő két ütem megtanulása jön, melyet szintén előjátszik a szaktanár néhány alkalommal. A korábbihoz hasonlóan ezt is a gyerekeknek reprodukálnia kell előbb hang, ritmus és ujjrend hiba nélkül, majd helyes zeneiséggel és végül néhányszor átgyakorolva. Ezt követi a visszaismétlés, amikor az első és második két ütemet egyben kell eljátszania a diáknak hiba nélkül. Ezt a folyamatot szintén 2-5 alkalommal eljátszatjuk, hogy hosszabb zenei motívum rögzüljön a gyermek fejében.

Ezt követően jöhet a harmadik két ütem, majd a negyedik két ütem, vagyis általában a második félperiódus az előző ütemekhez hasonló módszerrel. Végül 5-8 ütemek ismétlése egyben szintén a korábbihoz hasonlóan. Ezután visszaismétljük a 8 ütemes, könnyű daraboknál rendszerint teljes periódust a mű elejétől, melyet a visszaismétlésekre jellemzően 2-5 alkalommal megismétlünk lehetőleg hiba nélkül. A darab hosszától függően folytathatjuk ezzel a módszerrel a jobb kéz fennmaradó részét.

A kétkezes daraboknál a bal kézzel folytatjuk a tanulást ugyan ezzel a módszerrel. Bár ilyenkor rendszerint a kíséret egyszerűségéből adódóan nem szükséges feltétlenül két ütemenként tanulni a darabot, hanem akár egyszerre 4-6 ütemet is megtaníthatunk a gyerekeknek.

A külön kézzel elsajátított darabot ezek után összetesszük két kézzel. A szaktanár néhányszor

előjátssza a növendéknek a darabot teljes egészében, majd 2-4 alkalommal külön részletekben akár ütemekre bontva is, ahogy ezt a korábbiakban már csináltuk. Így végül kis zenei mozaikokból fog összeállni a teljes egész darab, ami az előjátzások során hangzásélményben, vagyis fejben már előtte összeállt.

Az előjátzás folyamán ügyeljünk a darab egy-két ütemes részletének tempójára, hogy a gyerek minden hangot kellően meg tudjon figyelni. Érdemes egyszer normál tempóban is, majd lelassítva előjátítani az egyes részleteket. Váltott kezes darabnál együtt tanuljuk a jobb és bal kéz anyagát, hogy ne legyen értelmetlen a külön kezes játék.

A **videóról történő tanulást** használjuk a harmadik vizsgálati módszernél. Ebben az esetben a szaktanárnak nincs sok aktív tennivalója, csak elmagyarázza a gyerekeknek a tanulási módszer lényegét és a jelenlétében kell megtanulni a növendéknek az előre meghatározott darabot, melyet bármikor újra nézhet a videó tetszőleges pozíciójából. A tanulási folyamatba nem lehet beleszólni, mint ahogy ez a valóságban is működne. A tanulási folyamat végén az eltelt időt feljegyezzük.

A növendék számára könnyen kezelhetővé kell tenni az oktató videó anyagot. Ezt esetünkben egy 7 colos Android Tablet PC fogja biztosítani, amelynek alapértelmezett videó lejátszó programjának segítségével fogja szükség esetén előre-hátra tekergetni a videót. Az oktató videóban a tanulandó darabot egyszer normál tempóban teljes egészében eljátszom, amit egy lassú előadásmód követ rögtön váltott kézzel, vagy külön jobb és bal kézzel, amiről könnyebben láthatják a gyerekek a hangokat. Kétkezes darab esetében a két kezet együtt is bemutatom lassú tempóban. Ezzel a módszerrel azonos körülmények között feljátszott videó anyag segítségével kell egy maximálisan fél óras tanóra alatt elsajátítani a darabot.

Az **ismert és ismeretlen darabok tanulásának** vizsgálata esetében csak a legkisebbeket teszteljük a kézről való tanítás vizsgálatának alkalmával úgy, hogy két darabot tanítunk meg nekik kézről a fent leírt módszerrel. Ezek zeneileg és technikailag nagyon hasonlóak, melyeket vissza kell biztonsággal játszaniuk hiba nélkül egymást követően kétszer. A darabok elsajátítására fordított idő mennyiségéből következtethetünk arra, hogy az ismert és ismeretlen darabok tanulási folyamatai közötti milyen különbségek vannak.

A zenetanuló diákoknak biztosan kell ismerniük azokat a dallamokat, amiket ismert dallamként mutatunk majd be nekik. Ennek érdekében a szaktanár a vizsgálatot megelőző utolsó előtti és utolsó foglalkozásokon, valamint a mérések közvetlen megkezdése előtt a dallamot néhányszor énekelve, majd zongorán eljátszva bemutatja, melyet lehetőleg vissza is kell énekelnie a diákoknak.

A darabválasztásnál évfolyamokra felosztva törekedtem minél inkább azonos szintű és technikai nehézségű dalokat választani a különböző módszerek összehasonlíthatóságának érdekében a hazánkban széles körben elterjedt Zongoraiskola I. kötetből. A harmadik évfolyam számára már általában nehezebb és hosszabb időt igénylő feladnak bizonyulhat a Zongoraiskola II. kötet darabjainak megtanulása, mivel ezeknél már a bal kéz is hasonló nehézségű, mint a jobb kéz. Így ennek külön kézzel való megtanulása és két kézzel való elsajátítása hosszabb időt vehet igényben.

A darabok listájának összegzése közös táblázatban:

	Kézzel tanulás szaktanárral	Kottából tanulás szaktanárral	Kézzel tanulás videóval
A/1 osztály Dallam 1. (Ismert) váltott kézzel	Zongoraiskola I/26 („Két szál pünkösdrózsza”)		
A/1 osztály Dallam 2. (Ismeretlen) váltott kézzel	Zongoraiskola I/27 („Erre kakas, erre tyúk”)	Zongoraiskola I/28 („Zöld erdőben a tücsök”)	Zongoraiskola I/25 („Erdő is van, makk is van”)
A/2 osztály Dallam 1. Két kézzel	Zongoraiskola I/32 („Sötétes az erdő”)	Zongoraiskola I/33 („Aluszol-e jó juhász?”)	Zongoraiskola I/34 („Hová mégy?”)
A/3 osztály Dallam 1. Két kézzel	Zongoraiskola II. Mozart: Menüett (28.old)	Zongoraiskola II. Mozart: Menüett (29.old)	Zongoraiskola II. Krieger: Menüett (36.old)

Eredmények

A kísérletben résztvevő növendékek

Név	Életkor (év)	Zeneiskolai évfolyama	Mióta tanul zenét?	Kísérlet vezetője
Báder Ábel	6	HEK/1	2017. április	Suki András
Markó Mária	6	HEK/1	2017. szeptember	Suki András
Botos Vivien	8	A/1	2017. szeptember	Suki András
Safranko Lili	8	A/1	2017. szeptember	Berki Tamás
Dankó Szonja	8	HEK/1	2017. szeptember	Horváth Lilian
Ottlik Maja (zenei osztály)	10	A/1	2017. szeptember	Horváth Lilian
Mózes András	11	A/1	2017. szeptember	Berki Tamás
Karaólu Asim	8	HEK/2 ¹⁸	2017. február	Berki Tamás
Fekete Luca	9	A/2 ¹⁹	2016. szeptember	Horváth Lilian
Pilling Hanna	9	A/2	2016. szeptember	Horváth Lilian
Makó Zsófia (zenei osztály)	9	A/2	2016. február	Horváth Lilian
Bódi Viktor	10	A/2	2016. szeptember	Suki András
Botos Laura	10	A/2	2016. szeptember	Suki András
Korányi Alíz	11	A/2	2016. szeptember	Srajber Zsolt
Csuka Krisztofer	12	A/2	2016. szeptember	Suki András
Lenkei Csanád (zenei osztály)	10	A/3	2015. szeptember	Horváth Lilian
Cserta Zsófi (zenei osztály)	11	A/3	2014. szeptember	Horváth Lilian
Gaál Veronika (zenei osztály)	11	A/3	2014. szeptember	Horváth Lilian
Kóczy Mária	11	A/3	2014. szeptember	Horváth Lilian
Som Csenge	11	A/3	2014. szeptember	Horváth Lilian

¹⁸ A növendéknek ez a második tanéve (HEK/2), de az előző évben csak a második félévben érkezett az iskolába. Így emiatt, valamint a korára való tekintettel vele az A/1 évfolyamnak szánt tesztet végeztük el.

¹⁹ Fekete Luca valójában első évben Hangszeres Előkészítő/1 évfolyamban tanult, majd a következő évben A/1 osztályban folytatta zenei tanulmányait. Így két év zongora tanulás miatt az A/2 osztályosoknak szánt feladatsort végeztetem el vele.

A vizsgált növendékek listájának elsődleges rendezési elve a zenei tanulmányaik kezdete, mely többnyire egybeesik az évfolyammal. Másodlagos rendezési elv az életkoruk volt emelkedő sorrendben.

A tanulási módszerek gyorsaságának mérésére vonatkozó eredmények

Név	Kézzől tanítás (idő)		Kottából tanítás (idő)	Videóról tanulás (idő)
	ismert dallam	ismeretlen dallam		
<i>Első évek</i>				
Báder Ábel	3:30	3:40	8:28	4:35
Markó Mária	3:08	3:07	5:30	10:30
Botos Vivien	3:32	2:30	6:47	7:09
Safranko Lili	5:21	Nincs adat ²⁰	12:15 ²¹	5:58
Dankó Szonja	2:33 ²²	4:01	4:41	7:45
Ottlik Maja	3:19	2:36	4:00	6:36
Mózes András	4:36	4:29	12:45	5:56
Karaólu Asim	5:30	5:05	9:30	7:25
<i>Második évek</i>				
Fekete Luca	4:34		5:49	9:55
Pilling Hanna	4:02		4:35	14:29
Makó Zsófia	3:03		3:32	7:03
Bódi Viktor	4:42		14:00	13:29
Botos Laura	4:30		6:00	6:58
Korányi Alíz	14:56		15:20	14:21
Csuka Krisztofer	3:59		7:16	14:30
<i>Harmadik évek</i>				
Lenkei Csanád	30:54		28:00	30:00+
Cserta Zsófi	22:00		18:30	30:00+
Gaál Veronika	20:20		20:59	30:00+
Kóczy Mária	30:00+		27:00	30:00+
Som Csenge	30:00+		24:30	32:00 félig együtt

²⁰ A növendék már nem sokkal korábban játszotta a mérésre meghatározott darabot, így ezt kihagytuk a tesztek közül.

²¹ A növendéknek még nagyon nehezen ment basszuskulcs olvasása.

²² Ebben az esetben felcseréltük az 26. ismert dallamot a 27. ismeretlen dallammal, mivel az ismeretlennek meghatározott „Erre kakas..” című dalt már előtte ismerte a növendék. Így a „Két szál pünkösdrózsa” kezdetű dallam lett nála az ismeretlen, miután erre fény derült még a vizsgálat elején.

Tapasztalatok a kísérlettel kapcsolatban

Botos Vivien 8 éves zeneiskolai A/1 osztályos növendékem 1-2 hónap zongorázás után a videóról tanulás folyamán a Zongoraiskola I/5-ös darabot tanulta meg elsőként. Ez a kezdeti teszt némi segítséget adott nekem ahhoz, hogy megbizonyosodjak róla, hogy a valódi kísérletben működhetnek az elképzeléseim. Természetesen ez volt az első alkalom, hogy ezzel a módszerrel tanult. A kísérlet elején meggyőződtem róla, hogy láthatólag nagy biztonsággal kezeli a tablet videó lejátszó programját. Így azonnal nekilátott a darab tanulásának, miközben az oktató videót előbb végig nézte, majd többször visszatekerte az elejére vagy a közepére. 6:02-kor sikerült először végig zongoráznia a darabot. 6:28-kor folyamatosabb, de hibás ujjrenddel, amit azonnal javított. 7:52-kor már folyamatosan és hiba nélkül játsza, de még egy-egy rossz ujjrend becsúszik. 8:23-kor újra hibátlan eljátszás. 8:47-kor végül az eljátszás folyamatos és az ujjrend is többször egymás után hibátlan.

A kislány megjegyzése az oktató videóval kapcsolatban, hogy jobban tetszene neki, ha előbb lassan és csak utána gyorsabban szólalna meg a darab. Az én koncepcióm ezzel kapcsolatban az volt, hogy előbb ismerje meg a növendék a teljes darabot normál tempóban és csak utána kezdjük el lassabb tempóban is értelmezni.

Vivien elmondása szerint nagyon tetszik neki a kottából való tanulás is. Habár ez volt a leghosszabb tanulási módszer, a kotta megfejtése feltehetőleg elégedettséggel töltötte el a kislányt.

Bóni Józsi 10 éves A/2-es zeneiskolai évfolyamban tanuló zongorista diák, aki szintén egy fent meghatározott iskolán kívül tanul. Elmondása szerint ő fülből szokott tanulni és már van tapasztalata a videóról tanulásban. A váltott kezes darab első hibátlan eljátszása 3:38-nál volt, de kétszer egymást követően biztonsággal csak 7:50-nél tudta eljátszani.

A kísérletet elvégeztem a célkorosztályon kívül is további tapasztalatok gyűjtése érdekében, amit azonban nem akartam beilleszteni a kiértékelő táblázatba.

Arlett Norina 16 éves A/6 osztályos zongorista tanuló, aki a fentiekben meghatározott zeneiskolákon kívül tanul. A (már évekkorábban egyszer tanult) Krieger: Menüettet kellett neki megtanulni videóról, amelyet A/3-as osztálynak szántam. A hosszabb videó végig nézésével együtt összesen 20 perc kellett neki a jobb kéz hibátlan megtanulásához, de 15 perc után már érzése szerint tudta.

Norina első elmondása alapján gyorsabb lett volna neki kottából, mivel ő „kotta függő”. Bár

szeretne erről leszokni, mivel időnként megkérik az ismerősei, hogy zongorázzon nekik valamit. Ekkor mindig úgy érzi, hogy nem tud nekik semmit mutatni kotta nélkül.

Egyes oktató videókon csak a billentyűket lehet látni, melyek felvillannak, amikor egy hangot le kell ütni. De Norina véleménye szerint sokkal jobb, ha a tanár kezét is lehet látni a videón. Az viszont még jobb lett volna, ha kicsit lassabb lett volna a videó külön kezés játékanak bemutatása, vagy legalább a nehéz részek lettek volna lassabbak.

A 13 éves *Szilágyi Lujza* már A/4 osztályban tanul, így ő már kiesik az előzetesen meghatározott vizsgálati alanyok köréből. Azonban a vele is elvégzett videóról való tanulás kísérletének érdekessége, hogy 10 perc után legörbül szájjal feladta a feladatot, miután már hozzávetőlegesen sikerült külön kézzel megtanulnia a darabot. Ez részben betudható a vizsgálati stressz hatásának és a tanulási módszer újdonságának is, hiszen ezek együttesen olyan szituációt teremtettek, melyek nem kedveztek a gyermek lelkiállapotának.

Összegzés és kitekintés

A kísérlet célja a kézről való tanítás, vagyis a Rajkó-módszer legjelentősebb pillérének hatékonyságának a bizonyítása volt. Ennek érdekében egy komplex vizsgálat keretében összehasonlítottam a kézről való tanítást, a hagyományosnak mondható kottából tanulást és az utóbbi években az interneten tömegesen megjelent oktató videóanyagok segítségével történő zeneművek elsajátítását. A legegyszerűbb módszernek az tűnt, hogy kiválasztottam néhány technikai és zenei problémák tekintetében nagyon hasonló darabot, melyeket különböző tanulási metódusokkal kellett egy-egy vizsgálati alkalommal (max. 30 perc) elsajátítani.

A különböző tanulási módszereket összehasonlító vizsgálat méréseinek eredményeiből kiolvasható, hogy az első hipotézist illetően kezdőknél nem feltétlenül tanulják meg a gyerekek hamarabb hangszeren játszani az ismert dallamokat, mint a hasonló nehézségű ismeretlen dallamot. Így ennek a hipotézisnek nem tudtuk bizonyítani az igazság tartalmát. Azonban feltételezésem szerint ez a kezdőknél azért nem volt bizonyítható, hiszen alapvetően hiányzott esetükben a hangszeren való biztonságos játék ismerete, melyet általában több év hangszertanulás után lehet fokozatosan megszerezni.

A Rajkó Zenekarban korábban Farkas Gyula keze alá került diákok többnyire már rendelkeztek ezzel a néhány éves tapasztalattal, ami képessé tette őket arra, hogy könnyebben elsajátítsák az általuk jól ismert dallamokat, mint az ismeretlen dalanyagot.

A második hipotézis állításaival összhangban a kézről való tanulás szinte minden esetben gyorsabb volt a kottából való tanulásnál, mely a mért adatokban is látható. A vizsgálati módszer

tesztelése céljából készített mérések alapján elmondható, hogy zenetanulás első néhány hónapjaiban akár 8-10x lassabb lehet a kottából való játék, ami egyáltalán nem meglepő adat, hiszen a kottaolvasás elsajátítása egy elég nehéz és hosszadalmas tanulási folyamat. A vizsgálat hivatalosnak tekinthető méréseit a tanév második negyedévében végeztük, amikor kezdők esetében már csak 2-3x lassabb volt a kottaolvasás sebessége a kézről való tanítással szemben. Ez határozott fejlődést mutat a kottából való tanulás esetében. A második éve zenét tanuló diákok esetében a kottából való tanulás már csak 15-30%-al lassabb a kézről való tanulási folyamatnál. A harmadik éve zongorázó növendékek esetében kezdenek egyes esetekben közelíteni a tanulás sebességét illető mérések és más esetekben a kottából gyorsabb lehet a tanulás. Ez azonban eredhet a kézről, vagy videóról való tanulási metódus szokatlansága miatt. Azonban ne felejtsük el azt sem, hogy a vizsgálatokban a kottából való tanulás esetén nem kellett fejből játszani a darabot, míg a kézről egyértelműen ez csak kotta nélkül való játékot jelenthetett. Tehát amennyiben a kotta nélkül való játékot alapfeltételnek vesszük, - ami általában jellemző a zenét tanuló diákok, főleg a zongoristák esetében -, akkor a tanulási idő természetesen hosszabb lehet kottából. Ebben az esetben viszont megfordulhatnak az arányok.

Tapasztalatom szerint a kisebb darabokat rendszerint a gyerekek hamar memorizálják és valójában a kottából való játék esetében is többnyire hamar kotta nélkül adják elő a könnyebb darabokat. Tehát a kezdők alapvetően úgymond fülből játszik a darabot, nem pedig a kottát olvasva. De a későbbiekben rendszerint egyre jobban kezdenek a kottára támaszkodni.

A kézről való tanulás sebessége még az azonos hangszer tanulási idővel rendelkező növendékek esetében is elég nagy szórást mutat. Az adatok azt tükrözik, hogy még a gyermekek életkora sem azonos mértékben befolyásolja a kapott számokat. Véleményem szerint a diák fejlettsége, fogékonysága és tehetsége mind hatással van a kézről való tanulás gyorsaságára. Bár ez a kottából való tanulásra ugyan úgy igaz lehet.

A videóról és a kottából való tanulás sebességének mérések általi összehasonlítása a harmadik hipotézis állításaival részben volt csak összhangban. Az első éve zongorát tanuló növendékek között főleg a nehezebben kottát olvasó diákok között gyorsabb önállóan videóról tanulni, mint tanárral a kottából. A második éve tanuló diákok viszont már többnyire a hangszeres órán kottából tanulnak gyorsabban, mint videóról. Ez azt jelenti, hogy itt a tendencia megfordul az első év után a kotta javára. Az otthoni munkában azonban még ebben az osztályban is nagy segítség lehet egy videó, amikor éppen nincs jelen szaktanár. A harmadik évben a darabok nehézsége és feltehetőleg ismételtén a módszer idegensége miatt is már nagy kihívást jelent a növendékek számára az önálló videóról való tanulás. Minden növendék eredménye 30 percen

túli tanulási időt mutatott. Az utolsó esetben például 32 perc alatt csak félig sikerült megtanulni a darabot. Így ezek az értékek a maximálisan meghatározott 30 perc fölötti értékei miatt nem relevánsak. A kotta minden esetben gyorsabb lehetőséget biztosít a tanulásra, mint az önálló videós módszer. A vizsgálat mérései csak egy adott pillanatban mérték le a videóról való tanulás hatékonyságát, ami valójában változhat a módszerhez szokott növendékek esetében.

A kézről való tanítás hatékonyságának területén szerzett korábbi tapasztalataim alapján a feltételezésem az volt, hogy ez bizonyos feltételek mellett gyorsabb tanulási módszernek fog mutatkozni a vizsgálatok alapján is mint a hagyományos kotta alapú tanulás módszere. Azonban a kézről való tanulás hatékonyságának bizonyítása nem jelenti azt, hogy ettől kezdve csak ezt a módszert kell használnunk és minden zenei tanulási nehézség megoldódik. Hanem az utóbbi évtizedekben is kiválóan bizonyított hagyományos tanítási módszert érdemes kiegészítenünk az intenzívebb kézről való tanítással. Ennek a paradigmaváltásnak az elfogadtatása és szélesebb körben való megismertetése véleményem szerint határozottan előre viheti a magyar zeneoktatás színvonalát.

A vizsgálat méréseinek eredményeiből továbbá több olyan dolgot is kiolvashatunk, melyekre nem voltak előfeltételezések és hipotézisek. A vizsgálatok során az is kiderült, hogy nem minden esetben volt a zenetanárok számára sem egyértelmű a kézről való tanítás és tanulás lényege, valamint ennek a módszertani tárháza. Kézről is többféle módon lehet tanítani, amit természetesen az adott növendékhez kell igazítani, hiszen minden gyerek más. A kézről tanító tanárnak is fel kell fedezni a módszer lehetőségeit és ki kell alakítania saját eszköztudását, mely segítségére lehet az oktatás folyamán. Ez nem minden esetben egyszerű feladat egy olyan tanár számára sem, akinek már esetleg több éves tapasztalata van a zeneoktatás terén. Hiszen a kézről való tanítás is egy olyan metódus, amire elméleti tudás után rá kell éreznie az oktatónak, ezért nem is működik mindenkinél egyforma hatékonysággal.

A tanárokon kívül természetesen a növendék részéről is szükség van egyfajta nyitottságra, ha esetleg korábban csak a hagyományosabbnak mondható módszerekkel tanult zenét. Egyes diákok annyira megszokhatják az évek folyamán egy-egy tanulási metódust akár kottából, akár kézről, hogy egy idő után már nem vagy csak nehezen képesek más módszerrel tanulni. Az új módszer használata akár erős frusztrációt és érzelmi hullámokat is okozhat. A videóról történő tanulásnak a vizsgálatok során azt is tapasztaltam, hogy egy három-négy éve zongorát tanuló diák esetében ez a metódus olyan nehézséget jelent a kottához szokott tanulási módszer után, hogy esetleg a tanulás közben feladja a növendék, vagy a végén tör ki belőle az erős érzelmi megterhelést is jelentő feszültség.

A kézről való tanítás módszerének hatékonyságának belátását követően további kérdések merülhetnek fel a hangszeroktatásba való integrálásával kapcsolatban: A tanítás mely szakaszában érdemes intenzívebben alkalmazni a metódust? Az egyes évfolyamokon milyen arányban használjuk a hagyományos és a kézről való tanítás módszerét? Mely darabokat érdemes inkább kézről tanítani a növendéknek, mint kottából? Vannak veszélyei a csak kézről való tanításnak? Milyen irányban befolyásolhatja a szaktanár előadásának esetlegese hibás zenei elképzelése vagy technikai felkészületlensége a diák zenei fejlődését? Minden zenét tanuló diáknál érdemes a kézről való tanítást alkalmazni, vagy inkább az elit zeneoktatás egy kifinomult módszerének részeként kellene rá tekintenünk? A hagyományos zeneiskolai klasszikus zene oktatásán kívül az általános iskolai ének-zene oktatásban is van létjogosultsága a módszernek? A kutatáson kívül végzett kísérleteim, méréseim és személyes tapasztalataim alapján tudnám csak megválaszolni ezeket a kérdéseket, mivel ezeknek a bizonyítása további hosszas vizsgálatokat igényelne. Ez alapján a kézről való tanítás természetesen csak kiegészítése lehet a hagyományos zeneoktatási módszerek palettájának, ahogy az erre épülő videóról történő tanulás is. Bizonyára számos diáknak lehet gyorsabb és egyszerűbb út a zenetanulás felé, ami nem feltétlenül jelent hátrányt. Véleményem szerint a kézről és a kottából való tanítás arányait optimálisan megválasztó pedagógus színesebbé, élménydúsabbá és gyorsabbá teheti a zenetanulás folyamatát, melyből nagyobb sikerélmény következik.

A tapasztalataim azt mutatják, hogy a klasszikus zenei hangszeroktatás bármely szakaszában érdemes lehet használni a kézről való tanítást akár a teljes darab, vagy akár csak egy részletre kiterjedően. Az erre való fogékonyság és a csak kottából való tanítás hátrányainak elkerülése érdekében természetesen érdemes a hangszertanulás első időszakában intenzívebben alkalmazni, majd később akár némileg háttérbe szorítani a hagyományos módszerekkel szemben. Amennyiben a hangszeres előkészítőben (HEK/1, HEK/2 évfolyamok) és a zeneiskolai alapévfolyamok első 1-2 évében (A/1, A/2) intenzívebben használjuk a hangszertanulás során akár nehezebb darabok elsajátításához is, akkor gyorsabb kezdeti fejlődést érhetünk el ennek segítségével. Ahogyan egy kisbaba is előbb beszélni tanul, majd csak később írni és olvasni, ugyan ez érvényes a zenei nyelv és hangszerjáték elsajátítására is.

A kézről való tanítást a későbbi évfolyamokban is intenzíven alkalmazhatjuk főleg olyan diákok esetében, akiknek mechanikus képességei, mozgás koordinációja a korosztályát jóval meghaladja. Ebben az esetben a kotta lassú olvasása és megtanulása csak hátráltathatja őket a kibontakozásban és nehezebb darabok gyors elsajátításában. Így a növendék kotta olvasási készségeinek fejlesztése mellett ebben az esetben nagyobb lehetőséget kell adnunk a

hangszerjáték virtuóz elemeinek fejlődésére is. Ez történhet a különböző módszerek párhuzamos alkalmazásával, vagy egy-egy hónapot, esetleg akár félévet kimondottan a kézről való tanulás javára intenzívebbé tenni.

Az otthoni önálló gyakorlás és tanulás érdekében természetesen nélkülözhetetlen a kotta és annak olvasása, hiszen egyrészt ebből idézheti vissza a tanuló az esetleg órán kézről megtanult darab elfelejtett néhány hangját, valamint elsősorban ennek segítségével tudja folytatni a tanulását egyedül is. Így a növendéket természetesen rá kell szoktatni már a kezdeti időszakban a kotta használatára. Hiszen a túlzott vagy csupán kézről való tanulás veszélyekkel is járhat, mivel a kotta olvasási készség fejlesztésének elmulasztása hátrányos lehet a diák számára és rosszabb esetben képtelenné teheti az önálló zenetanulásra. Ezért hangsúlyoznám, hogy a kézről tanulás nem mehet a kotta olvasásának rovására. A magyar zeneoktatásban a szolfézs tanulása nagy jelentőséget kap a környező országokéhoz képest tapasztalatom szerint, ami nagy mértékben akár a hangszeres tanár segítségére is lehet, mivel így nem szükséges annyit a kotta tanításával és gyakorlásával bajlódni a hangszeres óra keretében. Azonban erre nem minden esetben alapozhatunk, mivel a nagyobb csoportos órák esetleg kevésbé lehetnek alkalmasak a gyerekek egyéni készségeinek fejlesztésére.

A növendék kizárólag kézről való tanításának esetében felmerülő legjelentősebb veszély, hogy a kotta olvasásának készsége egyáltalán nem fejlődik ki, szemben a hagyományos tanítási módszer alkalmazásával. Ennek vizsgálata a hosszabb távon tudatosan egyoldalúnak nevezhető tanítási módszerek alkalmazása miatt nem lenne etikus a gyerekek szempontjából. Így elsősorban tapasztalataimra támaszkodva mondhatom, hogy a túlzott mértékben történő kézről tanítás természetes velejárója a kotta olvasás fejlődésének elmaradása, azonban ez a megfelelő tanítás során már középtávon kompenzálható. A különböző tanítási módszerek megfelelő mértékű használata esetén azonban nem lehet szignifikáns különbség.

A hangszeres tanárnak elméleti és gyakorlati felkészültsége természetesen nagyon fontos minden korosztály számára, hiszen alapvetően ettől is függhet, hogy miként fejlődik a növendék. A kézről való tanítás esetében ez a kérdés természetesen hatványozottan érvényes, hiszen a darab egészének vagy részének tanítása közben a növendék a hangokon, ritmuson és ujjrendeken kívül egyszerre elsajátítja a helyes mozgásokat és zenei gondolatokat egyaránt.

A YouTube videókról való tanulás alternatív zeneoktatási módusként való megjelenése már jól ismert és szélesebb körben elterjedt, elsősorban hazánkon kívül a számos angol nyelvű oktatóanyagnak köszönhetően. De itthon is egyre jobban terjedőben van, melyet tapasztalatom

szerint a gyerekek sajnos elsősorban csak önállóan fedeznek fel. Már több alkalommal hallottam növendékeimtől az utóbbi években, hogy videóról kezdett el tanulni egy-egy közismert darabot saját érdeklődéséből. Éppen ezért is szerettem volna a videóról való tanulást bevonni a vizsgálatba. Habár a kutatásnak csak egy izgalmas mellékágát képezte a videóról történő tanulás, mint a kézről való oktatás egyik lehetséges formája. Így ennek a módszernek csak a legegyszerűbb formájának hatékonyságát szerettem volna bizonyítani. Azonban ennek vizsgálata során számos olyan gondolat is felmerült, mely sokkal produktívabbá tenné a videóról tanulást a különböző módszerek ötvözésével. Egy hasonló jellegű oktatási csomagnak a kidolgozása és integrálása a hangszeroktatásba akár olyan paradigmaváltást is jelenthet, melyet a mobiltelefon vagy az internet elterjedése hozott a kommunikáció területén. Így ennek a további vizsgálata lehetne a folytatása a jelen disszertációs kutatásomnak.

A kézről való tanulásnak további előnyei közé tartozik, hogy az így tanult darabok sokkal hosszabb távon rögződnek a memóriában, mint a kottából tanult darabok. Azonban ennek igazolása során gyakorlati problémák merülnek fel, miszerint a hosszabb távon történő vizsgálat túlzottan elnyújtaná a vizsgálat idejét. Így ezzel kapcsolatban személyes tapasztalataim alapján és hosszú távon rendszeresen kézről, majd úgymond fülből tanuló diákokkal és előadókkal készített interjúk alapján próbálok következtetéseket levonni. Ebben az esetben a mintavételi keretet a Rajkó Zenekarban tanult neves muzsikuskok alkották, akiket hólabda módszerrel választottam ki. Az interjúkból és beszélgetésekből kiderült, hogy azok a darabok, amiket kézről tanultak a zenekarban tanuló éveik alatt, azok sokkal jobban megmaradtak az emlékezetükben, mint azok a darabok, amiket kottából tanultak. Ennek a vizsgálatnak is természetesen számos változója van, ami hiteltelenné teheti az eredményeket. Így a kutatásnak ezen részét inkább érdekességnek szánom ebben a formájában, hiszen ennek tudományos mérésekkel való bizonyítása további hosszútávú vizsgálatokat igényelne.

A kézről való tanítás használata egyértelműen célravezetőnek nevezhető bizonyos körülmények között, hiszen a hallást, memóriát, technikát és a zeneiséget egyaránt jobban fejleszti szemben az önálló tanuláshoz viszont nélkülözhetetlen kotta alapú tanulással szemben. A kézről tanítás esetében a zeneiség és a technika gyors fejlődése kellő tudatossággal hozza magával szükségszerűen a kotta olvasásának fejlődését, míg a kotta olvasásának fejlettsége nem feltétlenül jár együtt a zeneiség és a technika szükségszerű fejlődésével. További előnyei közé sorolható, hogy hosszabb távon elkerülhető vele az úgynevezett kotta függőség, mely a

későbbiekben egyfajta gátat jelenthet a felszabadult játékban. Természetesen a kézről tanítás sokkal több energiabefektetést igényel a tanár részéről, ami kétségtelenül a hátrányára írható.

A Rajkó módszer megtartja az oktatás folyamán évekkal később is a kézről való tanítás fontosságát, szemben a klasszikus zenei oktatásra jellemző kottából való tanulással, ami gyakran akadályt képez a zene és a hangszer között, ha azt túl korán erőltetjük. Hosszabb távon a klasszikus zenét tanuló diákok esetében ez akár időnként megfigyelhető kotta függőséget is okozhat, amivel többet veszítünk, mint amennyit nyerünk vele. A zeneiskolában a gyerekek megtanulják a zongoristák esetében kotta nélkül a darabjaikat, melyet jobb esetben fél évente vizsgán, vagy koncerten előadnak. Ezt követően a legtöbben új anyagot tanulnak és nem kerül elő többet a régi műsor, ami így hamar a feledés homályába merül. Tapasztalataim szerint ebben az esetben is intenzíven megmutatkozik darab folyamán alkalmazott tanulási módszer használata, mivel a kézről tanult zenemű sokkal intenzívebben él az emlékezeben, míg a kottából tanult darabnak még akár dallamát is nehezen tudjuk felidézni.

A Rajkó módszer legfontosabb alappillérenek számító - Farkas Gyula által is használt - kézről való tanítás eredményessége így bizonyítottnak tűnik a tapasztalataim és a vizsgálatok tükrében egyaránt. A klasszikus zenei alapfokú hangszertanításban való intenzívebb alkalmazása napjainkban paradigmaváltást jelentene, mely véleményem szerint egyértelműen előre vinné a magyar zeneoktatás színvonalát.

Melléklet

Suki András – a Rajkó művészeti vezetője

Édesapám sokat mesélt nekem gyermek koromban is a Rajkó Zenekarról. Elsőkézből tapasztalhatta meg gyermekkorától a rajkó életérzést, a turnékon való sikerek ízét, a mögötte álló rengeteg munkát és Gyula bácsi tanításait. Így a vele készített interjú szintén jelentős részét képezi a disszertációmnak, ami bepillantást enged egy zárt közösség mindennapi életébe, mely óriási sikereket hozott az országnak.

Beszélgetés *Suki Andrással* (1955-), aki a Rajkó Zenekar volt primása, az interjú készítésének idejében a Rajkó-Talentum Tánc- és Zeneművészeti Iskola zenetagozatának vezetője és a Rajkó Művészegyüttes művészeti vezetője.

Készült: 2012. november.

Készítette: *(iff.) Suki András* (1981-)

Riporter: Kérem, mesélje el nekem, hogy mikor és hogyan került be a Rajkó Zenekarba?

Suki András: 10 évesen, 1965-ben kerültem a Rajkó Zenekarba *Farkas Gyula* bácsi szárnyai alá. A felvétel napjára pontosan emlékszem, mely nagy izgalommal töltött el. A legidősebb bátyám kísért el a felvételi vizsgára, mert még kicsi gyerek voltam, egyedül nem közlekedhettem, hiszen mi Törökszentmiklósról jöttünk fel Budapestre. Mikor megérkeztünk a Rajkó elé nagy ámulattal tekintettem az épületre, hiszen nagyon sok jót hallottam róla. Testvéreim, rokonaim már itt tanulhattak és sokat meséltek nekem az együttesről és az ott folyó tanulásról, munkáról. Minden álmom az volt, hogy egyszer én is a Rajkó Zenekar előtt állhassak és vezethessem a zenekart, mint primás.

A felvételi vizsgára kb. 120 gyerek érkezett az ország minden pontjáról 9-14 éves korig bezárólag. Nagy volt az izgalom, mivel ebből a sok jelentkezőből csak 10-20 gyereket vettek fel a zenekarba. Minden hangszercsoportból csak a legtehetségesebbek kerülhettek be, mely hangszerek a hegedű, cimbalom, bőgő, brácsa, klarinét és a cselló. A felvételi vizsgán *Farkas Gyula* bácsi mellett *Szigeti Pali* bácsi igazgató és a hangszeres tanárok ültek egy hosszú asztal mögött. Nem volt nehéz megismernem Gyula bácsit, hiszen a rokonaim, testvéreim már annyit meséltek róla, hogy azonnal felismertem. Gyula bácsi szokásához híven mindig a kezében tartotta cigarettáját. Már sokan túl estek a felvételin, majd rám került a sor. Emlékszem izgalmamban remegett a lábam és próbáltam összeszedni magam. Bekopogtam az ajtón és a vizsgabizottság elé álltam. Gyula bácsi megkérdezte: Hogy hívják fiam? – hiszen ő minden gyereket korra való tekintet nélkül magázott. Megmondtam a nevem és megkérdezte: Mit

játszik nekünk fiam? V. Hegedűiskola kottát, Vivaldi: a-moll koncertjének I. tételét, valamint egy nótablokkot szeretnék játszani – válaszoltam. Megnyugtatott, mert észrevette milyen izgatott vagyok, és elkezdtem. Eljátszottam mindent, amit kért és kimentem a teremből. Nagy izgalommal vártuk mindnyájan a felvételi eredményeket, melyet délután hirdettek ki. Óriási öröm töltött el, mikor felolvasták a nevemet, hogy felvételt nyertem a Rajkó Zenekarba. Még nem tudtam, hogy milyen óriási munka vár rám, és milyen felejthetetlen élményben lesz részem. Eljött az ideje az első zenekari próbának. A bátyám tanácsára – aki egyébként egy nagyon pedáns ember és nagyszerű muzsikus volt – csinosan felöltözve mentem a próbára.

Riporter: Visszaemlékszik, hogy melyik volt az első mű, amit a Gyula bácsitól tanult?

Suki András: Két hét alatt kellett megtanulnom a kézről Farkas Gyula: Magyar ábránd című művét, mert két héttel később egy bulgáriai koncert turnén már mint gyerekprimás kellett fellépnem.

Riporter: Izgult az első turné előtt?

Suki András: Ha most el kell mesélnem, hogy mennyire izgultam az első fellépés alkalmával, hát nagyon nehezen tudnám elmesélni. Talán jobban izgultam, mint magán a felvételi vizsgán. Kezem-lábam remegett, amikor a színpad háta mögül kikandikálva megláttam azt a rengeteg embert, aki a nézőtéren ült. Nagyon jól sikerült a koncert, mely nagy önbizalommal töltött el és nagyon örültem a sok ember elismerésének.

Riporter: Ha már említette a kézről való tanítást, elmondaná, hogy miben rejlik a lényege?

Suki András: Mint az sok ember számára ismert, a cigány muzsika tradicionálisan apáról-fiúra száll. Ez nem ördögösség, hiszen mi ebben élünk, ebben nőünk fel, mint ahogy az orvos szülőknek nagyrészt orvos lesz a gyerekük is. Ez hagyomány, ez alól kevés kivétel volt régebben, bár mostanában egyre több a kivétel. Általában apánk vagy idősebb bátyánk vezetett be minket, gyerekeket a cigány muzsika rejtelseibe. De régebben akármilyen jó is volt a cigány muzsikus, nem biztos, hogy ismerte a kottát, sőt mondhatnám, hogy nagyon kevesen tudták olvasni. Ezért az idősebbek nem kottából, hanem „kézről” tanították a gyerekeket. Vagyis megmutatta az ujjrendet és figyeltük a kezét, hogy mit játszik. Így meg tudtuk tanulni a nótát vagy csárdást, a hallásunk pedig elkezdett nagyon fejlődni. Az én korosztályomban már nem volt olyan gyerek, aki ne tudott volna kottát olvasni, de a hagyományt tovább folytatjuk a mai napig is. Tulajdonképpen erre a hagyományra alapozta Gyula bácsi a Rajkó-módszert azzal a módosítással, hogy pl. az összes hegedűsnek egyszerre mutatta kézről a megtanulandó darabot.

De mivel Gyula bácsi karmesterként partitúrából tanította a zenekar többi hangszeresét, jól ismerte a hangszereket és azok adottságait, minden hangszeren meg tudta mutatni, hogy ki mit játsszon. Tulajdonképpen a családban elsajátított módszert intézményes keretek közé emelte és így tanított engem és nagyon sok kollégámat is. Ami azonban a legfontosabb, hogy a módszer alapján megtanult darabok, akár nóta, csárdás, verbunkos, vagy cigányzenekarra áthangszerelt klasszikus darab sokkal jobban megmaradt a memóriánkban, mint az amelyiket kottából tanultuk meg. Személyes tapasztalatom alapján azok a darabok, melyeket gyerekkoromban tanultam kézről, az rövid gyakorlás után visszajön, vagyis rááll a kezem, a fülemben hallok és visszajön az emlékezetembe. Ellenben azokat a darabokat, melyeket klasszikus hegedűórán tanultam kottából, azt nagyrészt elfelejtettem és sok gyakorlás kell ahhoz, hogy ismét visszaálljon, tehát olyan, mintha egy teljesen új darabot tanulnék. Azért természetesen nem a nulláról kell kezdenem a gyakorlást, de bizonyítottan sokkal többet kell ahhoz gyakorolnom, hogy ismét koncertképes legyek.

Riporter: Hogy lehet az, hogy a cigány zenészeknek általában abszolút hallásuk van?

Suki András: Az pontosan úgy lehet, hogy a Rajkó-módszer alapján tanultunk. Vagyis mivel kottát csak a hangszeres főtárgy órákon tanultunk, a zenekari próbákban pedig hallás után a kézről tanultuk meg a darabokat, ezért természetesen a hallásunknak nagyon ki kellett fejlődni. Ez a módszer lényege. Én nem vagyok genetikus, de valószínűleg, mint ahogy azt sokan úgy gondoljuk, hogy a cigánygyerekek különleges tehetséget mutatnak a zenében – szerintem nem csak a zenében, hanem akár a képzőművészetben is – az lehetséges, de abszolút hallás nem a tehetség miatt alakul ki, hanem a módszernek köszönhetően. A klasszikus vagy egyéb műfajban tevékenykedő muzsikusként sem süketek, csak nem voltak gyerekkorukban rákényszerítve a kézről való tanulásra. A kézről való tanulás eleinte nagyon nehéz, de ha megszokja a gyerek, akkor egyre könnyebben tanulja meg a darabot. Mint azt korábban kérdezte, hogy lehet abszolút hallásunk. Ez valószínűleg adottság és gyakorlás kérdése is. Nagyon tisztelem és becsülöm a klasszikus muzsikusként, hiszen tudom, hogy mennyi tanulás és gyakorlás fekszik a munkájukban, mivel a gyermekem is klasszikus muzsikusként, tehát tudom, hogy mennyit dolgozott azért, hogy elérje a kitűzött célját. Azonban a zeneiskolai rendszerben a kottahűségre tanítják a gyerekeket, a Rajkóban mi pedig kétféle módszerrel tanultunk. Egyrészt klasszikus főtárgy órákon a kottahűségre tanítottak, Gyula bácsitól pedig a Rajkó módszer alapján kézről tanultunk. Tehát mindkét módszert elsajátítottuk. A szolfézs-zeneelmélet órákon, összhangzattan órákon megtanultuk a zene elméleti részét, melyet a kifejlesztett hallásunkkal tudunk párosítani. Hogy érthetőbb legyen: mikor egy énekes odaáll a zenekar elé és le kell

kísérnie a zenekarnak, és mondjuk a nótát vagy csárdás hangfekvésének megfelelően lejjebb, vagy feljebb kell transzponálnunk, mint ahogy azt megtanultuk, akkor ez nem okoz problémát, mert a zenekar egy pillanat alatt képes más hangnemben kísérni. Illetve abban a hangnemben, amelyikben csak szeretné az énekes. Na ezt nevezzük, mi abszolút hallásnak. Erre a klasszikus muzsikos csak azért nem képes, mert nem a módszer alapján tanult.

Riporter: Ön, mint művészeti vezető tovább folytatja a hagyományt?

Suki András: Természetesen, hiszen én is a tanítványa voltam és én is ezzel a módszerrel tanultam Gyula bácsitól. De azért ez nem azt jelenti, hogy nem lettünk képzett muzsikosok. Ellenkezőleg, hiszen itt a Rajkóban a közismereti tantárgyak mellett klasszikus főtárgy órák, szolfézs, zeneelmélet, zenetörténet, összhangzattan, valamint zenekari próbák voltak a hét minden napján. Mi még akkoriban szombaton is jártunk iskolába és próbára. Ahogy Gyula bácsi és a hangszeres tanárok úgy ítélték meg, hogy elértük azt a bizonyos szintet és kort, hogy előadóművészi vizsgát tegyünk, az Országos Szórakoztatózenei Központban levizsgáztunk és mindenki megkapta tehetségéhez, tudásához mérten az A, B, vagy C kategóriát. Természetesen mi "Rajkósok" általában a legjobb kategóriát (A) kaptuk meg, hiszen mi mindig nagyon felkészültek voltunk.

Riporter: Mesélne nekem arról, hogy zajlottak a zenekari próbák?

Suki András: Mint az minden Rajkós számára ismert, hogy Gyula bácsi nagyon szigorú tanár volt. Nem csak a zenei felkészültséget követelte meg tőlünk, de minden próbára pontosan, elegánsan, vagyis öltönyben, nyakkendőben kellett megjelenünk. Ez természetesen kihatott a mindennapjainkra is. A próbákon nagyon fegyelmezetten kellett viselkednünk, mert indulatos emberként hamar dühbe gurult, és akkor használta azt a kulcscsomót, melynek körte alakú kulcstartója kemény fából volt és elég sokat használta a gyerekek fején. Az akkoriban divatos pajesz nem volt túl kívánatos, mert ha nem volt nála a kulcscsomója, akkor szívesen húzta meg a pajeszunkat. Ha messze volt az illetőtől, akkor a vonót használta fegyverként. Ebből kifolyólag fegyelmezett, pontos, megbízható és nagy felkészültségű muzsikussá váltunk mi Rajkósok.

Riporter: Mennyi időt próbáltak naponta?

Suki András: Általában naponta három órát próbáltunk, azonban ha közel volt a legközelebbi koncert, és új darabot kellett tanulnunk, akkor volt olyan, hogy 6-7 órát próbáltunk naponta sokszor szünetek nélkül. Minden darabot a Rajkó-módszerrel tanultunk meg, sokszor nagyon

rövid idő alatt, melyet meg is kellett jegyeznünk. A zenekar sokszor a tánckarral és az énekkarral közösen koncertezett és ezeket a darabokat mind fejből kellett megjegyeznünk, hiszen az egész előadás borult volna, ha csak egy kis hiba is kerül a gépezetbe. Megezdődtünk.

Riporter: Egy évben kb. mennyi előadása volt a Rajkónak?

Suki András: Nem tudnám pontosan megmondani, de nagyon sok, egy évben kb. 250-300 előadást adtunk. Mivel a Rajkóban akkoriban három zenekar működött, a Csermák, a Bihari és a Lavotta zenekar, ezért a három zenekar közül valamelyik mindig úton volt.

Riporter: Hogy osztották fel a gyerekeket a zenekarokba és melyik korosztály melyik zenekarba tartozott?

Suki András: A legfiatalabb és az újonnan felvett gyerekek kerültek a Lavotta zenekarba, a nagyobbak kerültek vagy a Csermák, vagy a Bihari zenekarba. A Csermák és a Bihari zenekarba is ugyan az a korosztály és ugyan olyan felkészültségű fiatal tartozott. Ezért két egyforma képességű zenekart kellett alakítani a meglévő gyerekekből, mert ha az egyik zenekar külföldi turnén volt, akkor a másik zenekar itthon, Magyarországon turnézott.

Riporter: Milyen zenekari darabokat tanultak, milyen darabokból állt a repertoár?

Suki András: Mi minden műfajból tanultunk darabokat. Klasszikust ugyan úgy, mint akár operettet, népdalt vagy verbunkosokat. Említés szintjén egy pár zeneszerző: Hubay, Liszt, Brahms, Monti, Sarasate, Kodály, Bartók, Rossini, Soupe, Massenet művei. Verbunkos szerzők közül pl.: Csermák, Bihari, Lavotta, Rózsavölgyi.

Riporter: Említene *Farkas Gyulának* néhány zenekari művét, melyet játszottak?

Suki András: Cigányfantázia, Magyar ábránd, Muzsikáló havasok, Emlékezés Lavottára, Csárdás rapszódia, Cinka Panna hegedűje, stb. De nagyon sok zeneszámot feldolgozott, hangszerelt cigány zenekarra, melyet a Rajkó Zenekar számára hangszerelt meg.

Riporter: Ön szerint könnyű a gyerekeknek elsajátítani a Rajkó-módszert?

Suki András: Ez változó. A Rajkó-Talentum Tánc- és Zeneművészeti Iskolába felvett gyerekek közül nem biztos, hogy mindenki, sőt egyre kevesebben ismerik a módszert, hiszen manapság már a családban az apuka, vagy az idősebb báty már nem alkalmazza otthon a kézzől való tanítás módszerét. Ezért, mikor bekerül a gyerek a mi iskolánkba idegen számára ez a tanulási módszer, melyet el kell neki sajátítania, hiszen az iskolánk lényege a Rajkó-módszer miatt vált különlegessé és egyedülállóvá az országban, sőt egész Európában. A módszer elsajátítása

eleinte igénybe veszi a gyereket és a tanárt egyaránt, hiszen a gyermek kottához van szokva és nehezen tanul kézről, ezért a tanulás eleinte lassabban megy, de a hallás és a memória e módszer alapján tud fejlődni. Tehát ahhoz, hogy gyorsan megtanuljon a gyerek egy zenekari darabot, valamint meg is tudja jegyezni ahhoz hozzá kell szokni magához a módszerhez, mely természetesen az évek során olyannyira kifejlődik a gyerekekben, hogy akár hetek alatt képes megjegyezni hosszú zenekari darabokat. (Suki, 2012)

Az egykorú sajtó tükrében

Ebben a fejezetben szeretném bemutatni a Rajkó Zenekar sikereit az egykorú sajtó tükrében. A anyag mennyisége azonban olyan nagyra bizonyult, hogy ezért a mellékletben kapott helyet. Ezek az elsődleges forrás dokumentumok gyakran nem csak a zenekar életét mutatják be, hanem kiváló képet festhetünk segítségükkel a korszak kultúrájáról is. A zenekar számos itthoni és külföldi turnéja és a sajtó méltatásai együtt mutatják be igazán az együttes valódi népszerűségét. Elsősorban a magyar sajtóban megjelent újságcikkeket használtam fel a kutatásaim során az Arcanum.hu adatbázis és az Országos Széchényi Könyvtár szakfolyóiratait felhasználva. 1950-1990 közötti időszakból a folyóiratok, napilapok cikkeit többnyire kivonatolva közlöm ebben a fejezetben, melyben megtaláltam a „Rajkó zenekar” szóösszetételt. A kutatás kezdetén a keresőmotor találati számai alacsonyabbak voltak, mint a kutatás végéhez közeledve, vagyis a régi folyóiratok és napilapok digitális feldolgozása a mai nap is tart. Természetesen ezen keresők nélkül valójában csak szélmalomharc lenne a kutatásnak ezen része, hiszen olyan óriási forrásanyagot kellene egyesével átböngészni a Rajkó Zenekarról szóló írásokra vadászva, hogy ez már szinte lehetetlenné tenné az ilyenfajta feldolgozást. Az Országos Széchényi Könyvtár zenei szakfolyóiratokat tartalmazó olvasótermének anyagát leszámítva, csak az Arcanum keresőmotor eredményeit figyelembe véve, a Rajkó zenekar kifejezésre keresve a következőképpen alakultak a találati eredmények:

Évszám	Találat a kutatás elején	Találatoka a kutatás végén
1940-1960	67 (Ebből 26 találat 1950 után)	124
1960-1980	98	153
1980-2000	178 (Ebből Népszabadság: 29, Népszava: 47, egyéb: 2 találat 1991 előtt)	260
2000 után	164	253

Az alábbi folyóiratokban 10-nél több hivatkozást találtam a keresett kulcsszavakra:

Az *Est* című Budapesten alapított napilap 1910-1939 között jelent meg. Később másik két újságot is megvásároltak és Az Est Lapok létrehozásával megalkották a modern napilap-család alapjait. Ez a lap még 1950 előtt jelent meg, de a régebbi cikkek szempontjából jelentős forrásnak tekinthető.

Az **Esti Kurir** című napilap 1923-1944 között jelent meg Budapesten, mely katolikus világfelfogással, radikális, keresztényellenes, liberális lapnak számított. Szintén 1950 előtt jelent meg, de több cikket is írtak a korábbi rajkó zenekarról.

A *Hét* című hetilap a csehszlovákiai, majd szlovákiai magyarság kulturális folyóirata 1956-1995 között, melyet a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (CSEMADOK), majd 1971-1991 között az OBZOR Kiadóvállalat jelentetett meg Kassán, Komáromban és Pozsonyban.

A **Keleti Újság** egy Kolozsváron indított romániai magyar napilap, amely a két világháború közötti időszakban az egyik leghosszabb életű volt.

A **Makói Újság** különböző időszakban eltérő profillal jelent meg, mely 1935-1944 között politikai napilap, kormánypárti újság volt. Az Ostende rajkó zenekarával kapcsolatban ad adalék információkat.

A **Nemzeti Sport** című lap 1903-ban jelent meg először, mivel felmerült az igény egy átfogó, sporthíreket, sport információkat és sportot elemző írásokat tartalmazó kiadványra.

A *Népszabadság* című napilap 1956-tól a rendszerváltásig az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) központi lapjaként működött, majd ezt követően a Magyar Szocialista Párthoz (MSZP) kötődő alapítvány révén 2015-ig volt jelentős befolyása a pártnak a lapban. 2016. októberben felfüggesztették a lap kiadását.

A *Népszava* című nagymúltú napilap a Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) lapja volt, majd 1948-1989 között a szakszervezeteké. Privatizációt követően jelenleg az MSZP-hez áll közel.

A *Népakarat* című napilap Nagyváradon szerkesztett szociáldemokrata folyóirat volt 1945-1948 között, mely a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesüléséig jelent meg.

A *Pesti Hírlap* című újság több, egymástól független politikai folyóirat neve volt. Az első 1841-1849 között, a második 1866-1869 között, a harmadik pedig 1867-ben pár hónapon keresztül

jelent meg. A negyedik mérsékelt konzervatív Pesti Hírlapot 1878-1944 között adták ki, melyben a az 1930-as évektől működő rajkó zenekarról is olvashatunk. Majd 1946-1949 között Hírlap néven rövid időre feltámadt. Az ötödik Pesti Hírlap 1990-1992 között jelent meg Reggeli Pesti Hírlap néven, majd új tulajdonosokkal 1992-1994 között utoljára.

A **Szabad Föld** 1945-ben az akkori Magyar Kommunista Párt Földműves Hetilapjaként indult. A Szabad Föld ma már egy lapcsalád tematikus magazinokkal, kalendáriummal, receptújsággal, honlappal és Facebook oldallal.

A **Szabad Nép** című napilap a magyar kommunista párt, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) folyóirata volt 1942-1956 között, mely a Népszabadság elődje.

A **Szórakoztató Zenészek** 1962-1991 között az Országos Szórakoztatózenei Központ időszaki lapja volt, mely hazai és külföldi vendéglátóiparban dolgozó zenészek érdekvédelmi és hírlapja volt.

Az **Új Ember** című 1945-ben alapított magyar katolikus hetilap, mely a kereszténység számára fontos kérdéseket tárgyal, valamint tudósít az egyház legfontosabb történéseiről.

A Rajkó Zenekarról 2009-2010 között közöltek számos cikket a vatikáni koncertek kapcsán.

Ezekon kívül említék cikkeket a **8 Órai Ujság**, **Budapest**, a **Kapu** és a **Kisalföld** című folyóiratokból is.

A „Rajkó zenekar” kulcsszóra adott találatok között vannak olyanok, melyek egyszerűen csak egy rádiós vagy televíziós szereplésükre utalnak; vannak rövid hírek, melyek beszámolnak egy-egy turnéről; valamint olyan közepes vagy hosszabb cikkek, melyek politikai rendezvényekről tudósítanak, amin fellépett a zenekar. Ezekből kaphatunk egy teljes képet, hogy milyen népszerűségük volt, milyen rendezvényeken játszottak, hogyan jutottak ki külföldre, amin keresztül megismerhette őket a világ.

1948-1954 közötti időszakban nem találtam a keresett kifejezésre hivatkozást. Ez azt jelenti, hogy a Rajkó Zenekar 1952-es alapítását követő két év elteltével írnak először az újságok róluk.

A fejezet forrásait több időszakra bontottam a könnyebb átláthatóság kedvéért. Az első leghosszabb szakasz a mai Rajkó zenekar alapításától (1952) a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) feloszlásáig (1989) számítom, mely a magyarországi rendszerváltással esik egybe. Ezt követően alapítványi formában működött tovább az együttes. A Rajkó zenekar művészeti vezetője, Farkas Gyula egy évvel később halt meg, így a két jelentős időpont egybe

esett a zenekar életében. A fejezet második szakaszában a politikai környezet változása gyökeres fordulatot hozott a zenekar életében és létrehozták a Talentum Művészeti Iskolát is.

1952-1989

1955. augusztus 5. Varsó: „Szovjet fiatalok látogatása a magyar küldöttségénél. [...] Odafent a szálláson a DISZ budapesti együttesének ifjúsági népi zenekara, vagy ahogyan a fiatalok maguk közt nevezik: a rajkó-zenekar fogadta a szovjet vendégeket.” (Gál, 1955)

Az 1957-es moszkvai VIT-re már júniusban is számos megelőző koncerttel készült a Rajkó Zenekarnak, így egy hónapig vendégszerepeltek Csehszlovákiában mintegy harmincegy hangversenyen 50 ezer néző előtt (Pénteki mozaik, 1957): „Mintha csak rövid megálló lenne Budapest. Alighogy befut a Nyugati-pályaudvarra a prágai gyors, s leszállnak a KISZ Petőfi-együttes rajkózenekarának tagjai, az első üdvözlések után itt is ott is felhangzik a kérdés: „Mi hír a VIT-ről, mikor indulunk Moszkvába?” Igaz, a „rövid megálló” itthon, Budapesten, még több mint egy hónap, de lám, milyen gyorsan elmúlt az idő odakinn Csehszlovákiában is. Hol, mindenhol jártak? Prágában, Brnó-ban, Ostravában, Karlovy Vary- ban, Pozsonyban, Kassán, Léván. Mindenütt nagy szeretettel fogadták őket, s mindenütt nagy volt a siker. 'Végigmuzsikálták' egész Csehszlovákiát, szerepeltek a rádióban, a televízióban, s a műsorukról készült kisfilmet rövidesen elküldik a budapesti televízióknak a pozsonyi kollégák. Ennyit mondanak hamarjában élményeikről. S a részletek? Lesz mit mesélni a következő napokban. De a hazaérkezettek kérdéseire is illik válaszolni. Mi újság idehaza? Olyan a KISZ Petőfi-együttes, mint egy nagy család. A négyszáz tag nagy része itthon van. Ki mire készül? Az énekkar új külföldi számokkal bővíti műsorát a VIT-re. A harmonika-zenekarban nagy az izgalom, hiszen a moszkvai VIT lesz számukra a tűzkeresztség, csak két szólistájuk, Fenyő Péter és Lukács Dénes, járt eddig külföldön. S akik itthon maradnak? A szimfonikus zenekar öt budapesti szabadtéri színpadon ad hangversenyeket, és kapott egy meghívást Csehszlovákiából is.

Így cserélődnek a hírek a pályaudvaron. S azután ki-ki búcsúzik: 'Viszontlátásra az együttes székházában a legközelebbi próbán.' Mert még sokat kell dolgozni addig, míg a KISZ Petőfi-együttes három részlege elindul a VIT-re.” (Csak átutazóban..., 1957)

Egy korábbi cikk szerint azonban még a VIT előtt egy Bulgáriai turné következett július elején a Petőfi Ifjúsági Együttes rajkó-zenekara számára a kilencéves prímásának vezetésével, akik tizenöt hangversenyen léptek fel Szófia és Várna közönsége előtt. (Magyar művészegyüttesek..., 1957)

1958. március, Túrkeve: „A túrkevei KISZ-fiatalok ma ifjúsági napot rendeznek, amelyen megemlékeznek az 1848-as forradalomról és az 1919-es Tanácsköztársaság közelgő évfordulójáról. Az ünnepségen részt vesz a KISZ központi Petőfi művészegyüttese is. Két hangversenyt adnak, amelyen az énekkar, a tánckar és a rajkó-zenekar lép fel.” (Ifjúsági nap Túrkevéen, 1958)

1958. május elején „egyhónapos kelet-németországi turnéről érkeztek vissza a rajkók: a KISZ Petőfi együttesének Rajkó-zenekara. Forró magyar muzsikát, Liszt rapszódiait, gyorsütemű csárdást vittek magukkal és sok-sok ajándékot, s élményt hoztak magukkal. Huszonhat nap alatt huszonhétyszer álltak dobogóra. A legnagyobb sikert az együttes legifjabb tagja, *Varga Jenő* prímás aratta, aki Neubrandenburgban ünnepelte tízedik születésnapját. – Németországi tartózkodásunk idején tartotta a kelet és a nyugat német ifjúság közös kongresszusát Erfurtban. Erre az alkalomra különrepülőgépen vitték el együttesünket – számol be *Szigeti* elvtárs, a KISZ Petőfi-együttesének vezetője. – Legszebb élményünk mégsem itt, nem is a német fővárosban volt, hanem egy ici-pici Rügen-szigeti faluban. Ez a látogatás eredetileg nem szerepelt programunkban. Mi ajánlottuk fel, hogy fellépünk Lietzowban, amely olyan kicsike falu, hogy még kultúrterme sincsen. Hosszas nyomozó munka után ugyanis *meztudtuk, hogy ebből a faluból indult el az Ungarn-Hilfe akció, amely az ellenforradalom után Magyarország megsegítésére jött létre. A rengeteg ajándék és a német sajtó lelkes megemlékezései nem egyedüli bizonyítékai a sikernek. Hozzá tartozik az is, hogy a Rajkó-zenekar három új külföldi szerződésre kapott ajánlatot németországi turnéja során.*” ((G.Zs.), 1958)

1959. február elején a Néphadsereg Tiszti Házának színháztermében „[...] mit adtak cserébe a Komszomol-KISZ-találkozón, ahol a szovjet főiskolai küldöttség ismerkedett Budapest fiataljaival, a mieink? Forradalmi dalokat: a rajkó-zenekar pöttöm kisprímásának, a kis *Lendvai Jenőnek* cseppet sem rajkós szőkeségét, de nagyon prímási teljesítményét; a lánytáncok és a sarkantyús legények pergő-forgó rajainak mindig új szint adó derűjét; verseket Adytól, Lermontovtól, újra zenét, s az egyetemi KISZ-kórus énekét. [...]” (B.F., 1959)

1959. márciusban a Népszabadság Gyermekekrovatának matinéjén a Fővárosi Operettszínházban a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó-zenekara kíséri a műsort sok kiváló előadó mellett. (Furfang Ferkó, 1959)

Az 1959-es bécsi VIT-en „Már több mint másfél órája tartott a menet, amikor a magyar delegáció megjelent a nemzetek menetében. [...] A Rajkó-zenekar húzta a talpalávalót, a csárdást, s az Állami Nép Együttes táncosai táncoltak rá.” (Pintér, 1959)

1959 augusztusában már „a KISZ Központi Művészegyüttesének rajkózenekara, amely első díjat nyert a bécsi Világifjúsági Találkozón, ötletes nyugat-németországi hangversenykörútra utazik.” (Németországi turnén..., 1959)

1960-ban a Népszava írt a hét muzsikája rovatban a KISZ Központi Művészegyüttes hangversenyeinek sorozatáról, amivel megemlékezett alakulásának tizedik évfordulójára. „Bemutatkozott az énekkar és a rajkó-zenekar is, majd a zenefőiskolánk és magas fokú zeneiskoláink legjobb fiatal erőit magábafooglaló szimfonikus zenekar, Simon Albert vezényletével. A vártánál is szebb, elsőrendű koncertet hallottunk – lelkes fiatal művészek hazánk egyik legszebb szóló szimfonikus együttesévé fejlődnek. Játékuk kulturált, pallérozott, szépen árnyalt, igazán jó zenekari együtthangzást élveztünk.” (R.A., 1960)

A cikk is azt mutatja, hogy valóban magas fokú szakmaiság jellemezte a művészegyüttes különböző zenekarait a Rajkó-zenekar mellett.

1961-ben a Népszabadság egyik cikkének tanúsága szerint magas vezetői tisztséget betöltő politikusoknak is játszik a Rajkó Zenekar. „A fogadáson megjelent *Marosán György*, az MSZMP Központi bizottságának titkára, *Incze Jenő* külkereskedelmi miniszter, *Czottner Sándor* nehézipari miniszter, *Nagy Józsefné* könnyűipari miniszter, gazdasági életünk több vezető személyisége, *Frantisek Pisek*, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság magyarországi nagykövete, s a követség vezető munkatársai. A vendégeket a KISZ Központi Művészegyüttesének kétszeres VIT-díjas Rajkó-zenekara szórakoztatta.” (Kőszegi, 1961)

1961-ben „visszaérkezett Bécsből a KISZ Központi Művészegyüttes rajkó-zenekara, tánckara és *Rab Erzsébet* énekművész. Az együttes az Osztrák Kommunista Párt lapja, a Volksstimme meghívására szerepelt a múlt hét végén a lap hagyományos ünnepén, s mintegy 30 ezer néző előtt adott nagy sikerű műsort. A fiatal művészek baráti találkozón is részt vettek az Osztrák Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjaival.” (Sikeresen szerepelt..., 1961)

1961. nyarának utolsó hónapjában a Népszava arról számol be, hogy a balatoni szabadtéri színpadok műsorellátása akkorra lényegében két színház kezébe került és az Országos Rendező Iroda (ORI) valamint az Országos Filharmónia csak néhány produkcióval szerepel a koncerteken. Így a két színház operett dömpinggel árasztotta el a Balatont, míg az ORI szervezésében csak néhány koncert volt, amiben még így is jelentős szerephez jutott Rajkó-zenekar. A közbelépés hatására a nyár további programjait átszervezték és színesebbé tették más programokkal is. (Garai, 1961)

1962. májusban már javában zajlik a Helsinkiben megrendezésre kerülő VIII. Világifjúsági Találkozó (VIT) előkészülete, melyről több újság is beszámolt. „[...] 400 főnyi magyar delegáció utazik a fesztiválra. A művészküldöttségben ott lesz az Állami Népi Együttes tánckara és kamarakórusa, a pécsi Nemzeti Színház balettkara, a KISZ központi művészegyüttese, rajkó- és szimfonikus zenekara, valamint több közismert szólista.” (Tizenkétezer fiatalat várnak..., 1962)

A hír arról is beszámol, hogy a VIT után a magyar küldöttség egy csoportja a szovjet fiatalok meghívására a Szovjetunióba látogat. (Négyszáz tagú..., 1962) Majd csak egy későbbi cikkből derül ki, hogy ez a küldöttség a Rajkó-zenekar volt.

1962-ben az előző cikk után három nappal csak a Népszava számol be egy hírben, hogy a Szovjetunióba utazott kéthónapos hangversenykörútra a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara. (Szombati mozaik, 1962)

Közel egy héttel később újabb hírben számolnak be, hogy „nagyszerű Ivovi vendégszereplése” után Kijevbe, Moszkvába és Leningrádba (ma Szentpétervár) látogat el. (Vasárnapi mozaik, 1962)

1962-ben a Népszava részletesen beszámolt, hogy felvonulással vette kezdetét a VIII. VIT, ahol a világ fiatalságát képviselő tömeg elindult az olimpiai stadion felé. A menet közben a sportolók tornagyakorlatokat mutattak be, a népszerű Rajkó zenekar muzsikálva, az Állami Népi Együttes és a Pécsi Nemzeti Színház balettkara pedig táncolva haladt. (Megkezdődött Helsinkiben..., 1962)

1962. július, Szlovákia: „[...] Tompa Sándor, Kossuth-díjas Munkaéremrenddel kitüntetett érdemes művész, akinek nagy elfoglaltsága miatt csak nagyon ritkán van ideje ilyen szlovákiai vendégszereplésre a Rajkó zenekarral. [...]” (Mihály a Hétben, 1962)

1962. augusztus 12., Sellye: „Sellye szabadtéri színpadát az idén nyolc-kilenc jól ismert neves együttes: [...] óriási sikert aratott budapesti Rajkó-zenekar a Kossuth-díjas Tompa Sándorral és a Magyar Állami Népi együttes énekeseivel és táncosaival az élen [...] látogatta meg.” (Plesai, 1962)

1962 nyarán közölt hosszabb cikket a Népszava a Rajkó-zenekar Szovjetunióban töltött turnéjáról, amit teljes egészében közlök:

„15 000 km – negyvenhét hangverseny. Befejezte két hónapig tartó vendégszereplését a Szovjetunióban a KISZ Központi Művészegyüttesének rajkózenekara. A tizenkilenc

tagú zenekarral két énekes: *Kovács Apollónia* és *Veres Gyula*, valamint a bécsi VIT-en első díjat nyert Dévényi Edit – Periusz Sándor táncospár vett részt a turnén. Az együttes több mint 15 000 km-es utat tett meg a Szovjetunióban. Negyvenhét hangversenyt adott, a többi között Uzsgorodon, Lvovban, Kijevben, Harkovban – bejárta a Kaukázus több városát. Fellépett Volgográdban és Asztrahányban, volt a Krimben, a Donyec-medence városaiban, végül pedig Leningrádban és Moszkvában. Csaknem valamennyi szovjet városban foglalkozott a zenekarral a sajtó. A 'Rajkók' első moszkvai fellépése után a Pravda is megemlékezett róluk. Rámutatott, hogy a néhány évvel ezelőtt alakult zenekar népszerűsége már túljutott Magyarország határain. Ismerik és szeretik az együttest a népi demokratikus országokban és Nyugat-Európa sok országában is." (Csütörtöki mozaik, 1962)

1963. januárban új bemutatókra készült KISZ Központi Művészegyüttes: a tánckar a Vígszínházban egész estét betöltő új műsort mutat be, a 10 éves VIT-díjas harmonika zenekar jubileumi koncertet ad a Zeneművészeti Főiskolán, a Rajkó-zenekar pedig önálló hangversenyre készül. Sok előadást közvetít majd az Interízió. (Bemutatókra készül..., 1963)

1963-ban a Népszabadság a húsvéti ünnepek alatt zajló idegenforgalomról írt: „[...] Az ünnepek alkalmával több ezer külföldi tartózkodott hazánkban. A legtöbben Ausztriából érkeztek, hétfőn a Népstadionban kétezer osztrák szurkoló buzdította a csapatokat. Több száz turista érkezett a Szovjetunióból, Csehszlovákiából, Lengyelországból, a Német Demokratikus Köztársaságból, Romániából, a Német Szövetségi Köztársaságból, Svédországból, Olaszországból és Angliából. A csoportokat gazdag program várta. Sokan utaztak a Balatonhoz, de a legtöbben csak Budapestet tekintették meg. A legnagyobb 'sláger' mégiscsak a húsvéti locsolóbál volt. Ezt az IBUSZ rendezte a Hungária Étteremben. A két bálon több mint ezer külföldi vett részt. A vendégeket nagyszerű vacsora, borkóstoló és műsor fogadta. A talpalávalót a Rajkó-zenekar szolgáltatta, de volt tánczene is. Nagy sikert aratott, hogy a népi viseletbe öltöztetett személyzet minden vendégnek húsvéti ajándékokkal kedveskedett. Jól szórakoztak a látogatók a hűvösvölgyi Népkertben is. [...]” (K.I., 1963)

1963-ban több újság rövid hírben számolt be, hogy a húsztágú Rajkó-zenekar egyhónapos vendégszereplésre indult Angliába. (Hírek, 1963) Decemberben már arról írnak, hogy műsorukról felvételt készített a londoni televízió is. (Hírek, 1963)

1964. májusban Zala megyében vendégszerepelt a Rajkó-zenekar hosszabb távol-keleti, japán útjuk előtt. Tíz községben és Nagykanizsán mutatták be a két és fél órás műsorukat, melyet majd külföldön is előadnak. (Szerdai mozaik, 1964)

1964-ben japán turnéra indult a KISZ Központi Művészegyüttes tánckara és rajkó-zenekara több helyen is megjelent rövid újsághír szerint. A hathetes körút első koncertjén a tokiói Hibia-Hallban július 7-én a kétezer néző nagy tetszéssel fogadta az együttes műsorát. (Hírek, 1964)

1964-ben az alkotmány ünnepére (augusztus 20.) Budapesten 50 szabadtéri színpad és nagyobb művelődési otthon várja műsorával a látogatókat. „A Bartók Színpad délelőtt két műsorral kedveskedik a gyerekeknek, délután itt lép fel a Rajkó-zenekar, valamint a vasutasszakszervezet művészegyüttese.” (Munkás-paraszt találkozók..., 1964)

1965. január 24-én megjelent cikk szerint „[...] filmből, külföldi sikereiből, s a Stefánia kávéházból jól ismert Lakatos János, a tárogató szinte egyetlen rangos csehszlovákiai művelőjét, akiről Norvégiában egy fellépése után azt írták, hogy a 'klarinét királya'. S a 'rajkóból' lett 'király' (tizenkét éves korában a 'Rajkó' zenekarban játszott) olyan zenekart szervezett, amely a népi zenekarok idei novemberi szakszemlájén, huszonnégy ország ügynökei előtt aratott egyedülálló sikert [...]”. (Muzsika-forrás, 1965)

1965-ben jubilált a KISZ Központi Művészegyüttese, amiről a Népszabadság írt egy összefoglalót. Ebben a fejezetben csak a Rajkó-zenekarra vonatkozó részt közlöm: „[...] Az 55 tagú Rajkó-zenekarban egyébként hivatásos népzeneészek is nevelődnek, ez adja a felnőtt művészegyüttesek utánpótlását. A zenekar tagjai itthon kollégiumban laknak, kivéve néhány, szüleiktől bejáró budapestit, s ott végzik általános iskolai, illetve középiskolai tanulmányaikat. Ők a moszkvai, a varsói és a bécsi VIT-ről tértek haza az első díjjal. [...]” (Sz.S, 1965)

1966. májusban számoltak be a közelgő Bihari emlékünnepélyről, melyet Dunaszerdahely és Nagyabony országos népzenei fesztivál keretében rendezett meg. Bihari János „nagy magyar népi muzsikus” szülőfaluja, Nagyabony, ahol a hanyatlásnak indult népi zenekari mozgalom fellendítésének egyik színhelyének szeretnék tenni. A budapesti KISZ együttes „Rajkó” népi zenekara is meghívást kapott. A cikkben egy teljes oldalt szenteltek az adott év jelentős magyar népművészeti rendezvényeinek beharangozására. (Takács, 1966)

1966. július elején angliai turnéra indult a Rajkó-zenekar 55 főnyi csoportja és több mint két hétig turnéztak Londonban és más városokban. (Hírek, 1966)

1966-ban megrendezésre került 51. (!) Eszperantó Világkongresszus eseményéről tíz évvel később számol be a Budapest című folyóirat, melynek tanúbizonyságául akkor egy emlékkövet is állítottak a Városligetben. A Petőfi-csarnokban tartották a rendezvény részeként a magyar néprajzi estét, ahol sikerrel szerepelt a KISZ énekkara, táncegyüttese és a Rajkó-zenekar. (Román, 1977)

1967-ből egy érdekesség, miszerint „a Szamuely-laktanyában átadták a KISZ központi bizottságának vörös vándorzászlaját a BM budapesti karhatalom forradalmi ezredének. Az alakulat az 1965-66-os kiképzési évben végzett eredményes munkája jutalmául – immár másodszor – nyerte el az ifjúsági szövetség vándorzászlaját. Az ünnepségen *Molnár György*, a KISZ központi bizottságának titkára üdvözölte a kiváló eredményt elért alakulat katonáit, s adta át megőrzésre a zászlót. Az ezred nevében *Pejhe Vilmos* főhadnagy, KISZ-titkár mondott köszönetet. A zászlóátadási ünnepséget a KISZ Központi Művészegyüttesének rajkó-zenekara zárta színes, vidám műsorával.” (Zászlóátadási ünnepség..., 1967)

Véleményem szerint ebben az időszakban a hadkötelezettség miatt bevonuló fiatalok, főleg a legkiválóbb előadók esetében nagy veszteséget jelenthetett a művészegyüttes különböző zenekaraiból való több hónapos vagy éves kiesésük. Így emiatt is érdemes volt jó kapcsolatot ápolni a Belügyminisztérium különböző szerveivel.

1967. júniusban jugoszláviai vendégszereplésre utazott a Rajkó-zenekar. Három hétig turnéznak a jugoszláv tengerpart üdülőhelyein a húsztagú együttes énekes és táncos szólistákkal. (Hírek, 1967)

1967. július végén a finn-magyar barátsági hét alkalmából 360 tagú magyar küldöttség Finnországba látogatott, akik a programok alatt magas rangú politikai vezetőkkel is találkoztak, mint a finn miniszterelnök, a parlament elnöke, Helsink-i főpolgármester-helyettese, valamint a finnországi magyar nagykövet. A késő estig tartó ünnepség a magyar Rajkó-zenekar mellett finn művészek és táncsoportok műsorával ért véget. (A Finn-Magyar barátság..., 1967)

1967. szeptemberben írja A Hét című hetilap, mely a 1949-ben alapított Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (Csemadok) folyóirata, hogy nagykeri helyi szervezetük dicséretes munkával számos kultúrműsort szerveztek. Első nyári rendezvényükön augusztusban a magyarországi Rajkó-zenekar is vendégszerepelt. (Valaska, 1967)

1967. október végén született újsághír alapján a Rajkó-zenekar hazaérkezett a Szovjetunióból, ahol nagy sikert arattak. (Hírek, 1967)

Az 1968-as május elsején sok színes program várta a fővárosiakat a munkásosztály nagy ünnepén: „[...] A csepeli Királyerdőben egész napos majálist rendeznek, érdekes gyermekműsorral, a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekarának, táncegyüttesének és szólistáinak fellépésével, majd délután hivatásos művészek extrádműsorával. [...]” (Sok színes esemény..., 1968)

1968 nyarán egy budapesti esti séta alkalmával akár több vendéglátóhelyre is betévedhet a szórakozni vágyó, azonban a Népszava újságírója ezt megtette helyettünk, hogy bemutasson nekünk a lehetőségek közül párat. Az következő bekezdés egy cigányzenés éttermet ír le nekünk:

„A Vadászkereszt régi, a zuglóiak előtt közismert étterem. A felirat szerint minden este *Csonka Dezső* népi zenekara játszik, *Vince Magda* énekel. Aki szerdán megy, az a Rajkó-zenekart hallhatja. Nem véletlen kerestem fel cigányzenés szórakozóhelyet is az utamon, mert ez a „műfaj” szerves része a vendéglátóiparnak, s hatalmas forgalmat bonyolít le. A Csonka zenekar munkájáról azt mondhatom: megtalálta a hangulathoz vezető utat, izléses, jó játékot nyújtanak. A vendégek tehát kulturált módon szórakozhatnak. Illetve szórakozhatnának, ha nem találkozna az ember már erősen kapatos, asztalra borulva danászó emberekkel. A pincérek egy-egy erőtlen „csitt”-tel próbálták elhallgattatni őket – ottjártamkor sikertelenül.” (Esztergomi, 1968)

1968. július első hetében írt a Szabad Föld a közelgő szófiai IX. Világifjúsági Találkozóról, melyre 2008-ban visszautaltak. A találkozó vezető gondolata a szabadságukért harcoló népek iránti szolidaritás. Már készülődnek a VIT-re utazó magyar fiatalok a KISZ művészegyüttesének székházában. *Kasza Katalin* és *Nagy Sándor* operaénekesek, *Mátrai Zsuzsa* és *Poór Péter* táncdalénekesek, *Hacki Tamás* füttyművész, *Honffi (Hofi) Géza* parodista, *Pécsi Ildikó*, *Kovács Zsuzsa*, *Kósa András*, *Kertész Péter* színművészek, a Rajkó zenekar, a Pécsi Balett és sokan mások, valamint a Ki mit tud? győztesei: *Kincses Veronika* énekes, *Schiff András* zongorista, a Tolcsvay trió, a Hungária együttes és *Gálvölgyi János* parodista indultak a találkozóra. (Ezt írtuk..., 2008)

1968. novemberben számol be egy újsághír, hogy a Franciaországban szereplő Rajkó-zenekar nagy sikerrel lépett fel Brestben, ahol a 2000 férőhelyes koncertterem zsúfolásig megtelt emberekkel. (Hírek, 1968)

1969-ben az Alföld című Irodalmi és művelődési folyóirat kulturális krónikája számol be, hogy „február első napjaiban két zsúfolt házat vonzott és nagy közönségsikert aratott a Bartók-

teremben a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekarának vendégszereplése. A népdal- és nótáesten az együttes szólistái működtek közre.” (M.V., 1969)

1969-ben a Népszava számolt be róla, hogy a Rajkó-zenekar két és fél hónapos szovjetunióbeli turnéra indult. Ezalatt Moszkvában, Leningrádban, Ogyesszában, Kijevben és számos más városban összesen csaknem hetvenszer mutatta be műsorát az együttes. (Horizont, 1969)

1969 nyarán a Népszava írta, hogy a Rajkó-zenekar a napokban tért vissza franciaországi turnéjáról, ahol 30 előadáson csaknem 50 ezren voltak kíváncsiak a műsorukra. (Horizont, 1969)

1970-ben ünnepelte a KISZ Központi Művészegyüttese a 20. jubileumi évfordulóját, amiről Szigeti Pál igazgatót kérdezték. A cikk nagyon informatív és sok dolgot megtudunk az együttesről, így ennek nagy részét közlöm.

„1950-ben alakultunk, egy kórus, egy tánckar és egy zenekar összesen 100 taggal – mondja Szigeti Pál igazgató, aki a megalakulás óta az együttesel dolgozik. – Ma 12 művészeti csoportban több mint 500 fiatal tagja van az együttesnek. Évente több mint 900 előadást tartunk meghívásra, illetve a Filharmónia szervezésében. Műsoraink felölelik a magyar népművészet, a zene, ének és tánc különböző területeit. Ugyanakkor például a tánckar műsorában a magyar folklór mellett a múltat és jelent bemutató tematikus táncképek is szerepelnek. Szimfonikus zenekarunk, kamarazenekarunk, kórusaink és szólistáink klasszikus koncertjeikkel itthon és külföldön komoly sikereket értek el. Csoportjaink három földrész huszonöt országában léptek fel, sok helyen többször is, mint például Ausztriában 28 alkalommal. Mondhatom, fiatal művészeink Angliától Japánig, csaknem az egész világot bejárták. [...]

Február 1-én a Zeneakadémián két arezzoi aranyérmes vegyes kórusunk és a szimfonikus zenekar ad jubileumi hangversenyt. A műsor tükrözi az együttes teljes zenei tevékenységét a népdaltól a modern és közéleti kórusművekig. 2-án az Erkel Színházban tánckaraink (gyermekcsoportoktól a KISZ csoportokig) önálló bemutatót tartanak a Rajkó-zenekar közreműködésével. Február 6-án az együttes úttörői adnak műsort a Rottenbiller utcai székházunkban, két nappal később február 8-án a Gellértben rendezzük bállal egybekötött jubileumi díszünnepségünket. Ezt megelőzően felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából 30 tagú úttörő együttes indul a napokban kéthetes vendégszereplésre a Szovjetunióba... Mindez tulajdonképpen csak a nyitánya az ünnepi évnek, amelynek jellegét és műsorait hazánk felszabadulásának 25.

évfordulója, a Lenin-évforduló és az együttes megalakulásának jubileuma határozzák meg.

(Riporter): - Az alapítók már régi emlékként őrzik az első nagy sikereket. A mai Rajkó-zenekar egyik tagjának apja 20 évvel ezelőtt az alapítók között volt. 20 év alatt évfolyamok, korosztályok váltották egymást. Az együttes – ifjúsági jellegéből következően – viszonylag gyorsabban cserélődik, a nemzetközi érvényű színvonal azonban egyenletes. Magyarázat, hogy egyrészt a legfiatalabb korosztályokkal kezdik a foglalkozást, másrészt az éveken át tartó fegyelmezett amatőröktől valóban nagyon áldozatos munka a zene, az ének, a tánc, a művészet szeretete.

- Az együttes 20 éves története egyben a fiatalok helytállásának bizonyítványa is – mondja befejezésül Szigeti Pál. – Mi nem a fiatalok különleges rétegével dolgozunk. 20 éve toborozzuk őket, 20 éve jönnek és dolgoznak kitartóan sok éven át, különösebb juttatás nélkül. Én úgy érzem, hogy a KISZ Központi Művészegyüttes jó 'bizonyítvány' a mai magyar fiatalságról." (Thiery, 1970)

1970-ben egy cikk szokatlan műsor összeállítást ír le: „A konferanszié, miután áttekintette a terepet, intett a táncosnőnek, hogy folytathatja... Helga kihívóan tekintett az első sorban helyetfoglaló és kissé gutaütésesen pirosposztag, nyugatnémet urak mohón csillogó pápaszemébe... miközben lassan, kimért mozdulatokkal megszabadult miderétől. Mielőtt azonban tovább folytathatta volna a vetkőzést, ismét bejelentés következett: - Kérjük a cseh koronával, levával, lejjel és NDK márkával fizető vendégeinket, hogy fáradjanak át az étterembe, ahol Radványi Tóth Pál és rajkózenekara muzsikál.” (A veréb is madár, 1970)

Megjegyezném, hogy a „rajkózenekara” kifejezés nem volt használatos ebben az időben másik zenekarra, így valószínűleg a budapesti Rajkó Zenekarra utal.

1970 nyarán a szegedi stadionban négy színpadon a SZUR műsorának közkedvelt szereplőit többek között a Rajkó-zenekar kíséri. (Kloss kapitány..., 1970)

1970-ben egy balatoni körképben jelenik meg a zenekar, mely a balatoni programokat mutatja be a nyárra: „[...] Sok szórakozási lehetőséget teremtenek a nyáron. A táborokban, főként Balatonföldváron, hetenként műsort ad a KISZ Központi Együttes, a Rajkó-zenekar, valamint a Balaton Népi Együttes. Estéenként tánczene van. [...]” (Kapalyag, 1970)

1973-ban húsvétkor hat ország autósai találkoztak a IX. Kőszeg-Savaria autóstalálkozón. A háromnapos program keretében a „kőszegi Jurisich-vár lovagtermében a KISZ központi

bizottsága művészegyüttesének Rajkó-zenekara és szólistái szórakoztatják a találkozó résztvevőit”. (Hat ország autósai..., 1973)

1973-as Kelet-Berlinben rendezett X. Világifjúsági Találkozóról²³ sem hiányozhatott a Rajkó-zenekar: „[...] A Pécsi Balett már nagy sikerrel bemutatkozott a Deutsches Theater kamaraszínházban. A különböző szabadtéri színpadokon ugyancsak sűrűn láthatók a magyar művészek, a konferáló *Kudlik Júlia* és *Antal Imre*, a Rajkó-zenekar, a KISZ Egyetemi Énekkara és a delegáció más tagjai. Hétfő este a Magyar Kultúra Házában adtak műsort a fiatal magyar művészek a népes berlini magyar kolónia tiszteletére.” (Pintér, Az imperializmus elleni..., 1973)

1973. szeptemberben tagfelvételt hirdetett a KISZ Központi Művészegyüttes 14-26 év közötti fiatalok részére az egyetemi énekkarba, a fúvószenekarba, az irodalmi együttesbe, a központi énekkarba, a szimfonikus zenekarba, a tánckarba, a Rajkó-zenekarba és az úttörő irodalmi és zenei tánccsoportokba. (Vasárnapi mozaik, 1973)

1973-ban megrendezett berlini X. Világifjúsági Találkozón négy VIT-díjat szerzett a KISZ Központi Művészegyüttese, melyet a tánckar, a Rajkó-zenekar, *Dévai Nagy Kamilla* énekes és *Dányi Jenő* cimbalomszólista nyert. *Szigeti Pál* adott interjút a Népszavának, melynek egyik részében a Rajkó-zenekarról beszélt:

„Négy Rajkó-zenekarunkból is az egyik úttörő zenészekből áll. Népi zenészeinket egészen kis koruktól neveljük. Saját iskolánk és kollégiumunk van. Koncert- és folklórzenében képezzük őket, de gondolunk a jövőjükre is, hiszen a képzéshez kapcsolódik a vendéglátóipari zenélés (hiszen a Rajkók is kiöregszenek), s ezzel a ’kiöregedés’ utáni elhelyezkedés lehetőségét készítjük elő. Kitűnő gyakorlási lehetőség erre a Hotel Ifjúság zárt körű étterme, ahol az idősebbek ezt a műfajt is elsajátíthatják.” (Szekeres, 1973)

Véleményem szerint ebből a rövid részletből sok információ kiderül a Rajkó módszerről: a korai zenei nevelés természetesen még a Rajkó-zenekarba kerülés előtt elkezdődik, de a bekerüléstől egy mindennapos intenzív és célirányos képzést kapnak a gyerekek már egészen fiatal koruktól kezdve. A négy különböző kor és tudásszint alapján felállított zenekarban lépcsőnként sajátítják el a fellépésekhez szükséges programot. A saját iskola és kollégium a nevelőotthonok sajátosságait viseli magán, ahol a gyerekek folyamatos felügyelet és

---

²³ Részletesebb beszámoló a Világifjúsági Találkozók fejezetben.

foglalkoztatás alatt vannak. A vendéglátóiparban szerzett gyakorlatuk, melyet a Hotel Ifjúság biztosított, nagy színpadi rutint ad a növendékeknek. Így ebben a cikk részletben *Szigeti Pál* igazgató lényegében feltárja előttünk a Rajkó módszer egyes alappilléreit, melynek megvalósításához szükség volt az ő kiváló vezetői képességeire Farkas Gyula tanítása mellett. Ezeknek a gondolatoknak a részletezését majd az ide vonatkozó fejezetben fogom kifejteni. A cikk további részei is lényeges információkat tartalmaznak a KISZ Központi Művészegyüttesről, melynek része a Rajk-zenekar. Így ezeket a részleteket is fontosnak tartom itt közölni:

„A KISZ Központi Művészegyüttese átlagban 700-800 előadást tart, ebből 150-200-at külföldön, a többi itthon – tájékoztatott Szigeti Pál, aki 23 éve az együttes igazgatója. - Nagy létszámmal dolgozunk, együttesünknek jelenleg 590 tagja van. Szimfonikus- és kamarazenekarunk közismert. Két vegyes kórusunk kétszeres VIT-díjas és több jelentős nemzetközi díj birtokosa. Megemlítem, hogy nagyon sikeres volt a legutóbbi amerikai vendégszereplésünk is, fellépéseink után Kodály Zoltán módszeréből bemutatókat tartottunk.

Riporter: - Ez a nagy létszám jelent-e gondokat az utánpótlás nevelésében és biztosításában?

- Hét tánckarunk közül négy úttörőkorú. Igyekszünk megőrizni az együttes ifjúsági jellegét. A gyerekek már 10 éves kortól beléphetnek tagjaink közé. Egyik úttörőtánckarunk éppen Lengyelországban vendégszerepel. [...]

Riporter: - Énekkaruk, tánckaruk szinte az egész világot beutazta, Amerikától Japánig, vendégszerepeltek több arab országban, megfordultak Európa szinte valamennyi országában. Hová utazik legközelebb az együttes?

- Még ez évben az NDK-ban és Dániában fesztiválon veszünk részt, amit esetleg egy-egy turné is követ. Kilátásban van egy franciaországi körút is, a jövő év elejére pedig ismét az Egyesült Államokba szól az egyik meghívásunk.” (Szekeres, 1973)

A cikk jól mutatja a művészegyüttes énekkarának, tánckarának és más zenekarainak is a sikereit. Valójában a Rajkó-zenekar is csak egy kis szeletét képezi a művészegyüttesnek, de a sikerek jelentős részét aratja le. Az uralkodó zeneoktatási metódus abban az időben is Magyarországon a világhírű Kodály-módszer, amire nagyon kíváncsiak voltak főleg a nyugati országokban. Még Japánban is rendkívül népszerű volt, és több magyar előadóművész és zenetudós is rendszeres vendége volt emiatt a távol-keleti országnak ebben az időben. Mivel a Kodály-módszer egyik alapja a kóruséneklés, ezért érthető módon ezzel demonstrálhatták legjobban a módszer

lényegét. A Rajkó-zenekarban használt oktatási metódus azonban sok tekintetben eltér ettől, de a Rajkó módszernek más a célja és az eszközrendszere is. Ezeket a gondolatokat majd az ide vonatkozó fejezetben részletezem.

A Rajkó-zenekar tagjai mind fiatalok és sokan még érettségi előtt álltak. Így a hosszabb turnék idejére iskolakikérőre volt szükségük, de mivel az iskola házon belül volt, ezért ez nem okozott problémát. Az amatőr felnőtt együtteseknél más volt a helyzet. A cikk végéből kiderül, hogy a legtöbb munkáltató elnéző volt a művészegyüttes tagjainak rendszeres hiányzásait illetően:

„Riporter: - Az együttes amatőr, vajon a munkáltatók hogyan fogadják, vagy 'viselik el' ezt a sok utazást?

- Tapasztalatunk az, hogy az együttesben végzett művészi munka és a viszonylag sok fellépés nem megy a tanulás, illetve a munka rovására. Fiataljaink, akik a szabad idejükben művészettel foglalkoznak, nagyon jó kollektívákat alakítanak ki, közösségi emberekké formálódnak, és ezért úgy érzem, jobban beilleszkednek munkahelyi kollektívájukba is. Az intézmények, vállalatok megértéssel fogadják kéréseinket, és minden lehetőséget megadnak ahhoz, hogy a fellépési kötelezettségeinknek maradéktalanul eleget tehesünk.

Riporter: - Elvándorlás, utánpótlás...?

- Van fluktuáció, de minimális. Minden ősszel 'toborzást' rendezünk. Most szeptemberben is jelentkezhetnek a KISZ és úttörő korosztályú fiatalok a tánc- ének és zenekarunkba.

Riporter: - És a távolabbi tervek?

- Másfél év múlva lesz a KISZ Központi Művészegyüttese fennállásának 25 éves jubileuma. Szeretnénk ezt méltóan megünnepelni.” (Szekeres, 1973)

1973. szeptemberben számol be szintén a Népszava újságcikke az Országos Rendező Iroda (ORI) eredményeiről. Előző évben 872 ezren nézték meg a rendezvényeiket, 1853 előadást tartottak és látogatottságuk 83 százalékos volt. Őszi-téli szezon koncertjei között említik a 20 éves Rajkó-zenekar jubileumi koncertjét karácsonykor az Erkel Színházban. (Szekeres, 1973)

Az előadásról az újság karácsonyi száma is ír a műsorajánlóban a zenekar december 26-i jubileumi koncertjéről „20 éves a Rajkó-zenekar” címmel. (Műsorok, 1973)

Az érdekesség, hogy a cikk 1973-ban említi a 20 éves Rajkó-zenekart, ami némi félreértésre adhat okot, hiszen így 1953-as alapítású lenne a zenekar. Azonban a zenekart 1952-ben hívták életre.

1973-as karácsonyi ünnepek alatt sem pihentek a rajkók. „Karácsony első és második napján hatezer kisdobos és úttörő számára jelentett felejthetetlen élményt a parlamenti ünnepség. A több mint 13 méter magas, 200 színes égővel, 200 dísszel, csillogó hókristályokkal és hetven kiló szaloncukorral díszített karácsonyfa körül szorongó gyerekeket neves művészek, az Állami Balett Intézet az Artistaképző Iskola növendékei, majd a Rajkó-zenekar szórakoztatta. [...]” (Úttörők a Parlamentben, 1973)

1974. március elején számol be egy hír a Franciaországban megrendezett magyar zene 14 napos ünnepéről, ahova művészdelegációval a KISZ Központi Művészegyüttes új zenei stúdiója is elutazott, akiket követ majd a tánckar és a Rajkó-zenekar is. A tervek szerint 12 előadást tartottak. (Szerdai mozaik, 1974)

1974. augusztusi cikk a balatoni esti kulturált szórakozási lehetőségeket mutatta be. Siófokon júliusban 10 estén láthattak az Országos Rendező iroda szervezésében szabadtéri műsort, amiben a Rajkó-zenekar is helyet kapott. (Szémann, 1974)

1974. augusztus elején írták több újsághírben, hogy a Rajkó-zenekar egyhónapos olaszországi körútjáról érkezett haza, ahol több mint 20 városban léptek fel összesen mintegy 25 ezer néző előtt. A sikerüket mutatja, hogy a következő évre máris két turnét előre lefoglaltak velük Olaszországba. (Hírek, 1974)

1974. szeptember 9-én Párizsban adott sikeres hangversenyt a Rajkó-zenekar a Kongresszusi Palotában. Előzőleg a l'Humanité ünnepén vendégszerepelt az együttes. A héten még a Budapesti Szimfonikus Zenekar is fellépett Kóródi András vezényletével. (Szerdai mozaik, 1974)

Az eseményről rövidfilm is készült, mely kiválóan visszaadja a turné hangulatát és az együttes sikerét. (L'Humanite 1974, 1974)

1974. szeptember 14-21 között tartották a liége-i Bartók Fesztivált belga és magyar művészek közreműködésével, melyet a Rajkó-zenekar nyitott meg az a város operaházában. A zenekaron kívül még *Zs. Szabó Máriát*, a 14 éves magyar hegedűs tehetségünket említi az hír. (Sikerrel zárult..., 1974)

1974 karácsonyán a kisdobosok és úttörők hagyományos fenyőfaünnepségét tartották a Parlamentben, ahol neves színészek, sportolók, Az Állami Artistaképző Iskola növendékei és Rodolfó bűvész mester mellett a KISZ Központi Művészegyüttes úttörőcsoportja, a Rajkó-zenekar is fellépett. (Fenyőünnepély a Parlamentben, 1974)

Itt olvashatjuk először a Rajkó-zenekarral kapcsolatban, hogy a művészegyüttes úttörőcsoporthoz. Ez bizonyíthatja azt is, hogy a Rajkó-zenekar nem egyetlen csoportból állt, hanem több kisebb bandára tagozódott, aki mind a Rajkó-zenekar néven futottak. Így lehetett megoldani azt is, hogy amíg az egyik csoport külföldön turnézott, addig egy másik rajkó csoport itthon teljesítette a kötelezettségeit. Erre olvashatunk utalást a következő cikkben is.

Az 1974-es amerikai turnéről egy hosszabb cikkben számoltak be, melyben több fontos információhoz is jutunk a zenekarról, ezért teljes egészében közlöm. Ez nem volt jellemző a cikkek között, de a „imperialista világ” fellegvárába muzsikáló zenekar számára is ez egy különleges élményt jelenthetett.

„A közelmúltban érkezett vissza hosszú, majd hetvennapos Egyesült Államokbeli és kanadai turnéjáról a KISZ Központi Művészegyüttesének tánckara és Rajkó-zenekara. Nem ez volt az együttes első amerikai útja, már ilyen folklórprodukcióval is másodszor jártak kint, s a két impresszáriós út között a KISZ Egyetemi Énekkara is vendégszerepelt több amerikai egyetemen. A most bemutatott programot – akárcsak az első utat követően – bemutatják a Szovjetunióban is, ezúttal felszabadulásunk harmincadik évfordulóján, április 4-én lépnek majd fel.

Visszatérve a gazdag amerikai programra: mintegy 20 ezer km-es, repülőutakkal is sűrűn tarkított utazást és rengeteg élményt jelentett a hosszú turné, melynek során az együttes ötvenkét alkalommal lépett fel. A legjelentősebb, legnagyobb szereplésekre New York, Dallas, Los Angeles, Chicago, San Francisco, Boston, Ottawa és Montreal városában került sor. A legemlékezetesebb fellépés az ENSZ-palotában volt, ahol az emberi jogok napján díszhangversenyen lépett fel az együttes egy szenegáli csoporttal együtt. A műsor utáni fogadáson *Kurt Waldheim* is köszöntötte az együttes vezetőit. Ugyancsak emlékezetes marad az együttes számára az ottawai előadás, mely után a nagykövetség fogadásán megjelent a főkormányzó és több miniszter is. Igen jelentős eseménynek és komoly elismerésnek számít az is, hogy az együttes két ízben fellépett a világ egyik leghíresebb hangversenytermében, a New York-i Carnegie Hallban, a turné befejezéseként. Mindez bizonyítja, hogy a 36 tagú együttes, melynek énekes szólistája *Karikó Teréz* Liszt-díjas énekművész volt, mindenütt igen komoly sikert aratott, s hogy nagyon magas színvonalra emelték produkciójukat. Ennek eredményeként újabb meghívást is kaptak már mindkét országba.

Természetesen egyéb kötelezettségeinek is eleget tett ez idő alatt a KISZ Központi Művészegyüttese, többi csoportja révén. Itt mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az ez

évi 900 fellépésükből 740 itthon történt, s jórészt vidéken – tehát a legfontosabbnak a hazai feladatokat tekintik. De a külföldi meghívásoknak is gyakran eleget tesznek, hiszen az amerikai út időpontjában az együttes különböző csoportjai kint voltak a L’Humanité ünnepségén, Bejrútban a libanoni testvérpárt kongresszusán, két ízben is Ausztriában, egyszer pedig Angliában.

A dús program után és ellenére sincs azonban pihenő az együttes részére, hiszen már javában készülődnek fennállásuk huszonötödik évfordulójának méltó megünneplésére.”
(Gazdag program..., 1974)

Itt jegyezném meg, hogy az előző cikkben említett első amerikai turné 1972-ben volt, a harmadikra azonban csak 1981-ben került sor.

1975. március első felében a nyugatnémet fővárosban nagy sikerrel mutatkozott be a 25 tagú Rajkó-zenekar. Magyarország felszabadulásának 30. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében háromhetes koncertkörúton vesz részt az NSZK-ban a zenekar a kölni magyar nagykövetség védnöksége alatt. (Szerdai mozaik, 1975)

1975. április elején rendezték a magyar kultúra napjait a Szovjetunióban hazánk felszabadulásának 30. évfordulója alkalmából, melynek megnyitóját a Kreml kongresszusi palotájában tartották. A magyar zene-, színház-, előadó- és filmművészetünk eddigi legnagyobb és legszínvonalasabb bemutatkozására készültek. A nyitó hangversenyen az Állami Hangversenyzenekar, az Állami Népi Együttes és a KISZ Központi Művészegyüttes Egyetemi Kórusa lépett fel. A magyar filmhéten az utolsó néhány év kiemelkedő hazai alkotásai kaptak helyet. A Vígszínház képviseli a hazai színművészetet. Az operaművészetünket kiváló énekesek képviselték és *Lehet György* szovjet zenekarokat vezényelt. Előadóművészeink Moszkvában és további tíz szovjet köztársaság fővárosában több szólóhangversenyt adtak. A könnyű műfajokat a Rajkó-zenekar, illetve a Szíriusz együttes képviselte. De fotódokumentumokat az a megelőző 30 évről és a magyar képzőművészet alkotásait is bemutatták. (Magyar kultúra napjai..., 1975)

Véleményem szerint a program összeállításából kitűnik, hogy az ország kulturális esszenciáját akarták bemutatni, amiben alapvető helyet foglal el a Rajkó-zenekar, ami a magyar kultúra szerves részét képezi.

1975-ben szervezték meg Gombaszögben (ma: Szlovákiában a Kassai kerület Rozsnyói járásában) a csehszlovákiai magyar dolgozók XX. Országos Dal- és Táncünnepélyét, ahol a

KISZ Központi Művészegyüttesének (tánc) csoportja és a Rajkó népi zenekar is fellépett Magyarországról. (Gombaszög '75, 1975)

1975-ben iskolakezdés előtt a KISZ Központi Művészegyüttes ismét felvételt hirdetett központi és egyetemi énekkarába, tánckarába, rajkó-zenekarába, kamarazenekarába, ifjúgárda fúvószenekarába, irodalmi csoportjába, úttörő ének- és tánckarába, valamint irodalmi, énekes és hangszeres szólista csoportjaiba. (Horizont, 1975)

Két héttel később újabb hirdetés jelent meg, de akkor már a művészeti csoportok listája kibővült vonós-, fafúvószenekarral, melyekbe szintén 14-26 év közötti fiatalokat vártak. (Csütörtöki mozaik, 1975)

Ebből a cikkből is látszik, hogy számos csoportból állt a művészegyüttes, ahova évről évre újabb fiatalokat kellett toborozni.

1976. április 4-i Magyarország felszabadulásának 31. évfordulójának ünnepeiről egy hosszabb cikk számol be. A gellérhegyi „felszabadulási emlékmű” előtti koszorúzási ünnepséget követően mintegy 30 ezer fiatal vonult át a Jubileumi Parkba, hogy ifjúsági nagygyűlésen ünnepeljék meg az évfordulót. A nagygyűlés elnöksége magas beosztású politikai vezetőkől állt, akik beszédet is intéztek az összegyűltekhöz. A gyűlés művészeti programjában szerepelt két katonakórus, majd a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara és tánckara, valamint egy szovjet tánckar. Az ünnepség további részeként a Parlament előtt térzene szólt, és az Erkel Színházban rendezett gálaműsoron az Állami Népi Együttes játszott. (Derúsen, verőfényben..., 1976)

1976-os parlamenti karácsonyfa-ünnepségre kétezer „pajtás” kapott meghívót az országból. A Parlament különböző termeiben rendeztek be forgó színpadot, ahol fellépett *Rodolfo*, a Rajkó-zenekar, a KISZ Központi Művészegyüttes (?), a Stúdió 11, valamint a Bartók Gyermekszínház művészei. (Kétezer pajtás..., 1976)

1976-ban magyar kulturális heteket tartottak Franciaországban. November első felében a szocialista vezetésű Le Havre kikötővárosban az ünnepséget az Állami Hangversenyzenekar *Ferencsik János* vezényletével és *Ránki András* zongoraszólójával nyitotta meg. Majd a Kolinda-együttes és a Rajkó-zenekar adott még koncertet. Reimsben is hasonló program zajlott. (Magyar kulturális hetek..., 1976) A magyar népművészeti kiállítás mellett még vitaesteket rendeztek a magyar kultúráról, oktatásügyről és sportról. (Kovács, 1976)

1977. januárban indult ismét amerikai koncert körútra a Rajkó-zenekar. *Szigeti Pál* nyilatkozott a Népszavának a még folyó turné alatt:

„- Ezúttal harmadszor kaptunk meghívást az Egyesült Államokba és Kanadába az ottani hangversenyirodáktól – számol be a Rajkó-zenekar és tánckar jelenlegi külföldi útjáról Szigeti Pál, a KISZ Központi Művészegyüttesének igazgatója. – Harmincöt tagú együttesünk még januárban utazott ki és csak 21-én volt az első fellépésük. Azóta megállás nélkül utaznak és szerepelnek. Tizenharc szereplés van már mögöttük. Túlestek a washingtoni, illetve a New York-i fellépéseiken, a Kennedy Centerben és a híres Carnegie Hallban. Eredetileg hat hétre utaztak ki, de útjukat máris meghosszabbítottuk, mert újabb kérések érkeztek hozzánk. Valószínűleg két hónapig maradnak az óceán túlsó oldalán.

Riporter: - Hol tartózkodnak most?

- Washington, New York, Boston, Philadelphia és más nagy és kisebb városok után már Chicagóba érkeztek. Néhány napig ott maradnak, mert a város környékén is fellépnek több alkalommal.

Riporter: - Van személyes kapcsolata az óceán túlsó partján levő fiatalokkal?

- Rendszeres telefonkapcsolatban állunk velük. A napokban beszéltem *Mátyás Jánossal*, együttesünk művészeti tanácsadójával. A nagy New York-i siker után ezúttal a washingtoni szép szereplésről és fogadtatásról számolt be részletesen. A magyar gyerekek színvonalas produkcióit az amerikai közönség elismerésben részesítette. Ezúttal is, mint mindig, ráadást is kértek.

Riporter: - Hová utaznak tovább?

- Március 6-án lesz az első fellépésük a kanadai Vancouverben. Onnan Hamiltonba, Montrealba és Quebecbe utaznak. Előreláthatóan március 27-én érkeznek haza.

Riporter: - Egyéb újság a KISZ székházában?

- Az elmúlt héten utazott el Berlinbe a folkbeat együttesünk a nemzetközi politikai dalok fesztiváljára. Műsorukon a 'Fehér ló fia' szerepel, amely nem más, mint a legenda modern aktualizált feldolgozása a folkbeat műfajában. Idehaza már ötvenszer játszottuk sikerrel.” (Sz.B., 1977)

Közel legalább egy évszázados gondolat után ismét visszaköszön a mondás igazsága, hogy a cigányzenészekre csak itthon tekintenek cigányként, külföldön magyarként néznek rájuk, mely Szigeti Pál szavai alapján is kivilágosodik, amikor a „magyar gyerekeket” említi. Persze egy amerikai honnan tudná, hogy kik azok a cigányok és milyenek? De azt tudja, hogy az 1960-as évek amerikai feketék jogaiért harcoló mozgalmak lassan megváltoztatták az amerikai társadalom gondolkodását.

1977. áprilisban összegzi egy hír a zenekar amerikai turnéját, miszerint két hónapi vendégszereplés után érkezett haza a KISZ Központi Művészegyüttes tánckara és Rajkó-zenekara, valamint *Madarász Katalin* énekesnő. 43 városban 49 alkalommal léptek közönség elé, ahol hozzávetőlegesen összesen 75-80 ezer néző láthatta őket. (Pénteki mozaik, 1977)

1977. április elején, az előző hír után két nappal, már arról írt az újság, hogy Párizsba utazott a „központi úttörőegyüttes tánckara” és a Rajkó-zenekar. Nyolc napig vendégszerepeltek a nemzetközi gyermek kavalkádon. (Vasárnapi mozaik, 1977)

1977 nyarán a balatonfüredi Anna-bál a KISZ Központi Művészegyüttes nyitópalotásával és keringőjével kezdődött, ahol a Rajkó-zenekar kísérte a táncosokat. „Minden eddiginél nagyobb az érdeklődés a bár iránt: a félezernyi belépő már régen elfogyott. A hazaiakon kívül öt világrészből érkeznek vendégek.” (Anna-báli program, 1977)

1977-ben egy újsághír szerint „nagy sikerrel mutatkozott be műsorával a madridi Művelődési Palota színpadán a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara és tánckara. Több spanyol lap elragadtatással írt az előadásról, s ismertette az együttes történetét is.” (Hírek, 1977)

1977-ben a Hét című folyóirat egy hirdetést adott közre, miszerint a Csemadok Központi Bizottsága Szóttos népművészeti csoportja²⁴ felvesz a különböző tánc és éneklő csoportján kívül a rajkó zenekarába hegedűsöket, klarinétost, brácsást, cimbalmost, csellóst és bőgőst; felvételi beszélgetés 1977. október 17-én és 18-án. Közéleti tájékoztatás és a felvételi a Szóttos irodájában, a Csemadok KB épületében Pozsonyban kaphattak az érdeklődők. (A Csemadok..., 1977)

A meghirdetett hangszereket és helyszínt tekintve feltehetőleg egy teljesen új „rajkó” zenekart akartak összeverbuválni elsősorban a táncosok kísérésének céljából.

1977. decemberben mutatta be a Magyarok Világszövetségét a Népszava, melyről viszonylag keveset lehetett itthon hallani. A kapitalista országokban élő magyarság között fejtik ki munkájukat, ami kb. 1,3 millió embert jelent. A nyelv ápolása az elsődleges céljuk, de természetesen a kultúra ugyan olyan fontos. Így előadókat, táncoktatókat, művészcsoportokat szerveznek a különböző magyar egyesületekhez, klubokhoz. így esett az utóbbi időben a választás többek között a Rajkó-zenekarra. (A Magyarok Világszövetsége..., 1977)

---

²⁴ A Szóttos a szlovákiai magyar népművészet reprezentatív együttese. Tagjai olyan amatőrök, akik szeretik a népművészetet, szívügyük annak ápolása és továbbadása. A Szóttos 1969-ben alakult azzal a céllal, hogy segítse felkutatni, ápolni és megőrizni a hazai és az egyetemes magyar, valamint a környező népek népművészeti hagyományainak legszebb értékeit, különös tekintettel a néptánc, népdal és hangszeres népzene felkutatására, ápolására, ezek színpadi formában való feldolgozására és terjesztésére. (Forrás: <http://szottes.sk>)

1978. májusban írtak a havannai VIT-re utazó magyar delegáció előzetes programjáról. A tengerparti színpadon megrendezésre kerülő gálaesten az előzetes tervek szerint több mint százán lépnek fel, ahonnan természetesen a KISZ Központi Művészegyüttes tánckara és Rajkó-zenekara sem hiányozhat. (A magyar művészek..., 1978)

1978. nyár közepén egy hétre a budapesti Váci utcát VIT utcának nevezték, mely a XI. Világifjúsági Találkozó hangulatát próbálta hazánkban is felidézni, amelyet a héten nyitottak meg Havanna belvárosában. Politikai vitafórumok, irodalmi színpad, ügyességi versenyek, könyvsarkok, népzenei színpadok és alkalmi kiállítások tették érdekessé a rendezvénysorozatot. A hazai fesztiválon bemutatkozott műsorával a VIT-re utazó kulturális delegáció is. Felléptek többek között a Sebő-együttes, Dévai Nagy Kamilla, a Rajkó-zenekar és a Tolcsvay-együttes. (Mérő, 1978)

1978. karácsonyán hagyományosan 2000 kiváló kisdobost és úttörőt vártak a Parlamentbe, ahol különböző műsorokkal szórakoztatták a budapesti és vidéki ifjakat. 25-én és 26-án délelőtt és délután a kupolacsarnokban a Rajkó-zenekar műsora szórakoztatja a gyerekeket. De a program további részeként a fenyőfa előtt lesznek artista növendékek, a Budapesti Gyermekszínház, Dévai-Nagy Kamilla, színi főiskolások, Halász Jutka a Bojtorján-együttessel, valamint a forgó színpadon Rodolfo, Móka Miki és a Kaláka együttes is fellép. (Móka Miki, 1978)

Úgy vélem ezek a fellépők egytől egyig neves és közkedvelt előadók voltak a gyerekek körében még az 1980-as években is és gyakran láthattuk őket a televízióban is.

1979. januárban a Magyar-NDK művészcsere egyezmény aláírása jelentős kultúrdiplomáciai esemény volt, amiben az NDK kiemelkedő művészegyütteseinek és szólistáinak magyarországi és a magyar művészek NDK-ba irányuló vendégszerepléseiről egyezett meg a nemzetközi koncertigazgatóság és a Künstler-Agentur der DDR. 1979-81 között két évadban hazánk képviseletében többek között Kovács Dénes hegedűművész, Prényi Miklós gordonkaművész, Schiff András zongoraművész, az Állami Bábszínház, a Pécsi Balett, a Rajkó-zenekar, valamint az Állami Hangversenyzenekar és a Budapest Kórus szerepel az NDK-ban. (Magyar-NDK művészcsere-egyezmény, 1979)

Véleményem szerint ebből a felsorolásból is látszik, hogy hazánk valóban legkiválóbb művészei és művészcsoportjai között állandó helye van a Rajkó-zenekarnak, főleg amikor Magyarországot kell képviselni a nemzetközi porondon.

1979. január elején számol be a Népszava, hogy két és fél hónapos észak- és közép-amerikai turnéra indult a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekarának és tánckarának tagjai és

Karikó Teréz operaénekesnő. A művészcsoport 65 előadáson lép fel több mint 40 városban Kanada, az Egyesült Államok és Mexikó szerte, többek között Montrealban, Torontóban, Ottawában, New Yorkban, Washingtonban, Chicagóban, Clevelandban, Philadelphiában, Bostonban és Mexikó Cityben. (Amerikába utaztak..., 1979)

Ezzel az turnéval két év után ismét, immár negyedszer hallhatták a Rajkó-zenekar Amerikában.

1979 nyarán megkezdődött a fővárosi szakszervezeti ifjúsági napok rendezvénysorozata, melynek céljai között szerepel minél több szakmunkás tanuló, ifjú munkás, és fiatal értelmiségi vegyen részt a szakszervezeti munkában, saját és munkatársai ügyeinek intézésében. Az ünnepélyes megnyitó gazdag kulturális programmal zárult, ahol fellépett a Fővárosi Művelődési Ház (FMH) Modern Táncegyüttese, az ÉDOSZ Szilágyi Erzsébet női kara, valamint a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara is. (Megkezdődött a fővárosi..., 1979)

1979-es következő cikk a Csemadok történetét, jelentős pillanatait eleveníti fel az elmúlt 30 évre visszamenőleg; „[...] 1970-ben a helyi szervezet vezetősége különféle rendezvények szervezésével próbálkozott. Ekkor még a budapesti Rajkó zenekar is szerepelt nálunk. Sajnos nagy sikere nem volt, mert sokkal kényelmesebb a tévé képernyőjéről nézni valamit, mint valahová elmenni, a kulturális munkába bekapcsolódni. [...]” (Vanyó, 1979)

A Rajkó Zenekar fellépésének kontextusa talán nem a legszerencsésebb a sikereinek a bemutatására, de a cikkből érezhető, hogy az elmaradhatatlan siker ellenére a vártnál kisebb érdeklődés rányomta a bélyegét az adott fesztiválra a cikk írójának emlékezetében.

1979 karácsonyán ismét fenyőfaünnepséget tartottak az Országházban, melyen mesefigurák jelmezeibe öltözött ifjvezetők kísérték a 3000 kisdobost és úttörőt. Különböző nemzetek képviselőit öltözött úttörőtáncosok léptek fel a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekarának muzsikájára. A hagyományos műsor mellett ebben az évben mutatkozott be a programban a XIV. kerületi Pákozdi téri általános iskola citerazenekara. (Bűvészládából jön..., 1979)

1980-ban huszonnyolcadik alkalommal rendezték meg a Parlamentben az úttörőkarácsony műsorát, melyen kiváló tanulmányi eredménnyel büszkélkedő és a mozgalmi munkában élenjáró kisdobosok és úttörők vettek részt. A műsor részeként fellépett a KISZ Központi Művészegyüttes úttörőcsoportjának tánckara is a Rajkó zenekar kíséretével, melyről részletesen beszámolt a Népszava cikke. (Úttörőkarácsony a Parlamentben, 1980)

1981 nyarán, Budapesten megnyílt a III. magyar-szovjet ifjúsági barátságfesztivál, melyről a Népszabadság közölt hosszabb cikket. A cikk erősen túlpolitizált, de a fesztivál egyes céljai is ezzel összhangban vannak. Több mint 900 főnyi szovjet küldöttség érkezett hazánkba. Első programként a gellérthegyi Felszabadulás emlékműnél volt koszorúzás, majd a Jubileumi parkban folytatódott az ünnepség 30 ezer fővárosi fiatal előtt. A város több pontja mellett a Semmelweis utcában is fesztiválhangulat uralkodott, ahol a hét minden napján szovjet előadóművészek is felléptek. Ezen a színpadon szerepelt a Rajkó zenekar, majd a grúz népi táncegyüttes is. (Ambrus, 1981)

1981. karácsony előtt számolt be a Népszava a parlamenti fenyőfaünnepre való készülődésről. A műsorban abban az évben Koncz Zsuzsa és együttese, a Karsai RT pantomimcsoport és a Kaláka együttes is felléptek, valamint a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekara és a Zsoldos együttes gondoskodott a talpalávalóról. A 15 méteres fát 120 katona segítségével állítják fel, és 80 kg szaloncukor, 150 dísz ékesíti majd a fát. Újdonságként pedig 800 db égőből álló futófény villog majd szakaszosan. (G.A., 1981)

1982. márciusban a KISZ zászlóbontásának tiszteletére három napig a Váci utcát nevezték át 25. utcának, ahol gazdag programot szervezett a KISZ Budapesti Bizottsága. Politikai személyek mellett részt vettek a rendezvényen a KISZ Központi Művészegyüttesének fúvószenekara, tánckara és a Rajkó zenekar. Később a Muzsikás együttes közreműködésével táncházat is tartottak. (Megnyílt a "25. utca", 1982)

1982. május 1-én a Népszabadság fórumot rendezett a Városligetben, ahol játszott a Rajkó zenekar is más fellépőkkel, adja tudtunkra egy hirdetés az újságban. (Népszabadság-fórum, 1982)

1982. május végén a váci búcsú programjáról láthatunk egy nagyobb hirdetést, melyen a humorkedvelőknek, sportrajongóknak, ínyenceknek szóló programok mellett a zenerajongóknak is van külön ajánlat: Zorán és a Láma, 100 Folk Celsius, Bojtorján, Katona Klári, Óceán, továbbá operett matiné, sanzonest, a Rajkó zenekar, folklórparádé. (Váci búcsú, 1982)

1982. június közepén a hagyományokhoz híven 31 éve ez alkalommal is 400 ezer építómunkás tiszteletére rendeztek két napon keresztül országos ünnepséget, kulturális műsort, sport vetélkedőket, zenés, táncos programokat. Az Építők SC akrobatái, az Állami Bábszínház művészei és a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó zenekara is felléptek, valamint a Rádiókabaré jelen volt. (sz-ó, 1982)

1982 nyarán a Népszabadság tudósít az Avante-fesztiválról, mely Portugália legnagyobb népünnepélye. Százezrek látogattak el erre a három napra az lisszaboni Ajuda-dombra, a portugál kommunisták lapjának immár hagyományos évi ünnepségére. A fesztivál nemzetközi falujában a közel 30 résztvevő között felállították a Népszabadság pavilonját is. „Itt a látogatók nemcsak a szocialista építés hazai eredményeivel ismerkedhettek, hanem a csatlakozó kisvendéglőben ízelítőt kaphattak a magyar konyha nevezetességeiből is. A pódiumon a Rajkó-zenekar fáradhatatlanul szórakoztatta a vendégeket, az árusítópultnál *Lábas Zoltán* a bűvöskocka-forgatás világvetélkedőjének harmadik helyezettje csinált kedvet a Rubik-autogramokkal ellátott fejtörőjáték megvásárlásához. A központi szabadtéri színpadon pedig az Omega együttes hódított újabb közönséget a muzsikájának.” (Serény, 1982)

Véleményem szerint ebben a cikkben az író már úgy tekint a Rajkó-zenekarra, mint egy hagyományos nagy létszámú cigányzenekarra, akik egy étteremben szórakoztatják a vendégeket, ami természetesen hozzá tartozik a gulyás és paprikás csirke élvezetéhez. Egy pulttal odébb egy játékos próbálja odacsalogatni a látogatókat, azonban a fő attrakciónak a popzenei irányt képviselő együttest tekinti.

1982. október végén Torna-show került megrendezésre a Budapest Sportcsarnokban, melyet *Magyar Zoltán* tornász tiszteletére és versenyzői búcsúztatására rendeztek. Látható volt a moszkvai olimpián bemutatott lólengés gyakorlata, valamint a KISZ KB művészegyüttese, a Rajkó zenekar is fellép. (L.Gy., 1982)

1982. november 14-én délután a Pesti Vigadóban a Rajkó zenekar cigányzenekari koncertje csendült fel. (Hol, mikor, mi?, 1982)

1982. karácsony előtti napokban ismét készülődtek a parlamenti fenyőünnepre. 3000 gyerek előtt Hadics László télapó vezetésével fellépett Rodolfó bűvész, Halász Judit és a Bojtorján együttes, a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekara és az Úttörő Tánckar, valamint a Karsai RT pantomimcsoport. (g-g, 1982)

1983. februárban a magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírásának 35. évfordulójáról emlékeztek meg a Danuvia Gorkij Művelődési Központjában tartott ünnepségen. Az ünnepi beszédek után a déli hadseregcsoporthoz, majd a „KISZ Központi Művészegyüttese, a Rajkó-zenekar” zenélt, valamint további neves hazai előadók magyar, orosz és szovjet versekből, dalokból és zeneművekből álló csokor hangzott el. (Ünnepség a magyar-szovjet..., 1983)

1983. márciusban is sok magyar neves művész szerepelt külföldön a Nemzetközi Koncertigazgatóság szervezésében. A számos előadó és művészcsoporthoz megemlíti a cikket, hogy a Rajkó-zenekar Venezuelában turnézott. (Magyar művészek külföldön, 1983)

1983. május végi gyermeknapi majális programokat szervezett a Magyar Úttörők Szövetsége a Városligetben. Hat helyszínen színes programok szórakoztatták a gyerekeket. A Művészetek utcájában egyebek között a KISZ Művészegyüttes úttörő együttese és a Rajkó-zenekara, a Tolcsvay és a Kalácska együttes adott műsort. (Madi, 1983)

1983. június elején tartották a Neues Deutschland, a Szocialista Egységpárt központi lapjának kétnapos sajtófesztiválját, melynek vendége volt ebben az évben a Népszabadság. Sokan megtekintették a fényképképzőművészeti kiállítást, mely az újság történetét, hazánk életét és az NDK-val való kapcsolatát mutatta be. A Népszabadság színpadán a Rajkó-zenekar, az Erkel Táncegyüttes és *Zalatnay Sarolta* szórakoztatta a látogatókat. De a *Rubik Ernő* vezette bűvöskocka-forgató versenynek is nagy vonzereje volt, mialatt *Bárczay László* sakkmeister húsz táblán adott szimultán játékot. A magyar étterem és borozó gondoskodott az étel italról. (L.Z., 1983)

Véleményem szerint a hagyományos népi, népzenei értékek mellett már érezhetően fontosnak tartja az újság a populáris zenei vonalat is a zenei műsorban, ami egy tendenciának a része, mely az 1980-as években kendőzetlenül jelenik meg a magyar kultúrát bemutató fesztiválok műsorában.

1983 nyarán egy hosszabb cikk ír a Balaton déli partjának szórakozási lehetőségeiről. Ebből emelném ki a Balatonföldvár szabadtéri színpadát, ahol hagyományosan láthatók abban az évben is folklór- és könnyűzenei műsorok, valamint szabadtéri mozi is rendelkezésre áll. A vízparthoz, szakszervezeti üdülőkhöz és szállodákhoz közeli üdülőhelyi klubban az esti diszkó előtt koncertek, kaszkadőr bemutatók, pantomimesek, bábelőadások, hetente néptánc műsor szórakoztatja a vendégeket. Július elején a Rajkó Zenekar vendégszerepelt itt. (Mátsás, 1983)

1983. június végén *Kádár János*, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára fogadta *Bülend Ulusut*, a Török Köztársaság miniszterelnökét. Vélemény cserét folytattak különös tekintettel az európai biztonság és együttműködés problémáira. De áttekintették a növénytermesztésben, állattenyésztésben az erdőgazdálkodásban adódó együttműködési lehetőségeket. A program további részeként a török miniszterelnök megtekintett egy növénytermesztéssel kapcsolatos vállalatot, kutatóintézetet és termelőszövetkezetet, egy járműgyárat, majd a budapesti tömegközlekedést. Megismerkedett egy török hódoltság idején, a Budán elhunyt mohamedán szerzetes sírkápolnájával, majd a

Budavári Palotában, a Nemzeti Galériában, Mátyás-templomban és a Halászbástyán folytatta útját. A program lezárásaként magas rangú vezetők társaságában megtekintették a KISZ Központi Művészegyüttes tánckara és Rajkó-zenekara folklórműsorát az együttes Rottenbiller utcai székházában. (Kádár János..., 1983)

A cikknek a budapesti kulturális értékeket bemutató része azt bizonyítja, hogy legfelsőbb szinteken az első öt legjelentősebb nevezettségünk között tartották számon a folklór zenét bemutató Rajkót.

1983. július második felében megnyitották Balatonfüreden az Anna-Bálat, ahová legtöbben Ausztriából és az NSZK-ból jöttek, de Kanadai magyarok is érkeztek az eseményre. A nyitó táncot a KISZ Központi Művészegyüttes tánckara adta elő a Rajkó zenekar kíséretében. (Hírek, 1983)

Az Annák keringőjét a szlovák Bratislava Táncklub nyitotta meg, de felléptek még osztrák és magyar táncpárok is, majd megválasztották az Anna-bál szépét. (Anna-bál..., 1983)

1983 őszén is megrendezték az Olasz Kommunista Párt lapjának, a L'Unitának hagyományos ünnepségét, amin két hét alatt 3 millió ember vett részt rendezvényeken, vitákon és kulturális programokon. A Népszabadsághoz közeli étterem magyar ételei és italai, valamint a Rajkó zenekar muzsikája nagy vonzerőt jelentettek. (Hárommillió..., 1983)

1983. szeptember 30-án szüreti bált rendeztek az Almássy téri Szabadidő Központban. A programban felléptek *Bodrogi Gyula*, *Voith Ági*, *Böröczky József*, a Menta együttes és *Kóka Rozália*, a Rajkó zenekar, valamint a Horizont együttes. (Közlemények, 1983)

1984. márciusban a Népszava számolt be a KISZ Központi Művészegyüttes „Rajkó-zenekarának” holland sikereiről. Több városban zsúfolásig megtelt színháztermekben léptek fel, ahol mindenütt kitörő ünnepléssel fogadták őket. Az Operaház szólóéneke, *Ötvös Csilla* magyar népdalokat és virágénekeket adott elő. (Horizont, 1984)

1984-ben a Hét című folyóirat *Dévai Nagy Kamillával*, Liszt Ferenc-díjas előadóművésszel készült egy hosszabb cikk, melyben megemlíti a Rajkót is, melyet idézek:

„Az 1970-73-as években a Rajkó zenekar szólóéneke voltam, de nem tudtam összeegyeztetni a saját egyéni elképzelésemet az együttes elképzeléseivel és céljaival, így szabadúszó, önálló előadóművész lettem. Azóta érzem magam boldognak és hasznos embernek. [...]” (Ozsvald, 1984)

Itt szeretném megjegyezni, hogy a Rajkó zenekar több évtizedes hagyományokkal és kialakult stílussal rendelkezett már akkor is. Az énekesnő későbbi munkásságába belepillantva látható, hogy a két zenei stílus nehezen összeegyeztethető. Így nem meglepő, hogy nem feltétlenül érezte jól magát abban a műfajban, amibe a 1970-es évek elején úgymond belekényszerült. Azonban a Rajkó zenekar sikerei és számos turnéja mégis bizonyára előrevitte az énekes karrierjét, és egy újabb színpalattal gazdagította azt.

1984. augusztus közepén a Népszava adta hírül, hogy a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara és tánckara háromhetes görögországi vendégszereplésre utazott. 18 alkalommal adják elő a művészegyüttes profiljára jellemző kétórás folklórműsort. (Mozaik, 1984)

1984. szeptemberben tartották a L'Unitá, az Olasz Kommunista Párt központi lapjának háromhetes fesztiválját Rómában, melyet több mint 4 millió ember látogatott meg. A fesztivál arra is ösztönözte a látogatókat, hogy a szórakozás mellett politizáljanak is. Esténként a 30 ezer embert befogadó szabadtéri színházban Európa, Amerika és Olaszország legnevesebb előadói léptek fel klasszikus, balett, cirkusz és rock koncerttel. A Népszabadság pavilonján fotókiállítás, információs központ és talán a fesztivál leglátogatottabb étterme volt, valamint a „KISZ Központi Népi Együttesének” Rajkó zenekara játszott aratott sikert. (Buzási, 1984)

1984. szeptember közepén Sztárok a gyermekekért címmel nemzetközi jótékony gálaestet tartottak a Budapest Sportcsarnokban a Battonyán épülő gyermekfalujavára, melyet több televízió is közvetített. Számos külföldi híresség mellett az új Boney M zenekar, hazánkban pedig a Benkó Dixieland, a Rajkó Zenekar és a Budapest Táncegyüttes, valamint másnap a Dolly Roll és a Neoton Familia is fellépett. (selm-, 1984)

1984. december elején a KISZ KB gyermek és ifjúságvédelmi alapja javára a Fővárosi Operettszínházban ad koncertet a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara és Tánckara. (Mozaik, 1984)

1984. karácsonyán három évtizedes hagyományt folytatva ismét megtartották 3000 kisdobos és úttörő jelenlétében a fenyőfaünnepséget a Parlament kupolacsarnokában, melyről több újság is beszámolt. A fellépők között volt Halász Judit, a Bojtorján együttes, Rodolfó, Zsoldos Imre és kiségyüttese, az artistaképző iskola növendékei, a KISZ Központi Művészegyüttesének tánckara, a Rajkó-zenekar, a Színház- és Filmművészeti Főiskola növendékei és a szovjet déli hadseregcsoporthoz tartozó művészegyüttesének táncosai. A télapót ismét Hadics László, a Fővárosi Operettszínház művésze személyesítette meg. (Fenyőfaünnep a Parlamentben, 1984)

1985. január 19-én Mátrai képek... címmel a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara, Központi és Egyetemi Kórusa játszik a Pesti Vigadó hangversenytermében. (Közlemények, 1985)

1985. február elején közel egy hónapos turné után hazaérkezett Ausztráliából a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó Zenekara és tánckara. Január 9-től a IX. sydneyi nyári fesztivál meghívására öt előadást tartottak Sydneyben, majd vidéki turnéra indultak. (Hírek, 1985)

Ausztrália nemzeti ünnepe alkalmából rendezett szabadtéri koncerten Sydneyben 68 ezer néző tapsolt a zenekarnak. (Mozaik, 1985)

A muzsikuskok élete azonban nem csak játék és mese. A sok utazás a világ szépségeinek felfedezése mellett lemondásokkal is jár. A Rajkó után az élet pedig nem mindig egyszerű.

1985 tavaszán robbant ki a botrány az Országos Szórakoztatózenei Központ (OSZK) két népzenei közvetítője, *Kovács Kálmán* és *Karvai Antal* miatt, akiket hivatali vesztegetés alapos gyanújával a VI. kerületi rendőrkapitányság letartóztatott. Egy középkorú férfi okozta vesztüket, aki korábban balatoni csárdákban játszott, majd feljött Budapestre:

„- Egy évig bolyongtam mindenféle lebujban – elevenítette fel keserű emlékeit. – Elegem lett ebből, felkerestem Kovácsot, hátha van jobb hely. Akkor nem volt. Néhány hónappal később, amikor már a kétségbeesés szélén álltam, behívtak az OSZK-hoz, ahol Kovács közölte, van hely, de oda ’le kell adni a lóvét’. A szobában volt Karvai is, és együtt kérdezték, mennyit érne nekem a kiközvetítés? Azt feleltem kétezeret. Felnevettek, s azt válaszolták, ennyiért a kezüket sem emelik fel. Néhány nap múlva találtam egy jó éttermet, a vezetője meg volt elégedve velem. Az OSZK közvetítése nélkül azonban hosszabb időre sem ő, sem más nem alkalmazhatott. Kovácsékat nem kerülhettem ki. Átadtam Kovácsnak ötezer forintot, aki azt mondta, ez nem sok, de majd hozom nekik a többit. Eltette a pénzt, és megcsinálták a szerződést. Január végén kerestem meg Kovácsot újra, kértem, nézzen valamilyen helyet a fiának. A beszélgetésből érezhettem, ismét pénzt akarnak. Ezért megbeszéltem velük egy időpontot, majd pedig szóltam a rendőrségnek, mert úgy gondoltam, hogy ezt nem lehet csinálni.

A VI. kerületi kapitányságon február 14-én hat ezerforintos számát jegyezték föl, s a férfi több civilruhás rendőr kíséretében elment a Gorkij fasorban lévő irodába. Az események gyorsan peregtek. A férfi a pénzt Kovácsnak nyújtotta át, aki az egészet odaadta Karvainak. Nála néhány perccel később a rendőrök hiánytalanul megtalálták a hatezer forintot.

A tagadásnak tettenérés miatt nem sok értelme volt. Ezt az egy esetet – némi huzavona után – valóban beismerték. Kutyaszorítóba kerültek, de még mindig arra számítottak, a félelem megteszi a hatását. Eleinte úgy látszott, jól kalkuláltak. Szokatlan feladatot kellett megoldaniuk a vizsgálótiszteknek. Nappal dolgoztak, este pedig a főváros szórakozóhelyeit járták. A zenészeket valóban nehezen bírták szóra. Így történhetett, hogy amikor végre Kovács elmondott egy konkrét esetet, a tanúként kihallgatott, hatezer forinttal megrövidített zenész tagadta, hogy egy fillért is adott volna. Jellemző, amit az egyik primás két csárdás között mondott: 'Félek attól, ha én neveket említek, akkor állástalan leszek, ugyanis megfenyegettek; ha a rendőrségre merek menni, elbúcsúzhatok a fővárostól.'[...]” (Polgár, 1985)

A Népszabadság cikkében azonban nem csak a vesztegetési eljárásról olvashatunk. Ez nyilvánvalóan a túlzott hatalom összpontosulásából eredő emberi gyengeségek egy példája, ami a rendszer felépítéséből adódóan egyedi eset. Azonban a témánk szempontjából releváns kérdés inkább az, hogy mi történik azokkal a fiatal rajkósokkal, akik kikerülnek a zenekar védett környezetéből. Erre olvashatunk egy példát:

„[...] a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó Zenekarában zenélt éveken át az egyik kárvallott muzsikus. Primásként bejárta a világot, tudását mindig elismerték.
- Miután kiöregedtem a Rajkó zenekarból, mindjárt kezdődtek a problémáim – mondja.
– Az OSZK nem tudott munkát adni. Magam keresgéltem, nem várhattam, három gyermeket kellett eltartanom. Amíg a KISZ-művészegyüttesben dolgoztam, mindig biztosítva volt a munkám. Miután kiváltam onnan, egyik napról a másikra bizonytalanná vált a megélhetésünk. A Balaton körül játszottam, mígnem összetalálkoztam Karvaival, aki közölte, előbb betesz egy 'repülőzenekarba', vagyis több belvárosi vendéglátó helyen kell zenélnem, aztán szerez állandó helyet is. Hozzátette: ennek 15 ezer forint az ára. Meg kell, hogy mondjam, ez számomra nem okozott nagy meglepetést, mert már többektől hallottam, hogy így jutottak munkához. Én eddig azt gondoltam, ilyet nem lehet csinálni. A hosszú bizonytalanság azonban rákényszerített. [...]” (Polgár, 1985)

Az országos népszerűség, a televízió nyilvánosságából adódó elismertség sajnos nem volt elegendő ahhoz, hogy az ember kenőpénz nélkül jó álláshoz juthasson ebben a környezetben. Még a Vonópárbaj című primásverseny élmezőnyében végző fiatalnak is nagy árat kellett fizetnie azért, hogy egy híres szálloda borozójának zenekarában játszhasson. Hiszen az OSZK hivatalos közvetítése nélkül másként nem mehetett volna.

1985. április 20-án „Szót a táncnak, muzsikának...” címmel adott előadást a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara, Kórusa és Tánckara a Pesti Vigadóban. (Budapesti színházak, 1985)

1985. június elején már 18. alkalommal rendezték meg a vasasszakszervezet hagyományos juniálisát és ifjúsági napját a hűvösvölgyi Nagyréten, melyről a Népszava részletesen beszámolt. Két napon át kulturális és sportrendezvények várták a családokat. A Ganz-MÁVAG fűvőszeneke mellett a központi színpadon az Állami Bábszínház, bűvészek, bohócok, valamint a Vasas Művészegyüttes tánckara, a Vízöntő együttes és a Rajkó zenekar szerepelt. Ügyességi versenyek, önvédelmi bemutató és politikai jellegű játékok és további számos program várta az érdeklődőket. (tóth, 1985)

1985. július 6-7-8-án a Pesti Vigadóban ismét bemutatták a „Szót a táncnak, muzsikának...” címmel a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekarának és Tánckarának műsorát. (Budapesti színházak, 1985)

1985-ban a Hét című hetilapban jelent meg a június közepén Nagykürtösi járásban (Szlovákia) megrendezett népművészeti fesztiválról egy hosszabb cikk, melynek céljai között szerepelt a nemzetiségi kultúránk, folklórkincsünk gyöngyszemeinek bemutatása és az erre irányuló érdeklődés fokozása. A program ízelítőt adott az elődök népdalkincséből, szokásaiból, táncaiból. A nagycsalomjai Béke park rendezvényei között nagy érdeklődés övezte a vendég együttesek fellépését: „a megyéjének folklórkincsét művészi szinten tolmácsoló Nógrád folklórcsoportot, a világhírű Rajkó zenekart, mely műsorzáró fellépésével újból életre keltette a hosszú műsor gazdag anyagának befogadásától már fáradni látszó közönség érdeklődését.” (Böjtös, 1985)

1985. október 26-án a Pesti Vigadó hangversenytermében tartották a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekarának és Tánckarának gálaműsorát. (A budapesti színházak műsora, 1985)

1986-ban az Állami Ifjúsági Bizottság által adományozott Ifjúsági-díjakkal jutalmazták az ifjúságpolitikai feladatok megvalósításában kiemelkedő munkát végzők tevékenységét, melyről több újság is beszámolt. Ebben az évben 9 kollektív és 12 egyéni díjat osztottak ki, melyek között kollektív díjat kaptak *Szigeti Pál*, a KISZ Központi Művészegyüttesének elnöke és *Farkas Gyula*, a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekarának vezetője. Mellékesen megjegyezném, hogy ebben az évben kapott egyéni díjat *Berki László*, a Magyar Állami Népi Együttes vezető primása is. (Átadták az idei Ifjúsági-díjakat, 1986)

1986. áprilisban számol be a Népszava részletesebben a Pesti Vigadó célkitűzéseiről és műsorairól. Az ország egyik fontos kulturális intézményeként az akár idegenforgalmi szempontból is jól hasznosítható, színvonalas műveket akarnak bemutatni, melynek vezérlevelei a sok műfajúság, színvonal és népszerűség. 1983 óta megrendezik a Nyár a Pesti Vigadóban című sorozatát, melynek keretében a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara és Tánckara két alkalommal lépett fel az Erdők-mezők virágai című műsorával azon a nyáron. (Sz.Sz., 1986)

1986. áprilisban írta meg a Népszava, hogy a Rajkó zene- és tánckar Szovjetunióban adott vendégszereplése alkalmából nagyszerű koncertet adott a moszkvai magyar nagykövetségen a Rajkó Zenekar. A fellépés után kezdte meg az együttes a turnéját Moszkvába, majd Ukrajnába és Moldáviába. (Mozaik, 1986)

1986. júliusban tíz estén át tartó magyar napok kezdődtek Berlinben, a Köztársasági Palotában, melyről csak egy rövid cikk számolt be. Fellépett a Magyar Néphadsereg Szimfonikus Zenekara, a KISZ Művészegyüttesének tánckara és a Rajkó-zenekar, valamint a műsorban részt vettek a Magyar Állami Operaház és a Fővárosi Operettszínház művészei. A nagy érdeklősét mutatja, hogy a műsor premierjére elővételben elkelt minden jegy. (F.J.Gy., 1986)

1986. augusztus elején a Magyar Televízió Ördög bújt a vonóba... című sorozata hat napon keresztül egy-egy epizódban a cigányzenészek óbudai találkozásáról adott érdekes tájékoztatást. Legutóbb Sárosi Bálint zenetörténész közreműködésével tűzött műsorára a televízió (1975-ben) ilyen nagyszabású cigányzenei hagyományokat bemutató programot, mint ebben az esetben. Egymás után jelentek meg a legjobb magyar cigányprímások, együttesek és hangszeres szólóisták, többek között *iff. Sánta Ferenc, Boross Lajos, iff. Kállai Kis Ernő, Lakatos Antal, Berki László* és a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó Zenekara. Az óbudai Fő tér hangulatos környezetében a Zichy-kastély szabadtéri színpadán, és patinás vendéglőkben rendezték meg a találkozót, melyek körül iparművészek kínálták műveiket és elvétele más, - köztük helyi -, sramlimuzsikával és óbudáról szóló slágerekkel is szórakoztatták az idelátogatókat. (Illés, 1986)

1986. augusztusban a Dán Kommunista Párt központi Lapjának, a Land og Folknek a fesztiválját már tizenegyedszer rendezték meg Koppenhága legnagyobb parkjában. Két nap alatt a 28 színpadon fellépő 160 neves énekest és művészcsoportot 200 ezer ember láthatta. A Népszabadság sátrában a magyar ipart, mezőgazdaságot és környezetvédelmet bemutató fotókat, tablókat láthattak az érdeklődők, de a népművészeti tárgyak is nagyon népszerűek

voltak. Nagy sikere volt a Rajkó zenekarnak, a magyar szakács főztjének és szobrokat készítő fafaragónak. (Százvezrek..., 1986)

1986. augusztus utolsó napjaiban az Osztrák Kommunista Párt, a Volksstimme fesztiválját tartották Bécsben két napon keresztül, mely az 1940-es évek vége óta Ausztria legnagyobb népünnepélye. Ez alkalommal 100-120 ezren vehettek rajta részt. Központi gondolata az osztrák és nemzetközi munkásszolidaritás eszméjének szilárdítása, illetve a béke megőrzése volt. A Népszabadság pavilonján nagy érdeklődés övezte a Rajkó zenekar fellépését és sportolóink szereplését. (Volksstimme-fesztivál Bécsben, 1986)

1987. március 20-án a Pesti Vigadó hangversenytermében KISZ Központi Művészegyüttes Tánckarának és Rajkó Zenekarának műsorát nézhették meg az érdeklődők. (A budapesti színházak..., 1987)

1987. március 27-én a Marczibányi téri Művelődési Központban délelőtt a Kis Rajkó-zenekar, Úttörő tánckar lépett fel. (Art kino..., 1987)

Érzésem szerint nem volt túl gyakori korábban a híradásokban, hogy itthon önálló jellemzően nem politikai, vagy reprezentációs koncerteken lépjen fel a zenekar. Így egy lassan átalakuló, kibővült közönséget keres láthatólag magának a zenekar ezekkel a koncertekkel.

1987. szeptember végén ért véget a több mint három hetes L'Unitá fesztivál Bolognában, melyre több mint 4 millió ember látogatott el. Sokak szerint ez volt az Olasz Kommunista Párt utóbbi években rendezett legjobban sikerült politikai rendezvénysorozata. A munkások szinte kivétel nélkül szabadidejüket feláldozva társadalmi munkában, ingyen dolgoztak. A 22 étterem közül voltak külföldi konyhák és köztük magyar is, melynek nagy sikere volt. Megízlelhették az igazi magyar gulyást, a túrós csuszát, a székelykáposztát, a paprikás csirkét, a cigánypecsenyét, valamint a legjobb magyar borokat. Ebéd és vacsora alatt a KISZ Központi Művészegyüttesének Rajkó zenekara magyar, olasz és orosz népdalokat játszott óriási sikerrel. A két szabadtéri mozi mellett egy nagy színpad szórakoztatta a közönséget, ahol olasz és világhírű külföldi rock- és popsztárok koncerteztek. Több diszkó, bálterem és zenés kávéház is volt, ami segítette a kikapcsolódást. A fesztivál fő célja természetesen a politika, a kommunista eszmék népszerűsítése és a szervező párt tömegbefolyásának erősítése. A fesztivál ideje alatt jelentették be a szovjet-amerikai elvi megállapodást a közép- és rövid hatótávolságú rakéták leszereléséről. Az itt résztvevő szovjet küldöttség rögtönzött sajtótájékoztatót tartott, melyen megtapsolták a szovjet külpolitikát és Gorbacsovot. (Buzási, Fesztivál olasz módra, 1987)

1987. november elején adta hírül a Népszava, hogy a Fészek Klubban a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége nyílt vitát szervezett a szórakoztatásról. Olyan témákat feszegettek, melyekben többnyire egyet is értek. Egy időben arról folyt a diskurzus, hogy a szórakoztatás elég nevelő célzatú-e? Később a kérdés az volt, hogy az autonóm művészet és a szórakoztatás alá-fölrendeltségi viszonyban van-e, vagy egyenragúak? A művelődési intézmények értékőrző szerepe gyakran nehezen egyeztethető össze az újabban szorgalmazott anyagi önfenntartással. Mindenki elismeri a szórakoztató műfajok egyenrangúságát és a tömegekre gyakorolt hatását és néha a színvonalát is, de a működési feltételeik mégsem egyenlők a magas művészetet közvetítő intézményekkel. „Tudjuk, hogy ma egy Beethoven-rajongóra legalább száz magyarnóta-hívő jut, a könnyűzenei műfajokban – a Rajkó-zenekar tiszteletre méltó erőfeszítésein kívül – még nincs iskolarendszerű zenészképzés, a showműsor rendezőknek, szerkesztőknek képző iskola, nincs itthon hol tanulnia a látványtervezőnek és így tovább.” (Pallagi, 1987)

1988. március 22-én a Pesti Vigadóban tartotta gálaműsorát a KISZ Központi Művészegyüttes „Rajkó” Zenekara és Tánckara. (Budapesti színházak, 1988)

1988. április első felében a magyar kultúra napjait tartották az NDK-ban. Fiatal magyar és NDK-beli képzőművészek közös kiállításával nyitották meg a rendezvénysorozatot, melyt Berlinben tartottak. A nyitóesten a Magyar Állami Operaház balett együttesének díszelőadását tartották a MÁV Szimfonikus Zenekar kíséretében. Később szimpóziumok és sajtóbeszélgetések után a budapesti Rock Színház és a debreceni Csokonai Színház művészei tekinthették meg az érdeklődők. Továbbá a debreceni Kodály Kórus, a Nemzeti Színház bemutatkozása, konferenciabeszélgetések és könyvkiállítás is gazdagítja a programot. De több vidéki esemény is gazdagította a programot és „a Rajkó együttes NDK-beli turnén vesz részt, a Rajkó zenekar több estén lép fel Berlinben.” Valamint turnézik a Népszínház táncegyüttese, több szólista és néhány kisebb művészcsoport. (T.I., 1988)

Egy héttel későbbi rövid cikkben ismét kiemelték a Rajkó zenekart, hogy elismeréssel és nagy szeretettel fogadták őket. (Berlini magyar napok, 1988)

Nagyon érdekes megfigyelni, hogy ebben a cikkben már „Rajkó együttesről” írnak és külön a Rajkó zenekarról, habár a KISZ csak egy évvel később szűnt meg. Ráadásul ezt is csak a cikk utolsó negyedében említik meg, ami jól érezhetővé teszi a kulturális szemléletváltás szelét.

1988. áprilisban felhívást tett közzé a CSEMADOK KB képes hetilapja a Hét, miszerint a nagymagyarai és Dunaszerdahelyi járás Cigány Kulturális-Nevelő Klubja értesíti a cimbalomzenét kedvelőket, hogy korhatár nélkül jelentkezzenek az I. Csallóközi Pirooska

Mihály Cimbalomversenyre. A zsűri elnöke *Farkas Gyula*, a budapesti Rajkó zenekar művészeti vezetője. (Felhívás, 1988)

1988. június végén a Budapesti Kongresszusi Központban a magyar sport nosztalgiarandevúját rendezték meg, melyen mindazok jelen voltak, akik a magyar élsport múltját és jelenét képviselték. A fogadáson a Rajkó zenekar köszöntötte a sportolókat. A rendezvényen a Nemzeti Olimpiai Bizottság emlékérméit adták át azoknak az érmeseknek, akik az újkori olimpiákon ezt kiérdemelték. (Lepies, 1988)

1988. augusztus 19-én Egerben a mesterségek bemutatójának szabadtéri színpadán játszott a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekara. (Kulturális eseménynaptár, 1988)

1988. szeptember közepén az idén a bécsi nyitott kapuk napjára a budapestieket is meghívták, amit minden évben hagyományosan megrendez Bécs polgármestere. Ilyenkor az érdeklődőknek bemutatják az új városvezetési terveket és a fontosabb intézmények munkáját. Az idén szeretnék bemutatni ezeket a magyar partnereknek is - akikkel közösen készülnek a világkiállításra -, hogy miként tudnak együtt működni. Magyar rendőrök és tűzoltók és a Közterületfenntartó Vállalat munkatársai is bemutatkoztak az osztrák fővárosban közös gyakorlatok, vagy épp közös munka keretében. A programban a BKV 45 tagú fúvószenekara mellett a Rajkó zenekar, a 100 tagú cigányzenekar, a Bartók Béla Zeneiskola dzsesszegyüttese, a soproni Lajtorja és ütőshangszer együttes szórakoztatta a közönséget. (k.i., 1988)

1988. szeptemberben magyar nemzeti napot tartottak a L'Unitá fesztiválján, melyet abban az évben Firenze mellett felépített sátorvárosban tartottak. Magyarországot bemutató fotókiállítást nézhették meg a látogatók és a KISZ Rajkó zenekara szórakoztatta őket. Szerepelt a műsoron négy dokumentumfilm és magyar rajzfilmek, valamint egy fafaragó művész mellett magyar étterem és cukrászda vonzotta oda a közönséget. Az MSZMP egyik vezetője ismertette a magyar társadalomban és a pártban jelenleg zajló folyamatokat. (Magyar nap..., 1988)

A Rajkó Zenekar fenntartója a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) 1957. március 21-én alakult meg a korábbi Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) utódjaként. 1989. április 22-én azonban a KISZ feloszlott és ezzel egy időben megalakult a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DEMISZ).

1989-től napjainkig

1989. szeptember közepén tartották a Portugál Kommunista Párt lapjának évente szokásos kétnapos Avante!-fesztiválját Lisszabon környékén. A több százezres tömeget a magyar

szakácsok főztje és a Rajkó zenekar muzsikája is vonzotta. A rendezvényen MSZMP politikai küldöttsége is jelen volt. (Cunhal-beszéd..., 1989)

Az újságok itt már csak Rajkó zenekarként mutatták be a zenészeket és a KISZ nevét teljesen elhagyták.

1989. szeptember 30-án a *TALENTUM „Rajkó” Zenekarának és Tánckarának* műsora Pesti Vigadó hangversenytermében Magyar táncok – magyar rapszódiaák címmel. (A budapesti színházak műsora, 1989)

Ezen a koncerten már a Talentum alapítvány nevét viselte a Rajkó Zenekar, mivel annak az évnek a tavaszán a KISZ feloszlott.

1990. májusban a Szabad Tér Színház beharangozójában a margitszigeti nyári estéket az opera és balett előadások mellett a Magyar Állami Népi Együttes, a Körszínház, a Rockszínház, a Benkó Dixieland Band és a Rajkó Zenekar programjaival színesítették. (V.A., 1990)

1990. májusban egy cikk ír Tiszabő faluról, melyben megemlítenek egy akkori rajkós tanulót: „[...] Ez a szégyen nagy fekete szemeket mereszt rám *Mága Zoltán* portáján, pedig a ház 36 esztendő urának öt gyermeke közül kettő kitört innen. A fia Pesten tanul, és a Rajkó-zenekar tagja, lánya pedig Szolnokra jár kereskedelmi iskolába. De a férfi hat elemije éppúgy tény, mint a küszködő házépítés, az egy fizetés, az egyszer meggondolt vonatút Pestre, a gyerekekhez... [...]” (Szabó I. , 1990)

Ez a cikk mutatja, hogy sok cigány család gondolkodásában kitörési lehetőségnek számított, ha zenésznek adta és a Rajkóba küldhette gyermekét. Ezért voltak büszkék a Mága családnál a fiúkra.

1990. június 9-én, majd augusztus 21-én Tóparty a Budapest Parkszínpadon program keretében lépett fel a Rajkó-zenekar, melyet az adott napon kívül előre is beharangoztak az újságok. (Slágersarok, 1990) és (selmeczy, 1990)

1990. augusztus 21-ére a Rajkó Zenekar Budai Parkszínpadra meghirdetett előadása technikai okok miatt a Pesti Vigadóban került megrendezésre a Rockszínház közleménye szerint. (Közlemények, 1990)

1991-ben nem találtam a Rajkó Zenekarról szóló cikkeket.

1992-ben a Népszabadság hirdetési rovatában „az immár 40 éves múltra visszatekintő, világhírű Rajkó-zenekar keresi a tehetséges cigány fiatalokat hegedű, cimbalom, bőgő, brácsa, klarinét, cselló hangszerekre 10 éves kortól.” (Hírdetés, 1992)

1992. november 21-én a Folklór Színházban lépett fel a Rajkó-zenekar és a Talentum Tánckar. (Műsorelőzetes, 1992)

1993. április elején a Fővárosi Művelődési Ház (FMH) idegenvezetőknek, szállodapartnereknek szóló hirdetést adott fel: „Folklór Centrum évadnyitása a Folklór Theaterben [...]. A folklór esteken a magyar tájegységek gazdag táncagyományai kerülnek bemutatásra, igényes színpadi feldolgozásban. A művészi élményt garantálják a nemzetközi hírű hivatásos és hagyományörző amatőr néptáncgyűttesek és zenekarok, szólisták bemutatói. Többek között: Budapest Táncgyűttes, a Rajkó zenekar és a Talentum Tánckar, a Törekvés Táncgyűttes.” (Hirdetés, 1993)

1993. áprilisban – két nappal az előző cikk után – a Szakszervezetek Művelődési Házában a Folklór Centrum közleménye szerint áprilistól októberig 106 estén hivatásos és amatőr néptáncgyűttesek, zenekarok és szólisták lépnek fel. Az évadnyitón a Talentum Tánckar tartja, de később fellép a Budapest Táncgyűttes, a Törekvés Táncgyűttes és a Rajkó zenekar is. (Folklór Centrum , 1993)

1993 tavaszán *Harsányi Lászlóval*, a *Talentum Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola* igazgatójával készített interjút a Népszabadság. Ebből kiderül, hogy milyen kapcsolat van a néhány éve létrehozott iskola és a Rajkó Zenekar között. Így nem kimondottan a zenekarról és a sikereiről szól az előző cikkekkel ellentétben, hanem a mögötte álló zenei nevelésről, mely szorosan hozzátartozik a zenekarhoz. Mivel a disszertáció kutatási témája elsősorban a Rajkó módszer, így az oktatás, a Rajkó zenekarban használt tanítási metódus, majd később a Rajkó-Talentum Iskolában használt zenei nevelés mind kiemelt jelentőséget kap. Így ennek bemutatása feltétlenül szükséges a teljes képhez. Ebben a fejezetben fontosnak tartom idézni az interjú szinte teljes egészét, hogy pontos képet kapjunk az iskola létrehozásának történetéről, valamint a Rajkó módszer alapjairól. Másrészt kronológiai szempontokat is figyelembe véve került ide ez a hosszabb interjú, azonban majd az arra vonatkozó fejezetben már összefoglalva közlöm.

A felvezető szerint a túljelentkezés legalább tízszeres, mivel a végzősökhöz még a tanulmányaik befejezése előtt már versenyeznek a munkát ajánló színházak, zenekarok és más szervezetek. Ráadásul az alapítványi pénzforrásból fenntartott iskolában még tandíj sincs.

„- Az iskolánk a Talentum Kulturális Fórumból nőtt ki, amelyet 1988-ban még a KISZ KB alapított – mondja az igazgató. – A KB a Fórumra bízta, a KISZ megszűntével pedig ráhagyta a gyerek és ifjúsági művészeti csoportok, a kórusok, a tánckarok és a Rajkó-

zenekar fenntartását. A Fórum egy évvel később a művelődési tárcával közösen létrehozta a Talentum Alapítványt, hogy a több évtizedes művészeti örökséget iskolai keretek közé menthessük és továbbfejleszthessük. Iskolaépületnek megkaptuk a Talentum Kulturális Fórum – a hajdani KISZ Központi Művészegyüttes – Rottenbiller utcai székházát, amely időközben a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Alapítvány tulajdonában került. Az alapítvány nem csak abban segít, hogy ingyen használhassuk, hanem anyagi támogatással is.”

Harsányi László igazgató az iskola struktúráját is bemutatta az interjú folyamán.

„- Intézményünk a zenei tagozaton nyolc, tánctagozaton hat évfolyamos, és tíz éves kortól, erős felvételi szűrés után kerülhetnek hozzánk a gyerekek. Mintegy 150 diákunk van a két tagozaton. A zenei tagozaton a hazánkból és a határainkon túlról Erdélyből, Újvidékről, a szlovák területekről érkező tehetséges cigány fiatalok képzése folyik, de tavaly akadt tanulónk Svédországból is. Ezeknek a diákoknak egyszerre gyakorlóműhelye és ’közeljövője’ a Rajkó-zenekar. A tánctagozatra a kimondottan jó mozgású, tehetséges diákok kerülhetnek be, érdekes, hogy itt csak elvétve akad cigány származású. Az ő gyakorlóterepeük a Talentum Tánckar. Tanítványaink a középfokú végzettséggel együtt hivatásos előadóművészi engedélyt is szerezhettek. A Talentum Kulturális Fórum az iskola mellett számos művészeti tanfolyamot, kórust, együttest is működtet, amelyekre több mint 500 gyerek jár.”

A számos fellépés alkalmával lehet megszerezni a tapasztalatot és a színpadi rutint, ami kiemelkedő jelentőségű egy előadó számára.

„- [...] Tény, hogy nagyon sok külföldi fellépést vállalunk, mert ezek jelentős anyagi hasznot hozó impresszáriós utak és tapasztalatszerzésre is kiválóak. A pénzre nagyon nagy szükségünk van. A rajkókkal és a táncosokkal bejártuk szinte a fél világot. Csak tavaly majdnem száz külföldi előadásunk volt Kanadától kezdve, Németországon, Franciaországon, Finnországon keresztül Tajvanig. Ám több mint 150-szer itthon léptünk fel. Természetesen nem csak pénzért.”

A teljesség és az iskola problémáinak későbbi megértése miatt szükséges az alábbi részlettel is megismerkednünk:

„- A normatív támogatáson s az alapítványnak nyújtott egyéb anyagi segítségen kívül jórészt ebből hoztuk össze az induló tőkét, amit azután befektettünk néhány igen szép

hasznosító vállalkozásba. Svájci cégekkel közösen mi szereztük meg idehaza a hamar népszerűvé vált két nemzetközi ifjúsági magazin, a Popcorn és a 100xSzép, valamint egy repülő újság, a Top Gun magyarországi kiadásának jogát. Ezen kívül egyik alapítói vagyunk a Pesti Szalon Könyvkiadónak.

Riporter: - Úgy gondolja a jövő a vállalkozó iskoláé?

H.L.: - Nem hiszem, hogy bármilyen iskolának is a pénzszerzés lenne a legfőbb feladata, de a vállalkozást elutasítani sem szabad. Nekünk ott volt a lehetőség, csupán éltünk vele. A tőkét nem bankban tettük, hanem megforgattuk és így jóval nagyobb haszonra tettünk szert. Az osztalékból nekünk jutó rész az intézmény működtetésének csaknem egyharmadát fedezi. Enélkül aligha vállalhatnánk azt, hogy saját pedagógiai program és jegyzetek alapján tanítunk. És nem tarthatnánk ingyenességét sem, a diákoknak nem adhatnánk ösztöndíjat, nem szólva arról, hogy aligha működtethetnénk a kollégiumunkat, amely csaknem minden ötödik tanulónk ideiglenese otthona.”

A pedagógiai program kiemelt jelentőségű a témánk szempontjából. Valójában most először írnak az utóbb elnevezett Rajkó módszernek az alapjairól és a kézzel tanításról. Azonban ezek csak egyes alappillérei a módszernek, amit majd az oda vonatkozó fejezetben fogok kifejteni.

„- Noha csupán kétéves az iskolánk, valójában több mint három évtizedes, hiszen mi a művészeti együttesekben évtizedeken át felhalmozott tapasztalatokra építünk. Pedagógiai programunkban az eredeti hagyományokat a legmagasabb szintű szakmai ismeretekkel ötvözzük, és nagyon fontosnak tartjuk a gyerekekkel való egyéni foglalkozást. Tanárnak, előadónak az adott szakterület legjobbait nyertük meg, azokat, akik emberileg és művészileg is képesek példát adni. Cigány tanulóink zenei szakképzésében alighanem egyedül állunk egész Európában. A Rajkó-zenekar népszerűségéhez, sajátosságához mindig is hozzátartozott, hogy a gyerekek kotta nélkül muzsikáltak, a zenét hallás alapján, szinte komputeri pontossággal rögzítették s adták vissza. A fellépéseknél ugyan megőriztük a kotta nélküli muzsikálást, de bizony a mai gyerekeknek éppúgy meg kell tanulniuk a kottaolvasást, mint a zenetörténet, zeneelmélet alapjait, vagy megismerni a cigánykultúrát, a cigányzene történetét. A fiatalokat a legjobb cigányzenészek, tanárok, művészek tanítják, s mire kikerülnek az iskolából, a sajátos gipsy-muzsikálástól kezdve a klasszikus műveken át az operettig minden műfajban otthon lesznek. Hasonló a helyzet a táncszekció tanulóival is, a legjobb művészek, tanárok készítik fel őket a néptáncról kezdve a revün át a dzsesszbalettig minden műfajra. Ezért is kapósak a gyerekeink, mert az ország másik

három tánc-szakközépiskolájában csupán a műfajok egyikét vagy másikat tanítják.

Riporter: - A sok fellépés nem üt vissza a diákok fejlődésére?

H.L.: - Ezen a területen a sok fellépés lényegében gyakorlási lehetőség, a siker pedig a legjobb ösztönző. S minél többször nyílik erre alkalom, a diák annál biztosabbá válik a zenében vagy a táncban, s kialakul a fellépési rutinja is. A közös tanulás és szereplés során pedig ezek a gyerekek nemcsak a különböző művészeteket ismerik és szeretik meg, hanem megtanulják a sikerhez vezető erőfeszítést és egymás különbözőségét is tisztelni.” (Gyarmati Szabó, 1993)

1993. szeptember 2-án, 9-én és 23-án a Folklór Centrumban (SZFMH) fellépett Rajkó Zenekar és a Talentum Tánckar. (Hangversenyek, 1993), (Hangversenyek, 1993) és (Hangversenyek, 1993)

1994. február elején tartották a jótékonyági 112. Magyar Sajtóbálat a Gellért Szállóban, melyen számos neves szóló fellépő mellett közreműködött többek között a Bergendy Szalonzenekar, a Fogadjunk! stábja, Goór Nagy Mária Tanítványai (Grease), a Holló Színház Társulata, a Lucky Boys, a Rajkó Zenekar, a Revü Art, Schumeth István és Zenekara, a Talentum Társulat, valamint a Trió Bossa. (112. Magyar Sajtóbál, 1994) és (112. Magyar Sajtóbál, 1994)

1994 nyarán rendezték meg újra a balatoni Aranykagyló fesztivált Siófokon, Balatonföldváron és Fonyódon, melyen a magyar csoportok néptánc hagyományainak bemutatásán kívül spanyol, görög, török, ukrán, olasz, osztrák, izraeli, szlovák, román és dán táncosok is szerepeltek. Tíz helyszínen rendezték meg a népek bálját, melyet nemzetközi jazz fesztivál is színesített. Nemzetközi előadók mellett a Shabu-Shabu és a Benkó-Dixieland Band, az Operett Színház, a Rajkó-zenekar, a Fortuna és a Talentum tánckar is fellépett. (Szigeti, 1994)

A Rajkó Zenekar a Siófok étterem vízparti teraszán szolgáltatotta a zenét, ahol még aznap este a népek bálját és a fesztivál szépe választást is tartották. (Böngésző, 1994)

1994. július elejétől közli szinte hetente a Népszabadság, hogy az adott hónapban 14, augusztusban 9, szeptemberben 10 és októberben további 3 alkalommal 2x35 perces zenés-táncos folklór-előadásokat tartanak a Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Házában a Budapest Táncegyüttes, a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar. A magyar tájegységek gazdag tánc hagyományai igényes színpadi feldolgozásban kerültek bemutatásra. Az előadások Budapestet bemutató rövidfilmmel kezdődtek és népművészeti tárgyak árusítása is zajlott. (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994),

(Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994), (Böngésző, 1994) és (Böngésző, 1994)

1995. március közepén indult a 15. alkalommal a Budapesti Tavaszi Fesztivál, melyen ebben az évben Bartók Béla halálának 50. évfordulójára emlékezve az életművét bemutató hangversenyek domináltak. A magyar művészek közül fellép a Bartók Vonósnégyes, a Fesztivál Zenekar, a Liszt Ferenc Kamarazenekar, a Győri Leánykórus és a leghíresebb szólistáink. De Észak-Európa művészei is fellépnek a fesztivál keretében. A 122 rendezvény között a további híres külföldi vendégszereplő mellett pedig fellépett a 100 tagú cigányzenekar és a Rajkó Zenekar is. (Rajk, 1995)

1995-ben készített interjút a Hét című hetilap *Csonka Máriával*, aki a Rajkó zenekar utánpótlását biztosító Talentum Iskolába felvételizett. Az témához kapcsolódó részleteket közlöm az interjúból:

„Riporter: - A talentum tehetséget jelent. Neked még valami mást is?

- Igen, azt az alapítványi iskolát Budapesten, ahova járok – Talentum a neve. Elég vegyes itt a társaság, hiszen Romániából és a volt Jugoszláviából is érkeztek tanulók ebbe a nyolcosztályos klasszikus zenei gimnáziumba. Szlovákiából hatan tanulunk itt. [...]

Riporter: - A Rajkó zenekarban meg több mint harminc fiú kontrázik neked.

- Igen, a 75 tagú zenekarban mindössze ketten vagyunk lányok, amit eleinte vonakodva fogadtak a fiúk, de később 'beletörődtek'. [...]

Riporter: - Hogyan kerültél Budapestre?

- A pozsonyi konzervatóriumban szlovákul kellett volna tanulnom, így inkább megpróbálkoztam a budapestivel. Miközben megfeleltem a Rajkó zenekarnál, a Talentum iskolát választottam, ahová a negyedik évfolyamba vettek fel, így most hetedikes vagyok, és jövőre végzek. [...]

Riporter: - Lassan gondolni kell a jövőre is. mi leszel, ha 'nagy' leszel?

- Az iskola befejezése után mindenképpen zenekarban szeretnék játszani, akár színházban, akár másutt. Persze az igazi az lenne, ha sikerülne alapítanom egy női zenekart, ami elég ritka jelenség.

Riporter: - Nem lenne jó világot látni?

- A szólókarrier sem volna ellenemre, de erről még korai beszélni. Úgy érzem, még nem vagyok elég érett a családalapításra, és legalább 10 évig jó lenne sok helyen fellépni

itthon és külföldön egyaránt, és közben tapasztalatokat és újabb ismereteket szerezni. [...]” (Beke, 1995)

Ebben a cikkben bepillantást kapunk a Rajkó Zenekar, illetve a Talentum iskola belső életébe, hangulatába. Kiemelném az iskola úgymond nemzetközi jellegét, hiszen nem csak Magyarországon szeretik és ápolják a cigányzenét, illetve a hagyományait, hanem a környező magyar lakta településeken egyaránt. Valamint ezeknél a magyar csoportoknál nem ritka, hogy inkább magyar vagy magyar tannyelvű iskolába szeretnék járattatni a gyermekeiket. Így érhető és jellemző, hogy már az 1990-es évek közepén is több határon túli magyar diákja is volt az iskolának. Erre azonban még később kitérek.

A következő fontos kérdés, hogy aki jellemzően a rendszerváltás után végzett az iskolában, annak milyen lehetőségei vannak egy középfokú végzettséggel és milyen arányban mennek tovább felsőfokú tanulmányokat folytatni? Ezekre a kérdésekre azonban egy későbbi fejezetben keressük a választ.

1995. április háromszor, májusban hatszor is folklór esteket tartott a Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Házában a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar. (Böngésző, 1995), (Művelődési házak..., 1995), (Los Gringos, 1995), (Böngésző, 1995), (Művelődési házak..., 1995)

A következő hónapokban számos koncertet adott a zenekar több táncegyüttessel együtt, melyet intenzív újsághirdetések kísérték főleg a Népszava programajánlójában. Ezt mutatják majd a következő cikkek forrásai is.

1995. júliusban ötször a Folklór Színházban (Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Házában) a Martonvásári Néptánc Együttes, a Budapesti Táncegyüttes, a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar, valamint a Törekvés Táncegyüttes, majd négyszer csak a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar lépett fel. (Színház, 1995), (Böngésző, 1995), (Böngésző, 1995), (Böngésző, 1995), (Művelődési Házak Programja, 1995)

(Az adott hónapban további három, valamint augusztus és szeptember hónapban még három forrást találtam a Népszavában, azonban azok nem voltak pontosan olvashatóak, így nem használtam fel őket.)

1995. július 1-én és 2-án a Százszorszép Táncegyüttes, a Budapest Táncegyüttes, a Talentum Tánckar, a Rajkó Zenekar és a Törekvés Táncegyüttes előadását láthatták a Fővárosi Művelődési Házban. (Nyári esték..., 1995)

Ez az előző műsor ajánlóhoz képest kiegészült a Százszorszép Táncegyüttessel.

1995. augusztus utolsó és szeptember első napjaiban rendezték meg a Rom Som cigány világfesztivált, aminek keretében a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon fellépett a Rajkó Zenekar, a 100 tagú Cigányzenekar és a Nemzeti Cigányzenekar Sánta Ferenc vezetésével. (Hírdetés, 1995)

A fesztivál egyik célja, hogy felmérjék és bemutassák a világ cigányságának kultúráját. és ezzel is szolgálni az etnikai békét. (Cz.G., 1995)

1995. októberben három alkalommal ismét a Folklór Színházban (Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Háza) lépett fel a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar. (Böngésző, 1995), (Böngésző, 1995), (Koncertbörze..., 1995)

1995. december utolsó napjaiban is fellépett a Folklór Színházban a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar. (Böngésző, 1995)

1996. januárban az olvasói rovatban jelent meg rövid cikk az akkoriban kiéleződött cigánykérdés kapcsán. Az író szerint a cigányság nem ítéhető meg egységesen. „Elismerően nyilatkozik a zenekedvelők tábora Dankó Pistára, Lavotta Jánosra, örömmel hallunk a cigányzenekarok, a Rajkó zenekar sikeres bel- vagy külföldi szerepléséről.” Amit viszont elkeserítőnek tart, az a cigányság bizonyos hányadának a magyarokétól negatív irányban eltérő erkölcsi arculata és magatartása. A közerkölcs, a munkamorál, az írott és íratlan törvények, a normák elfogadása és betartása kell hogy önmaguk felé igényként fellépjen. (Gazsó, 1996)

Sajnos a rendszerváltás után Magyarországon erőteljesebb teret kapott az etnikai megkülönböztetés, melyet érezhetünk az alábbi cikk alapján is. Érdekes megfigyelnünk, hogy a nem cigány (cigányul: gádzsó) szemlélet alapján a zenész cigányokat, vagyis a „jókat” rendszerint megkülönböztetik a többi cigánytól. Valójában ez a szemlélet évtizedekre, évszázadokra vezethető vissza, hiszen a cigányság úgymond arisztokrata rétegét mindig a muzsikus cigányok jelentették. Azonban ezt a gondolatkört majd egy másik fejezetben fejteném ki.

1996. április 8-án Erdők-mezők virágai címmel játszott a Budapest Kongresszusi Központban a Talentum Kulturális Fórum Rajkó Zenekara és Tánckarai a Budapesti Tavaszi Fesztivál keretein belül. (Budapesti Tavaszi Fesztivál, 1996)

Egy későbbi cikkben a Rajkó Zenekar és a Talentum Együttes táncosainak műsoraként reklámozzák ugyanezen koncertet. (Budapesti Tavaszi Fesztivál, 1996)

1996. májusban háromszor is folytatódik a Folklór Színházban megszokott előadás sorozat a Talentum Tánckar és a Rajkó Zenekar előadásában. A jegyek azonban már 1250 forintba kerülnek az előző évi 700 Ft-tal szemben. (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996)

1996. júliusban is nyolc előadása volt a Talentum Tánckarnak és a Rajkó Zenekarnak közösen a Folklór Színházban. (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996)

1996. szeptemberben a Talentum Kulturális Fórum Rajkó zenekara és tánckara néven adott műsort az együttes a Folklór Színházban hat alkalommal. (Művelődési..., 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996)

1996. szeptemberben a ceglédi millecentenáriumi ünnepeksorozat keretén belül a számos helyszín közül a Szabadság téren lépett fel a Rajkó-zenekar, de emellett még láthatók voltak tárlatok, koncertek, rockoperák és más programok. (Egész héten ünnepnapok, 1996)

1996. októberben folytatódott további két alkalommal a Folklór Színházban a Talentum Kulturális Fórum Rajkó zenekarának és tánckarának műsora. (Böngésző, 1996), (Böngésző, 1996)

A Népszava 1997. és 1998. október közötti, majd 1999 novemberi számai sajnos technikai hiba miatt nem voltak elérhetőek a kutatás ideje alatt, ami további öt újság megjelentést érintett, amik feltehetőleg rádió vagy televíziós műsorban való megjelenést takart.

1997. júniusban írtak egy parkról, vagyis inkább egy teraszos kertről Budafokon, szemben a Vihar utcai házakkal, melyben a megelőző negyed században nem csak a növények miatt, hanem a közösség miatt jártak oda, ahol korábban még a Rajkó zenekar is fellépett. (C.I., 1997)

1997 nyáron Népszabadságban megjelent cikk a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Közalapítvány 2,5 milliárd forintos vagyonáról ír, melyek korábban a KISZ nyári táborai és ingatlanai voltak, ahol elvéve még abban az időben is próbálták a gyermeküdültetés hagyományait folytatni. 1991-ben a közalapítvány elődjét 62 ingatlannal alapította a kormány. Egy évvel később a felelőtlen gazdálkodás miatt is a kormány az ingatlanok egy részét a megyék által létrehozott alapítványoknak adta a könnyebb kezelhetőség és helyi érdekek miatt. Így 26 többnyire rossz állapotban lévő ingatlan maradt végül a gyermek és Ifjúsági Alapítványnál. Az alapítvány korábbi vezetése ezután ingatlanokat adott el áron alul, majd áron felül vásárolt, melyről az interjú idejében a Gyerek és Ifjúsági Közalapítvány elnöke, *Varjú László* számolt be. A megmaradt ingatlanok között maradt olyan, amely közvetlenül szolgálja a gyermeküdültetést.

Egy másik részét értékesítették, mert alkalmatlan olyan célra, mely a közalapítványnak hasznos lehetett volna. De voltak olyan ingatlanok is, melyek használhatóak voltak gyermek és ifjúsági célokra, vagy vállalkozásra alkalmasak, amit pl. a táborok felújítására lehetett használni.

„A Rottenbiller utcai épületünkben helyet adtunk a Talentum Kulturális Fórumnak. Így támogatjuk a cigány tehetséggondozó iskola és a Rajkó Zenekar működését. Az igazság azonban az, hogy ez az épület legalább 100 millió forintot igényelne a megfelelő lakhatáshoz.”
(Bárczy, 1997)

1998. májusban közölte a Népszabadság a *Kultúra és Turizmus* pályázat eredménylistáját, melyet a kormány hirdetett meg a magyar művészet külföldi népszerűsítésére és a hazai kulturális örökség emlékeinek méltóbb megismertetése céljából. Ennek eredménye képpen 208 pályázat számára ítétek meg 286 millió Ft összegű vissza nem térítendő támogatást. A cigányzenei produkciók külföldre juttatása téma alatt nyert számos pályázat: a 100 tagú cigányzenekar külföldi turnéihoz 5 millió Ft; a (Talentum Kulturális Alapítvány (Budapest)) Rajkó zenekar és tánckar amerikai fellépéséhez 4,85 millió Ft; a Magyar Állami Népi Együttes cigányzenekarának külföldi turnéjához 3,475 millió Ft. Továbbá az Ando Drom cigány folklór együttes zenei és tánc produkcióinak külföldre juttatásához 2,7 millió Ft; a Kanizsa Csillaga beás cigányzenekar németországi turnéjának költségeihez 2,5 millió Ft; a Kaly Jag együttes szlovákiak vendégszerepléséhez 1,2 millió Ft. Ezen felül a Fonó Records pályázata alapján a Rajkó zenekar hollandiai turnéjához 910 ezer Ft és Balogh Kálmán és a gipsy Cimbalom Band, valamint a Gipsy Colours Zenekar turnéihoz 1,2 millió Ft. De további főleg 1 millió Ft összeg alatt kisebb zenekaroknak vagy fesztiváloknak lett szétosztva. (A "Kultúra és Turizmus" pályázat eredménylistája, 1998)

Véleményem szerint ezekből a támogatási összegekből is leszűrhető, hogy az 1990-es években erőteljesen kezdett terjedni az autentikus cigányzene. Az összegek mértékének összehasonlításában érdemes azt is figyelembe venni, hogy amíg a 100 tagú cigányzenekar egy hagyományos szimfonikus zenekarnál is nagyobb apparátust mozgat meg, addig a negyedik és ötödik legmagasabb támogatást kapó Ando Drom, vagy Kanizsa Csillagai zenekar kb. tized akkora taglétszámmal sem rendelkezik, míg a kapott pénzüsszegük több mint a fele. Ebben a tekintetben már kijelenthetjük, hogy az autentikus cigány folklór nagyobb támogatást kapott ebben az időben a kultúrpolitikától, mint a hagyományos magyar kávéházi cigányzene.

1998. május végén gyermeknap körképét tartott a Népszabadság. A Magyar Úttörők Szövetsége születésnap rendezvényt tart a Csillebérci Szabadidő és Ifjúsági Központban. A

szabadtéri színpadon fellépett többek között Csonka András, a V.I.P. együttes és a Rajkó zenekar. (Sz.K., 1998)

1998. augusztus közepén cigányfolklór-találkozót szervezett a Lungo Drom nevű országos politikai romaszervezet a pilisvörösvári közösségi házban a helyi roma önkormányzattal közösen, amelyen fellépett Fekete György és az Avojuke együttes, az Amaro Szuna, a Rajkó Zenekar, a Berki fivérek és számos más művész. A műsor a roma zene és tánc legősibb hagyományait eleveníti fel. (M.H.T., 1998)

1998. novemberben a Bábszínházban tartotta a Rajkó zenekar esti előadását. (Fővárosi..., 1998)

1999 tavaszán készített a Népszabadság egy hosszabb cikket a cigányzenészek akkori helyzetéről, mely elég siralmas képet fest a muzsikusok munkalehetőségeiről. A téma közvetetten tartozik hozzá a Rajkó Zenekar történetéhez, hiszen a zenekarból és a szorosan hozzá kapcsolódó iskolából kikerülő zenész gyerekek szakképzettségükkel, tudásukkal az egész szakmát érintő munkanélküliség miatt nem tudnak elhelyezkedni. Ez a kilátástalanság természetesen rányomja a bélyegét a gyerekek zenetanulásának motiváltságára is.

Varga Aladár impresszárió azt mondja: „a magyarnóta külföldön csak a vasfüggöny korszakában számított kuriózumnak, amióta sok külföldi jön Magyarországra, egyre kevesebb cigányzenekar kap meghívást külföldre, sőt kifejezett kérés, hogy ha lehet, ne csak magyaros zenét játszanak.”

„*Raduly József*, a Száztagú cigányzenekar elnöke úgy becsüli, hogy a cigánymuzsikustársadalom 65-70 százaléka jelenleg munkanélküli. Emiatt az idősebb cigányzenészek attól is félnek, hogy egyre kevesebb fiatal szenteli majd az életét a zenélésnek. Nem lesz utánpótlás.”

A cikk a cigányzenészek társadalmi presztízsét történetileg fejti ki: a cigányzenészek a század első évtizedeiben a II. világháborúig megbecsült polgári életet éltek és a cigányság arisztokratáinak számítottak. Az 1940-es években főként kávéházakban dolgoztak, azonban az 1950-es években a politika dzsentrimaradványának bélyegezte a cigányzenét, így a muzsikusok 90 százaléka beállt fűtőnek, vagy építőipari segédmunkásnak. 1957-től jött az enyhülés, amikor újra nyitottak az éttermek. Magyaros és cigányzene után tánczenét is játszottak, így a szaxofon, dob és bőgő is előkerültek. A cigányzene fénykora 1960-1980 között volt. „A cigánymuzsikusok utánpótlásának megszervezésébe még az állam is bekapcsolódott, a KISZ KB védnöksége alatt megalakult a Rajkó zenekar. A fiatal cigányzenészek leérettségiztek, nyelvet tanultak, világot láttak.” A mai napig az 1985-ben alakult Száztagú cigányzenekar zenészeinek 80 százaléka rajkós volt. Az 1980-as évek végén a vendéglátóhelyek nagy része magántulajdonba került, akik már sajnálták a pénzt a zenészek fenntartására és inkább

zenegépekkel helyettesítették őket. Így a cigányzenészek sok szakmát váltottak és tapétázók, kőművesek lettek. „[...] mostanra teljesen elkopott a cigányzenészek társadalmi presztízse – mondja Raduly József. – A zenészek sokszor megalázó körülmények között dolgoznak, a tulajdonos nem köt szerződést velük, nem ad fizetést, azt mondja: éljetez meg a rodából, azaz a borralalóbból.”

A cikk további részében leírja a népi cigányzenéből államilag elismert szakképesítés megszerzésének követelményeit is. (Féderer, 1999)

1999. május végén az erzsébetvárosi Nemzetiségi Nap keretében a VII. kerületi kisebbségi önkormányzatok mutatkoztak be az Almássy Téri Szabadidőközpontban, melyen fellépett a Rajkó Zenekar, a Horváth óvoda és Iskola, a Szerb Általános Iskola és *Benkő Dániel* lantművész, majd táncszízzel zárult a program. (S.T., 1999)

1999. május utolsó napjaiban a budapesti kisebbségek nemzetiségi gáláját rendezték meg a Fővárosi Művelődési Házban, melyen fellépett a Weiner Leó Zeneművészeti Szakközépiskola Sváb Party Zenekara, a Tamburica horváth néptáncegyüttes, a Rece-Fice együttes, a Martenica, a Rajkó Zenekar, illetve a Tabán szerb táncegyüttes. A fővárosban élő kisebbségek bemutatják kultúrájukat és szokásaikat. A képzőművészeti kiállítás mellett még más zenészek, táncosok, énekesek és versmondók is bemutatkoztak, melyet táncszízzel zártak. „A fellépők közül kétségtelenül a legismertebb a Martencia együttes és a Rece-Fice.” (Nemzetiségi gála..., 1999)

A bolgár táncegyüttes 33 éves múltra tekint vissza, az 1992-ben alapított együttes pedig balkáni és délszláv nemzetiségek népzenei és néptánc hagyományait őrzi. A Rajkó Zenekar ebben az időben azonban már közel fél évszázados hagyományokkal rendelkezik. Így véleményem szerint a cikk szerint „kétségtelenül a legismertebb” zenekarok definíciója legfeljebb csak az író saját szűk közösségében végzett felmérés alapján tekinthető általánosan helytállóknak.

1999. júliusban rendezték meg a Váci Világi Vigadalom programsorozatát, mely a Dunakanyar legjelentősebb nyári kulturális szórakoztató eseménye. Az eseményről több újság is beszámolt. A kiállítások és a vásár mellett majorettek, táncosok, színházi előadás, lakoma és különböző zenekarok léptek fel több helyszínen. A főtéren felállított színpadon a Váci Néptáncegyüttes és romániai kollégái, a Nova Seolkii, illetve a Rajkó Zenekar és Talentum Táncegyüttes előadását élvezhették az oda látogatók. (Váci vigalom, 1999), (Váci Világi Vigalom, 1999), (Szabadtéri programok, 1999) és (Hét végi vigalom Vácon, 1999)

1999. szeptemberben Cigány búcsút rendezett a XI. kerületi cigány kisebbségi önkormányzat, melyet a Kelenföldi Szabadidő Központban, a Bikás-dombon tartottak. Popzene, cigányzene,

cigánydal mellett népmesék, vidámpark, képzőművészsátor, kirakodóvásár és kiállítások várták az érdeklődőket. Fellépett a Sukár táncegyüttes, a Lindri Roma Folk Együttes, a Kál Szerb Cigány Együttes, a Szilvási Gipsy Band és a világhírű Rajkó zenekar. (Cs.K.É, 1999)

1999. novemberben a Népszabadság készített egy hosszabb cikket a cigányzene akkori helyzetéről, melyben *Gerendási István*, a Talentum Kulturális Fórum igazgatója is megszólalt:

„[...] a cigányzene válsága talán abban mutatkozik meg leginkább, hogy a muzsikusfamíliák közül sokan már nem zenésznek taníttatják gyermeküket. *Farkas Gyula*, aki az étteremből a koncertpódiumra emelte a cigányzenét, 1952-ben újtárra indította a Rajkózenekart.

Az utóbbi évtizedekben a vendégek már elvárják a muzsikusoktól, hogy nóták mellett slágereket, filmzenéket, operarészleteket, népdalokat is játsszanak. Így az ide járó gyerekek egy világszerte egyedülálló képzés keretében – az általános iskolai és gimnáziumi közismereti tárgyakon túl – ezekkel a stílusokkal is megismerkednek. 1991 óta az iskola befejezése után előadóművészi diplomát kapnak. Az intézmény keretein belül működik a Professzionális Rajkózenekar is, mely a már végzett diákjaikból verbuválódik. Az utóbbi tíz évben végzett kétszáz növendék közül – Gerendási tudomása szerint – egyik sem munkanélküli. Tavalay nem múlt el nap, hogy a zenekar fel ne lépett volna. A helyzet azonban korántsem rózsás: ’Nyugodtan mondhatom, hogy a magyarországi cigányzenét hazánkban is külföldiek tartják életben. Ha nem hívnák meg külföldre a műsorokat, akkor ma már azt lehetne mondani, hogy abba kell hagyni a cigányzenészsakmát, mert ebből csak éhen lehetne halni.’” (S.Kállai, 1999)

A cikk szerzője is ezekkel - a megélhetési gondokkal és kilátástalansággal - magyarázza az 1998-tól kezdődő Kanadába irányuló romák migrációját. Az azt követő évekre is jellemző volt, hogy sokan eladták a lakásukkal együtt mindenüket és csak annyit hagytak meg, amit kivihetett magával a család. Azonban a nyelvtudás és kapcsolatok híján, - majd később a kitoloncolások után - sokan közülük kénytelenek voltak hazatérni és itthon újra kezdeni az életüket. A zenészek közül a legtöbben kénytelenek voltak új szakmát tanulni és abban elhelyezkedni. Így ebben az időben számos, - és a későbbiek folyamán egyre több - kiváló zenészből lett például biztonsági őr. (S.Kállai, 1999)

Ezzel összefüggésben személyes példaként említem meg egyik rokonomat, aki a Rajkó zenekarban tanult cimbalmozni még az 1980-as év végén. Ő és családja is kanadai migrációra kényszerült ezekben az években, ahol más szakmában tudott csak elhelyezkedni. Így tanúja lehettem ezeknek a társadalmi problémáknak.

2000. februárban megjelent cikk szerint évente több mint 40 ezer Budapestre látogató turista kíváncsi a Duna Palota koncertjeire. A Europe Central Budapest utazási iroda és a Hungária Koncert Kft. évente 400 zenei és kulturális programot szervez, melyek között megtalálható operagála, Duna-koncert, cigánykoncert és folklórprogram is. Ezeket kifejezetten az idegenforgalomi piacra szánják a jegyárakat tekintve.

A magyar romantikus zeneszerzők alkotásaiból összeállított szimfonikus főként operett program rendkívül népszerű. A külföldi katalógusokban szereplő programokon részvevő csoportos utazóknak adják el a jegyek egyharmadát, a szervezett úton részt vevők vásárolják meg a másik közel egy harmadát, valamint az egyéni utazók a maradékot. A hangversenyeken rendszerint az Állami Népi Együttes, a Duna Művészei Együttes, a Rajkó Együttes vagy a Duna Szimfonikus Zenekar ad zenés és táncos produkciókat. (L.K., 2000), (L.K., A túristák keresik..., 2000)

2000. márciusban írt a Népszava a Rajkó Zenekarról, azonban a forrás nem olvasható.

2000. júniusban a Sydneyi Olimpiára utazó sportolóink tettek fogadalmat a Vígszínházban, melyen nyitányként Liszt Ferenc: Magyar rapszódiaja csendült fel a Rajkó-zenekar jóvoltából. (gallov, 2000)

2000. júniusban a Szabad Föld folyóirat egyik olvasói levelében merült fel a rockzene és cigányzene kapcsán a hagyománytisztelet, valamint a magyar és magyarkodás kérdése.

„Volt időszak, amikor a Magyarországra belépő Balt Orient²⁵ expresszvonatot a határállomáson a Rajkó zenekar fogadta. Amíg állt a vonat, csárdásokat és magyar nótákat játszottak. A Magyarországra érkező vendégeket magyar zenével köszöntöttük, nem olyan, amit bárhol hallhat a világon. A fiatal zenészek népviselete is szemet gyönyörködtető látvány. Gondolkodjon el a levélíró: ha országunk jellemzőiről beszélünk, vajon a Rajkó zenekart állítaná ki a szobi vasútállomás peronjára vagy a P. Mobil, netán a Beatrice zenekart, ilyen-olyan hacukában?” (Miskolci, 2000)

2000. szeptemberben közölt hosszabb cikket a Népszabadság a cigányzene helyzetéről, melyben megszólalt *Burai Sándor* (55) cigányprímás is. „1960-ban került be a Rajkó-zenekarba, majd következett a Zeneakadémia [...]”. Ez számunkra azért érdekes, mert a Zeneakadémiára nem volt egyszerű bekerülni abban az időszakban sem. Így ez is tükrözi a rajkósok színvonalát és hangszeres tudásukat. Később a Száztagú cigányzenekar alapítója volt és 1996-ban

---

²⁵ A szimbóllummá vált Balt Orient Expressz vonattal utazott a '70-es és '80-as évek kelet-európai fiatalsága.

köztársasági bronz érdemkeresztet kapott. A cikk további részében bemutatja a cigányzene történetét és a hanyatlásához vezető utat, amit a beat zene és a hanghordozók megjelenésében lát az 1960-as évektől. (Jávorszky, 2000)

2001. május 22-én ünnepelte *Berki László* cigányprímás 60 éves születésnapját, aki az Állami Népi Együttes vezető primása volt. Gyermekkorában apja a KISZ Központi Művészegettes Rajkó Zenekarának volt a karmestere. (Ezen a napon, 2001)

2001. júliusban közölt cikk szerint a budafoki nyugdíjas park a Vihar utcai lakótelep mögött nem csak beszélgetőhely, ugyanis a fák alatt nyaranta művészek, együttesek lépnek fel. Abban az évben harminc éves park egyik nyári programján a Honvéd Együttes népi zenekara lépett fel. Az alapító Pallagi Nándor és felesége szervezésében már fellépett itt korábban is a zenekar, valamint a Rajkó Zenekar és bukovinai székely csoportok is. (Kanizsai, 2001)

2001. szeptemberben a jubileumi hatvanadik Magyarország-Csehország cigányválogatottak focitalálkozója volt, melynek ünnepélyes eredményhirdetésén a Rajkó-zenekar és *Bangó Margit* szórakoztatta fiatalokat. (A.T.P., 2001)

2001. októberben készített a Népszabadság interjút *Balogh Rudolf* ózdi primással. Élettörténetét elmesélve büszkén mondja, hogy fia folytatja az ő pályafutását és 12 évesen már a Rajkó zenekar tagja volt. (Józsa, 2001)

2001. novemberben csak példaként jelenik meg a fénykorában volt Rajkó Zenekar, ahogy a helyi gyerekek saját örömjátékához hasonlítják őket a futballutánpótlás nevelésről szóló cikkben. (Vámosgyörktől Manchesterig, 2001)

2001 őszén már tervezik a következő nyárra az 50 éves Rajkó Zenekar jubileumi fellépését a Margit-szigeti Színpadra. (E.B., 2001)

2001. decemberben a Népszabadság egy hosszabb cikkében bemutatkozott Páva János nótáénekes, vállalkozó, majd a házassága kezdetéről mesél: „A feleségemet a Rajkó Zenekarban ismertem meg. Egy pillanat alatt egymásba szerettünk. A világ legszebb nője volt, mikor elvettem: Elizabeth Taylorra hasonlított. Világhírű zenész cigány családból, a Rácz Béla famíliából származik. 1969 októberében esküdtünk a Bazilikában. Kilépett a Rajkóból, mert nálunk, muzsikus cigányoknál az a szokás, hogy az esküvő után már nem dolgoznak az asszonyok. Énekeltem, abból éltünk...” (Lakatos & S. Kállai, 2001)

2002. februárban országos roma szépségversenyt rendeztek Budapesten a Gyömrői úton, ahol a műsor részeként fellépett a Kanizsa Csillaga folklóregyüttes, a Balogh ikrek, Nótár Mary,

majd a Talentum Társastánc Tánckar és a Rajkó Zenekar. (F.Zs., 2002)

A Népszabadság cikkének kellőképpen cinikus hangvételű írója természetesen számos hibát talált a rendezvényben, ami szavaiból ítélve inkább csak toleranciájának viszonylag alacsony fokáról árulkodik.

2002. márciusban írtak az akkor már két éve létező *Sándor Tímea* táncművész csoportjáról, akik az operett műfajának szeretnék még több rajongót szerezni. Koncertjeiken többnyire operetttrészetekkel szórakoztatják a közönséget. *Danyi Lőrinc* primás vezette zenekar hat tagja a Rajkó zenekarban is muzsikál, amikor éppen nem operettslágereket kísérek. (D.V.G., 2002)

2002. március közepén mindössze egy rövid ajánlóban írtak az 50 éves Rajkó Zenekar koncertjéről, melyet a Nemzeti Táncszínházban tartottak a Budapesti Tavaszi Fesztivál keretében. (Színházműsor, 2002)

2002. áprilisban a Rádió C, Magyarország első romarádiója a Nemzetközi roma nap alkalmából fesztivált szervezett az Almássy Téri Szabadidőközpontban. A jótékonysági fellépésen szerepelt a Kaly Jag, Ternipe, a Rajkó zenekar, Bangó Margit, a Fekete Vonat, a C'est la vie, a Lindri, a Romano Drom, a Nagyecsedei Fekete Szemek, a Szilvási Gypsy Folk Band, Rácz Kati, Junior, az Ethnix és Vera Bila. (Hírek, 2002)

2002. áprilisban és májusban közöltek egy plakátot a Balaton Fesztiválról, mely szerint május 26-án az 50 éves Rajkó Zenekar műsorát láthatják a fesztivál zárókoncertjeként a keszthelyi Csokonai ÁMK-ban. (Balaton Fesztivál, 2002), (Balaton Fesztivál, 2002)

2002. májusban a Népszava számolt be a egy hosszabb írásában a fennállásának ötvenedik évfordulóját ünneplő Rajkó Zenekarról. A világszerte keresett, egyedülálló művészegyüttes éppúgy része a magyarság kultúrájának, mint a cigánységének, mégis évről évre külföldi fellépésekkel küzd a fennmaradásáért. A köztársasági elnök védnöksége mellett július 13-án tartanak majd jubileumi koncertet a Margitszigeten. *Gerendási István* igazgató és *Sket István* művészeti vezető mesélt az együttes múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

A rendszerváltás előtt a KISZ az éves költségvetéséből biztosította a művészi munka feltételeit, azonban a fenntartó intézmény megszűnésével a támogatások is hirtelen megszűntek. Az akkori művészegyüttes 23 művészeti csoporttal és 1100 taggal Európa egyik legnagyobb amatőr művészegyüttese volt. Ezért akkor kényszerűségből megszüntették azokat a csoportokat, melyek jelentős művészi értéket hordoztak, de a piacon mégis gyengébb volt rájuk a kereslet és az érdeklődés. A legkeresettebbek a Rajkó Zenekar és a tánckarok voltak, ahogy ez a 12 évvel később is volt. A zenekar alapítóinak egyik célja az volt, hogy ápolja és őrizze meg a

cigányzene hagyományát. Azonban az 1990-es évek elején a megcsappant a kereslet a műfaj iránt, így cigányzenekarok otthonának számító vendéglátó-ipari egységekből lassan eltűntek a zenészek. A vasfüggöny leomlása után a régió iránti érdeklődés nagy mértékben visszaesett, melyet a külföldön elhelyezkedett muzsikusok is megéreztek.

A művészegyüttes a rendszerváltás után az utánpótlás nevelése érdekében egy tánc- és zeneművészeti szakiskolát is fenntartott 300 növendékkel. Az intézmény a hagyományos normatíván kívül semmi állami támogatásban nem részesült, szemben az állami vagy egyházi iskolákkal. A befolyó összegek mindössze az intézmény működésének a felét fedezi, ezért valóságos élethalálharcot folytatnak néha. Az iskolában több határon túli cigány származású növendék tanul, akik nem tudják a szakmához szükséges tudást máshol elsajátítani, mivel az iskola tananyagát máshol így nem tanítják. Az iskolában komplex képzés folyik, ahol tanulmányaik kiterjednek a klasszikus zenére, szalonzenére, jazz-re, zenetörténetre és zeneelméletre. Így cigányzenekarokon kívül szalonzenekarokban, vagy az operett világában is próbálkozhatnak. De nem egy közülük felvételt nyert a Zeneakadémiára. A cigányzene válsága és az ezzel együtt járó kiváló muzsikusok lecsúszása miatt az iskola iránti érdeklődés is csökkent. A nyolcvanas évek végén egy rajkós felvételre 150 gyerek jelentkezett. A kétezres évek elejére a felvételizők száma a tizedére esett vissza. Mivel a muzsikus családok sem akarnak olyan szakmát adni a gyermekük kezébe, amiből később nem tud megélni, ezért gyakran inkább a komolyzene felé terelik a gyermekeket. Azonban ez az út csak a Zeneakadémia sikeres elvégzésével lehet járható.

A Rajkó Zenekar évről évre világszerte a leghíresebb előadótermekben játszik a cigányzene mellett Kodály, Liszt és Bartók műveit is. Gondolkodásuk, tehetségük és régi hagyományaik gazdagítják a komolyzenét, ami biztosítja egyedi hangzásvilágukat. A zenekar iránti érdeklődés a záloga a művészegyüttes fennmaradásának. (Podhorányi, 2002)

2002. május utolsó napján Vácon tartották az 50 éves Rajkó zenekar koncertestjét. (Van már programja?, 2002)

2002. júniusban egy ajánlóban írnak ösztöndíjas roma fiatalok művészeti gálájáról, ahol ennek keretében a Thália Színházban fellépett a Talentum Nemzetközi Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola Rajkó Zenekara is. (Paletta, 2002)

2002. június végén jelent meg egy hosszabb cikk a Népszabadság hasábjain az 50 éves Rajkó zenekar jubileumi koncertjéhez közeledve, melyet a jelentősége kedvéért idéznék:

„Amikor Amerikában jártak, Benny Goodman klarinétművész, a világ egyik legjobb dzsesszzenésze a Rajkó Zenekar előadása után bement az öltözőbe, megveregette a rajkók fiatal klarinétosának a vállát, és elismerően csettintett: maga még sokra viszi. – Ennél többre? – kérdezte a fiatalember a dicséretre célozva. Leonard Bernstein, a világhírű karmester csupán egyet kért magyarországi látogatása során: vendéglátói teremtsenek alkalmat arra, hogy meghallgathassa a Rajkó Zenekart. A Gundelben aztán egy számot maga vezényelt a romáknak; igazi örömezene kerekedett.” (T.Z., 2002)

Számos hasonló története van még a zenekarnak, amik a világ legkiválóbb muzikusaihoz köthetők, és akik mind dicsérő szavakkal nyilatkoztak a róluk. A cikkben az író leírja az 1930-as években alakult Rajkó zenekar történetét is:

„Mindenekelőtt a mai Rajkó Zenekar elődjére, mely 1935 őszén, az Ostende kávéházban alakult. *Szilágyi Jenő* az utcán kóborló, a kávéházak előtt kéregető roma gyerekekből választott kielőbb több mint kétszáz, muzsikához is értőt, közülük került ki az a huszonnégy, aki végül az együttest alkotta. A legfiatalabb nyolc éves volt, a legidősebb is csupán huszonkettő. A gyerekeknek külön tantermük volt a kávéházban, ahol mint magántanulók rendszeres oktatásban részesültek. 1939-ben már Dél-Amerikában turnéztak, de ismerték őket Amerikában, Franciaországban és több nyugati országban is.” (T.Z., 2002)

Ezután a mai Rajkó Zenekar, 1952-ben alakult a KISZ Központi Művészegyüttes egyik művészeti csoportjaként. A zenészeket és táncosokat azonban nem érdekelte a politika, hanem csak éltek az adódó lehetőséggel.

„A zenekart az a *Szigeti Pál* alapította, aki annak idején maga is megfordult a legendás Ostende kávéházban. 1952-ben elhatározta: ismét összegyűjti a tehetséges, fiatal roma gyerekeket, azaz a rajkókat, és ismét megalapítja a Rajkó Zenekart. A tehetséges fiatalok mellé nagy formátumú tanárt is talált *Farkas Gyula* személyében, aki csaknem minden hangszeren játszott, a legendák szerint akár egyetlen hamis hangot is kiszűrt egy ötvenfős zenekar előadásából. Hamis hang azonban ritkán csúszott ki fiatal muzikusaink keze alól, hiszen ezeknek a cigány gyerekeknek vérükben volt a muzika. Előfordult, hogy írni, olvasni sem tudtak, a kottát sem ismerték, hallásuk, muzikalitásuk és játéktechnikájuk azonban kitűnő volt. És nemcsak a cigányzenét tolmácsolták kitűnően, de játszottak többek közt Bartókot, Biharit, Lisztet és Kodályt is. Járták a világot, miközben az elmúlt ötven esztendőben közel ezeregyszáz gyerek végzett

iskolájukban, amely immár alapítványi formában működik, és ahol a világon egyedülálló módon a cigányzenét is oktatják.” (T.Z., 2002)

A tánckar természetesen ugyanúgy része a „Talentum Rajkó művészegyüttesnek”, mint a zenekar és az iskola. Az 50 éves jubileumi koncertet a július 13-án tartották a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon Virtuóz Varázs címmel *Koltay Gábor* rendezésében. Erre az alkalomra 150 főre bővült a zenekar, mely az akkori és az öreg rajkók legjobbjaiból verbuválódott, akik mellet még egy 140 tagú kórus és 10 pár táncos is fellépett. *Gerendási István* - a Talentum Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola akkori igazgatója – elmondta, hogy zenekarra irányuló figyelem hatására reméli, hogy az alapítványi iskola hamarosan közoktatási megállapodást köt a kulturális kormányzattal, hogy ne a zenekar és tánckar költségvetéséből finanszírozzák az oktatást is.

A zenekar a tervek szerint júniusban (?) Izraelben turnézott, augusztusban a Nyári Zsidó Fesztiválon a Klezmer Banddel játszott, novemberben pedig Markó Iván Magyar Fesztivál Balettjével együtt lépett fel a Rajkó Zenekar. (T.Z., 2002)

2002. júniusban egy cikk a Margitszigeti Szabadtéri Színpad történetét mutatja be hosszabban, melynek végén megemlíti Virtuóz varázs című produkciót is, amely az 150 tagúra zenészekkel, táncosokkal és énekkarral kibővített 50 éves jubileumi koncertjét ünneplő Rajkó Együttes tartott *Koltay Gábor* rendezésében. (Alpár, 2002)

2002. júliusban újabb beharangozó cikk a Népszabadság hasábjain a Talentum Rajkó Művészegyüttes közelgő 50 éves jubileumi koncertjéről, melyet a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon tartottak július 13-án. Közel 40 muzsikus tért haza külföldről, akik a Rajkó zenekarból indultak művészi pályafutásukra, hogy újra együtt játszhassanak az ünnepeltekkel a *Koltay Gábor* által rendezett Virtuóz varázs című produkcióban. A zeneszámok között vetítettek néhány epizódot a zenekar 50 éves történetéből. Az est műsorvezetője Kovács P. József volt, akinek televíziós pályája szintén a Talentum Együttesből indult. Az est végén roma kórus és táncgyüttes is színpadra lépett, melyet ösztánc követett. (D.V.G., Születésnap cigánytánc, 2002)

2002. júliusban a Népszava adta hírül, hogy aranylemezzel jutalmazták a Hungaroton gondozásában megjelent Rajkó zenekar „Csárdajelenetek”, valamint Rajkók című albumát. A zenekar fennállásának 50. jubileumi évfordulójának alkalmából a két aranylemez felvételeiből Csárdás rapszódia címmel CD válogatást adott ki a Hungaroton Classic. (Aranylemez..., 2002)

2002. július végén már az egy hónappal később ötödik alkalommal megrendezett Zsidó nyári napokról ír a Népszava, melynek egyik kiemelkedő eseménye a Klezmer rapszódia című produkció, melyen a Budapest Klezmer Band és a Rajkó Zenekar közösen lép színpadra a Budapest Kongresszusi Központban. (Zsidó nyári napok, 2002)

2002. júliusban a Népszabadságban is írtak a nyári zsidó fesztivál programjáról, melynek kertében egyebek között egy Händel oratórium mellett több külföldi és magyar zenekar játszik elhagyhatatlan klezmer zenét. A Budapest Klezmer Band ezúttal a cigány muzsikával elegyíti a zsidó dallamokat, melyet a Rajkó Zenekarral közösen rendezett koncerten hallhatott a közönség a budapesti Kongresszusi Központban 28-án este. (Valaczkay, 2002)

2002. augusztus 5-én tartották a 9. nyári fesztivált Mosonmagyaróváron, melyen grafikus- és festőművészek ünnepélyes tárlatmegnyitóját követően az érdeklődők *Sztajkó József* bábkiállítását is megtekinthették, mely bemutatja a cigányság sorsát, hagyományait és szokásait. Majd 50 éves a Rajkó együttes című folklórest keretében a Rajkó zenekar és táncosok adtak előadást. (Képek, bábok, táncok, 2002)

2002. augusztusban művészeti díjakat és kitüntetésekkel adta át *dr. Mádl Ferenc* köztársasági elnök megbízásából *Görgey Gábor* kultuszminiszter: Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet kapott többek között *Jónás Mátyas* a Rajkó zenekar alapító primásaként végzett érdemei elismeréseként. (Ünnepi kitüntetések, 2002)

2002. augusztus végén rendezték meg ötödik alkalommal a Zsidó Nyári Fesztivált, melynek keretében Klezmer rapszódia címmel a cigány folklór és a klezmer muzsika ötvözésével került megrendezésre a Budapest Klezmer Band és a Rajkó Zenekar közös produkciója. (Zsidó kulturális fesztivál Budapesten, 2002)

2002. augusztus 27-én beharangozó formájában újra írt a Népszava a Zsidó Nyári Fesztiválról, melynek keretében másnap Klezmer Rapszódia címmel játszik a Budapest Klezmer Band és a Rajkó Zenekar a Budapest Kongresszusi Központban, ahol „a műfaj egy hozzá igazán közel álló stílusal, a cigányfolklórral ötvöződik”. (Koren, 2002)

2002. szeptemberben a Fővárosi Közlöny hirdette ki, hogy a Talentum Kulturális Alapítvány által benyújtott pályázatra a Rajkó Zenekar 50 éves jubileumi koncertjéhez kapott 1 millió Ft összegű támogatást, melyet a Kulturális Bizottság engedélyezett a Kulturális Alap 2001. évi kerete terhére. (Határozat..., 2002)

2002. szeptember végén Szent Mihály-napi búcsút tartottak Budapest XIII. kerületének a Babér utcai templomterén, ahol volt történelmi játszóház, vetélkedők, bohócok, pantomim, történelmi táncok, flamenco, sport- és musical bemutató, valamint Csepregi Éva és Ámokfutók-koncert, valamint utcabála Brillantin együttesel. További angyalföldi programok keretében a József Attila Művelődési Központban szerepelt az ötvenéves Rajkó zenekar és tánckar is, melyet a további napokon horvát est, Irodalmi Teaház, szlovák kórustalálkozó, népdalkör és más érdekes programok követett. (T.H.A., 2002)

2002. decemberben Romantiáda címmel a Nemzeti Színházban két alkalommal is fellépett a Magyar Fesztivál Balett és a Rajkó Zenekar közös produkcióval, melyet 2003. februárban és márciusban is előadtak. (Színházműsor, 2002), (Színházműsor, 2002), (Színházműsor, 2003), (Színházműsor, 2003)

2003. január elején a Szabad Föld hasábjain megjelent hosszabb cikkben *Gerendási István* mesél a zenekar nehéz anyagi helyzetéről és az előző év sikereiről, valamint a további tervekről. A KISZ Központi Művészegyüttes fénykorában 33 csoportban 1300 művész dolgozott és alkotott a Rottenbiller utcában, melynek egyik tagja volt a Rajkó zenekar. Ebben az épületben működik a Talentum Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola, Nemzetközi Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola és Kollégium, ahol főként cigánygyerekek oktatnak, de akadt más az iskolának svéd és német vendégdiákja is. A végzős táncosokaik után pedig nagy a kereslet. A működésük költségeik felét fedezi a normatív támogatás, a maradékot a pedig a Talentum Kulturális Fórum Alapítvány próbálja előteremteni a Rajkók és a táncosok fellépéseiből, akik már bejárták a fél világot is. „Nincs még egy professzionális együttes az országban, amely ilyen anyagi feltételek mellett dolgozna.”

Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Közalapítvány tulajdonában van az épület, így szívességi lakáshasználó státuszban az iskola és az együttes. A kisebbségi önkormányzatok, a cigányszervezetek és a tehetősebb romák támogatása és adakozása pedig sajnos elmarad.

Az év első felében a zenekar a júliusi margitszigeti ünnepi koncertre készült, melyre még külföldről is hazajöttek fellépők, akik egykor a Rajkó zenekar tagjai voltak. Régi felvételeket tartalmazó jubileumi CD jelent meg, mely aranylemez lett. A számos fesztivál fellépésen túl az ország különböző pontjain, több mint 50 alkalommal a Bábszínházban adnak Duna-koncertet elsősorban külföldieknek. Azonban a vidéki városok művelődési házai - rossz anyagi helyzetük miatt - a zenekar produkcióit sajnos nem tudják megvenni. Külföldi szereplések között voltak többek között Németországban és ősszel öt hetes Ausztráliában is, melynek főbb állomásai Sydney, Melbourne, Wollongong, Canberra, Adelaide voltak. „Amikor felhangzott a zenéjük,

az embereket valósággal megbabonázták, majd kis idő múltán felocsúdva tapsviharban törtek ki. Még az őslakos utcazenész is elismeréssel nyugtázta a produkciót” – mesélte *Májai Magdolna*, az együttes sajtófőnöke. A zenekart visszavárták a következő évre is.

*Markó Iván*²⁶ a margitszigeti előadás, majd egy zenekari próba után könnybe lábadt szemmel mondta, hogy 20 éve érlelődik benne a gondolat, hogy a cigányság ősi tehetségét ő is megmutathassa országnak-világnak. Így a *Romantiáda* című balettelőadást élő zenei kísérettel táncolják a Fesztivál Balett művészei. Végezetül karácsonykor az operaházi hegedűgálát 26 ország közvetítette egyenes adásban, ahol még Baráti Kristóf hegedűművész Bartókot dirigált, Lajkó Félix többek között a Tiszán innen, Dunán túl kezdetű népdalra improvizált, Liszt: Haláltáncára készült koreográfiát a Fesztivál Balett és *Markó Iván* mutatták be, valamint a táncosok *Horváth István* és *Berzsenyi László* koreográfusok által megálmodott cigánytáncot adtak elő. Az említett műsorokból 2003-ra már számos előadást lekötöttek. (Zétényi, 2003)

2003. januárban számolt be a *Népszava*, hogy a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány az oktatás, a kultúra, a közművelődés és a tudomány területén kiemelkedő teljesítményt nyújtó személyek részére alapított díjat, melyet Budapesten a magyar kultúra napja alkalmából adtak át többek között a Rajkó Zenekar vezetői és tagjai részére. (Életműdíjjal jutalmazták..., 2003)

2003. márciusban írt beharangozó cikket a *Népszava* a hónap második felében tartott XIII. Debreceni Tavaszi Fesztiválról, melyen abban az évben a táncművészeté volt a főszerep. A budapesti Nemzeti Színházban 2002 decemberben bemutatott *Romantiáda* balettelőadás a Magyar Fesztiválbalett és a Rajkó Zenekar előadásában ezúttal Debrecenben került bemutatásra. *Markó Iván* koreográfiája a romavilág múltját, jelenét és jövőjét mutatja be élőzenével. A fesztivál 15 helyszínén és 39 rendezvényén többek között Debrecen öt legnagyobb néptáncegyüttese, musical énekesek, a Tokyo-Budapest Ensemble, valamint Lajkó Félix, Snétberger Ferenc, Dés László, Szentpéteri Csilla és a Debreceni Filharmonikus Zenekar is fellépett. (Két hétig tavaszi fesztivál Debrecenben, 2003)

2003. március végén a Thália Színházban tartott a Rajkó Zenekar előadást, melyről a napi színházi ajánlóban írtak. (Színházműsor, 2003)

2003. májusban a *Népszava* a Ferencvárosi Ünnepi Játékok körül kialakult botrány kapcsán említi a Rajkó Zenekart az utóbbi évek egyik sikeres előadói között. (Nagy, 2003)

---

²⁶ Markó Iván (Balassagyarmat, 1947) Kossuth-díjas magyar táncművész, koreográfus, balettigazgató.

2003. júliusban a Népszava ír *Markó Iván* művészeti vezetésével működő Magyar Fesztivál Balett és a Rajkó Zenekar által előadott közös Romantiáda című táncrapszódia újabb előadásáról, mely ezúttal a gyulai vár melletti Tószínpadon volt látható. A zene, a tánc és a színház nyelvén kívánja megfogalmazni az előadás a romavilág múltját, jelenét és jövőjét. Markó Iván – Kossuth-díjas koreográfus-rendező – szerint „a hányatott sorsú emberi közösség csodálatos tehetségeket adott és ad a mai napig is a világnak.” Ez ihlette az alkotókat, hogy az expresszív tánc nyelvén újra fogalmazzák ezeknek az embereknek az életérzését. A Rajkó Zenekar élőben kíséri az előadást Liszt, Bartók, Kodály Reményi, valamint Ravi Shankar és Yehudi Menuhin műveiből idézve. (Táncrapszódia a gyulai várban, 2003)

2003. augusztus Sporttal, kultúrával a rasszizmus ellen címmel rendeztek egész napos programok a Puskás Ferenc Stadionban. Délelőtt gyerek és ifjúsági foci meccseket rendeztek, délután pedig a szlovén és a magyar ifjúsági cigány válogatott mérte össze az erejét, majd a magyar válogatott az angol etnikai kisebbségi válogatottal csapott össze. A meccsek közben a kulturális programok között fellépett a Rajkó Zenekar és a Pénzügyőr Zenekar is. (Sporttal, kultúrával a rasszizmus ellen, 2003)

2003. augusztus 20-án a Magyar Köztársaság elnöke, *Mádl Ferenc* állami kitüntetésekkel adományozott. A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozatának kitüntetését kapta többek között *Gerendási István*, a Rajkó Zenekar igazgatója, a Talentum Kulturális Fórum igazgatója. (Kitüntetések..., 2003.), (Rangos kitüntetések adtak át, 2003)

2003. szeptember elején lépett fel a Zsidó Nyári Fesztivál keretében a Rajkó Zenekar a Dohány utcai Zsinagógában, melyről beharangozóban már három héttel előtte írtak. (Zsidó Nyári Fesztivál, 2003), (Zsidó Nyári Fesztivál, 2003)

2003. novemberben a pozsonyi Magyar Intézet által szervezett kassai Magyar Kulturális Napokat a szegedi Kortárs Balett nyitotta meg. „A keddi napot a Rajkó Zenekar zárja. A közönség háromszor is visszatapsolja a vonósokat és a táncosokat.” (Libabőr, vastaps és Európa, 2003)

2003. decemberben a Népszava írt a budapesti Operaházban megrendezett karácsonyi hegedűgáláról, mely a hangszer különböző játékmódorú, virtuóz megszólaltatására helyezi a hangsúlyt. A karácsony második napján két időpontban is megrendezett koncerten a 70 tagúra bővült Rajkó Zenekar mellett fellépett *Sara Bittloch* és *András Tamás* hegedűművészek, *Szakály Ágnes* cimbalomművész, valamint az Operaház balettkara és a Talentum táncegyüttes.

Az eseményt a Duna TV mellett további 20 ország televíziós csatornája is közvetítette. (Karácsonyi hegedűgála, 2003)

2004. márciusban egy történetben bukkan fel a zenekar, amikor egy nyírségi felfedező csapat három hetes barangolásra utazott a Galápagos-szigetekre.

„A szállodatulajdonos sógornője magyar, túrkevei asszony, s mikor tudomást szereztek rólunk, azonnal intézkedtek. S attól kezdve a magnón a Rajkó zenekar játszott. Fájdítva a szívünket. Mert bizony már nagyon hiányzott az otthon.” (Balogh G. , 2004)

2004. március 22-én a győri Richter János-teremben a Rajkó zenekar koncertje volt operaénekesekkel. (Programajánlat, 2004)

2004. március végén Izrael egyik legjelentősebb kulturális rendezvényén, a Risonlecioni Nemzetközi Tavaszi Fesztiválon a Magyar Fesztivál Balett és a Rajkó Zenekar is fellép. A fesztivál díszvendége abban az évben Magyarország, mely jelentős esemény a magyar kultúra közel-keleti népszerűsítése szempontjából *Hiller István* akkori kulturális miniszter szerint, melyet a Beyruthi Fesztivál magyar vendégművészeinek sikerei is bizonyítanak. (Izraeli fesztivál díszvendége vagyunk, 2004)

2004. március végén a magyar-indiai kulturális csereprogram keretében Magyarországon turnézott a Kathak Dance Group, melyben két táncos és négy zenész szitáron, tablán és pakhawajon játszottak. A csereprogram keretében februárban a Rajkó Zenekar lépett fel Delhiben és India más városaiban. (Indiai táncest Budapesten, 2004)

2004. áprilisban 225 millió forintot osztott szét kilenc zenekar között *Hiller István*, a nemzeti kulturális örökség minisztere. A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara, a Liszt Ferenc Kamarazenekar, a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar, a MÁV Szimfonikus Zenekar, a Magyar Rádió Zenekara és Énekkara, az Osztrák-Magyar Haydn Zenekar, a Danubia Zenekar, valamint a Rajkó Zenekar részesült támogatásba, melyből a rajkósok 5 millió forintot kaptak. (225 millió Ft..., 2004), (Zenekari konszolidációra 225 millió, 2004)

2004. áprilisban a Népszava közölt beszámolót a március végén Izraelben megrendezett 13 ország 120 művészt felvonultató Rishon Le Zion-i Tavaszi Fesztiválról, melyen az együttes tagjainak életét is kockáztatva lépett fel a Markó Iván vezette Magyar Fesztivál Balett, mely a Rajkó Zenekarral és a Budapesti Szaxofon Kvartettel együtt szerepelt. A rendezvényre egy nyílt színen történt fegyveres merénylet után egy nappal érkeztek a művészek az állandó terrorveszélytől fenyegetett országba. De még azon a héten világpremiert tartott Jeruzsálemben

a Markó Balettnek titulált társulat kettős szólista szereposztásban a Boleró előadásával. (Nagy, Egy este, kétféle Bolero-előadás, 2004)

2004. június második felében a kilenc napos kulturális és gasztronómiai Velencei-tónál megrendezett I. Édesvízi Fesztivál keretében emlékeztek meg egyrészt az akkor már 20 éve elhunyt pázmáncsi születésű *Máté Péterről* (dalszerző, előadóművész). Másrészt a szintén itt született *Rigó Jancsi* cigányprímás emlékének is adóztak a Rajkó Zenekar közreműködésével, valamint a muzsikusról elnevezett sütemény és gasztronómiai fesztivál révén. További fellépők voltak a Hot Jazz Band, Irigy Hónaljmirigy és a Palermo Boogie Gang is. Az eseményről a Népszava írt előzetest. (Máté Péter-émlékkoncert, 2004)

2004. június közepén Sopronban a Fő téren Virtuóz varázs című előadásával a Rajkó zenekar nyitotta meg az Ünnepi Hetek nevű nyári kulturális fesztivált. A népzenei koncerteken túl utcaszínház, bábelőadások, néptáncbemutatók, mézeskalács-készítők, gyertyaöntők, bábkészítők tűntek fel a kézművesek forgatagában. De három opera és egy operett előadás is színesíti a fesztivált. (Paletta, 2004), (Gacs, Julianna, 2004)

2004. június végén Nyíregyházán a Szabadtéri Színpadon A Magyar verbunk világa című kétrészes műsorát mutatta be a Rajkó Zenekar és a Nemzeti Ifjúsági Zenekar. (Paletta, 2004)

2004. augusztus 20-án Japánban tartott kertészeti világkiállítás keretében szerveztek Magyar Napot, melyen a Népszava rövid cikke alapján a nyitóünnepségen a Rajkó zenekar 18 zenésze játszotta a magyar himnuszt, majd Kodály: Galántai táncok és Bartók: Román népi táncok című műveit, valamint magyar és cigány népzeneit, illetve operettslágereket. (Rajkóék fellépése Japánban, 2004)

2004. szeptemberben a Népszava az akkor fél éve indult Magyarországi Nemzeti-Etnikai Kisebbségek Érdekvédelmi Egyesülete elnökével, *Száva Vincével* (44) készített interjút, aki ebben az esetben egy rendőri intézkedés közben elhunyt kecskeméti fiatalember ügyében követelt elfogulatlan vizsgálatot. De korábban a szervezet már előrukkolt drogellenes és kulturális programokkal is a fő céljuk mellett, ami a munkahelyteremtés a hátrányos helyzetben élő kisebbségnek. A szervezet egyik alelnöke *Csikja Angéla*, aki a Rajkó zenekar egykori vezető primása. (Horváth, 2004)

2004. decemberben számol be a Népszabadság a húsz év után újra megrendezett primásversenyéről, melynek döntőjén a Bihari János Koncert Cigányzenekar kísérte a versenyzőket a Kongresszusi Központban. A szervezésben részt vett még az Országos

Szórakoztatózenei Központ és a Rajkó Zenekar is, melyre közel száz hegedűs jelentkezett. A zsűriben ott voltak a legjobb magyar primások közül *Déki Lakatos Sándor*, az 1984-es primásverseny győzteseként *Puka Károly*, a primáskirályként emlegetett idős Boros Lajos, a hangszerkészítő mesterek közül Semmelweis Tibor, valamint Kossuth-díjas hegedűművészek. A versenyzők között ott volt a japán *Furudate Yukako*, aki öt éves kora óta hegedült, de már huszonnyolc éves volt, amikor először hallott cigányzenét Japánban *Berki László* zenekarától. Később Magyarországon *Boros Lajostól* is tanult és akkoriban egy tokiói magyar étteremben is játszott hazájában rendszeresen.

A versenyzők között csak kitűnő és még náluk is jobb primások voltak, ami a verseny színvonalát így igen magasra emelte. A kilenc döntős egy kötelező és egy szabadon választott zenecsokrot adott elő. Az első helyezett *Horváth Gyula* lett, akik *Rácz Pál* mesterhegedűkészítő egymillió forintot érő hangszerét kapta. *Rácz Lajos* lett a második helyezett, aki *Barcza Horváth József* vonóészítő félmillió forintot érő munkáját kapta. A harmadik helyen *Johan János* végzett, aki ifjabb *Boros Mátyás* által készített hegedűt kapta. *Furudate Yukako* kiváló primásokat maga mögé utasítva az ötödik helyet kapta. (Trencsényi, 2004)

2005. februárban számol be a Népszabadság turisztikai melléklete az Egri Tavasz Fesztiválról, amely március közepén a Rajkó Zenekar koncertjével kezdődött. (Észak-Magyarország, 2005)

2005. március közepén megrendezett Kaposvári Tavasz Fesztivál a Rajkó Zenekar és Tánckar, valamint az Akadémiai Ifjúsági Társaság kórusának közös koncertjének műsorával kezdődött a városi sportcsarnokban. (Dél-Dunántúl, 2005)

2005. márciusban újabb cikkekben számolnak be az Egri Tavasz Fesztiválról, melyen a Rajkó Zenekar és Tánckar nyitókoncertje után egri művészek és a szimfonikus zenekar mellett a Szegedi Kortárs Balett, Sramkó János Group jazz zenekar és *Sebestyén Márta* és a Muzsikás együttes népzenei előadása, valamint a legismertebb progresszív lemezlovasok és zenészek műsora is látható volt. A gyerekek színjátszásra egy országos találkozó keretében kaptak lehetőséget. A hazai és külföldi bábművészek is nagy számban képviseltették magukat, valamint nemzetközi fényszimpózium keretében találkoztak a fotográfiával és fényvel foglalkozó művészek. (Sárközi, 2005)

2005. márciusban az Egri Tavasz Fesztivál kapcsán újabb cikkben írnak a zenekarról, ahol azonban jobban be is mutatják: „Az 1952-ben alapított Rajkó Zenekar több mint száz országban képviselte a magyar cigányság zenei kultúráját. Sok ezer fiatal művész került ki a zenekarból, amely 2003 januárjában a Kodály Zoltán-díjat, tavaly pedig a Nemzeti Ifjúsági Zenekar címet

nyerte el. A zenekar virtuóz játéka révén sikerült a cigányzenét a világ nagy színpadjaira eljuttatni. Nagy sikerű koncertjeinek egyike volt a 2002-ben – a Budapest Klezmer Banddel közösen – bemutatott Klezmer-szimfónia, 2003-ban pedig *Markó Iván* balettművésszel és társulatával bizonyította, hogy képes más műfajokban is színvonalasan helyt állni.” (Simon, 2005)

2005. március végén a Népszava ír a húsvéti ünnepek alatti budapesti kulturális eseményekről, melyben a Ifjúsági Rajkó Zenekar lép fel az ELTE Jogi Karának Dísztermében. (Koren, A Munkácsy-kiállítás után..., 2005)

2005. májusban és júniusban a Zempléni Fesztivál budapesti előkoncertjét harangozták be, melyet június 5-én tartottak a Nemzeti Hangversenyteremben. Az esten a művészeti napok kiemelkedő zenei együttesei, a Honvéd Férfikar, a Rajkó Zenekar és a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar lépett fel *Hollerung Gábor* vezényletével. A műsoron Liszt: II. Magyar rapszódia és Csajkovszkij: IV. Szimfónia mellett Tolcsvai László Testamentuma is felcsendült, valamint a közönöséget tokaj-hegyaljai pincészetek borkostolóval is várták. (V.Gy., 2005), (Zenei kóstoló Zemplénből, 2005)

2005. június elején a Népszava táviratstílusban ír a július 14-24 között Művészetek Palotájában megrendezésre kerülő Szekérnyom elnevezésű cigányzene fesztiválról. A programsorozat a cigány nép vándorlása során megszülető változatos cigányzenét mutatja be. A fellépők közül Franciaországból, Olaszországból, Boszniából, Macedóniából, Romániából, Ukrajnából és Pakisztánból érkeznek a fesztiválra, ahol Magyarországot ezúttal *Bangó Margit*, a Rajkó Zenekar és a Babos Project Special és vendégei képviselik. (Cigányzene fesztivál, 2005)

2005. júniusban harangozták be a Budafest nyári zenei fesztivált, ahol fellépett számos szólista mellett többek között a Budapest Klezmer Band, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar és a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara és július 25-én a Rajkó zenekar. Ezen kívül július elején Operettgálával kezdődött a Budavári Nyáresték, majd később Belvárosi nyári koncertek kezdődtek a Bazilikánál, valamint opera és balett fesztivált tartottak az Operaházban. A szervezők nagyban számítottak a jegyek eladásából befolyó pénzüsszegekre a fesztivál életben tartásához. (Sz.K., Alig talpon a Budafest, 2005), (Budavári Nyáresték a Budafesten, 2005), (B.Gy., 2005)

2005. július végén a nyár végi XIV. Zempléni Fesztiválra hívja fel a figyelmet egy újsághirdetés, melyen fellépnek a Pannon Filharmonikusok, a Budafoki Dohnányi Szimfonikus Zenekar, Liszt

Ferenc Kamarazenekar, a Rajkó Zenekar, az ExperiDance táncsoport, valamint további magyar és külföldi előadók között a Svetilen Énekegyüttes is. (XIV. Zempléni Fesztivál , 2005)

2005. július végén fiatal párok összekovácsolására is készültek a vései országos kovácstalálkozón Somogy megyében, mellyel a kovácsmesterség hagyományait akarták feleleveníteni. Egy működő kovácsműhelyben próbálhatták ki az érdeklődők a régi mesterség fogásait. A kísérőprogramokban a Rajkó Zenekar is szerepelt és az EDDA együttes adta a zárókoncertet. (Szerelmesek "összekovácsolása" Vésén, 2005)

2005. augusztus közepén rendezett Zempléni Fesztivált harangozta be a Népszabadság egy hosszabb cikkben, melynek keretében a Rajkó Zenekar Szerencsen lépett fel. De felléptek még a Pannon Filharmonikusok a Honvéd Férfikarral közösen, a Svetilen Énekegyüttes orosz egyházi dallamokkal, a Szegedi Kortárs Balett, a Dohnányi Zenekar, Pege Kvartett, Honvéd Együttes, a Tomkins Énekegyüttes, Israel Philharmonia Singers, Kolozsvári Magyar Opera és a Liszt Ferenc Kamarazenekar, valamint hazai és külföldi szólisták. A fesztivált kirándulások és kulináris örömök is színesítették. (V.Gy., Zenék, borok..., 2005)

2006. februárban a kulturális minisztérium zenekari támogatásairól tartottak sajtótájékoztatót, mely szerint 3,5 milliárd forintot osztottak szét, melyből 25 millió forintot a Nemzeti Ifjúsági Zenekar címet viselő Talentum Rajkó Zenekar, kiemelkedő nemzeti zenekarként pedig 1,650 milliárd forintot a Nemzeti Filharmonikus Zenekar, Énekkar és Kottatár, illetve 345 millió forintot a Budapesti Fesztivál Zenekar kapott. De további 171 millió forintot a konszolidációs keretből zenekari *kiegészítő* támogatásként adtak, melyből pl.: a Danubia Szimfonikus Zenekar 30 millió és a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar 20 millió forintot kapott. (Támogatás a kortárs zenének, 2006)

Véleményem szerint a zenekaroknak nyújtott állami támogatások mértékéből is látható, hogy a több évtizedes múltra visszatekintő, kuriózumként működő Rajkó Zenekar által kapott viszonylagosan csekély pénzösszeg a cigányzenét, illetve a magyar folklór muzsikát alig részesíti támogatásban a klasszikus zenekarokkal szemben.

2006. március elején írtak ajánlót a március 17-től április 2-ig tartó 26. Budapesti Tavaszi Fesztiválról, melynek szegedi helyszínén fellépett a Pannónia Klezmer Band, az Amadinda ütőegyüttes és március 25-én a Tisza Szállóban a Rajkó zenekar is. (Lovass, 2006)

2006. március közepén rövid műsorajánlóban írnak az Ifjúsági Rajkó Zenekar fellépéséről a Thália Színházban a Tavaszi Fesztivál keretében. Megjegyezném, hogy az Ifjúsági Rajkó

Zenekar megjelölést az iskolai zenekarra használjuk. (Tavaszi Fesztivál, 2006), (Hét végi zenei kavalkád, 2006)

2006. májusban Miskolcon tíz napon át tartották hatodik alkalommal a nemzetközi operafesztivált, mely a XIX. és XX. század fordulójának jellegzetes zenei irányzatához tartozó verismo jegyében született darabokat 13 opera és 3 táncjáték keretében mutatja be, melyeket koncertek kísérnek. A Miskolci Egyetem nagy aulájában fellép *Roby Lakatos*, Snétberger Trió, *Illényi Katica* a Bolyki Brothersszel és a Rajkó Zenekar. (Romhányi, 2006)

2006. májusban a Népszava emlékezett meg *Berki László* (1941-1997) Liszt-díjas cigányprímás születésének 65. évfordulójáról. Zeneiskolai éve alatt apja a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekarának volt a karmestere. A rajkók munkájába középiskolai tanulmányait megszakítva kapcsolódott be, majd 1957-től az együttes vezető prímása lett. 1960-tól pedig a Magyar Állami Népi Együttes zenekarának vezető prímása, majd 1985-től a 100 Tagú Cigányzenekar művészeti vezetője volt. (Ezen a napon, 2006)

2006. júniusban a Népszava készített hosszabb interjút *Bátor Tamással*, a Miskolci Nemzetközi Operafesztivál ügyvezető igazgatójával. Azonban ebben az írásban csak az alcímből derül ki, hogy a Barlangszínház, a Rajkó zenekar és világhírű énekesek lépnek színpadra a fesztivál műsorán. (Podhorányi, Miskolc, az opera városa, 2006)

2006. július végére a Barátság Klub a Népszava támogatásával szervezett utazást a tagoknak Kübekházán tartott szabadtéri operettgálára, az Operettfaluba, ahol számos szólista mellett a Rajkó Zenekar is fellépett. (Fodor, 2006)

2006. júliusban a Népszava írt a magyar-német kapcsolatok kiemelten fontos városának rendezvényéről, az 5. ulmi Nemzetközi Duna Fesztiválról, mely a dunai városok és régiók vásárának megnyitójával és a Honvéd Együttes fellépésével indult. A Rajkó Zenekar fiatal tehetségei mellett a bő egy hét alatt felléptek az Amadinda együttes és más szólisták is, melyeket kiállítások kísérték. (Magyarok Ulmban, 2006)

2006. júliusban beharangozó cikk jelent meg a Népszavában a Csongrád megyei Kübekháza főterén nyolcadik alkalommal megrendezett operettünnepről, melyre 15 ezer vendéget várnak. A legismertebb magyar művészek mellett közreműködnek a Rajkó zenekar tagjai *Suki István* prímás vezetésével, valamint a Duetto Szimfonikus Zenekar és az Operettszív Tánckar. (Operettünnep Kübekházán, 2006)

2006. szeptember elején rendezték meg a XVI. Cigánykarnevált az Orczy-kertben, melyen fiatal tehetségek bemutatkozása mellett fellépett a 100 tagú cigányzenekar, *Boross Lajos* prímás, *Bangó Margit*, *Kállai Kis Ernő Ernő* és az Ifjúsági Rajkó Zenekar. A helyszínen a Heim Pál Gyermekkorház javára gyűjtöttek. (Ajánló, 2006)

2007. január elején rövid ajánlóban írtak a Jövő háza Központban rendezett Makrokozmosz – Táncköltemény Bartók Béla, Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára című produkcióról, melyet a Budapest Táncegyüttes, a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar és a Rajkó Zenekar közreműködésével adtak elő. (Ajánló, 2007)

2007. január elején a Népszava egy beharangozó cikkében ír a februári XII. budapesti Operabálról, melyre ezúttal a bál napjának délelőttjén relytvénypályázat újan kiválasztott szerencsés nyugdíjasok tekinthetnek be a főpróbába. A talpalávalót az Operaház Nagyzeneke, a Rajkó zenekar, a Babos Band és az Old Sámson zenekar húzza. (Operabál meglepetésekkel, 2007)

2007. márciusban hosszabb cikk keretében írt a Népszabadság a Rajkó Zenekar és az utánpótlást nevelő iskolát is fenntartó Talentum Alapítvány anyagi problémáiról, mely szerint kétségesé vált, hogy megmarad-e a zenekar és el tud-e indulni az iskola a következő tanévben állandó anyagi támogatás nélkül. *Gerendási István*, az együttes igazgatója elmondta, hogy a számtalan hazai fórumon való kérés ellenére sem érkezett kézzelfogható segítség.

A 40 tagú zenekar és az 550 diákot számláló iskola az azt megelőző évig az állami és fővárosi támogatás mellett nagy részben saját bevételből működött. A megelőző évet azonban már több milliós hiánnyal zárták és januártól pedig a főváros 17 millió forinttal kevesebbet ígért nekik, így az adott évet már majdnem százmilliós hiánnyal kezdték. 17 millióval tartoztak az APEH-nak, felhalmozódott 6-7 millió forintnyi számla, a tanárok bérét pedig csak megelőző év decemberig tudták kifizetni. A továbbiakban a béreket a Foglalkozási Alaptól pályázaton nyert 45 millió forintból tervezték kifizetni a tanév végéig. Azonban további pénzek hiányában a következő tanév már nem indulhatott volna el.

Ráadásul a kollégiumot a rossz állapota miatt már biztosan be kellett zárni abban a tanévben. A kulturális minisztériumtól felújításra csak abban az esetben lehetett volna pályázni, ha megkapják az épület tulajdonjogát. Abban az időben azonban a Nemzetközi Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány birtokolta az ingatlant, aminek a kuratóriuma halogatta a döntéseket, mert *Gerendási István* szerint többen szemet vetettek az épületre.

A későbbiekben nemzetközi fórumoktól reméltek további segítséget, hogy sikerüljön

megalapozni az egyedülálló intézmény létét. (Serfőző, 2007)

A cikksorozat 2007. szeptemberben folytatódott.

2007. június végén rendezték először a Magyarok Nagy Asztala gasztronómiai fesztivált a budai Várban, melynek keretében fellépett a Rajkó Zenekar is. De számos ételkülönlegesség mellett a résztvevőket szórakoztatták óriás bábosok, íjasok, csikósok, gulyások is, akiket nagy örömmel fogadtak nem csak a turisták. (Rab, 2007)

2007 nyarán rendezték négy hétvégén át a Dombos Fest – Kishegyes elnevezésű összművészeti rendezvényt, melyen a népművészet, a zene, az irodalom és az építészet jeles képviselői mutatkoztak be. Többek között fellépett *Lajkó Félix*, *Rúzsza Magdolna*, Besh o Drom, Boogo and Cry Baby, Napra, Jeanne Carroll, a Rajkó zenekar, Kal, *Szalóki Ági*, a Balázs Elemér Group, a Paniks, Borago és DJ Cadik, de számos más program is várta az érdeklődőket. (Kishegyes rulez, 2007)

2007. júliusban *Jolanda Willemse* jótéteményéről a Népszava adott közre megható interjút. A holland-magyar állampolgárságú hölgy az évi születésnap ajándéka az volt saját maga részére, hogy elhívta három napos kirándulásra a jászberényi Belvárosi Általános Iskola Eltérő Tantervét Tagozatának hatvan fogyatékos gyermekét. Elmentek Leányfalura, a visegrádi várba, hajókáztak a Dunán, megnézték Szentendrén a skanzen és a Marcipán Múzeumot, majd fagyaltotk és szalonnát sütöttek. Ennek a nem mindennapi ajándék kirándulásnak egyik állomása volt Pesten a Talentem iskola, ahol a színházteremben a Rajkó zenekar is játszott a gyerekeknek, ahol volt vonópárhaj, cimbalomszóló és táncsoport. A kirándulás egy megható pillanata volt, amikor „egyik autisztikus gyerek, aki a kirándulás három napja alatt egyetlen szót sem szól, és még csak hozzá sem lehetett érni, fölállt, s a legnagyobb boldogságban táncolni kezdett.” (Scipiades, 2007)

2007. július a végén ismét megrendezték az Operettfalut Kúbekháza főterén, ahova abban az évben 10-15 ezer operettkedvelőt vártak a Népszava cikke alapján. A kilencedik operettgálaesten fellépett a Rajkó zenekar, az operettszínház tánckara, valamint a Váci Szimfonikusok. (Meghívó az Operettfaluba, 2007)

2007. augusztus elején rendezték meg a XVII. Cigánykarnevált a budapesti Margitszigeti Szabadtéri Színpadon. A roma kultúrát, elsősorban cigányzenét bemutató programot a 100 tagú cigányzenekar szervezésében ez alkalommal két volt megasztáros, *Caramell* és *Gáspár Laci* közreműködésével rendezték. Fellépett még *Bangó Margit* Kossuth-díjas nótáénekes, *Boross Lajos*, a 100 tagú cigányzenekar Kossuth-díjas, örökös tiszteletbeli főprímása, *Ökrös Oszkár*

cimbalom virtuóz, *Mága Zoltán* és az Angyalok, *Rigó Mónika* nótáénekes, a Rajkó Zenekar, Nádor Quartett, Caffè Latino, Váradi Roma Café, valamint *Bódi Gusztó* és a Fekete Szemek. A táncról a Romencok Cigánytánc Együttes *Szecső Kovács Zoltán* vezetésével gondoskodott. (Serfőző, Cigánykarnevál a Margit-szigeten, 2007)

2007. szeptemberben egy segélykiáltással összekötött gálaesttel ünnepelte 55. évfordulóját a Rajkó Zenekar és Művészegyüttes október 4-én a Művészetek Palotájában, ahol a korábbi évek közös produkcióinak társelőadóival és szólistákkal léptek újra közönség elé. A meghívottak között volt számos politikus és a kulturális élet döntéshozói, akiktől a későbbiekben rendszeres, kiszámítható támogatást reméltek.

A Rajkó Zenekar és az utánpótlást nevelő iskolát fenntartó Talentum Alapítvány a megelőző évet is több millió forintos hiánnyal zárta. Ennek okai között szerepel, hogy állományba kellett venniük a korábban vállalkozói szerződéssel foglalkoztatott tanárokat, a főváros a korábbinál 17 millió forinttal kevesebb támogatást nyújtott, valamint csökkent a diákok után járó normatíva összege is. Végül a 2006/2007-es tanévet úgy tudták csak befejezni, hogy az Országos Foglalkoztatási Alaptól kaptak 45 millió forint támogatást és az abban az évben lejáró Nemzeti Ifjúsági Zenekar címmel járó 20 millió forint is megérkezett. Így is a zenekar és az iskola az előző évadot illetve tanévet 113 millió forintos hiánnyal zárta, a kollégiumot pedig be kellett zárni az épület rossz állapota miatt. Azonban feltételezték, hogy a Talentum hamarosan kérheti az államtól a kezelési jogot az épületre, melynek birtokában már pályázhattak volna a felújításra is. A kollégium bezárásával a gyerekek átköltöztetése és az iskola bizonytalan kezdésével és létével kapcsolatos problémák nem tettek jót az intézmény hírének és *Gerendási István*, az együttes igazgatója szerint emiatt abban a tanévben nyolcvan diákot veszítettek. Évente százmillió forint állandó támogatásra lenne szükség ahhoz, hogy a saját bevételeikkel kiegészítve fennmaradhasson az világhírű zenekar és az iskola, amely az utánpótlás nevelése mellett hátrányos helyzetű cigánygyerekek százainak segített bennmaradni az oktatási rendszerben. (Serfőző, Továbbra is pénz nélkül a Rajkók, 2007)

A cikksorozat következő része 2008. tavasszal jelent meg, ahol az újságíró tovább követi az intézmény sorsát.

2008. februárban jelent meg *Harkály Emil Elemér: Cigány a háztetőn* című írása a Kapu folyóiratban, melynek történetében úgy ír a Rajkó zenekarról, mint a muzsikások művészi pályafutásának elérhető egyik csúcspontja. Ez jól tükrözi, hogy a közbeszédben és akár a kitalált mesékben is az együttes tagjai magasan képzett, kiváló művészekként jelennek meg.

„Úgy voltak, mint a nagy zeneművészek, ha netán idegen faluba keveredtek, mert faluhelyen azt lehetett mondani, amit épp az ember kitalált magáról. Rögtön művészekké váltak, s nem is akármilyenné. Azonnal a Rajkó-zenekar tagjai lettek, s aki hitte, annak egekig magasztalták a magát a zeneszerszámot is, de önmagukat is.”

2008. áprilisban a pekingi olimpiára és paralimpiára készülő magyar sportolók ünnepélyes keretek között tettek esküt a Vígsházban. A fináléban a Rajkó zenekar lépett színpadra, majd *Fekete Attila* operaénekes énekelt, de a program keretében még *Rúzsza Magdi* is énekelt. (Felesküdték Pekingre, 2008)

2008. májusban rendeződni látszott a Rajkók sorsa, mivel megkapták az épületet, ahol már 56 éve működnek és további országgyűlési támogatás is kilátásba került.

Az épülethez tartozó kollégiumot a nem megfelelő műszaki állapot miatt még a megelőző évben be kellett zárni és a dolgozók pedig még nem kaptak fizetést abban az évben. A rajkók 1952 óta a Rottenbiller utcai egykori KISZ épületben tanulnak és dolgoznak. Ebben az időben 22 állandó zenész és 10 táncost foglalkoztat a művészegyüttes és 280 diákja van az utánpótlást is nevelő iskolának. Az általános oktatás mellett alap- és középfokú, a cigányzenére épülő zenei, valamint középfokú táncművészeti oktatásban részesülnek a gyerekek – mondta *Gerendási István* igazgató.

A cikk az emlékezés kedvéért ismét felidézi, hogy a zenekart és az iskolát működtető alapítvány anyagi helyzetet megingott az addig vállalkozói szerződéssel dolgozó tanárok státuszba történő besorolása miatt, mely 26 millió forint többletet jelentett évente, majd ráadásul a 2007-től a főváros 21 millió forintos éves támogatását 4 millióra csökkentették. A 2007-es évet egyszeri támogatásokkal és a főváros újra 21 millió forintos támogatásával átvészelték. Az év végén azonban az országgyűlés 2008-as évre megszavazott az alapítványnak további 70 millió forintot. Az oktatási minisztériummal folytatott egy éves tárgyalások után közoktatási megállapodás kötöttek az intézménnyel, mely szerint kiegészítő normatívát kap az iskola a következő tanévtől a túlnyomó többségében hátrányos helyzetben lévő roma gyerekek tanítására és felzárkóztatására. A rendszerváltás után az épület tulajdonjogát a Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Közalapítvány kapta, melynek kuratóriuma ezidáig halogatta a döntést az átruházásról. De ez alkalommal a megszűnő közalapítvány szándéknyilatkozata alapján ősszel a Talentumnak adja a tulajdon jogot. Emiatt nem pályázhatott korábban felújításra, így pl. elesett 600 milliós norvég alaptól is.

A további tervek szerint a zenekar repertoárját újabb produkciókkal bővítik, és újabb telephelyeket nyitna az iskola, hiszen korábban a négyből a gyöngyöspatai kihelyezett tagozatot

be kellett zárniuk. A tanárok a külső telephelyekre lejárnak zenét és táncot oktatni a helyi iskolákba és ezzel a gyerekek felzárkózását elősegíteni. Az iskola egyik legsikeresebb telephelye Karancsságon található, ahol ebben az időben 90 gyerek jár különórákra. A helyi pedagógusok szerint ezek a gyerekek rendszeresen járnak iskolába és jobban teljesítenek. (Serfőző, Biztos talajfogás, 2008)

2008. októberben egy programajánló alapján a Ferenc-napi búcsú alkalmából a Bakáts téren koncertezik *Marót Viki* és a Nova Kultúr Zenekar, a Garabonciás Együttes, a Nemzeti Ifjúsági Rajkó Zenekar és a Talentum Tánckar, *Charlie* és a Benkó Dixieland Band. (Ajánló, 2008)

2008. októberben a Szabad Föld közölt két oldalas cikket a cigányzene helyzetéről *Lakatos Miklós* (a Márványmenyasszony étterem primása), a Rajkó zenekar és *Suki István*, valamint *Kecskés Sándor* (klarinét és tárogató előadóművész) bemutatásán keresztül.

Természetesen *Lakatos Miklós* is a Rajkó Művészegyüttesnél tanult a Rottenbiller utcában, ahogy „szinte mindenki, aki számít a cigányzenészek között”, körülbelül ezerötszázan. Az 1952-ben alapított intézményben régebben tízszeres volt a túljelentkezés és csak a legtehetségesebb cigánygyerekek kerülhettek be a napokig tartó felvételi után. Éppen ezért nagy büszkeség volt bekerülni, akire azután a falubeliek is rendkívül büszkék voltak. Kottaolvasás mellett szükség esetén betűvetésre is tanították a gyerekeket. Az autentikus cigányzene mellett magyar motívumokat, szalonzenét, sanzont, operettet, nótát, filmzenét és kezdettől fogva szimfonikus műveket is játszottak, hiszen „nem hozhattuk őket olyan kellemetlen helyzetbe, hogy a vendég kér valamit, ők pedig ne tudják” – mesélte *Gerendási István* igazgató. „Mire kikerültek, nem csak a pódiumon tudtak viselkedni, öltözködni, megjelenni, hanem adott esetben egy királyi pár előtt is.” A legjobbak a magyar éttermek mellett biztos szerződésekre számíthattak akár Amerikától Japánig. A rendszerváltás után a muzsikusok légüres térbe kerültek, hiszen – az igények ellenére is - egyre kevesebb helyen tartották meg a cigányzenét. A Rajkó zenekar évente 200 előadást ad a Duna-palotában elsősorban teltházasan külföldi közönségnek. Az év novemberében svájci és francia turnéra készültek Strauss-művekkel. (Hardi, 2008)

2008. novemberben Regionális Prima Díjjal tüntették ki az 56 éves Rajkó Zenekart. A díjat hathetes franciaországi és svájci turnéről hazaérkezve vehették át, melyet a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége közép-magyarországi regionális szervezetének elnöksége adományozott. (Röviden, 2008)

2008. decemberben készített interjút *Mága Zoltán* hegedűművésszel a Szabad Föld, aki megállás nélkül koncertezik itthon és külföldön és emellett sokat jótékonykodik. „Szüleim öt gyereket neveltek tisztességben, nagyon megdolgoztak azért, hogy mindig legyen étel az asztalon, s hogy mind az ötünket taníttassanak. Én 12 évesen kerültem Szolnokról a Rajkó zenekarba, amit tudok, azt ott tanultam meg.” (Borzák, 2008)

2009. januárban a Rottenbiller utcai épület tulajdonjogát megkapta Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány (ROMA), mely a fenntartója a Rajkó Zenekar és Tánckarnak, valamint az utánpótlást nevelő művészeti iskolának. „Itt volt az ideje, hogy elkezdjük a törlesztést a rajkók felé, hiszen művészetükkel, sikereikkel Magyarország nagykövetei voltak világszerte” – mondta Kiss Péter kancelláriaminiszter, amikor átadta jelképesen az épület kulcsát *Berendy Beatrixnak*, az alapítvány elnökének.

A cikk ismét feleleveníti az ügy történetét, miszerint a zenekar 1952-es alapítása óta működik a Rottenbiller utcai épületben, amely a rendszerváltást követően a KISZ-től a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány tulajdonába került. A rajkósok ezt követően is használhatták az épületet, de a rossz állapotú épület felújítására nem pályázhattak a tulajdonjog hiánya miatt. Azonban a megelőző évben megszűnő közalapítvány végül átadta az 5000 négyzetméteres épületet a rajkóknak.

Ezzel egyidőben az új energiatakarékos és környezetbarát fűtési rendszert is átadták az épületben, leváltotta ezzel a régi gázüzemű rendszert, melyhez a régi csöveket és radiátorokat is újakra cserélték. A korszerűsítést abból a 174 millió forintos támogatásból végezték, melyet a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet biztosított. A további épület felújítás 1,5-2 milliárd forintba kerülne *Gerendási István* igazgató szerint, melyre az épület tulajdonjogának birtokában innentől akár uniós forrásokra is pályázhatnak.

A fenntartó alapítvány helyzete az elmúlt években többször is rendkívül nehéz helyzetbe került. A megelőző évben az iskola a fővárostól és a szaktárcától több mint 95 millió forintos támogatást kapott és az adott évben is hasonló összegből gazdálkodhattak. Ezen felül szintén a megelőző évben 60 millió forintot szavazott meg az Országgyűlés a Rajkó Zenekar és Tánckar kb. 50 milliós bevétele mellé, valamint további 10 millió forintot az iskolának, melyből az adott évben már csak 40 milliót kaptak.

Az iskola a már működő vidéki telephelyek mellé Sződligeten nyitott újabb kihelyezett tagozatot, ahova a tanáraik hetente háromszor járnak ki a helyi iskolába zenét és táncot oktatni és ezzel a gyerekek felzárkózását elősegíteni. (Serfőző, A Rajkóké az iskola, 2009)

2009. januárban a Népszavában közreadott *Déki Lakatos Sándor* primással készült interjú kapcsán került az újság hasábjaira újra a Rajkó, melyet a jelentősége miatt szó szerint idézek.

„*Riporter*: – Ha cigány cigány muzsikások játszanak, nem lesz sokszor attrakció a zenéből?

D.L.S.: - Attraktívvá kell tenni a zenét, el kell adni, ez az igazság. Az attraktivitásra törekvést a cigány virtuozitással lehet magyarázni. A világhírű művészek mindig a virtuozitást, a technikai tudást csodálták a cigánymuzsikásokban.

Riporter: - Ez miből adódik? Gondolom, nem gyakorolnak többet.

D.L.S.: A gyakorlás módjában van különbség. A cigányok rögtön érdekes zeneműveket tanítanak a gyerekeknek. Ha a Rajkó Zenekarban például éppen Liszt: II. Magyar Rapszodiáját tanulták, és ott volt egy öt-hatéves kisgyerek, aki bőgőzni akart, akkor a Liszt-művel kezdett el bőgőzni tanulni. Japánban például, ahol igen nagy kultusza van a zenetanulásnak, ugyanezt a módszert alkalmazzák, kisgyerekek komoly zeneműveket játszanak.” (Bóta, 2009)

2009. februárban közölt egy cikket a Budapest című folyóirat az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság tevékenységéről és a cigányság felemelkedésének lehetőségeiről. A társaság az Újpesti Roma Önkormányzattal közösen kutatást kezdeményeztek Az újpesti cigányság története címmel, melynek eredményeként megjelentették A régi Újpest cigányai című album-monográfiát. Ez a munka alapozta meg az Ez a föld a hazám elnevezésű helytörténeti mozgalmat.

A témánk szempontjából viszont egy releváns fotót közöl a cikk, melyen a 15 tagú Újpesti Rajkó Zenekar látható 1956-ból. A zenekar kor összetétele láthatólag vegyes, a két fiatal tizenéves fiútól kezdve a feltehetőleg harminc-negyvenes korosztályig bezárólag. Ez a kép inkább azt bizonyítja, hogy nem a KISZ Központi Művészegyüttes volt az egyetlen Rajkó Zenekar hazánkban, hanem mások is próbálkoztak hasonló zenekar létrehozásával. (Kirschner, 2009)

2009. márciusban jelent meg a Kapu folyóiratban egy interjú az ózdi születésű *Farkas Tiborral*, aki az észak-borsodi város sokszínűségét, az itt élő romák értékeinek népszerűsítését és elfogadtatását tűzte ki egyik céljának. A híres ózdi cigányzenészekről beszélve felmerült, hogy néhányuk „most a legkiválóbb zenészekkel és a legkiválóbb zenekarokban játszanak, mint a Rajkó Zenekar és a világhírű Száztagú Cigányzenekar”. (Józsa, Híres ózdi cigányzenészek, 2009)

Ez a részlet is jól tükrözi, hogy mennyire felnéztek arra az átlagos és muzsikus cigányok egyaránt, aki a Rajkó Zenekar tagja lehetett régebben vagy akár napjainkban.

2009. áprilisban a Szabad Föld készített riportot *Kutschi András* oroszlanói plébánossal, aki többek között azon fáradozik, hogy felépítse vallási és nemzetiségi megbékélés zárandokhelyét. Az egyházközösségében jelentős számban vannak roma származású hívek és segítségükkel szeretne életre kelteni egy cigány eredetlegendát. Eszerint a cigányok is ott voltak, amikor Jézust keresztre feszítették. Ellopták a negyedik szeget, amivel enyhítették kínjait és ennek a jótettnek jutalmaként tulajdoníthatják el titokban mindennek a negyedik részét. A passiójátékot Gánton, egy régi kőfejtőnél tervezték, melyben a szöveget lovári nyelven mondanák és a Rajkó zenekar is szerepelne benne, valamint többek között szegkovácsok is bemutatkoznának a bibliai mesterségek utcájában. (Borzák, Falak helyett hidakat, 2009)

2009. áprilisban készített interjút *Mága Zoltán* népszerű hegedűművésszel a tervezett 100 templomi koncert kapcsán a Népszava. Ebben a riportert említi, hogy „zenészdinasztiából, pályáját szinte még gyerekként a világhírű Rajkó Zenekar vezető primásaként kezdte, azóta világot járó művésszé lett, s nyilvánvalóan hisz a zene megváltó erejében.” (Bársony, 2009)

2009. június 27-én adott nagyszerű jótékonysági koncertet a Rajkó Zenekar *Vincze Lilla* énekművész vendégszereplésével a főtí Szeplőtelen Fogantatás-templomban Angyalok szárnyain címmel, számolt be az Új Ember folyóirat. Műsoron: Monti: Csárdás, Massanet: Meditáció, Kodály: Kállai kettős, Liszt: II. magyar rapszódia, Wolf: Ave Maria, Vecsey: Valse Triste, Tárkányi-Zassakovszky: 236. számú Mária ének, magyar népdalok és Kodály: Galántai táncok. A zenekarnál már hagyománnyá vált, hogy templomokban is fellépnek. Gazdag repertoárjukkal meghódították öt földrész közönségét és érzelmes előadásmódjukkal a világon mindenütt utat találtak az emberek szívéhez – méltatja őket a lap. Az előadást bemutatják a nyár folyamán még Máriaremetén és Zsámbékon is. (Paletta, 2009), (Cser, 2009)

2009. július 8-án a Balatonfüredi Szabadidőközpontban volt Az ördög hegedűs címmel a Rajkó zenekar estje. (Programajánlat, 2009)

2009. szeptemberben említi újra a Népszava a zenekart, amikor egyik cikkében a Magyar Televízió saját gyártású reggeli közéleti műsorát, a Ma Reggelt vették górcső alá. Egyik kiragadott műsorukban említették, hogy a Rajkó Zenekar és *Vincze Lilla* készül a vatikáni fellépésükre, melynek kapcsán egy korábbi közös fellépésükről készült „szörnyű minőségű amatőr videót” láthattak a nézők. (-hy, 2009)

2009. októberben az Új ember című katolikus hetilap is beharangozza Magyarország legrégebben alapított cigányzenekara, Rajkó Zenekar és Vincze Lilla fellépését a Vatikánban XVI. Benedek pápa jelenlétében és tiszteletére általános kihallgatás keretében. (Rajkó Zenekar a pápánál, 2009)

2009. novemberben publikált a KAPU folyóiratban Erdős István: Mozdulatlan cigánykerék című írásában hosszasan a cigányság ügyének változatlanságáról. Természetesen a zenészeket is külön megemlíti: „[...] a szépen muzsikáló 100 tagú cigányzenekar nem kér az olcsó, demagóg politizálásból, de koncertezik, utazik, hírül viszi a világba: valami létezik még a zseniális cigányzene egykori értékeiből. Ugyanezen célok érdekében dolgozik a közel száz éves múltú Rajkó zenekar, amely végtelenül mostoha, ellenséges körülmények ellenére is képes a tehetséggondozás bázisaként működni.”

A száz éves múltra való utalás nem pontosan helytálló, hiszen az említett Rajkó zenekar 1952-ben alakult, az előtte lévők pedig szintén nem tekinthetők folyamatosan fennálló zenekarnak. Így habár vannak forrásaink még száz évnél korábról is létező rajkó zenekarról, ebben a kontextusban mégsem állja meg a helyét az állítás.

A cigányzenével kapcsolatban idézek még néhány mondatot a cikkből: „[...] Különösen nagy és nyomasztó ez a felelősség, ha a magyarországi cigányzene ügyére figyelünk. Ne tessék rögtön legyinteni, hogy ez huszadrangú kérdés volna! Nem az! A cigány népcsoport százezreinek számára két-három évszázadon át kizárólag a muzsikus cigányok körében tapasztalható polgárosodás, életmódváltás jelentett követhető mintát.”

A továbbiakban a szerző leírja a cigányzene vélhetően tudatos elsorvasztására tett kísérleteiről szóló összeesküvés elméleteinek gyanúját is, ami a múlt és a jövő megváltoztatására törekszik. Kérdéseket tesz fel a cigányzene kutatói által hangoztatott tényeket illetően, hogy valójában mióta van Magyarországon cigányzene? Hiszen egyes források sokkal korábbra utalnak vissza, mint azt a zenetudomány állítja. A cigányzene ilyen mélységű elemzése azonban itt nem tartozik szorosan a témánkhoz, így ennek az érdekesítő résznek az elemzését kihagyom. (Erdős, 2009)

2009. november elején beharangozó cikket közölt az Új Ember című katolikus hetilap, hogy a Rajkó zenekar általános audiencia keretében játszik a Vatikánban XVI. Benedek pápa és a jelen lévő zarándokok előtt. A 15 perces műsorban felcsendül Liszt: Magyar Rapszódia, Farkas Gyula: Cigányfantázia, a Tavasz szél vizet áraszt kezdetű népdal és Wolf Péter: Ave Maria. A Vatikánba vezető út első jelentős eseménye volt, amikor Erdő Péter bíboros kérésére az esztergomi bazilikában a szent misén közreműködtek, majd azt követően egy fél órás koncertet

adott a zenekar. Ezután többször játszottak a különböző egyházi méltóságoknak, majd 2006-ban merült fel először a vatikáni koncert lehetősége.

A cikk további része röviden bemutatja a együttes történetét, amely szerint az utóbbi idők lényegi átalakulását tekintve a Rajkó már elsősorban nem ifjúsági zenekar.

„A Rajkó együttes Magyarország legrégebbi cigányzenekara: 1952-ben alapította *Farkas Gyula* és társai, akik szegény sorsú, ám zeneileg tehetséges cigány gyermekeket (a rajkó jelentése: gyermek) szerették volna így felkarolni. Az együttes az elmúlt évtizedekben sokat tett a magyar és cigány zene hazai és nemzetközi elismertetéséért. A Rajkó ma már elsősorban nem 'ifjúsági zenekar'. A profi nagy együttes mellett működik a Talentum Tánckar, valamint az utánpótlást biztosító Talentum Nemzetközi Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola és Kollégium.” (Mácsai, 2009)

2009. november 4-én XVI. Benedek pápa és mintegy 60 ezer zarándok előtt lépett fel a Rajkó Zenekar és Vincze Lilla a Vatikánban a Népszava rövid cikke szerint. Gerendási István, a Rajkó Művészeti Együttes igazgatója beszámolója alapján óriási életre szóló élményt jelentett a zenekarnak az egyházfőnek muzsikálni. Az együttes eddig 180 országban lépett fel, de a Szent Péter-bazilika előtti koncert mindennek a koronáját jelentheti. A zenekar tagjai közül hármukat is személyes audiencián fogadott a pápa, ahol lehetőségük volt vele beszélni. Ezután a vatikáni rádióba is meghívást kaptak, ahol egy fél órás koncertet adtak. (A pápának játszott a Rajkó Zenekar, 2009)

2009. novemberben a Szabad Föld mindössze egy fotót közölt a következő képfelirattal: „XVI. Benedek pápa előtt, a Vatikánban muzsikált a világszerte ismert Rajkó zenekar. Az egyházfő audienciáján néhány szót válthattak is a Szentatyával. A szertartás után Rajkóék a Vatikán Rádió élő adásában is szerepeltek.” (XVI. Benedek pápa előtt..., 2009)

2009. novemberben a Kisalföld című folyóirat is részletesen beszámolt róla, hogy a Rajkó Zenekar XVI. Benedek pápának és 70 ezer zarándoknak játszott a Szent Péter téren a Vatikánban. A műsoron Liszt: 2. Magyar rapszodiája, Brahms: 5. Magyar tánca, Farkas Gyula: Cigányfantáziája, valamint Wolf Péter: Ave Maria című műve Vincze Lilla közreműködésével szerepelt, melyet a Vatikán Rádió is rögzített. A Herendi Porcelánmanufaktúra külön erre az alkalomra készített egy kelyhet az együttes színeivel, melyet *Vidák Zsigmond* vezető prímás, *Gerendási István* a művészegyüttes igazgatója és *Dr. Berendy Beatrix* a Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány elnöke adott át a pápának.

Az idáig vezető út egy évvel korábbi koncertre vezethető vissza. A Rajkó Zenekar 2005.

augusztusban az esztergomi bazilikában számos egyházi vezető előtt játszott. A nagy sikert követően egy egyházi konferenciára kaptak meghívást, ahol Erdő Péter bíborossal folytatott beszélgetés során felmerült a gondolat egy későbbi pápai audiencián való fellépés lehetőségéről. *Gerendási István* az interjúban elmondta, a magyar cigányzenézek ezzel a fellépéssel bizonyosságot kaptak, hogy a műfajnak és a kultúrának még a Vatikánban is helye van. Ismét messzire vitték a híret a világban, hogy Magyarországon képzett muzsikuskok különleges muzsikát játszanak. A zenekar sikerei példát mutatnak a tehetséges cigánygyerekeknek, hogy szorgalommal és tanulással bárhová el lehet jutni, a tudást pedig senkitől sem lehet elvenni. 1952-től a Rajkó Zenekar több mint másfél ezer képzett zenészt adott a világnak. (Farkas, 2009)

2009. novemberben az Új Ember lapcsaládhoz tartozó *Família* című Kárpád-Medencei Családi Magazin is két oldalas cikkben írt a vatikáni fellépés kapcsán a Rajkó Zenekarról, melyben most *Gerendási István*, a zenekar igazgatója mellett *Suki István* tánckari primás is megszólalt. Ebből a cikkből az is kiderül, hogy a zenekar eddig olyan elismerésekben részesült, mint a Kodály Zoltán-díj, Közéleti-díj, vagy a „Hungarikum”, de az egyes zenészek szakmai tudását is számos díjjal jutalmazták már. Továbbá a cikkben szó esik a magyarországi cigányzenéről és az iskoláról is.

„Életem részévé vált a zenekar, nem is tudom máshol elképzelni magam – mondta el *Suki István*, aki nem egy ajánlatot utasított vissza, mert itt szeretett volna maradni. – Az egész családom zenész, ezért mindenki örült a családban, amikor ide kezdtem járni. Ezért költöztünk fel vidékről. Életünk legjobb döntése volt ez’ – mondta el a tánckari primás, akinek azóta az öccse, a nagybátyja és a kislánya is a Rajkó zenésze.” (Mácsai K. , 2009)

2009. decemberben a gazdagréti Szent Angyalok templomban adott hangversenyt a Rajkó Zenekar az akkoriban elhunyt helyi lelkész emlékére. Az adományokat a templom építésére ajánlották fel. (A Rajkó Zenekar a gazdagréti templomban, 2009)

2009. decemberben a Magyar Vöröskereszt advent előtt szervezett sikeres jótékonysági koncertet, melyen fellépett a Magyar Vöröskereszt bázisiskoláinak amatőr csoportjai mellett többek között *Illényi Katica* hegedűművész, *Nédó Olga* hegedűművész, *Varnus Xaviér* orgonaművész, valamint a Rajkó Zenekar *Vincze Lilla* közreműködésével. (Jótékonysági koncert advent előtt, 2009)

2010. februárban az Új Ember írt a pár nappal később megrendezésre került Vándorlók és Útonlévők Pápai Tanácsának szervezésében az európai cigányság felelőseinek három napos

vatikáni tanácskozásáról, melynek központi témája a cigányság beilleszkedése, integrációja az adott ország társadalmába. A találkozó alkalmával vendégszereplésre hívták a Rajkó Zenekart, amely a nyitó napon adott koncertet a római Santa Maria in Trastevere bazilikában, melyről a Vatikán Rádió felvételt is készített. Másik fontos esemény, hogy a magyar cigány labdarugó-válogatott a Svájci Gárda focicsapatával barátságos mérkőzést vívtak. A magyar cigány focicsapat 1992-ben alakult, majd a Magyar Labdarúgó Szövetség támogatásával 1995-ben létrejött a magyar cigány futballválogatott *Mezei István* szövetségi kapitány vezetésével. *Spányi Antal* székesfehérvári püspök felkérésére pedig a Rajkó Zenekar korábban jótékonyági hangverseny adott a fehérvári székesegyházban, melynek bevételét a csapat római utazására ajánlották fel. (Bókay, 2010)

2010. márciusban a Népszabadság is beszámolt a az integráció jelképének tartott Rajkó Zenekar második vatikáni fellépéséről és a cigány válogatott mérkőzéséről. „Ezek a zenészek nem is cigányok!” - mondták a Szent Péter téren megkérdezett olaszok, összehasonlítva azokkal a nomád romákkal, akik a bazilika oldalában kéregettek.

A cikk továbbá kifejti, hogy az utóbbi időben a számos európai szervezet munkája ellenére csökkentek a romák emberi jogaik és velük szembeni diszkriminációt a másságtól való félelem okozza. Ugyanakkor azt is elmondták, hogy Magyarországon van a legtöbb felsőfokú végzettségű cigány. (Sárközy, 2010)

2010. márciusban a Népszava a pápai látogatásról egy cikk erejéig számolt be. „Köszönöm a szép zenét” – üdvözölte XVI. Benedek pápa a Rajkó Művészegyüttes zenekart. Négy hónapon belül másodszor zenéltek ösztönsége előtt – mesélte az újságnak *Gerendási István*, a zenekar igazgatója. (A pápánál a Rajkó Zenekar, 2010)

A cikkben több információ is olvasható, de ezeket más újságok is közölték esetleg részletesebben. Ezért ezeket másik cikknél fogom idézni.

2010. márciusban az Új Ember címoldalon tudósított egy hosszabb cikkben újra az európai püspöki konferenciák cigánypasztorációs felelőseinek találkozójáról, a Rajkó Zenekar vatikáni hangversenyéről és a cigány futball-válogatott római meccséről. A hazai egyházat *Székelly János* esztergom-budapesti segédpüspök és *Dúl Géza*, az MKPK cigánypasztorációs referense képviselte. Az egyház célja lehetőség és lelkipásztori szempontok szerint, hogy csökkentse a cigányokkal szembeni ellenséges hangulatot, védje jogaikat, őrizze emberi méltóságukat, ugyanakkor figyelmeztesse őket állampolgári kötelességeikre. A konferenciát szervező pápai tanács felkérésére a Rajkó zenekar koncertet adott a Santa Maria in Trastevere-bazilikában, valamint a Szent Péter-bazilika altemplomában, a Magyarok Nagyasszonya-kápolnában

magyar nyelvű szentmisén vettek részt a Magyar Cigány Futballválogatottal. Az öt évvel ezelőtt kiadott cigánypasztorációval foglalkozó dokumentum eredményeit is megvitatták a konferencia alkalmával. A pápai audiencián a zenekar és a futballválogatott is részt vett, ahol XVI. Benedek pápa és nyolcezer zarándok előtt csendült fel Rossini: Tell Villmos-nyitányának részlete a Rajkó Zenekar előadásában, melyet a közönség állva tapsolt. A pápa is megdicsérte a zenekart és annak vezetőjét, illetve a focicsapat menedzserét személyesen is köszöntötte. A Magyar Cigány Futballválogatott 22:3-ra győzött a Svájci Gárda elleni barátságos mérkőzésen Rómában. A Svájci Gárda kapitánya másnap a Vatikán Rádióban így nyilatkozott: „A tegnapihoz hasonló találkozó hozzájárulhat ahhoz, hogy elgondolkozzunk: kik állnak a cigányokkal szembeni előítéletek szitása és kihasználása mögött. A pályán nyilvánvalóvá vált, hogy egyformák vagyunk, nincs közöttünk különbség – csak a futballozni tudásban...” (Bókay, A kultúra és sport nagykövetei voltak, 2010)

2010. márciusban a Magyar Kurír című katolikus hírportál közölt hosszabb cikket a második vatikáni fellépés kapcsán. A Rajkó Zenekar az elmúlt közel 60 éve alatt öt kontinens 109 országában lépett már fel és a Vatikán lett a 110. a sorban. 2010. március 2-án négy hónap alatt másodszor játszhatott a zenekar személyesen XVI. Benedek pápának, ami mérhetetlen megtiszteltetés minden zenekari tag számára. Hiszen 2009. november 4-én a Szent Péter téren aratott siker után ezúttal a zenekar meghívást kapott a Vándorlók és Útonlévők Pápai Tanácsától a cigánypasztoráció országos felelőseinek európai konferenciájára. Ezekkel a fellépésekkel elérkeztek a csúcra, mondta *Gerendási István* a Vatikán Rádiónak.

A turné alatt Rómában a trasteverei Santa Maria bazilika ősi falai között egyazon koncerten csendülhetett fel a klasszikus zene és a cigányzene. Természetesen a műsorválasztás nem egyszerű feladat ilyen esetben, de a templom légköréhez illeszkedő Bach és Mozart darabjai, valamint Liszt: Magyar rapszodiája, Bartók: Román Tánca és Kodály: Kállai kettőse mellett meg kellett mutatni a cigányzene és a Rajkó Zenekar egyedi hangját is. Így a zenekar alapítójának, Farkas Gyula: Cigányfantázia című kompozíciója mellett Reményi Ede: Repülj fecském című műve is felcsendült, melyekre állva tapsolt a közönség.

Gerendási István a Rajkó Zenekar küldetéséről is beszélt a Vatikán Rádióban. A cigányokat rendszerint egy kalap alá veszik, de azt szoktuk mondani, hogy van jó ember és rossz ember. A zenekar a cigányság jó hírét próbálja elvinni az emberekhez művészetükkel, viselkedésükkel, kiállításukkal és gondolkodásukkal. Náluk a tanulás érték. Ezek a művészek azok közé tartoznak, akikre a többségi társadalom is felnézhet és büszkén vállalhatják őket is magyarnak. Azonban a hazai cigányság egy része nem értékeli kellőképpen a Rajkó Zenekar munkásságát, vagy csak

egyszerűen kiesik a gondolatkörükből. Nagyobb összefogásra lenne szükség és jobban meg kellene becsülni a cigányság kiemelkedő tagjait. A magyarországi cigányságnak a beilleszkedése ellenére sem szabad feladnia a hagyományait, hanem inkább őriznie kell azt. A Talentum Művészeti Iskola is a cigánypasztoráció egyik képviselője, hiszen gyakran szegény gyerekeket emelnek ki és segítenek nekik a tehetségük kibontakozásában. Ezért több kihelyezett tagozatot nyitottak az országban, hogy ott őrizhessék meg saját kultúrájukat, ahol élnek. (Magyar Kurír, 2010)

2010. májusban az Új Ember terjedelmes cikkében *Székely János* esztergom-budapesti segédpüspök Gyöngyöspatán tartott szentmiséjét írja le, melynek a cigánypasztoráció keretében számos magasrangú vendége is volt, ahol a Rajkó Zenekar is fellépett. Egy kezdeményezésben a helyi romáknak szerettek volna munkát biztosítani és az önfenntartás lehetőségét megteremteni. (Bókay, Hídépítés Gyöngyöspatán, 2010)

2010. júniusban a Zempléni Fesztiválról a Népszava írt beharangozó cikket, mely az észak-magyarországi régió két héten át tartó kulturális-turisztikai-gasztronómiai programsorozata augusztus közepén. A Zempléni Fesztivál Extra eseménysorozat keretében már két hónappal korábban is koncerteket hallgathatnak az érdeklődők. „Különleges élményt ígér a nemrégiben a Vatikánban szereplő Rajkó Zenekar egyházi hangversenye a sárospataki Vártemplomban.” De ezen kívül *Jandó Jenő* zongoraművész és a Dohnányi Szimfonikus Zenekar játszott Tokajban, valamint Sátoraljaújhelyen a Makám zenekar gyermekműsort tartott. Ezekon kívül az augusztusi programok is színvonalas szereplőgárdát vonultattak fel. (Zempléni Fesztivál Extra, 2010)

2010. októberben jótékonyági hangversenyt adott a Lepramisszió javára a Rajkó Zenekar Budapesten a Batthyány téri Szent Anna-templomban. (Egyházi zene, 2010), (Egyházi zene, 2010)

2011. januárban a Népszava készített hosszabb interjút *Vincze Lilla* énekesnővel, aki a Napoleon Boulevard zenekar énekese is volt. „Megismerkedtem a Rajkó zenekarral, ennek lassan három éve, és nagyon megszerettük egymást. Tavalyelőtt a pápa előtt énekelhettem velük a Vatikánban az Ave Mariát magyarul, nyolcvanezres közönségnek.” (Zelki, 2011)

2011. áprilisban a Népszabadság múltidéző cikket közölt az 1978-as Havannában rendezett Világifjúsági Találkozóról (VIT). 1947-89 között tizenhárom alkalommal rendezték meg az alábbi városokban: Prága, Budapest, Kelet-Berlin, Bukarest, Varsó, Moszkva, Bécs, Helsinki, Szófia, újra Kelet-Berlin, Havanna, újra Moszkva, majd Phenjan. Magyarországról azok

utaztak, akiket a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) kiválasztott: így a 450 fős küldöttségben *Roboz Aranka* (24) bődíszműves is jelen volt, aki szintén fontos találkozót bonyolított a szovjet küldöttséggel, melyen *Ránki Dezső* zongorázott, a Rajkó Zenekar muzsikált, *Antal Imre* is fellépett. (N.Kósa, 2011)

2011. júliusban a Szabad Föld hasábjain jelent meg interjú *Buffó Rigó Sándor* primással, a 100 Tagú Cigányzenekar elnökével. Büszkén mutatja be a zenekar néhány tagját, melyek között volt a zenekar főprimása, a Liszt-díjas *Lendvay Csócsi József*, aki beutazta a világot a Rajkó zenekarral. (Palágyi, 2011)

2011. szeptember 20-án a pécsi Dóm téren adott koncertet Rajkó zenekar. (Van már programja?, 2011)

2011. szeptember 29-én a szolnoki Aba-Novák Kulturális Központban lépett színpadra a Rajkó zenekar. (Van már programja?, 2011)

2011. decemberben a Népszava is beszámolt a nagyhírű Rajkó zenekar rendkívüli pénzügyi gondjairól. A zenészek tíz hónapja nem kaptak fizetést, mivel a megígért évi 39,4 millió forintos kiemelt állami támogatás nem érkezett meg. Habár az Európai Unió soros, magyar elnöksége alatt a kormány öt alkalommal is felkérte őket, hogy tagországok magas rangú képviselői előtt játszanak.

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) az év márciusában jelentette be, hogy a magyarországi roma együttesek közül a Rajkó Művészeget kiemelt mértékben támogatja. Egy 100 millió forint keretösszegű zártkörű pályázatot írtak ki a Rajkó Művészeget, a 100 Tagú Cigányzenekar és a Cigány Tájház számára. A KIM nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatok osztályának helyettes államtitkára *dr. Latorcai Csaba* augusztus 15-én értesítette a zenekart a sikeres pályázatról és annak további menetéről. Eszerint a 39, 4 millió forintos elnyert pályázati pénzről szeptember közepéig kellett volna szerződést kötni, majd azt követően kifizetni, ami a cikk írásig sem történt meg. Ugyanis a minisztérium elképzelésében a zenekart az *Farkas Flórián* vezette Országos Roma Önkormányzat (ORÖ) alá szerette volna rendelni a pénzügyi támogatás biztosítása érdekében, ami a Rajkó teljes vagyonátadásával is járt volna, valamint megdöbbenésükre az ötven tagú művészeget további pontos fenntartásának részleteit homály fedte. A KIM újabb elképzelése alapján a Rajkó Művészegetnek a Design Terminál Nonprofit Kft.-hez kellene csatlakoznia a pályázati támogatás érdekében.

A támogatás késése azonban decemberre már rendkívül komoly problémákat okozott a zenészek életében. „Az együttes tagjai közel tíz hónapja nem kaptak fizetést. Az egyik

prímásnak már elvették a lakását, van, aki öngyilkosságot kísérelt meg. A többég jelenleg éheznek.” (Scipiades, A Rajkó zenekar tagjai várják a pénzüket, 2011)

2011. december elején a HVG is közölt egy összefoglalót a minisztériummal és a Design terminál Kft.-vel folytatott vitáról egy *Gerendási Istvánnal* készített interjú alapján. A magyarországi „roma stratégia” vadhajtásaként értékelik a történetek fényében, hogy a Rajkó Művészegyüttest számúzték a kulturális tárca alól. Egyes feltételezések szerint bizonyos körök el akarják különíteni a cigányzenét és a Rajkók által képviselt színpadi stílust a magyar nemzeti kultúrától. Az interjúban elmondta azt is, hogy a zenekarban tanult számos növendék közül néhányan a Zeneakadémián folytatták tanulmányaikat, valamint többek között *Mága Zoltán* is itt nevelkedett: „Mi hoztuk fel Tiszabőről, s később is menedzseltük, ötven tagú zenekart tettünk mögé a külföldi turnékon” – mondta az igazgató. (Megszűnhet a Rajkó Zenekar?, 2011)

2011. decemberben a Népszava egy hét után újabb cikket közölt a címlapon, miszerint „éheznek a Rajkó prímásai”. A cikk előzményeinek újabb bemutatásán túl kiderül, hogy az elképzelések szerint az állami fenntartású Design Terminál Nonprofit Kft.-hez tartozna a zenekar, amit Forum Hungaricumnak neveznek majd át, és új feladatkörben a hungarikumok őrzésével is foglalkoznának. „Így volna gesztora a Rajkó Művészegyüttesnek, ami egy brand, egy nemzeti kincs” - mondta a helyettes államtitkár, aki személyesen kereste fel a zenekart és elmondta nekik, hogy amennyiben néhány héten belül a minisztériumhoz tartoznának, akkor lennének állami megrendelések is. *Gerendási István* igazgató a megbeszélés utáni reagálásában elmondta, hogy a „fuldokló ember az utolsó szalmaszálba is belekapaszkodik”. Ha két héten belül betagozódnak, akkor megkapják a közel 40 millió forintot, máskülönben a kisebbségvédelemi tevékenységre elkülönített költségvetési pénz elvész. (Scipiades, Zsarolja a minisztérium a Rajkó együttest?, 2011)

2011. december első felében a Szabad Föld is beszámolt a politikai tragikomikus játszmák eseményeiről összefoglalva. A Rajkó zenekar eddig 110 országban lépett fel és így méltán mondhatjuk világhírűeknek, derül ki a cikk bevezetéséből. A 39,4 millió forintos pályázat során elnyert állami támogatás története ott kezdődött, amikor a kulturális tárcától a megkérdésük nélkül kiűzték a zenekart harmad magával a 100 Tagú Cigányzenekarral és egy cigány tájházzal. Az év márciusában a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium kiemelt állami támogatást ítelt meg a zenekarnak. Eleinte a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársághoz tartoztak, bár felzárkóztatásra ebben az esetben nem volt szükség. Ezért átkerültek a Egyházi, Nemzetiségi és Civil Kapcsolatokért Felelős Államtitkársághoz, ahonnan a Farkas Flórián vezette frissen létrehozott Országos Roma Önkormányzat (ORÖ) alá akarták csatolni a zenekar.

Az ORÖ egy szerződésben a szellemi védjegyeket, a jogokat és a vagyontárgyakat magának igényelte, azonban semmit nem ígértek érte cserébe. A 10 hónapos támogatás késése miatt egy sajtótájékoztatót hirdetett a zenekar, mire válaszul a minisztérium végre mégis párbeszédet kezdeményezett. Mire a minisztérium által grüндolt divat- és designügyi állami szervhez, a Design Terminál Nonprofit Kft-hez küldték a zenekart a pénzükért, akik hamarosan Forum Hungaricum névű szervezetté alakulnak. (Szűcs, 2011)

2011. december végén a Népszava olvasói levelet közölt, melyben a zenekart érintő gondolatok is előkerültek. „Az, hogy nem kaptak fizetést hónapokig, felháborító és szégyenteljes. És most is szinte zsarolással akarják őket bedarálni. De ettől függetlenül, ha kénytelenek lesznek ebbe a szégyenteljes alkuba belemenni, szinte a pusztta megélhetésükért – az jár és járt volna nekik eddig is. Ilyenkor felmerül bennem a kérdés, hol van ilyenkor pl. *Farkas Flórián* képviselő? Vagy *Mága Zoltán*, aki szintén innen indult? Ők már benne vannak a kiemelt kedvencek között, nem tudnának az érdekükben szót emelni? vagy nekik ezt nem szabad, nem akarnak kikerülni a kedvencek közül, esetleg nagyot esnének? Hiszen *Mága Zoltán* is művész, meg tudna élni a pályán, persze *Farkas Flórián* más, ő, ha valamit is csinálna, csak bajt okozna, jobb, ha csak ott díszleg. De *Mága Zoltánon* és még sok másik művészen, pl. *Raduly* úron is csodálkozom. De sajnós ez van.” (Bodor, 2011)

2012. márciusban a Népszava hasábjain tovább folytatódik a politikai cselszövés története egy terjedelmes cikkben. A Rajkó zenekar február közepén végül megkapta az előző évben pályázati úton elnyert és megígért közel negyvenmillió forintot.

De a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Rajkó néven új állami fenntartású zenekart akart létrehozni, ezért meghívták azt a 12 híres zenészt is, akik egykori és mai tagjai a Rajkó zenekarnak és a védett név hordozói. Sajátos megfélemlítés eszközével nem lehet elvenni tőlük a Rajkó nevet, legfeljebb úgy, ha lelövik őket – reagálta *Gerendási István*, aki már 36 éve a művészegyüttes igazgatója volt ebben az időben. Ráadásul a 60. évfordulóját ünneplő Rajkó Zenekar tagjainak felvételi vizsgát kellett volna tenniük a Balassi Intézetben, ahova a 24 tagból négyen mentek el. Amikor a zenekar megtudta, hogy felvételi vizsgán kell bizonyítaniuk, akkor ezt mondták: „Miért nem kellett akkor, amikor a Carnegie Hallban létünk fel? Vagy a Vatikánban, a pápa előtt? És megfeleltünk akkor is, amikor Magyarország tavalyi uniós elnöksége idején Európa külügyminiszterei előtt kellett játszanunk? Balogh Zoltán társadalmi felzárkóztatásért felelős államtitkár úr még levelet is küldött, hogy milyen csodálatos volt a játékunk...” *Gerendási* szerint a felvételi vizsga komolytalan volt, hiszen mindenki azt játszott, amit gondolt. Valójában a névhordozókat akarták megnyerni és újra szervezni az új állami

Rajkó zenekart.

Gál András Levente, a Jó Állam Fejlesztési Konceptió végrehajtásáért felelős kormánybiztos elmondta *Gerendási István* igazgatónak tanú jelenlétében, hogy „a minisztérium eltökélt szándéka, hogy a zenekart s a művészeti iskolát államosítsák, az alapítvány épületét pedig elkívánják venni.” A tizenkét névhordozóból 10-en egy ügyvédi irodában írták alá, hogy nem adják a Rajkó nevet. Radics Ferenc, az Állami Népi Együttes prímása így reagált: „Igazgató úr, engem is megkerestek, én pedig természetesen nemet mondtam. Mert a Rajkó Zenekarból eljöttem ugyan, de a szívemet örökre ott hagytam.”

Gerendási István továbbá elmondta, hogy „december elején, Latorcai Csaba, a KIM nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára az együttes előtt azt mondta, szeretnék megmenteni az együttest. 'Megszűnne a zenészek hosszú évek óta tartó kiszolgáltatottsága és a zenekar körül kialakult bizonytalan helyzet'. A zenekart és a tánckart az állami fenntartású Design Terminál Nonprofit Kft. veszi át. Az első lépésük az volt, hogy kirúgták a tánckart. A második meg az, hogy a zenekar tagjait felvételi vizsgára kötelezték. Azt mondták, a Rajkó név fiatal, gyereket jelent. Tegnap délután fél négyre a Rajkó 12 névhordozója volt hivatalos *Gál András Levente* kormánybiztoshoz. Ő is a nevet akarja. Amit 1997-ben, mint az együttes igazgatója, *Gerendási* levédetett. Aztán tíz év után meghosszabbították. Előjoga erre a védjegy tulajdonosának van. A védettség 2017-ig szól. A névhordozók azóta meg lettek fenyegetve. Bizonyos személyek azt ígérték, ha a nevet nem adják, akkor másként is tudnak beszélni. Ezért fogadtak ügyvédet, hogy ne lehessen a hatolom által megfélemlíteni. És mert nem akarják magukat olyan, erőből való tárgyalásnak kitenni, ami nem az ő műfajuk.” (Scipiades, Politikai cselszövés..., 2012)

2012. március elején a Népszabadság is összegezve beszámolt a „megújult” Rajkó Zenekarról, amikor az új vezetők bemutatkozásáról tartottak sajtótájékoztatót a Design Terminálban. Azonban az eredetileg 1952-ben (a cikkben tévesen 1962 szerepel!) alapított művészegyüttes ügyvezetője szerint a társaság jogtalanul birtokolja a védett Rajkó nevet.

Rajkó Nemzeti Zenekar néven új cigányzenekart indított a Design Terminál a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) felügyelete alatt. A 19 tagú formáció új tagjai a Rajkó Iskolában végeztek és felvételi alapján kerültek a zenekarba *Sket István* igazgató, *Sárközi Ferenc* művészeti vezető és *Barna István* produkciós vezető irányítása alá. A cél elsősorban a fiatalítás, a finanszírozás biztosítása, a cigányzene XXI. századi hangzásvilágának megteremtése, valamint az eredeti zenekar repertoárjának felújítása és vendégszerzők munkáinak előadása.

Azonban a Rajkó név 1997 óta védett, melyet a 60 éves művészegyüttes zenekarának 12 tagja birtokol, akik közül csak egy igazolt át a megújult Rajkónak nevezett formációba. A Design Terminál a jogtulajdonosokkal eddig semmilyen formában nem törekedett megegyezésre. Ez csak egy újabb lépés a nagy múltú művészegyüttes ellehetetlenítésére – közölte *Gerendási István* ügyvezető. A Design Terminál szerint a Rajkó egyetemes érték, amit nem birtokolhat 12 ember, de elismerik a védettséget. Így nyitottak jogi rendezésre, konszenzusra.

Az eredeti Rajkó 2011 márciustól nem kapott állami támogatást, majd csak augusztusban ítélte meg a KIM 39,4 millió forintnyi pályázati pénzt, mint a cigány kultúra kiemelt képviselőjének. A szerződéskötés előtt pár hónappal azonban a KIM felkérte a Rajkót, hogy tagozódjanak be a *Farkas Flórián* vezette Országos Roma Önkormányzathoz (ORÖ) és az együttes teljes vagyonát, valamint a székházukat adják át nekik. A roma önkormányzat képviselőinek azonban még csak koncepciójuk sem volt a zenekart illetően, melyet így vissza is utasítottak. Az év végre a KIM újabb ajánlata a Design Terminál Nonprofit Kft.-be való beolvadás volt az elnyert pályázati összeg fejében. A társulat elfogadta volna az ajánlatot, azonban a szerződéskötés ezúttal sem valósulhatott meg, ugyanis a KIM indoklása szerint egy vizsgálat súlyos számviteli problémákat tárt fel a zenekarnál, melyet *Gerendásiék* vitatnak. A Design Terminál februári közleménye szerint nem céljuk a zenekar megbontása és nevének elidegenítése és ígéretet adtak a zenekar elmaradt járandóságainak rendezésére, melyet még abban a hónapban be is váltottak. (Bárkay, 2012)

2012. márciusban két nappal később újabb cikket publikált a Népszabadság a folytatásról, miszerint a KIM megalakította a 19 tagú Rajkó Nemzeti Zenekart, aminek igazgatója *Sket István* táncművész, produkciós vezetője *Barna István* táncpedagógus-koreográfus, a művészeti vezető *Sárközi Ferenc* zongoraművész lett, de tánckar viszont nem alakult. A névbitorlás miatt a zenészek a minisztériumot akarják perelni. (Scipiades, Megalakult a Rajkó Nemzeti Zenekar, 2012)

2012. március elején újabb két nappal később jelent meg a Népszabadság hasábjain a történet ismételt összefoglalása.

A Design Terminál Kft. ügyvezetője, *Englert Róbert* szerint „az 1952-ben alapított Rajkó Zenekar nemzeti érték, egy hungarikum, s ezért gondolták úgy, hogy megmentik. Mivelhogy állami keretek között alakult. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) zenekara volt, aztán a rendszerváltás idején az állam nem gondoskodott a névhasználat védelméről, s így fordulhatott elő, hogy 1997-ben az akkori Rajkó Zenekar 12 tagja magánszemélyként levédette a Rajkó Zenekar és a Rajkó Művészegyüttes elnevezést.” *Sket István* igazgató szerint „az állam

helyesen tette, hogy most közbelépett, hiszen a nagy hírű zenekar már annyira pénztelen és elesett lett.” *Gerendási István*, aki a Rajkó Művészegyüttesnek 36 éve²⁷ az igazgatója, „konceptiós eljárásról beszél, a zenekar állam által való teljes tönkretételéről, arról, hogy mintha megint az ötvenes években lennénk.” (Scipiades, *Nemzeti cigányok*, 2012)

2012. március első hete annyira megbotránkoztató lehetett a Rajkó kapcsán, hogy még a Népszava szerkesztője is publikálta gondolatait a fennálló politikai rendszerről. Ez most teljes terjedelmében közlöm:

„Arról már tudtunk, hogy a fideszeseknek Orbán Viktor előtt kell Fidesz-vizsgát tenniük, az viszont kétségtelenül új, - ám az elmúlt közel két év fejleményeit ismerve nem meglepő -, hogy már a cigányoknak is cigányságvizsgát kell tenniük O.V. emberei előtt. Illetve a Rajkó zenekar tagjainak arról, hogy elég ügyesen zenélnek-e, illetve hogy kellően fiatalok ahhoz, hogy rajkók legyenek. Aki nem elég jó zenész – a minisztérium, vagy nem tudom, kinek, minek a megítélése alapján -, vagy nem elég rajkó, az veheti a kalapját, aki viszont átmegy a vizsgán (már ha vállalkozik rá), abból legott nemzeti rajkó lesz. Mert hát így mennek a dolgok itten Pannóniában; nemzeti az lehet, akit ez a ma hatalmat bitorló csapat annak kinevez. Ők a jó magyarok, a derék hazafiak... Mindenki más átkerül a nemzetietlen kategóriába, amitől, mint tudjuk, már csak egy lépésre vannak a hazaárulók. Velük szemben állnak majd (most) a nemzeti cigányok, a nemzeti zsidók, meg persze a nemzetiszocialisták...” (Németh, 2012)

2012. április 16-án a Holokauszt Magyarországi Áldozatainak Emléknappja alkalmával a Páva utcai Holokauszt Emlékközpont előtt a Z’mirim, majd a Rajkó Zenekar játszott. (A Holokauszt..., 2012)

2012. június 13-án ajánlóban írt a Népszabadság a 60 éves jubileumi gálakoncerttel ünneplő Kodály-díjas Rajkó Zenekarról, mely a MOM Kulturális Központban Bangó Margit, Szakcsi Lakatos Béla, Sánta Ferenc és a Budapest Bár közreműködésével tette még színvonalasabbá az eseményt. (Rajkó 60, 2012)

2012. júniusban a Népszabadság hasábjain jelent meg Gobbi Hilda színésznő egyik gondolata: „Itthon, Magyarországon mindenkinek van valakije, akitől bármikor kaphat egy karéj kenyeret, egy tányér levest. Ez a haza! (...) És ezt a karéj kenyeret vagy egy tányér levest vagy egy fröccsöt megkaphatja az az ember, aki ebben az országban született! Ez a haza – nem a föld,

---

²⁷ Az újságcikkben tévesen lett feltüntetve Gerendási István igazgatóságának éve.

nem a rög, a határ, az Alföld, a Hortobágy, a Rajkó zenekar, nem, nem a nemzetiszínű lobogó, nem. Az a tányér leves, az a kötöttség, az az összetartás, amiből és amiért élni lehet.” (Fehér, 2012)

2013. augusztusban a nyáron aktuális fesztiválokról számolt be a Népszava, mint a Sziget Fesztivál, a Zempléni Fesztivál, a Kaposfeszty vagy a Zsidó Nyári Fesztivál. Majd a hónapban még további két cikkben írtak ajánlót a Zempléni Fesztiválról. Az augusztus közepén megrendezett Zempléni Fesztivál ereje a műfaji és területi sokszínűségben rejlik, ahol rangos komolyzenei programok, színházi, táncelőadások, jazz koncertek, kirándulások, kiállítások és gasztronómiai programok várták a közönséget. A fesztivál előadói között volt többek között a Budafoki Dohnányi Zenekar, a Liszt Ferenc Kamarazenekar kíséretével *Jandó Jenő* zongoraművész, *Roby Lakatos* világhírű hegedűvirtuóz és a színészek és táncosok alkotta Forte Társulat. „Különleges zenei csemegét ígér a cigányzene hagyományait 60 éve őrző Rajkó Zenekar és a zenei életbe csak nemrégiben berobbant fiatal énekesnő, Radics Gigi közös koncertje Tokajban.” (Hamvay, 2013), (A hét végén kezdődik a Zempléni Fesztivál, 2013), (Ma kezdődik a Zempléni Fesztivál, 2013)

2013. augusztusban a Népszava számolt be *Berki Béla* (szül.: Eger, 1948), a 100 Tagú Cigányzenekar egyik vezetőprímás temetéséről, aki 12 évesen nyert felvételt a Rajkó Zenekarba, ahol kezdetben reklám prímás volt, majd vezetőprímássá avanszált az ott töltött 16 éve alatt. (Eltemették Berki Bélát, 2013)

2013. október végén a Népszabadság cikke szerint a budapesti Muzsikus cigányok parkjának avatóünnepségén a Rajkó Zenekar és a Józsefvárosi Cigányzenekar játszott. A VIII. kerületi Baross utca és Szigony utca kereszteződésénél *Pertis Jenő* és *Lakatos Sándor* cigányprímást ábrázoló domborműveket leplezték le. (Muzsikus cigányok józsefvárosi parkja, 2013)

2014. májusban a Népszava közölt cikket a Budapesti Nemzetközi Cigány Filmfesztiválról, melynek kísérő programjában kerekasztal-beszélgetéseken túl szerepelt a Szilvási Gipsy Band, valamint a Rajkó zenekar is. (Holokauszt a cigány filmfesztiválon, 2014)

2014. júliusban a Népszabadság számolt be hosszabb cikkben számos fotóval, miszerint hungarikum lett a 100 Tagú Cigányzenekar. A zenekar legidősebb tagja Jónás Mátyás (akkor 78 éves), aki az 1952-ben alapított Rajkó Zenekar első prímása volt. (Rab, Egy zsák bolha, 2014)

2014. szeptemberben a Népszabadság a 100 Tagú Cigányzenekar Zeneakadémiai koncertjéről írt, melyben ismét *Jónás Mátvás* primást említik, mint a zenekar legidősebb tagját, aki 1952-ben a Rajkó zenekar primása volt. (Rab, Nagyágyúkkal lép fel a 100 Tagú, 2014)

2014. szeptemberben a Népszava közölt interjút a 60. születésnapja alkalmából *Hollerung Gábor* karmesterrel, aki a Budafoki Dohnányi Zenekar ügyvezető zeneigazgatója, a Budapest Akadémiai Kórustársaság vezető karnagya, melynek részletét közlöm:

„- Aztán a KISZ Művészegyüttes egyik kórusának vezetője lett. Ma a KISZ nem cseng annyira jól, mint néhány évtizede...

- Ez butaság. Egyrészt a KISZ Művészegyüttes semmiképpen nem volt azonosítható a KISZ-szel, mint politikai szervezettel, mellesleg valamennyi jelentős együttese, a Rajkó Zenekar, a tánckar a két kórus a mai napig működik. Másrészt a legtöbb sommás ítélet mögött, ami a nyolcvanas évekről megfogalmazódik, többnyire tudatlanság vagy rossz szándék húzódik meg. Nem születhetett volna meg az István, a király, ha nem létezett volna a KISZ, amelynek a popkultúra népszerűsítésében is elvitathatatlan érdemei voltak. Történelmietlen ma arról beszélni, hogy akkor miként kellett volna cselekedni.”
(Balogh, 2014)

2014. decemberben a Népszava számolt be *Fátyol Tivadar* (61) muzsikusként, zeneszerzőként, rendezőként, producerként haláláról, aki pályáját 1967-ben zenészként a világhírű Rajkó Zenekarban kezdte. (Elhunyt Fátyol Tivadar, 2014)

2016. februárban a Népszava készített hosszabb interjút *Lukács Miklós* cimbalomművésszel, aki sikerei és koncertjei mellett „tizenhárom éve tanít a Rajkó Zenekarból kinőtt Talentum Tánc- és Zeneművészeti Iskolában, ahol jórészt a legszegényebb családokból érkező cigány fiatalokkal foglalkozik. Az a célja, hogy olyan zenészeket neveljen, ’akik minden műfajban és stílusban megtalálják a helyüket.’” (Retkes, 2016)

2016. augusztusban a Népszava írt a Virtuózok című komolyzenei tévéshow gálaestjéről és végeredményeiről. „*Váradi Gyula* a nagyok korcsoportjának győztese. Muzsikuscsaládból származik, nagyapja, *Farkas Gyula* alapította a Rajkó Zenekart. Érzelemmel telien játsza Hubay Jenőtől a Hullámzó Balaton tetejét. Mintha ő diktálná a tempót, olyan határozott.”
(Bóta, Komolyzenei virtuózshow, 2016)

Ebben a fejezetrészben szeretném alaposabban feltárni a 2011-12 évben történt névbitorlással és állami pénzek átcsoportosításával kapcsolatos botrány részleteit.

2011. márciusban került nyilvánosságra a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) által magyarországi roma társadalmi szervezetek támogatására kiírt meghívásos pályázatának eredménye, mely szerint kiemelt támogatást kap a Rajkó Művészegyüttes két másik kisebbségi szervezettel együtt. Azonban a nyár elején a KIM egy nem nyilvános tájékoztatása szerint a művészegyüttes akkor juthat az állami támogatáshoz, ha átadva jogosultságait új szervezatként tagozódik be a kormánypárti *Farkas Flórián* által vezetett Országos Roma Önkormányzat (ORÖ) alá. Az ORÖ tervezete azonban nem tartalmazott szakmai, vagy pénzügyi koncepciót az együttes további működtetését illetően, mely a gyors megszűnéséhez vezetett volna. Ezen felül azt is téves elképzelésnek tartják, hogy a szakmai tudást összemossák származási kérdésekkel. Ennek megakadályozására nyilatkozatban utasította vissza a művészegyüttes minden tagja az elfogadhatatlan feltételeket. Mindezek következményeként 2011 őszére a Rajkó Művészegyüttes Közhasznú Nonprofit Kft. és több mint negyven alkalmazottjának személyes anyagi biztonsága és tulajdona veszélybe került, ugyanis az évben addig teljesített közel 100 előadás nem fedezte a bérköltségeiket. A támogatások visszatartása nem csak a Rajkó Művészegyüttest lehetetleníti el, hanem vele együtt az iskolarendszerű cigányzenészképzést is, ami egyben a magyar kultúra szerves részét is képezi. Majd *Latorcai Csaba* a KIM nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára tárgyalásokat kezdeményezett az együttes vezetőivel és megoldási javaslatot tett a zenekar biztonságos működésére azzal, hogy azt a minisztériumhoz tartozó Design Terminál Nonprofit Kft. működtetné tovább, amivel ígéretük szerint megszűnne a zenészek hosszú évek óta tartó kiszolgáltatottsága. (Hosszú távon rendezné..., 2011)

Gerendási István igazgató szerint a tárgyalások során a helyettes államtitkár a támogatás feltételül szabta, hogy a zenekar adja át vagyonát a szeptemberben alakult Design Terminálnak, mely cégnek eddig semmi köze sem volt a zeneművészethez. (Megszűnhet a Rajkó Zenekar?, 2011)

2012. februárban „a Rajkó Zenekar elkobzott tavalyi bértámogatásából szervez 'másik Rajkót' a Design Terminál” – írta közleményében a zenekar, mely szerint meghallgatást hirdettek a Rajkó megújítására az eredeti tagok és más fiatal zenészek számára. A KIM által rendelkezésükre bocsátott támogatási összeg jogi megalapozottsága erősen megkérdőjelezhető, mivel sem a zenekar nevét nem birtokolják és egyetlen rajkós művésszel sincsenek alkalmazói

jogviszonyban.

A Rajkó Zenekar nevét 12 magánszemély birtokolja, melyből hatan ma is a zenekar tagjai, a további hat pedig a Rajkó Műhely egykori kiemelkedő növendékei. A Rajkó társulat tagja pedig csak rajkó módszerrel oktatót művész lehet, mely így a zenekar névhasználatának legfontosabb kritériuma. ("Másik Rajkót" szervez a KIM..., 2012)

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának adatbázisa alapján a **Rajkó Zenekar és Együttes** szóösszetétel 1997-ben került védjegyoltalom alá, mely 12 jogosult magánszemély néven található: *Albert Zoltán, Danyi Lőrinc, Fehér Gyula, Horváth Sándor, Kállai József, Mohácsi László, Oláh Károly, Radics Ferenc, Sárközi András, Seres Vilmos, Szabó Lajos és Vidák Zsigmond*. A védjegyoltalom 10 évvel később megújításra került, mely jelenleg is fennáll.

Ezzel szemben a Design Terminál Formatervezési Tájékoztató és Szolgáltató Nonprofit Kft. (névváltozást követően Forum Hungaricum Közhasznú Nonprofit Kft.) által 2011. december 15-én bejelentésre került **Rajkó Nemzeti Művészegyüttes** szóösszetétel védjegyoltalom alá történő bejegyzésének eljárását azonban megszüntették, mely a jogosulatlan használatra utalhat.

A tanulságokat levonva a Rajkó Művészegyüttes Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. 2014. októberben levédette a **Rajkó** logót, majd 2015. áprilisban a **Rajkó Zenekar** szóösszetételt, végül 2015. szeptemberben a Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány a **Rajkó Iskola és Művészegyüttes** szóösszetételt is. (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2016)

A DESIGN Terminál közleménye szerint „2012. március 1-vel Rajkó Nemzeti Zenekar néven újult meg a művészegyüttes. A zenekar új igazgatója *Sket István*²⁸ táncművész, produkciós vezetője *Barna István*²⁹ táncpedagógus-koreográfus, zenekar művészeti vezetője pedig *Sárközi Ferenc*³⁰ zongoraművész lett. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2011 decemberében a Design Terminál Nonprofit Kft.-t bízta meg a Rajkó Művészegyüttes átvételére és helyzetének rendezésére. A Design Terminál megnyugtatóan, hosszú távon kívánta rendezni a zenekar pénzügyi helyzetét és annak további sorsát.

A Design Terminál szerint a sajtóban megjelent pontatlan információkkal és ellentmondásos nyilatkozatokkal szemben az együttes korábbi tagjai 2012. február 27-i dátummal bezárólag

---

²⁸ A Talentum Művészeti Iskola korábbi tánctanára

²⁹ A Talentum Művészeti Iskola korábbi tánctanára

³⁰ A Talentum Művészeti Iskola korábbi zongoratanára és zenetagozatának vezetője

valamennyien megkapták elmaradt járandóságukat.

Az indulásához szükséges anyagi háttérrel a 2011-es évben, pályázati úton elnyert támogatás fedezi. Ehhez társul majd a későbbiekben a fellépésekből származó, illetve a támogatóktól kapott bevétel.

A zenei színvonal és megújulás biztosítása érdekében a zenekar vezetősége próbajátékot hirdetett meg, melyen több mint 50 muzsikus vett részt, a szakmai zsűri döntése alapján közülük 19 fő kapott szerződéses státuszt, vagyis biztos megélhetést jelentő állást.

A Rajkó Nemzeti Zenekar vezetésének tervei között szerepel - az alapító *Farkas Gyula* által kijelölt zenei út tiszteletben tartása mellett - a cigányzene 21. századi hangzásvilágának megteremtése, a 60 év alatt kialakult repertoár legsikeresebb darabjainak felújítása ugyanúgy, mint vendégszerzők munkáinak előadása, illetve együttműködés kialakítása neves hazai táncegyüttesekkel.” (Mi köze a Design Terminálnak a Rajkó Zenekarhoz?, 2012)

A Rajkó Zenekar igazgatója *Gerendási István* is kiadott egy közleményt a Design Terminál közleményére válaszul. „A 2012. március 2-ra szóló, az újjáalakult Rajkó Zenekar bemutatására invitáló meghívó egy NÉVBITORLÓ Rajkó Zenekaré, aminek törvénytelen működése ellen a Rajkó név valós tulajdonosai minden törvényes eszközzel - beleértve a jogi eszközöket is - fellépnek. Fontosnak tartjuk közölni, hogy nincs újjáalakult Rajkó Zenekar. Jog szerint egy, azaz 1 Rajkó Zenekar van, amely hatvan évvel ezelőtt alakult és működése folyamatos, annak ellenére, hogy a KIM a Design Terminálon keresztül 2011-ben mindent elkövetett a jogtulajdonos Rajkó Zenekar ellehetetlenítésére. [...]” (Mi köze a Design Terminálnak a Rajkó Zenekarhoz?, 2012)

2012. márciusi interjú szerint is a zenekar problémái akkor kezdődtek, amikor a NEFMI-től³¹ átkerültek a KIM-hez³². *Gerendási Istvánt* idézve „a cigány kultúra elleni nagyfokú diszkrimináció volt” áthelyezni a zenekart a Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság alá, hiszen „a Rajkó Zenekarnál a társadalmi felzárkóztatás már évtizedekkel ezelőtt megtörtént”. Véleménye szerint „az átkerülésben nagyon komoly fondorlat van: először tönkre kell tenni a hatvanéves Rajkó Zenekart, hogy egy újat hozzanak létre”. A kormány a pályázati úton elnyert 2011-re járó 39,4 millió forint állami támogatást a KIM-hez utalta.

Számítások szerint a zenekar az állami támogatás birtokában 2 millió forintos többlettel zárta volna a 2011-es évet, habár az éves összkiadásuk 110 millió forint és a fennmaradó összeget maguk termelik ki. A zenekar 2008-ig nem kapott állami támogatást, de az azt követő években

---

³¹ Nemzeti Erőforrás Minisztériuma; 2012. májustól Emberi Erőforrások Minisztériuma

³² Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, mely a második Orbán-kormány egyik minisztériuma volt.

komoly fejlesztések voltak a zenekarban és a tánckarban, aminek következtében már nem tud állami támogatás nélkül megenni. Összehasonlítás végett a Rajkó Zenekarhoz hasonló zenekarok, mint az Állami Népi Együttes, vagy a Honvéd Művészegyüttes az interjú szerint legalább egy nullával nagyobb állami támogatásban részesül. (Szegő, 2012)

2012. márciusra már számos segélykiáltáson és jogi lehetőségek kilátásba helyezésén volt túl a zenekar. *Orbán Viktor* kormányfőnek és *Schmitt Pál* köztársasági elnöknek írt levelüknek sem lett foganatja, habár válaszukban mindketten elismerték, hogy a Rajkó Zenekar egy nemzeti kincs, így meg kell oldani a működését. Már fontolgatták az uniós per lehetőségeit is, aminek a nemzetközi visszhangja bizonyára nem lett volna előnyös a kormány számára sem.

A Rajkó Zenekar gazdasági helyzete odáig fajult, hogy a zenekar tagjai 13 hónapon keresztül nem kapták meg fizetésüket, mivel az állam az „átláthatatlan cégviszonyokra hivatkozva” visszatartotta a közel 40 millió forintos pályázati úton elnyert támogatást. Habár a KIM 2011. áprilisban napokig vizsgálta gazdasági helyzetüket, aminek eredményéről azonban majdnem egy évvel később sem kaptak értesítést. Így az átláthatatlan gazdálkodás nem nyert bizonyosságot. Továbbá a Rajkó Művészeti Együttes, a Rajkó Művészeti Iskola és a Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány (ROMA) egymástól függetlenül önálló adószámmal, könyvvizsgálóval és gazdasági vezetővel rendelkezik.

A zenekar további 10,9 millió forintos tartozást halmozott fel az APEH felé, amely inkasszót jegyzett be a számlájukra. Következésképpen 2011. december 31-én már mindenkinek felmondott az együttes vezetése.

Englert Róbert a Design Terminál ügyvezetője által a zenekari tagok fizetésének rendezésére vonatkozó korábbi állításait annyiban szükséges kiegészíteni, hogy csak a 24 zenész és a 6 táncos kapta meg a nettó bérét, de a további 12 fős művészeti szervezéssel és vezetéssel foglalkozó, illetve a technikai személyzet fizetés nélkül maradt. (Tossenberger, 2012)

Az új Rajkó Nemzeti Zenekar felvételijére az eredeti zenekarból mindössze öten mentek el, mivel a többiek elmondásuk szerint inkább éhen halnak, minthogy cserbenhagyják a Rajkót. A felvételin mindössze egy szabadon választott művet kellett játszani. Így akár olyan főiskolások is jelentkezhettek, akik előtte nem tanultak cigányzenét és a rajkó módszer helyett hagyományos zeneiskolai oktatásban részesültek.

Végül a több mint 50 jelentkezőből összesen 19 zenészt - köztük négy régi rajkóst - vettek fel az igazgató, produkciós vezető és művészeti vezető mellé, továbbá egy karmester, hatfős vezetőség és asszisztencia, valamint három fős műszaki személyzet csatlakozott hozzájuk. Az új menedzsmentet az Igazságügyi Minisztérium és a Design Terminál együtt jelölte ki *Englert*

Róbert elmondása alapján.

A régi rajkósok közül újonnan bekerültek közül ketten *Mata László* és *Hankó József* azt mondták, hogy sajnálják, ami a két zenekar között folyik és nekünk csak „az a dolgunk, hogy muzsikáljunk”. Azért csatlakoztak az új zenekarhoz, hogy „életben tudjanak maradni”. Ráadásul a korábbi 90 ezer forintos nettó bérük 10-20 ezer forinttal is akár több lehet. Rájuk Gerendási sem haragszik, hiszen tisztában van vele, hogy a saját és családjuk létfenntartásáról kellett dönteniük. Azonban az egykori rajkós vezetők esetében a megélhetési gondok nem fenyegettek, így szerinte „elárulták a saját fészüküket, a családot, amit a Rajkó jelent”. (Tossenberger, 2012)

Rádió és Televízió adások

A Magyar Rádió és Televízió műsorainak napilapokban és más újságokban közölt forrásaiból 1976-2008 között elhangzott felvételeit válogattam össze ebben a részben, mely betekintést enged a Rajkó Zenekar felvételeinek mennyiségébe és népszerűségébe.

1976. március 11. (csütörtök) Kossuth Rádió 14:35-15:10 A KISZ Központi Művészegyüttes rajkó-zenekara játszik

1978. december 26. (kedd) Petőfi Rádió 15:11-15:59 A Rajkó zenekar játszik

1978. február 7. (kedd) Pozsonyi TV (Szlovák televízió) 19:30-20:00 A Rajkó zenekar műsora

1978. június 21. (szerda) Kossuth Rádió 13:30-13:57 A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara játszik *Lendvai Csócsi József* vezetésével. *Urbán Katalin* cigánydalokat énekel.

1979. március 9-én (péntek) Kossuth Rádió 16:05-16:28 A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara játszi *Lukács Tibor* vezetésével.

1981. március 9. (hétfő) Bratislava TV II. műsor 17:40-18:15 Rajkó zenekar műsora.

1983. március 11-én a 3. műsoron 21:16-22:30 A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara játszik.

1983. március 23-án a Kossuth Rádióban 15:05-15:28 a Rajkó zenekar játszik.

1983. május 15-én a Kossuth Rádióban 20:37-21:03 Hubay: Csárdajeleneteket a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó zenekara játszotta.

1985. augusztus 25. (vasárnap) Kossuth Rádió 15:00-15:19 A KISZ Központi Művészegyüttes rajkó zenekara játszik.

1985. április 17. Petőfi Rádió 12:30-13:10 A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara játszik.

1985. október 2. (szerda) Petőfi Rádió 12:30-13:10 A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekarának felvételeiből

1986. augusztus 13. (szerda) TV 1. műsor 18:00-18:30 Szól a nóta. közreműködik a KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó-zenekara. *Budai Sándor*, *Salasovics Dezső*, *Puka Károly* primások, *Győry Márta*, *Pataki István* ének, *Szegfű Károly* cselló.

1993. február 21. (vasárnap) Duna TV 17:20-17:40 A Rajkó zenekar játszik.

1993. február 28. (vasárnap) Duna TV 17:30-17:55 A Rajkó zenekar játszik.

1993. szeptember 24. (péntek) Duna TV 21:35-22:00 A Rajkó-zenekar játszik.

1993. október 1. (péntek) Duna TV 21:30-21:50 A Rajkó-zenekar játszik.

1996. november 2. TV2 12:00-12:25 A Rajkó-zenekar muzsikál

2001. február 25. (vasárnap) Duna TV 12:05-12:30 A Rajkó Zenekar játszik

2001. december 17. (hétfő) Duna TV 21:35-21:45 A Rajkó Zenekar játszik

2002. július 15. M1 19:00-19:30 Bónusz. Ötvenéves a Rajkó zenekar

2002. augusztus 7. Duna TV 21:35-21:45 A Rajkó zenekar játszik

2002. szeptember 9. Duna TV 22:10-22:50 Virtuóz varázs – 50 éves a Rajkó Zenekar

2002. szeptember 22. Duna TV 12:10-13:30 Millenáris Teátrum. A Rajkó Zenekar koncertje

2002. október 19. M2 12:00-12:55 Együtt – Rajkó zenekar

2003. január 6. és 9. Duna TV 23:45-23:50 A Rajkó zenekar játszik

2003. február 11. Duna TV 21:25-21:45 A Rajkó zenekar játszik

2003. február 13. Duna TV 23:50-0:10 A Rajkó zenekar játszik

2003. április 8. Duna TV 11:40-11:50 A Rajkó zenekar játszik - Monti: Csárdás

2003. május 21. Duna TV 0:20-0:25 A Rajkó zenekar játszik. Cigányfantázia.

2003. november 4. Duna TV 0:45-0:55 Liszt: II. Magyar rapszódia (Farkas Gyula feldolgozása).
Előadja a Rajkó Zenekar

2003. december 10. Bartók Rádió 12:06-13:34 Nyári Zsidó Fesztivál 2003. A Rajkó zenekar
játszik.

2004. január 25. (24?) Duna TV 5:45-6:00 A Rajkó zenekar játszik

2004. február 1. MTV m2 Napkelte témái: A hegedű virtuózai, zenés ébresztő a Rajkó
zenekarral

2004. február 19. Duna TV 9:55-10:10 A Rajkó zenekar játszik. Széki muzsika, a-moll csárdás,
Liszt Ferenc: XV. magyar rapszódia

2004. június 2. Duna TV 0:50-0:55 A Rajkó zenekar játszik. Cigányfantázia

2004. június 27. (26?) Duna TV 13:20-13:25 A Rajkó zenekar játszik.
2004. augusztus 31. Duna TV 04:05-04:35 A Rajkó zenekar játszik.
2004. december 31. Duna TV 0:35-től A Rajkó zenekar játszik.
2005. január 2. (vasárnap) Duna TV 0:35-0:55 A Rajkó zenekar játszik. Liszt: II. magyar rapszódia; Brahms: Magyar táncok.
2005. április 27. Duna TV 3:30-tól A Rajkó Zenekar játszik
2005. május 11. Duna TV 2:40-3:00 A Rajkó Zenekar játszik
2005. május 20. Duna TV 2:40-3:00 A Rajkó Zenekar játszik
2005. november 6. M1 és M2 A Nap-kelte sztárszínpadán a Rajkó zenekar.
2005. november 9. Duna TV 3:20-3:50 A Rajkó Zenekar játszik
2006. január 2. Duna TV 3:05-3:35 A Rajkó zenekar játszik
2006. november 22. M2 12:03-12:30 A Rajkó zenekar muzsikál
2006. december 2. M2 TV 12:00-12:30 A Rajkó zenekar muzsikál
2006. december 13. M2 4:50-5:20 A Rajkó zenekar muzsikál
2008. augusztus 5. Duna TV 23:35-00:55 Millenáris Teátrum. A Rajkó Zenekar koncertje
2008. augusztus 16. Duna TV 0:25-0:50 A Rajkó zenekar játszik
2008. szeptember 2. Duna TV 23:35-1:05 Virtuóz Varázs 2007 – 55 éves a Rajkó zenekar

Beszélgetések Farkas Gyulával

Ebben a fejezetben *Farkas Gyuláról* készült néhány portréfilmet és riportot dolgoztam fel. Ezek az interjúk jelentős elsődleges források a kutatás témáját illetően és így közlésüket fontosnak tartottam a Rajkó-módszer megismerése miatt.

Farkas Gyula a „Rajkók atyja”

Farkas Gyula a „Rajkók atyja” című dokumentumfilm kivonatolt szövege és a felhangzó zeneművek listája. A TV felvételen a Rajkó Zenekar játszik. A filmet készítették: Alföldy Boruss István, Dobai Sándor, Hajdú György, Herdlicska Péter, Hidvégi Sándor, Kovács Károly,

Lengyelfi Miklós, Pál Tamás, Petőházi István, Serestyén Sándor, Szombathelyi Balázs, Táskay Mihály.

Készült: 1997 körül.

- Farkas Gyula: Klarinét csárdás. Prímás: Lakatos Vilmos
- Johannes Brahms – Farkas Gyula: V-VI. Magyar tánc. Prímás: Suki István
- Farkas Gyula: Muzsikáló havasok. Prímás: Vidák Zsigmond
- Farkas Gyula: Cigányfantázia. Prímás: Lakatos Vilmos
- Farkas Gyula: Villámcsárdás. Prímás: Vidák Zsigmond

Farkas Gyula zeneszerző, karmester – hozzá hasonlóan nagy hatású pályatársával *Csámpai Ivóval* – évtizedekre meghatározta a cigányzenekarok játékstílusát. Sikeres szerzeményeivel, feldolgozásaival gazdagította a cigányzenekarok repertoárját. *Farkas Gyulát* a Rajkók atyjaként tisztelték. Ezt a címet azzal vívta ki magának – *Rózsavölgyi Márk* után másodikként –, hogy majd négy évtizeden át tanította, nevelte a fiatal cigányzenész nemzedékek sorát. Ő nevelte pl. *Berki Lászlót*, a *Lendvai Csócsi* testvéreket, *Lakatos Miklóst*, *Sándor Jánost*, a nagyon fiatalon elhunyt ígéretes tehetségű *Sárközi Józsefet*, a prímás versenyt nyert *Puka Károlyt*, hogy csak néhány nevet említsek a hosszú névsorból. A kifogyhatatlan energiájú *Farkas Gyula* tanított, hangszerelt, komponált. Röviddel a megalakulása után már reflektorfénybe került a Rajkó Zenekar. *Farkas Gyula* a szórakoztatózene jelentős tényezőjévé emelte a zenekart itthon is, világszerte is. *Farkas Gyula* élete a Rajkó zenekaré volt haláláig. Zeneszerzői munkásságát a Rajkó Zenekar repertoár éhsége motiválta és az, hogy a zenekart új, mutatós produkciókkal állítsa dobogóra. (Alföldy Boruss, 1997)

Zenés beszélgetés Farkas Gyulával

Zenész beszélgetés Farkas Gyulával című dokumentumfilm kivonatolt szövege és a felhangzó zeneművek listája. A TV felvételeken az alkalomra régi tagokkal kibővített KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara játszik. Riporter, beszélgetőtárs: Alföldy Boruss István. A dokumentumfilm 1986-ban készült.

- A-moll Csárdás. Szólisták: Berki László, Jónás Mátyás, Puka Károly, Sándor János (hegedű), Ráduly Árpád (cselló), Kállai Kiss Ernő (klarinét), Suki András, Lendvai Csócsi Jenő (hegedű), Balogh László (cimbalom), Szomora Pál (hegedű).
- Hubay: Hejre Kati (a Csárdajelenetekből). Vezető prímások: Lendvai Csócsi Jenő, Suki András.
- Farkas Gyula: Cigányfantázia. Vezető prímások: Sándor János, Puka Károly.

- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: II. Rapszódia. Szólisták: Jónás Mátyás (hegedű), Kállai Kiss Ernő (klarinét), Berki László (hegedű), Balogh László (cimbalom).
- J. Brahms – Farkas Gyula: VI. Magyar Tánc. Vezető prímások: Kuti Róbert (hegedű), Szomora Pál (hegedű).

Riporter: A KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekarának mesterét köszöntötték az imént a kibővített Rajkó Zenekar tagjai. Az itt ülők és sokak szeretett és tisztelt Gyula bácsija több muzsikus generációt nevelt fel ebben az együttesben. Azt hiszem hosszú lenne felsorolni azoknak a nevét, akik ebből az együttesből nőttek ki és váltak ismert, híres, sőt világhíres muzsikusokká. Csak néhány nevet említenék a mai vendégek közül: *Berki László, Jónás Mátyás, Lendvai Csócsi Jenő, Suki András*, és a vonópárba két sikeres versenyzője *Sándor János* és *Puka Károly*.

Gyula bácsi! Úgy tudom, hogy az Ön nevéhez fűződik a Rajkó Zenekar megalapítása. Mikor kezdődött ez?

Farkas Gyula: 1953-ban megkért a Budapesti Úttörő Szövetség elnöksége, illetve felrendeltek, hogy volna-e kedvem megalakítani a Rajkó Zenekart. Mondtuk, hogy nagyon szívesen; és nagyörömmel vállalnám, de ehhez lehetőségek is kellenek: hangszer, stb. Kijelölték a XI. kerületi Úttörő Palotát és egyelőre *Aradi Ottó* igazgatósága alatt ott voltunk. De kicsi volt a helység.

Riporter: Említette Gyula bácsi, hogy kicsi volt a helység. Hány fővel indult a Rajkó Zenekar?

Farkas Gyula: 16 főt toboroztam össze annak idején. Kis helységek voltak. Hangszerek sem voltak nagyon, de szereztünk hangszert. Behozták a saját nagy hangszereket, de azt nem engedték meg a szülők, mert tönkremennek a hangszerek. Így nagy nehezen átkerültünk a Rottenbiller utcába. Ott már nagyon rendes körülmények között voltunk, hangszereket is kaptunk. Ott mindennapos rendszeres munkával elindultunk. Ott már 8-9 hónap múlva előadásokat is tudtunk tartani.

Riporter: Fiatal muzsikusok nem csak hangszer tudást, hanem zenei alapismereteket is tanultak?

Farkas Gyula: Hogyne, teljes egészében. Úgyhogy én csináltam annak idején, én tanítottam a kottát is. Sőt mindent, hegedülést. Mindent, én egyedül voltam hosszú évtizedeken keresztül, egyedül csináltam. Elmélet oktatás volt, hangszeres oktatás, zenekari munkát. Igaz, hogy egész nap reggel fél kilenctől dolgoztam velük este hat-hét óráig.

Riporter: Ha a népi zenekarok repertoárját vizsgáljuk, szinte lépten-nyomon találkozunk Gyula bácsi nevével: Farkas Gyula feldolgozása, Farkas Gyula hangszerelése vagy saját szerzeménye.

Liszt: Rapszódiai, vagy Brahms: Magyar táncai és számtalan klasszikus mű került így a népi zenekarok műsorára. Én arra kérem Gyula bácsit, hogy avasson be minket, hogy hogyan kell népi zenekarra hangszerelni.

Farkas Gyula: Itt nincsen nagyon sok titok, csak azt kell megnézni, hogy mi van a harmónia mögött. Mert aki nem néz mögé, az nem lát semmit. Ott csak lát egy C basszust például C-dúrban, azt egy öt éves gyerek is tudja, hogy az C-dúr. De ami mögötte van, azt kell megnézni.

Riporter: Tulajdonképpen ugyanaz a harmónia szól a klasszikus szimfonikus zenekarban és a népi zenekarban is. Mégis mi a különbség?

Farkas Gyula: Óriási a különbség, mert másképp kell felépíteni egy népi zenekarnak, hogy az megszólaljon. Mert a cimbalom sem ott szólal meg, ahogy hiszik a zongorához viszonyítva. Csak körülbelül ott van, de hogy azt meg is tudjam ott szólaltatni, mint egy zongorán, azt megint másképp kell leírni. Meg kell fordítani nagyon sok felépítést, ami zongorán itt van, az a cimbalmon egész más helyezésre kell. Ez az, amit nem nagyon tudnak. Pedig ez egyszerű dolog. A brácsáknak az elosztása nem mindig úgy van. Másképpen kell mögé nézni, hogy ott még mit lehet hozzá tenni. Mi az, amit elbír az a mű? Mi az, ami esetleg talán felesleges a cigányzenekarnál, mert mégsem szimfonikus zenekar? De azért meg kell közelíteni ugyan azt a hangzást, minthogyha egy szimfonikus zenekar lenne. Például egy Rapszodiát nagyon nehéz feldolgozni.

Riporter: Ha most egy gyors leltár kellene csinálni, körülbelül hány művet dolgozott át, vagy hangszerelt Gyula bácsi?

Farkas Gyula: Nem tudom, hirtelen nem is tudnám megmondani. Kodály: Galántai táncoktól kezdve a Bartók: Román táncokig mindent megcsináltam zenekari feldolgozásra. Mert ha egy zene hegedűs végig játssza és egy zongorával előadja vagy egy cimbalommal, az nem feldolgozás. Ezt zenekarra kell átültetni és az megint más. Szóval a Kodály professzor úrnak a kedves felesége eljött és meghallgatta a Kodály: Galántai című művet. Azt mondta, hogy így még ő soha életében ilyen szépen, lelkesen előadni, mint ahogy a Rajk Zenekar megcsinálta, még nem hallotta. Ez nekem többet ért, minthogyha egy ötös találatom lett volna. Szóval sok mindent csinálunk: Sarasate-től a klasszikus művekig mindent csinállok. Mert igénylik a mai cigányzenésztől, hogy magasabb fokon vannak már képezve. Nem úgy, mint a régi cigányzenészek. Akkor is voltak, de ma egész magas fokon vannak már képezve. Mint Gaviniés,

Rode, Fiorillo és sok mindent játszanak, amellet sok előadási darabokat. Ma már minél több jön ki a Zeneakadémiáról is.

Riporter: Az erre az alkalomra kibővített Rajkó Zenekar mai vendégei közül most megkérdeznék néhányat, hogy milyen kapcsolat fűzte őket a Rajkó Zenekarhoz és személy szerint Farkas Gyulához. (...)

Berki László, Jónás Mátyás, Kállai Kiss Ernő és Ráduly Árpád válaszol.

Riporter: Kedves Gyula bácsi! Ebbe a zenekarba olyan gyerekek kerülnek be, akik sem hangszer tudásban, sem zenei alapismeretekben nem jártasak és mégis néhány év, vagy esetleg évtized múlva mégis úgy kerülnek ki ebből a zenekarból, hogy tapasztal, rutinos, sőt világot járt muzsikusként kezdenek önálló pályájukat. Hogyan folyik ez a nevelő munka ebben az együttesben?

Farkas Gyula: Ez most már pár év óta úgy folyik, hogy kaptam segítő társakat. Az ország legjobb pedagógusai vannak itt: *Székelyhidi* bácsi. Szóval minden hangszerre megvan a magunk által kért tanároknak az összessége. Minden hangszert meg tudnak tanítani kottára. Az most már lement a vállamról. Úgyhogy itt rendszeres, mindennapos képzés van. Most már nekem csak a zenekari hangszerelés, a beállítás.

Riporter: Tulajdonképpen ezek a gyerekek Gyula bácsi keze alatt tanulnak meg zenekarban játszani.

Farkas Gyula: Igen. Elsősorban olyan művekkel kezdjük, és népdalokkal először ezeket a tíztizenegy néhány éves gyerekeket. Azután mindig megemeljük a mércét. Akkor ez a végén annyira van, hogy mire tizenhat, tizenhét, tizennyolc éves, addig már sok mindent kell neki tudni. Tizenhat éves korától a gyerekeknek el kell tudni nagyon jól játszani a Sarasate-t (szerk. megjegyzés: *Zigeunerweisen* című művét) és társai ilyen műveket, mert ha nem, akkor sajnos el kell bocsájtanunk őket, mert akkor más pályára kell irányítani.

Riporter: Az együtt játszás az egyes szólamok kicsiszolásával kezdődik.

Farkas Gyula: Náluk azért van egy ilyen kis cigányosság, és ezt a cigányosságot beléjük kell oltani.

Riporter: Ezt is tanítani kell a gyerekeknek?

Farkas Gyula: Ezt természetesen. Ez hozzá tartozik. Mert eljátszik egy hegedűművész is egy magyar nótát, de azért eljátszik egy cigány egy magyar nótát, az megint másképp van. Tehát ez

nem szabad, hogy ez elveszen. Mert ha művésziessé válik, akkor eltűnt a cigányság. Akkor csak a neve lesz cigány, de a muzsika nem.

Riporter: Műsoruk elején említette Gyula bácsi, hogy 33 éve végzi ezt a munkát. Nem hiányzik egy kis pihenés már?

Farkas Gyula: Nem érzem, mert ez épp ugyanolyan, nem tudja az ember abbahagyni. Ezeknek a gyerekeknek mindig kötelessége az ember, olyan mint a csecsemőknek, oda kell adnia naponta az élelmet. És ha nem kapják meg ezek a gyerekek azt, hogy naponta minden nap megkapják azt a tanítási dolgokat, amik előrébb, akkor visszafejlődés van. És nem érzem, mert én ebben most már, hogy ez a véremmé vált.

Riporter: Ha jól értem Gyula bácsi nem készül nyugdíjba. Mi pedig kívánunk jó egészséget további munkájához. Talán még egy generációt szeretnénk, ha felnevelne.

Farkas Gyula: Hát nem tudom, hogy mikor csengetnek, mert azt senki nem tudja. Nagyon szépen köszönöm a jó kívánságokat.

(Alföldy Boruss, Zenés beszélgetés Farkas Gyulával, 1986)

Rajkó

A Rajkó című dokumentumfilmben is megszólal Farkas Gyula. A felvételt az MTV készítette 1987-ben: Nagy György (riporter), Sós Anna (szerkesztő), Lakics Ferenc (hangmérnök), Menus Árpád (fővilágosító), Balogh Erika (felvételvezető), Scheibner Károly (operatőr), Nagy Károly (gyártásvezető), Hajdú György (rendező). A zenei koncert felvételeken a Rajkó Zenekar játszik. Emellett felvételizők, valamint az iskola diákjai is játszanak.

- P. Sarasate – Farkas Gyula: Zigeunerweisen. Prímás: Kuti Róbert.
- J. Brahms – Farkas Gyula: VI. Magyar Tánc. Prímás: Katona Erzsébet.
- Villámcsárdás. Prímás: Kuti Róbert

A 10:37-től kezdődő részlet a filmből:

Riporter: Nekünk itt mindenki azt mondta az együttesnél, hogyha bármit meg akarunk tudni erről az együttesről, akkor a Gyula bácsitól kell megkérdezni, mert a Gyula bácsi élete azonos a zenekar történetével.

Farkas Gyula: Igen. Ezt még 1953-ban én... megkért az Úttörő Szövetség, hogy... Bocsánat. Volt régen egy Rajkó zenekar az Ostende Kávéházban a háború előtt. Na, most az egy világhírű zenekar volt az az Ostende Kávéháznak a Rajkó zenekara. Abban én benne voltam. *Rigó Gábor*

tanított bennünket. Ott is én már 14-15 éves koromban szintén tanítottam. A jobb keze voltam, mert én csellista voltam, olvastam a kulcsokat is. Azt mondta: Csináld meg! – és ő meg fönt kártyázott. Tehát már onnan kezdtem én ezt el.

Tisztelettel fölkerít az Úttörő Szövetség, hogy volna-e kedvem megcsinálni? Mondom: Örömmel. Eleinte csak összeröfentettek Pestről gyerekeket. Saját cimbalmot hoztak. A gyerek otthonról hozta a cimbalmodat, és így tanultunk meg. A XI. kerületi Úttörő Házban voltunk. *Aradi Ottó* bácsi volt a háznak a feje. Akkor onnan kerültünk ide át, mert ott nem csak villamos jegyet adtak. Eleinte még azt sem, mert nem volt, nem tellett még villamosjegyre 1953-ban. Azután ide jöttünk be Pestre. Itt a *Szigeti Pali* bácsi vette át a Rajkó Zenekart. És én azóta... én alapítottam. És most már több száz gyerek kikerült innen és mind jó muzsikuskok. Egy sincs, aki az életben megbukott, vagy pediglen valami történt vele, vagy harmadrendű zenésszé vált. Nincs. (Hajdú, 1987)

[Jegyzet Farkas Gyula saját szerzeményei és átiratai kapcsán](#)

A népi zenekar kifejezést mindenütt „NépiZenekar”-ként írja a borítókra. A kéziratokban a sor elején az előjegyzéseket nem írta ki a legtöbb oldalon, ezért nem árt észben tartani, hogy mi volt a rész elején meghatározott előjegyzés.

Sajnos az idő múltával egyre nehezebb meghatározni *Farkas Gyula* hangszereléseinek tulajdonjogát, ugyanis egyes művek vagy elvesztek, vagy más hangszerelésének alapjait adták. A következő esetben *Bartók Béla*: *Román népi táncok* című művét *Farkas Gyula* és *Mészáros Tivadar* is áthangszerelte népi zenekarra. Mindketten „Román táncok” címet adták saját hangszerelésüknek, azonban *Bartók* eredetileg *Román népi táncok* címet adta a feldolgozás alapjául szolgáló darabjának. Ugyanis az eredeti *Bartók*: *Román táncok* Op.8 címet viselő két zongoradarabja egy másik mű és ezért nem összekeverendő a 6 rövid tételből álló *Bartók*: *Román népi táncok* című zongoraművel. A két hangszerelésnek az összehasonlítása során csak néhány alapvető, és pár apróbb különbséget találtam. Az alapvető különbségek olyan helyeken jelentkeznek, ahol a sűrűbb hangzás érdekében egy-egy dallamot a primás is megszólaltat, vagy épp a cimbalom tömörebb akkordokat játszik. Az apróbb különbségeket egy-egy hang elhagyása vagy beszúrása jelenti, ami alapvetően nem változtatja meg sem a harmóniát, sem a feldolgozás szerkezetét.

Farkas Gyula műveinek és átiratainak listáját az általam fellelhető kéziratok alapján állítottam össze, mely azonban még befejezetlen nem teljes lista (2013. január).

Farkas Gyula saját műveinek listája

- Farkas Gyula: Brahms fantasia. Népzenei partitúra. 1959
- Farkas Gyula: Emlékezés Biharira. Népzenei partitúra. 1952.
- Farkas Gyula: Muzsikáló havasok. Népzenei partitúra. 1968. november 16.
- Farkas Gyula: Délmagyarországi cigánytáncok. „Rajkó vetélkedő”. I-II. Tétel. 1979. március-április. (Szirmai Béla készített hozzá koreográfiát.)
- Farkas Gyula: Cigány fantázia
- Farkas Gyula: Csárdás rapszódia
- Farkas Gyula: Emlékezés Lavottára
- Farkas Gyula: Magyar ábránd
- Farkas Gyula: Búcsú kedveseimtől. 1990. (A kotta Veréb Zoltánnál található.)
- Farkas Gyula: 3 nóta (kiadatlan)

Hangszerelések, átiratok

Biztosan Farkas Gyula hangszerelései népi zenekarra a feliratok alapján.

- ??? – Farkas Gyula: c-moll kesergő és palotás. Befejezetlen?
- Bartók Béla – Farkas Gyula: „Román táncok” [Román népi táncok. Nem kézirat. Mészáros Tivadar átiratában is megvan.]
- Bihari J. - Farkas Gyula: „Mikor a pénze elfogyott” Verbunkos. 1974. szeptember.
- Boulanger – Farkas Gyula: Zufriedenheit (Träumerischer Walse). 1980. január.
- Brahms, J. – Farkas Gyula: 1. Magyar tánc.
- Brahms, J. – Farkas Gyula: 3. Magyar tánc. Leadva: 1987. szeptember-október.
- Brahms, J. – Farkas Gyula: 8. Magyar tánc.
- Brahms, J. – Farkas Gyula: 9. Magyar tánc. 1987. január-február.
- Brahms, J. – Farkas Gyula: 10. Magyar tánc.
- Csermák: Andalgó és friss. 1964.
- Erkel F. – Farkas Gyula: Hunyadi című operából a Palotás és friss. 1948. Budapest.
- Hubay Jenő – Farkas Gyula: „Hejre Kati” No.???. Csárdajelenet. 1963.
- Hubay Jenő – Farkas Gyula: „Szalontai emlék” No.10. Csárdajelenet – I-II. Tétel. 1974. januárfebruár.
- Kálmán Imre: Csárdáskirálynő c. operett (potpourri) – I. tétel. 1966. augusztus 15. Kálmán Imre:
- Csárdáskirálynő c. operett (potpourri) - I.tétel. 1966. augusztus 15.

- Ketelbey, A. W. - Farkas Gyula: Perzsa vásár [In a persian market]. I-II. Tétel. 1978. január-február. (Ezen mű csak szórakoztatózene alkalmából adható elő. Pl. Wien, Hotel Ifjúság, stb.)
- Kodály Zoltán – Farkas Gyula: Galántai táncok.
- Lehár F. - Farkas Gyula: Éva című operett potpourri. 1974. július.
- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: II. Magyar Rapszódia. 1989. október 23.
- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: IV. Magyar Rapszódia. 1959.
- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: „Pesti karnevál” [Zenekari Rapszódia] tánckarra és zenekarra. 1981-es amerikai turné műsorára. Koreográfia: Szirmai Béla. (1982. március-június). [Mészáros Tivadar hangszerelésében is megvan.]
- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: „Pesti karnevál” IX. Rapszódia - III. tétel. 1969. március 16.
- Liszt Ferenc – Farkas Gyula: Phantasie XIV. Rhapsodie Cimbalomverseny (saját kadenciákkal). Népzenei partitúra saját összeállítás és elképzelés szerint. 1954. Külföldi versenyen I. díjat nyert mű. Rádió, TV, kazetta felvétel.
- Paganini – Farkas Gyula: D-dúr koncert Nr.1 Op.6. 1975
- Sarasate, P. – Farkas Gyula: Cigányosan (Zigeunerweisen). [Mészáros Tivadar hangszerelésében is megvan].

20 éves a KISZ Központi Művészegyüttes

20 éves a KISZ Központi Művészegyüttes címmel került kiadásra egy brosúra, mely a művészegyüttest hivatott bemutatni. Ez egy elsődleges forrás, mely hitelesen mutatja be az akkori szervezeti felépítését, céljait, vezetőit. A jelentősége miatt brosúra teljes szövegét a mellékletben publikálom.

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Művészegyüttese 1950-ben alakult. Zenekaraiban, kórusaiban, tánckaraiban és más csoportjaiban több mint 500 fiatal részesül művészeti oktatásban, s folytat rendszeres tevékenységet: 10-26 éves életkorig. 12 művészeti csoportjában, a fiatalok különböző évjáratainál folyamatos és egységes nevelésre nyílik lehetőség, megőrizve az együttes ifjúsági jellegét.

Az évi 700 hazai fellépés mellett, az együttes szívesen látott vendég a határokon túl is. Járt Angliában Algériában, Ausztriában, Belgiumban, Cipruson, Dániában, Finnországban, Franciaországban, Hollandiában, Irakban, Írországon, Japánban, Jugoszláviában, Kínában, Koreában, Lengyelországban, Mongóliában, a Német Demokratikus Köztársaságban, a Német

Szövetségi Köztársaságban, Norvégiában, Olaszországban, Romániában, a Szovjetunióban, Svájcban, Svédországban. (A felsorolt országok közül sokban többször is.)

Műsorai felölelik a magyar népművészet, zene, ének és tánc különböző területeit. A szimfonikus zenekar, a kamarazenekar, a kórusok és a szólisták Magyarországon és külföldön, a klasszikus zenében értek el kiemelkedő eredményeket. A bemutatásra kerülő művek jelentős részét az együttes számára alkották a legkiválóbb magyar zeneszerzők és koreográfusok. – A fentieket a hazai és külföldi kitüntetések, nemzetközi versenyeken elért előkelő helyezések a magyar és nemzetközi sajtó elismerő kritikái; valamint itthon és más országokban, a rendszeres rádió, televízió- és filmszereplések, valamint számos hanglezfelvétel dokumentálja.

- Igazgató: *Szigeti Pál*
- Igazgatóhelyettes: *Németh László*
- Igazgatóhelyettes: *Horváth Vince*
- Gazdasági osztályvezető: *Mayer Antalné*
- Művészeti Tanácsadó: *Mátyás János*

A KISZ Központi Művészegyüttes Központi Énekkara alakult meg elsőként – 1950-ben, - 100 tagú amatőr énekkar; tagjai ifjűmunkások, diákok, főiskolások.

Az énekkar rendszeresen szerepel a televízió és rádió műsoraiban, kórusfesztiválokon. Műsorukból több lemezfelvétel készült. Nagy sikerrel szerepeltek Ausztriában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Hollandiában, Jugoszláviában, az NDK-ban Olaszországban, és a Szovjetunióban. – Az énekkar részt vett a berlini és moszkvai Világifjúsági Találkozón, ahol mindkét alkalommal díjat nyert. 1961-ben az I. Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyen Debrecenben első díjat, az 1968-as III. Bartók Béla Kórusfesztiválon Dzóst Diplomát kapott. 1964-ben elnyerte az „Aranykoszorús Énekkar” címet. 1968 augusztusában az Arezzó-i Nemzetközi Kórusversenyen folklór kategóriában első díjat, a női karok versenyében harmadik díjat és a vegyeskarok kategóriájában ötödik helyezést szereztek. Az 1968. évi hazai kórusminősítésen aranykoszorút és diplomát kapott az énekkar. Az 1969-es Hágai Nemzetközi Kórusfesztivál versenyén 2 első díjat (vegyeskar, nőikar) nyert. Megkapta a „Szocialista Kultúráért” kitüntető jelvényt.

Repertoárján fennállása óta több száz kórusmű szerepelt Palestrinától Bartókig. Gazdag műsorukban megtalálhatók a ma élő magyar zeneszerzők művei mellett népdalfeldolgozások, Gershwin Porgy és Bess című operájának kórusrészletei és Beethoven IX. Szimfóniája is. –

Rendszeresen éneklük a munkásmozgalom régi és új dalait és számos – a fiatalokhoz közelálló – alkotást.

A kórus alapító és vezető karnagya *Lantos Rezső* – VIT díjas. A kórus másodkarnagya *Lantosné Osváth Edit*.

A Tánckar

az ifjúság legkülönbözőbb rétegeiből tevődik össze. 1950-ben alakult. 70 tagja van.

Megalakulása óta egyik céljának tekinti a néptáncagyományok ápolását, azok továbbfejlesztését és korszerű színpadi megfogalmazását; valamint más népek táncosainak megismertetését. A másik jelentős törekvése olyan cselekményes táncok megalkotása, amelyek az ifjúság életével foglalkoznak; témájukat a múltból és a jelenből merítve. Ilyen irányú művészei kísérleteit az országban az elsők között mutatta be.

1951-ben vett részt először VIT-en, Berlinben; 1953-ban Bukarestben már díjat is nyer; 1968-ban a szófiai VIT-ről három arany és egy bronzéremmel tért haza. Két ízben – versenyen kívül – részt vett a Dijoni Táncfesztiválon, Cagliariában 1964-ben a Néptáncfesztivál I. díját nyerte el. A „Kíváló Együttes” címet 1964-ben és 1967-ben kapta meg. Ezenkívül a Szocialista Kultúráért kitüntető jelvénnnyel és KISZ-Érdeméremmel jutalmazták munkáját. 1967-ben a Zalaegerszegi Kamaratánc Fesztiválon a Tanács különdíját és a „Közönség Nagydíját” -, 1969-ben a Szolnoki Alföldi Néptáncfesztiválon a Tanács különdíját és Szabó Iván „Vándordíját” szerezte meg.

Külföldi útjai során többször szerepelt Algériában, Angliában, Ausztriában, Bulgáriában, Cipruson, Csehszlovákiában, Finnországban, Franciaországban, Japánba, Irakban, Kínában, Koreában, Lengyelországban, Mongóliában, az NDK-ban az NSZK-ban, Olaszországban és a Szovjetunióban.

A tánckar művészeti vezetője: *Szirmai Béla*. Munkatársa a tánckar vezetésében *Vadady Ágnes*, aki a megalakulás óta a tánckar koreográfusa.

Rajkózenekar

tagjainak átlagos életkora 17 év, de kiveszik részüket a világszerte jól ismert zenekar sikeréből a 8-10 éves gyerekek is, akiket a legtehetségesebb népzeneész fiatalok közül válogatunk ki. Legtöbbje híres cigányzenész „dinasztia” sarja, olyan családokból származnak, amelyekben nemzedékeken keresztül apáról fiúra szállt a magyar cigányzene sok nemes hagyománya. A zenekar 65 tagja zenei képzése mellett, rendszeresen tanul általános iskolában, illetve

gimnáziumban. Tanulmányaikat több mint 50 tanár, köztük nem egy előadóművész, illetve művész-tanár irányítja.

Önálló számain kívül a tánckar, a szólisták és a kórusok kíséretét is ellátja.

Fennállása óta több, mint 10000 előadást tartott. Végig turnézták csaknem egész Európát. Jártak Ázsiában, Afrikában is. Többször voltak Angliában, Ausztriában, Franciaországban, az NDK-ban, az NSZK-ban, a Szovjetunióban. Koncerteztek Algériában, Belgiumban, Bulgáriában, Cipruson, Irakban, Írországon, Jugoszláviában, Kínában, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, Mongóliában, Romániában és Norvégiában. Évente több száz koncertet adnak – nemcsak a fővárosban – hanem vidéken is. Rendszeresen szerepelnek a Magyar Rádióban és a Televízióban. De műsort adnak a finn, az angol az NDK, az NSZK, az osztrák, a belga a jugoszláv és a csehszlovák tv-ben is. Filmet készítettek róluk Magyarországon és az NSZK-ban hanglemezt Magyarországon kívül Franciaországban és az NDK-ban.

1957-ben Moszkvában, 1959-ben Bécsben és 1968-ben Szófiában a Világifjúsági Találkozó első díját nyerték el. Megkapták a „Szocialista Kultúráért” kitüntet jelvényt.

A Rajkózenekar művészeti vezetője 1953 óta *Farkas Gyula*.

Munkatársa a zenei nevelésben *dr. Nyúl István*.

A Rajkózenekar vezetőprimásai: *Lendvai Csócsi Jenő* – VIT-díjas

Balogh Sándor – VIT-díjas

Berki Béla, Keskeny Ferenc, Losó Károly.

A szimfonikus zenekar

eredetileg a kórus és a táncsoporttal adódó közös feladatok – a zenekíséret – ellátására, valamint önállóan koncertező testületként hívták életre. ez az alapvető kettősség ma is megvan, azzal a különbséggel, hogy az évek folyamán sokkal nagyobb mértékben vesz részt önálló produkciókkal a zenei életben. Túlnyomórészt az Országos Filharmónia Ifjúsági koncertjein vállal közreműködést. Az együttes szimfonikus zenekara lényegében mindig olyan ifjúsági zenekar volt, amely Budapest felsőbb zenei intézményei mellett működve, a zenekari játék gyakorlatában való jártasság lehetőségét biztosította a fiatal művészek számára. Ma már a magyar zenei élet élvonalában tartozó művészek között alig van olyan, aki hosszabb-rövidebb ideig, tagja ne lett volna az együttesnek.

Az utolsó 10 évben több sikeres külföldi, önálló koncertszereplés is fémjelzi a zenekar (1962. Helsinki – VIT, 1966. Weimar – Bach-ünnepségek, 1966. Bydgoszcz – A Régi Zene Fesztiválja, stb.). – A zenekar programjain többször szerepeltek fiatal magyar zeneszerzők művei. Az együttes újjáépült székházába korszerű színház-, illetve koncertterem is létesült. Ez új lehetőségeket nyitott meg, mind az önálló produkciók, min a zenei élet más területeivel való együttműködés számára. Az 1969/70-es hangverseny-évadban, az Országos Filharmóniával együttműködve, sikerült már egy teljes ifjúsági bérletsorozatot székházunk koncerttermében létrehozni.

A szimfonikus zenekar művészeti vezetője 1959 óta *Simon Albert*.

Az irodalmi csoport

feladatának tekinti a szó és pódium-játék eszközeivel az ifjúság irodalmi nevelését.

A csoport tagjai, mint versmondók, hozzájárulnak az együttes különböző műfajú programjai agitativ mondanivalójának elmélyítéséhez és hangulati elemeinek színesítéséhez, valamint a műsorok változatosságához. Tevékenységük részben önálló irodalmi műsorokra, részben pedig előadóművészi produkciókra terjed ki.

Tagjainak szám 25. A csoport hagyományaiban több mint 10 éves múltra tekint vissza. – Fiatal színház- és filmművészeink igen sok kiemelkedő személyisége került ki soraiból.

Az együttes egyik legmozgékonyabb csoportja, leginkább alkalmas ünnepségek és más mozgalmi rendezvények során történő nagyszámú szereplésre >építőtáborokban, kisebb művelődési házakban, ifjúsági klubokban, munkásszállásokon stb. lebonyolítandó brigád-műsorokra. Az együttes székházában rendszeresen adnak műsor-keretet író-olvasó találkozóknak.

1961-ben Bulgáriában, 1967-ben Csehszlovákiában vendégszerepeltek. A csoport részt vett az V. Balassagyarmati Irodalmi Színpadi Napokon, ahol nagydíjat nyert (1969).

A csoport művészeti vezetője *Bicskei Gábor*.

Egyetemi énekkar

1957 márciusában a budapesti egyetemek első KISZ művészeti csoportjaként főiskolai hallgatókból alakult meg. Azóta az akkori kórustagok egyetemi tanulmányaikat befejezték, de jelentős részük az énekkarnak továbbra is tagja maradt. az Egyetemi Énekkar utánpótlását a jelenlegi egyetemistákból és főiskolásokból meríti.

Az ének repertoárján a 12 év alatt közel 600 kórusmű szerepelt, köztük oratórikus művek is.

Fontos feladatának tekinti a fiatal magyar zeneszerzők műveinek bemutatását is. Repertoárja a preklasszikusoktól a legmodernebb művészeti törekvéseket tükröző művekig terjed.

Az énekkar művészi fejlődésének fontosabb állomásait különböző bel- és külföldi rádiófelvételek, televízió, -s hanglemezfelvételek, valamint hazai és nemzetközi elismerések fémjelezzik. – 1961-ben a Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyen a zsűri külön diplomáját nyerte el. Megkapta a Szocialista Kultúráért kitüntető jelvényt.

Először 1962-ben járt külföldön, amikor részt vett a Torinói II. Nemzetközi Egyetemi Kórusfesztiválon, majd 1963-ban Rómában vendégszerepelt a téli hangversenybérlet záró koncertjén. 1964-ben az Arezzói Nemzetközi Kórusversenyen egy első, egy második és egy negyedik helyezést ért el a különböző kategóriákban. 1966-ban részt vett az Európai Ifjúsági Kórus Szövetség Neversben rendezett „Nagy Éneklő Hetén” majd 1968-ban az énekkar részt vett a szófiai IX. Világifjúsági Találkozó. Ezenkívül szerepelt Franciaországban, Jugoszláviában, Lengyelországban, az NDK-ban, az NSZK-ban és Svájcban.

A kórus alapító és vezetőkaragya *Tóth Béla* – Liszt-díjas. Az énekkar másodkaragya *Nógrádi László*.

A KISZ Központi Művészegyüttes Úttörő-csoportjai

Az együttes úttörő-csoportjaiban a 9-15 éves gyerekek sokirányú művészeti tevékenységet folytatnak. – Teljes műsoridőt betöltő repertoárral rendelkeznek.

Az úttörő tánckarban *Szirmai Béla* és *Vadady Ágnes* koreográfusok vezetésével magyar néptáncokat, gyermekjátékokat, más népek táncait, a gyerekek életét bemutató táncjátékokat tanulnak. A mintegy 60 tagú tánckar három korcsoportban dolgozik.

Az irodalmi csoport művészeti vezetője *Kürti József* – önálló irodalmi műsorokat mutat be, más műsorokban egyes művek bemutatásával működnek közre.

A szólistacsoport énekes és szórakoztató műsorok állandó szereplői.

Önálló zenei műsorokat is bemutatnak. – A csoport művészeti vezetője *Csorba István*.

Az úttörő-csoportok hetenként kétszer próbálnak. A gyerekek aktív közösségi életet élnek, a művészeti munkát színes úttörőprogram egészíti ki.

Az úttörő-csoportok műsorformái: zenei műsor, népi műsor, a rajkózenekar közreműködésével, irodalmi műsor a szólisták és a tánckar részvételével, valamint vidám, szórakoztató műsor.

Legtöbbször gyerekközönség előtt szerepelnek, de bemutatják műsorukat alkalmissal felnőtt rendezvényeken is.

Gyakran látogatnak vidéki úttörőházakba, nyáron pedig úttörőtáborokba. Több ízben jártak külföldön. Bemutatkozta a szófiai Pionír Palotában, és kétszer a párizsi „Barátság” Gyermek-Kavalkád közönsége előtt is.

Az úttörő-csoportok vezetője: *Váradi István*.

[Lynn M. Hooker: A Kodály és a Rajkó módszer... című tanulmány magyar nyelvű összefoglalója](#)

A zene az egyik olyan szelete Magyarország kultúrájának, amiben kimagaslunk a világ más országai közül. Itt gondolhatunk a nagy magyar zeneszerzőinkre, híres klasszikus előadóművészeinkre és a cigányzenére egyaránt. Ennek egyik oka pedig a hagyományosan erős magyar zeneoktatásban keresendő. A XX. század közepétől a zeneoktatás Magyarországon nemzeti büszkeséggé vált, miután a zenetanárok kiépítették az iskolák hálózatát Kodály Zoltán pedagógiája mentén. Az eredeti angol nyelvű tanulmány szerzője több tucat interjút készített cigányzenészekkel 2012 tavaszán Budapesten, melynek során kiderült, hogy a legtöbb cigányzenész olyan zeneiskolában kezdte zenei tanulmányait, ahol a Kodály által meghatározott tananyagot tanították. (Habár a magyar zeneoktatás szándékosan kerüli a cigányzenét.) Ebben az írásban összefoglalja a Kodály- és Rajkó módszert a zeneoktatásban, felvázolja a forrásokat és a kutató által készített interjúkat.

[Kodály-módszer a zeneoktatásban](#)

„Legyen a zene mindenkié”, mely szlogené vált Kodály tanításában. Az 1920-as évek végén indították útjára Kodály és növendékei az Éneklő Ifjúság mozgalmat, ami a gyermekkórusok segítségével hivatott a fiatalok tömeges zeneoktatását megvalósítani. Kodály a két világháború között alaposan kidolgozta a módszerének lényegét. Szeretett volna bevonni mindenkit a komolyzenébe, nem csak a zenei elitet. Az egyetemes zeneoktatás lehetőségét a kórusokban látta. Mélyebb zenei műveltség csak ott fejlődött, ahol az éneklés volt az alapja. Módszerének alapelemei a szolmizálás és ezeknek a hangoknak kézjelekkel való mutatása, valamint a ritmus hosszúságának szótagjai. Kodály rengeteg énekgyakorlatot komponált és társzerzője volt a

legjelentősebb énekeskönyveknek. így Kodály a kórus mozgalom megteremtője és a magyar zeneoktatás újtója.

A II. Világháború után a zeneoktatást is újraszervezték. Széles tömegek helyes zenei nevelése már az elemi iskolában eldőlt, így ezt szaktanárokkal a legfejlettebb énekpedagógia módszerek segítségével akarták megoldani. Később Kodály ősi magyar múltra és zenére vonatkozó elképzelései ellentmondtak a kommunista rezsim hivatalos anti nacionalista iránnyal.

1950-ben Kecskeméten szerveztek egy iskolai osztályt hagyományos közismereti tananyagot Kodály elképzeléseivel kiegészítve. A sikerek hatására gyorsan növekedett a program és általánossá akarták tenni ezt a típusú oktatást, hogy ez minél szélesebb tömegeket érinthessen. A gyerekek kórusban énekeltek, valamint szolfézst és zeneelméletet tanultak mielőtt hangszereken kezdenek volna játszani. 1960-as évek végére számos ország átvette a Kodály-módszert.

Milyen zene legyen mindenkié?

Kodály „jó” zenéről beszélt, ami számára a klasszikus zenét és a népzenei jelentette, melynek pedagógiai, esztétikai és nemzeti okai voltak. A „rossz” zene alatt elsősorban a külföldi populáris zenét és a magyar cigányzenét értette. Kodály és követői szerint a cigányzene a magyar zenekultúra fejlődésének problémája, amit eliminálni akartak a lehető legsürgősebben. Habár az ősi parasztzene az elszigetelt falvakon kívül nem volt túl ismert és a városi lakosság körében gyakran lenézett kultúra volt, mégis ezt preferálták. A jó és rossz zene problémája és az énekes zene jelentősége a pedagógiában nem egészen egyértelmű minden esetben. Az éneklés fölényének alapelvei érvényesültek a gyerekek zenei képességeinek felmérésekor is, ami sok esetben nem feltétlenül adott még a legnagyobb előadónál sem. Ez főleg a muzsikusság cigány családokat érintette. A zene az egyik terület, amiben a cigánygyerekek kiemelkedően tehetségesek. Azonban ez kezdett elértéktelenedni, ahogy a vokális műfajok felülkerekedtek az instrumentális zenén, valamint a „jó” zene a cigányzenén.

A cigányzene oktatása: közösség alapú oktatás a Rajkó Zenekarban

Azok a gyerekek, akik cigányzenészek akartak lenni, általában intézményi kereteken kívül szerezték meg a szükséges zenei tudást a hagyományos zeneiskolák helyett, vagy éppen annak kiegészítéseként. Ezeknél a családoknál a zenei nevelést azzal kezdték, hogy a csecsemő kezébe adták a vonót. Ha fölülről fogja meg, ahogy kell, akkor primás lesz belőle. A hangszer tanulást rendszerint már iskolás kor előtt elkezdi valamely családtag a kisgyerekkel. A cél, hogy a

gyerek tizenévesen mihamarabb bekerülhessen tanulóként a családi zenekarba. Ez az oktatási forma alapvetően instrumentális a Kodály módszer vokális képzésével szemben.

Ez a hosszú ideje fennálló informális cigányzenészképzés a szocializmus alatt az 1952-ben Farkas Gyula által alapított Rajkó Zenekar formájában vált hivatalossá. A fenntartója kezdetben a DISZ, majd a KISZ volt. A két világháború között működő Rajkó Zenekar az Ostende Kávéházban szórakoztatta közönséget, de a teljesen új alapokra épülő zenekar csak színpadon lépett fel és egy mindent magában foglaló oktatási intézmény is volt egyben. Első nagy sikerüket Moszkvában az 1957-es Világ Ifjúsági Találkozón aratták. Az 1980-as évekre már több mint 100 országban játszott a zenekar. A Rajkó iskola középpontjában a zene állt, de közismereti tárgyakat is tanultak, ahol az érettségire készítették fel a diákokat. Voltak egyéni hangszeres órák, ahol kottából tanultak és zenekari órák, ahol Farkas Gyula kotta nélkül tanította a gyerekeket.

A japán Suzuki módszer is nagy hangsúlyt fektet a hallás alapú tanulásra a kottával való tanulással szemben. (A hagyományos klasszikus zenekarok többnyire csak kottából, míg a cigányzenekarok szinte csak kotta nélkül játszanak. Így a cigányzenészek szükségszerűen jó memorizálási képességekre tettek szert, ami az improvizációs képességeket is segíti.) Így a két hallás alapú tanulási módszer között azonnal párhuzamot lehet vonni, azonban a régi rajkósok között a Kodály módszer még szembetűnőbb. A tanulmány szerzője által volt rajkósokkal készített interjúk során a Farkas Gyula tanítási módszerét Rajkó módszernek hívták, amely szerinte hallgatólagosan a Kodály-módszerre hivatkozott.

[A magyar zene és zeneoktatás terjedése a világban](#)

Farkas Gyula zenekara beutazta a világot, azonban a pedagógiai módszerére mégsem látunk más példát. A gyerekek zenei jártassága a szigorú irányításnak, a gyakorlásnak és az úgyszólván bölcsőből származó tehetségüknek tulajdonítható. Helyette a romák és nem romák egyaránt hisznek abban a romantikus elképzelésben, hogy a vérükben van a zene, nem pedig a kemény munkának vagy tanításnak a következménye. A cigányzenekarok kotta nélkül való játékának hagyománya azt az elképzelést erősítheti, hogy egyszerűen a lelkükből muzsikálnak intellektus nélkül. Ahogy a közönség a Rajkó Zenekart hallgatja, azon gondolkodnak, hogy milyen zenetanítási módszer emelhette őket ilyen magaslatokba.

A rendszerváltás utáni időszakban az állami támogatás megszűnt. Egyes roma aktivisták is az elsősorban a romani nyelvű autentikus cigány folklórt részesítették előnyben, mint a cigány kultúra reprezentációját. A gazdasági és kulturális változások az éttermi cigányzenészek

lehetőségeinek is a szűkülését eredményezte. Így a cigányzenész családok már inkább a jazz vagy klasszikus zene felé irányították a gyermekeiket.

A Kodály-módszer hatásai a zeneoktatásra jelentősek külföldön is. Ahogy a nyelvoktatást, úgy a zeneoktatást is egy monokulturális magra kellene építeni. De ez az Egyesült Államok multikulturális környezetében a népzene felemelése és a popkultúra elutasítása sokkal nagyobb kihívást jelent. A magyar zenetanároknak egyedülálló lehetőségük van az ország etnikai sokszínűségének értékeit éltetni különösen a cigányzenészek közreműködésével, akik Magyarország zenéjét világhírűvé tették. (Hooker, 2013)

Hivatkozások

- "*Másik Rajkót*" szervez a KIM cége a Rajkó Zenekar szerint. (2012. február 7). Forrás: hvg.hu:
http://hvg.hu/kultura/20120207_rajko_zenekar_kim
- (Cs.). (1962. október). Magyar sikerek a VIT-en. *Muzsika*, 14.
- (G.Zs.). (1958. május 9). Hazajöttek a "rajkók" az NDK-ból. *Népszava*, old.: 4.
112. Magyar Sajtóbál. (1994. január 8). *Népszabadság*, old.: 12.
112. Magyar Sajtóbál. (1994. január 8). *Népszava*, old.: 5.
- 50 éves a Talentum Művészegyüttes (2000). [Film]. Forrás:
https://www.youtube.com/watch?v=wAGCmkUIX_o
- A "Kultúra és Turizmus" pályázat eredménylistája. (1998. május 12). *Népszabadság*, old.: 26.
- A 100 tagú cigányzenekar művészi és hagyományörző teljesítménye. (2016). Forrás:
Hungarikumok Gyűjteménye - Magyar Értéktár: <http://www.hungarikum.hu/hu/100-tagu-ciganyzenekar-muveszi-es-hagyomanyorzoo-teljesitmenye>
- A 96. sorszámú Szórakoztató zenész (a szakmairány megnevezésével) megnevezésű szakképesítés szakmai és vizsgakövetelménye. (2013). Forrás:
https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Tominak_szeretettel/2013/54_212_08_Szorakoztato_zenesz.pdf
- A budapesti színházak mai műsora. (1987. március 20). *Népszabadság*, old.: 7.
- A budapesti színházak műsora. (1985. október 26). *Népszabadság*, old.: 20.
- A budapesti színházak műsora. (1989. szeptember 30). *Népszabadság*, old.: 10.
- A Csemadok KB. Szóttes népművészeti csoportja. (1977. október 15). *A Hét*, old.: 7.
- A Finn-Magyar barátság hete. Népünnepély, nagygyűlés Helsinkiben. (1967. július 25).
Népszabadság, old.: 3.
- A hét végén kezdődik a Zempléni Fesztivál. (2013. augusztus 6). *Népszava*, 6.
- A Holokauszt Magyarországi Áldozatainak Emléknapja. (2012. április 14). *Népszabadság*, 6.
- A KISZ-művészegyüttes nyári programjából. (1976. július 31). *Népszabadság*, old.: 9.
- A magyar művészek havannai VIT-programjából. (1978. május 24). *Népszava*, old.: 5.

- A Magyarok Világszövetsége a világban. (1977. december 4). *Népszava*, old.: 9.
- A minisztérium valóban megmentené a Rajkó Zenekart?* (2012. március 1). Forrás: [nepszava.hu: http://nepszava.hu/cikk/526313-a-minisztérium-valoban-megmentene-a-rajko-zenekart](http://nepszava.hu/cikk/526313-a-minisztérium-valoban-megmentene-a-rajko-zenekart)
- A pápának játszott a Rajkó Zenekar. (2009. november 11). *Népszava*, 6.
- A pápánál a Rajkó Zenekar. (2010. március 6). *Népszava*, 6.
- A Rajkó Zenekar a gazdagréti templomban. (2009. december 6). *Új Ember*, 4.
- A sárga "rajkók" és egyéb muzsikuskodó gyerekek. (1941. június 18). *Tolnai Világlapja*, old.: 8-9.
- A Szimfónia program módszertana.* (2016). Forrás: [Szimfónia program: http://szimfoniaprogram.hu/modszertan](http://szimfoniaprogram.hu/modszertan)
- A veréb is madár. (1970. március 1). *A Hét*, old.: 24.
- A.T.P. (2001. szeptember 15). Az ötvenkilencedik győzelem. *Nemzeti Sport*, 5.
- Acredolo, L., & Goodwyn, S. (1996). *Baby sign - How to talk to your baby before your baby can talk.*
- Ajánló - Január 7. (2007. január 5). *Népszabadság*, old.: 20.
- Ajánló - október 3. (2008. október 3). *Népszabadság*, old.: 12.
- Ajánló - Szeptember 9. (2006. szeptember 8). *Népszabadság*, old.: 22.
- Alföldy Boruss, I. (Rendező). (1986). *Zenés beszélgetés Farkas Gyulával* [Film].
- Alföldy Boruss, I. (Rendező). (1997). *Farkas Gyula a "Rajkók atyja"* [Film].
- Alpár, Á. (2002. június 28). A Szent-Margit legendától a Chicagóig. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 30.
- Ambrus, S. (1981. július 21). Megnyílt a III. magyar-szovjet ifjúsági barátságfesztivál. *Népszabadság*, old.: 1, 5.
- Amerikába utaztak a KISZ Központi Művészegyüttes zenészei, táncosai. (1979. január 5). *Népszava*, old.: 6.
- Anna-bál Balatonfüreden és Mosonmagyaróvárott. (1983. július 24). *Népszava*, old.: 12.

- Anna-báli program. (1977. július 23). *Népszabadság*, old.: 9.
- Aranylemez Rajkóéknak. (2002. július 26). *Népszava*, 13.
- Art kino: "A múlt édes játéka...". (1987. március 27). *Népszabadság*.
- Árvayné Nezvald, A. (2012). A zenei nevelés transzferhatásai csecsemő- és kisgyermekkorban. *Képzés és Gyakorlat*, 3-4. szám. Forrás: http://trainingandpractice.hu/?q=hu/kepzes_es_gyakorlat/content/226162434
- Átadták az idei Ifjúsági-díjakat. (1986. március 26). *Népszabadság*, old.: 4.
- Az Együttes története*. (2012). Forrás: kkme.hu: <http://kkme.hu/az-egyuttesrol/tortenet/>
- B.F. (1959. február 28). A kis primás, a tulai ezermester és Sztrizsanova "vellanyele". *Népszava*, old.: 1.
- B.Gy. (2005. június 29). Budafest három helyszínen. *Népszava*, 6.
- Baby Orchestras are Moldrem's Speciality. (1930. december). *The Music trade Review*30-32, old.: 30-32. Forrás: <http://mtr.arcade-museum.com/MTR-1930-89-12/30/>
- Bajai. (1897. 8). Mikor a primás hegedül. *Magyar Zenészek Lapja*, 6.
- Balaton Fesztivál. (2002. április). *Kritika*, old.: 40.
- Balaton Fesztivál. (2002. május). *Kritika*, old.: 40.
- Balogh, G. (2004. március 5). Nyírségi felfedezők a Galápagos-szigeteken. *Szabad Föld*, 16.
- Balogh, G. (2014. szeptember 29). A hírnév pénz kérdése is. *Népszava*, 12.
- Bárczy, A. (1997. július 25). Jövedelmet termelő és felújításra váró ingatlanok. *Népszabadság*, old.: 17.
- Bárkay, T. (2011. szeptember 14). Lesz még lány kenyér? *Népszabadság*, old.: 14.
- Bárkay, T. (2012. március 3). Névbirtoklás és névbitorlás. *Népszabadság*, 13.
- Bársony, É. (2009. április 14). Új lemez után készül a következőre. *Népszava*, 6.
- Barta, L. (1888. 3). Levél a szerkesztőséghez. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 2-4.
- Bartók, B. (1931). *Cigányzene? Magyarzene?* Budapest: Rózsavölgyi és társa.

- Básti, Á. (2005). Társadalmi reprezentáció. In G. Colțescu (Szerk.), *Szótár plurális társadalmaknak. Vocabular pentru societăți plurale*. Polirom Kiadó. Forrás: <http://tarstudszoatar.adatbank.transindex.ro/?szo=86>
- Beke, I. (1995. március 24). Prímás lesz a kisunokám... *A Hét*, old.: 31.
- Bemutatókra készül a KISZ Központi Művészegyüttese. (1963. január 30). *Népszava*, old.: 8.
- Berlini magyar napok. (1988. április 5). *Népszava*, old.: 3.
- Bezárt az "Ostende". (1947. március 6). *Világ*, old.: 3.
- Bodor, L. (2011. december 30). Tisztelt Szerkesztőség! *Népszava*, 10.
- Bókay, L. (2010. március 14). A kultúra és sport nagykövetei voltak. *Új Ember*, 1,3.
- Bókay, L. (2010. május 2). Hidépítés Gyöngyöspatán. *Új Ember*, 12.
- Bókay, L. (2010. február 28). Magyar cigányok meccse Rómában. *Új Ember*, 4.
- Borzák, T. (2008. december 5). Sokat jótékonykodik? *Szabad Föld*, 6.
- Borzák, T. (2009. április 10). Falak helyett hidakat. *Szabad Föld*, 12.
- Bóta, G. (2009. január 10). CD vagy jatt? *Népszava - Szép Szó*, 4-5.
- Bóta, G. (2016. augusztus 23). Komolyzenei virtuózshow. *Népszava*, 5.
- Böjtös, J. (1985. augusztus 2). Népművészeti fesztivál a Béke parkban. *A Hét*, old.: 6.
- Böngésző. (1994. július 1). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. július 6). *Népszava*, old.: 11.
- Böngésző. (1994. július 8). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. július 20). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. július 27). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. augusztus 4). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. augusztus 10). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. augusztus 30). *Népszava*, old.: 13.
- Böngésző. (1994. szeptember 10). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1994. szeptember 16). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1994. október 13). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1994. október 24). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. április 10). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. május 15). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. június 30). *Népszava*, old.: 8.

Böngésző. (1995. július 3). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. július 6). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. október 2). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1995. október 4). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1995. december 28). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. május 2). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. május 6). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. július 10). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1996. július 13). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. június 16). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. július 19). *Népszava*, old.: 8.

Böngésző. (1996. július 22). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1996. július 24). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1996. szeptember 13). *Népszava*, old.: 11.

Böngésző. (1996. szeptember 23). *Népszava*, old.: 13.

Böngésző. (1996. szeptember 25). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1996. október 16). *Népszava*, old.: 12.

Böngésző. (1996. október 28). *Népszava*, old.: 13.

- Budapest zenei újdonsága a régi híres cigányprímások kávéházi zenekara. (1936. augusztus).
Magyar Világhíradó. Forrás: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1994>
- Budapesti színházak. (1985. április 20). *Népszava*, old.: 12.
- Budapesti színházak. (1985. július 6). *Népszava*, old.: 12.
- Budapesti színházak. (1988. március 22). *Népszava*, old.: 11.
- Budapesti Tavaszi Fesztivál. (1996. február 10). *Népszabadság*, old.: 12.
- Budapesti Tavaszi Fesztivál. (1996. április 6). *Népszabadság*, old.: 13.
- Budavári Nyáresték a Budafesten. (2005. június 8). *Népszava*, 6.
- Buzási, J. (1984. szeptember 18). 4 millió ember a L'Unitá fesztiválján. *Népszabadság*, old.: 4.
- Buzási, J. (1987. szeptember 23). Fesztivál olasz módra. *Népszabadság*, old.: 4.
- Büvészládából jön a Téalapó. (1979. december 21). *Népszava*, old.: 12.
- C.I. (1997. június 18). Egy park negyedszázada. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 36.
- Cigányzene fesztivál. (2005. június 4). *Népszava*, 2.
- Cunhal-beszéd az Avante! ünnepén. (1989. szeptember 19). *Népszabadság*, old.: 2.
- Cz.G. (1995. augusztus 30). Cigány kultúra és etnikai béke. *Népszabadság*, old.: 15.
- Czuczor, G., & Fogarasi, J. (1862). *A magyar nyelv szótára*. Pest: Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdász.
- Cs.K.É. (1999. szeptember 8). Cigány búcsú Kelenföldön. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 27.
- Csak átutazóban hazaérkezett a KISZ Petőfi-együttes "rajkozózenekara". (1957. június 20).
Népszabadság, old.: 9.
- Csárdás. (1936. június 14). *8 Órai Ujság*, 12.
- Csemer, G. (dátum nélk.). *Fejezetek a magyar cigányzene történetéből*. Forrás:
www.sulinet.hu:
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/cigany_irodalmi_arckepcsarnok_1/pages/010_csemer_geza.htm

- Csépe, V. (2006). *Az olvasó agy*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Cser, I. (2009. július 5). Angyalok szárnyain. *Új Ember*, 16.
- Csütörtöki mozaik. (1962. augusztus 2). *Népszava*, old.: 4.
- Csütörtöki mozaik. (1975. szeptember 11). *Népszava*, old.: 4.
- D.V.G. (2002. március 11). Polka, csárdás, magyar táncok. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 30.
- D.V.G. (2002. július 10). Születésnap cigánytánccal. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 27.
- Dalla Bella, S., Peretz, I., & Aronoff, N. (2003. október). Time course of melody recognition: A gating paradigm study. *Perception and Psychophysics*, 65(7), 1019-1028.
- Dél-Dunántúl. (2005. február 28). *Népszabadság - Turisztikai melléklet*, old.: 9.
- Derűsen, verőfényben ünnepelt az ország. (1976. április 6). *Népszava*, old.: 1.
- Dolgozó Ifjúság Szövetsége*. (2017). Letöltés dátuma: 2017, forrás: Wikipedia.org: https://hu.wikipedia.org/wiki/Dolgozó_Ifjúság_Szövetsége
- Doron, H. (2010). *The music of language*. Helen Doron Educational Group.
- Dr. Donceev, T. (Szerk.). (1999). Állami intézkedések a magyarországi cigányok társadalmi integrációja érdekében. 7. Budapest: Nemzeti Etnikai Kisebbségi Hivatal.
- Dr. Fehér, A. (2012. június). A Kodály-módszer. *Parlando*. Forrás: <http://www.parlando.hu/2012/2012-6/2012-6-08-Feher.htm>
- Dr. Kovács, S. (1917). *Hogyan kellene a gyermekeket a zenébe bevezetni?* Budapest: Rózsavölgyi és trs.
- dr. Sándor, J. (1938. 8). Új feladatok előtt. *Magyar Cigányzene*, 1-3.
- Dráfi, K. (2018. január 8). Beszélgetés a kézzel tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- E.B. (2001. november 17). Margit-szigeti tervek. *Népszabadság*, old.: 14.
- Egész héten ünnepnapok. (1996. szeptember 20). *Népszabadság - Pest Megyei Krónika melléklet*, old.: 29.

- Egyedülálló zenekarok: két Rajkó* (2012. március 2). [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=PVNp6N3CIH0>
- Egyházi zene. (2010. október 3). *Új Ember*, 15.
- Egyházi zene. (2010. október 10). *Új Ember*, 15.
- Elbert, T., Pantev, C., Wienbruch, C., Rockstroh, B., & Taub, E. (1995. október). Increased cortical representation of the fingers of the left hand in string players. *Science*, 270(5234), 305-307.
- Életműdíjjal jutalmazták Szabó Istvánt. (2003. január 20). *Népszava*, 13.
- Elhunyt Fátyol Tivadar. (2014. december 12). *Népszava*, 5.
- Eltemették Berki Bélát. (2013. augusztus 18). *Népszava*, 6.
- Enrico Noel Czmorek (10 éves) a Kurzweil digitális zongorán (Rachmaninoff Prelude OP23 no4). (2014. január 4). Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=Ulu4BFLi-QY>
- Érdi Tamás*. (dátum nélk.). Forrás: Koncert.hu: <http://www.koncert.hu/eloado/erdi-tamas>
- Erdős, I. (2009. november-december). Mozdulatlan cigánykerék. *KAPU*, old.: 103.
- Észak-Magyarország. (2005. február 28). *Népszabadság - Turisztikai melléklet*, old.: 8.
- Esztergomi, L. (1968. június 21). A zenészek Ki mit tud-ja. *Népszava*, old.: 2.
- Even, D., & Thurber, J. (1933. március 11). Babies must play. *The New Yorker*, old.: 10.
- Ezen a napon. (2001. május 22). *Népszava*, old.: 16.
- Ezen a napon. (2006. május 22). *Népszava*, 12.
- Ezt írtuk... (2008. július 4). *Szabad Föld*, 4.
- F.J.Gy. (1986. július 11). Magyar napok Berlinben. *Népszabadság*, old.: 7.
- F.Zs. (2002. február 4). Családban maradt. *Népszabadság*, old.: 9.
- Farkas, J. (2009. november 14). *Cigányteleptől a Vatikánig*. Forrás: [kisalfold.hu: http://www.kisalfold.hu/vilagvevo/ciganyteleptol_a_vatikanig/2125395/](http://www.kisalfold.hu/vilagvevo/ciganyteleptol_a_vatikanig/2125395/)
- Féderer, Á. (1999. április 9). Éljenek borraalóból? *Népszabadság*, old.: 9.
- Fehér, G. (2018. január 20). Beszélgetés a kézről való tanításról. (A. Suki, Kérdező:)

- Fehér, I. G. (2012. június 19). Gobbi. *Népszabadság*, 12.
- Felesküdték Pekingre. (2008. április 27). *Nemzeti Sport*, 20.
- Felhívás. (1988. április 1). *A Hét*, old.: 11.
- Fennállása hatvanadik évfordulóját ünnepli a Rajkó Zenekar.* (2012. június 14). Forrás: [budapest.hu: budapest.hu/Lapok/Fennállása-hatvanadik-évfordulóját-ünnepli-a-Rajkó-Zenekar-0.aspx](http://budapest.hu/budapest.hu/Lapok/Fennallasa-hatvanadik-evfordulojat-unnepli-a-Rajko-Zenekar-0.aspx)
- Fenyőfaünnep a Parlamentben. (1984. december 28). *Népszabadság*, old.: 5.
- Fenyőünnepély a Parlamentben. (1974. december 13). *Népszava*, old.: 12.
- Filmre vitték Herczeg Ferenc egyik darabját. (1936. augusztus 9). *8 Órai Ujság*, 10.
- Fodor, L. (2006. július 3). Operettgála Kübekházán, matyó lakodalmas Mezőkövesden. *Népszava*, 6.
- Folklór Centrum . (1993. április 4). *Népszava*, old.: 6.
- Fővárosi színházak előadásai. (1998. november 21). *Népszava*, old.: 10.
- Fraisse, P. (1982). Rhythm and tempo. *The Psychology of Music*, 149-180. New York: Academic Press.
- Furfang Ferkó. (1959. március 15). *Népszabadság*.
- G.A. (1981. december 19). Készülődés a parlmenti fenyőfaünnepre. *Népszava*, old.: 12.
- Gaab, N., Gaser, C., Zaehle, T., Jancke, L., & Schlaug, G. (2003. augusztus). Functional anatomy of pitch memory - an fMRI study with sparse temporal sampling. *NeuroImage*, 19, 1417-1426.
- Gacs, Julianna. (2004. június 19). *Soproni ünnep*, old.: 15.
- Gál, P. (1955. augusztus 6). "Éljen a barátságunk!". *Szabad Nép*, old.: 4.
- gallov. (2000. június 4). A láng 103 nap múlva lobban. *Nemzeti Sport*, 10.
- Garai, T. (1961. augusztus 6). Végleges megoldásra vár a balatoni színpadok műsorellátása. *Népszava*, old.: 4.
- Gaser, C., & Schlaug, G. (2003. október). Brain structures differ between musicians and non-musicians. *The Journal of Neuroscience*, 23(27), 9240-9245.

- Gazdag program a KISZ Művészegyüttesnél. (1974. december 31). *Népszabadság*, old.: 9.
- Gazsó, I. (1996. január 9). Helytelen előítélet. *Népszabadság*, old.: 10.
- g-g. (1982. december 17). Készülődés a parlamenti fenyőünnepre. *Népszava*, old.: 11.
- Gillett, M. (1966). *A history of education: Thought and practice*.
- Gombaszög '75. (1975. június 8). *A Hét*, old.: 32.
- Gyarmati Szabó, É. (1993. április 27). Vállalkozó Talentum a Rottenbiller utcában. *Népszabadság*, old.: 16.
- Győrffy, Á. (2011. 10). *A fülével hallja a látnivalókat*. Forrás: veol.hu: <https://veol.hu/cimlapon/a-fulevel-hallja-a-latnivalokat-1307892>
- Hajdú, G. (Rendező). (1986). *Zenés beszélgetés Farkas Gyulával* [Film]. Magyar Televízió. Forrás: <http://nava.hu/id/1854744/>
- Hajdú, G. (Rendező). (1987). *Rajkó* [Film].
- Halló fiúk, halló lányok. (1968). Forrás: <http://nava.hu/id/1772938/>
- Halsband, U., Ito, N., Tanji, J., & Freund, H. J. (1993). The role of premotor cortex and the supplementary motor area in the temporal control of movement in man. *Brain*, 116, 243-266.
- Hamburger, K. (1986). *Liszt kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Hamvay, P. (2013. augusztus 3). Fesztivál az egész nyár. *Népszava*, 6.
- Hangversenyek. (1993. augusztus 31). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 6.
- Hangversenyek. (1993. szeptember 7). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 6.
- Hangversenyek. (1993. szeptember 21). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 6.
- Hardi, P. (2008. október 22). Esik eső csendesen, lepereg az ereszen... *Szabad Föld*, 12.
- Hárommillió látogató a L'Unitá hagyományos fesztiválján. (1983. szeptember 18). *Népszava*, old.: 3.
- Hat ország autósai a Kőszeg-Savaria autóstalálkozón. (1973. április 10). *Népszabadság*, old.: 9.
- Határozat a Fővárosi Közgyűlés 276/2002 (III.14). (2002. szeptember 23). 1399.

- Házi, P. (2014. 12). *Érdi Tamás világhírű és most már boldog is*. Forrás: feol.hu: <http://feol.hu/hirek/vilaghiru-es-most-mar-boldog-is-1664319>
- Hét végi vigalom Vácon. (1999. július 23). *Népszava*, old.: 9.
- Hét végi zenei kavalkád. (2006. március 18). *Népszava*, 6.
- Hírdetés. (1992. május 6). *Népszabadság*, old.: 22.
- Hírdetés. (1993. április 7). *Népszabadság*, old.: 27.
- Hírdetés. (1995. augusztus 26). *Népszabadság*, old.: 15.
- Hírek. (1963. november 15). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (1963. december 5). *Népszabadság*, old.: 10.
- Hírek. (1964. július 9). *Népszabadság*, old.: 10.
- Hírek. (1966. július 8). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (1967. június 10). *Népszabadság*, old.: 12.
- Hírek. (1967. október 26). *Népszabadság*, old.: 3.
- Hírek. (1968. november 14). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (1974. augusztus 9). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (1977. július 29). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (1983. július 24). *Népszabadság*, old.: 9.
- Hírek. (1985. február 6). *Népszabadság*, old.: 8.
- Hírek. (2002. április 12). *Népszabadság*, old.: 25.
- Hol, mikor, mi? (1982. november 12). *Népszava*, old.: 16.
- Holokausz a cigány filmfesztiválon. (2014. május 15). *Népszava*, 6.
- Hooker, L. M. (2013). The Kodály and Rajkó Methods: Voices, Instruments, Ethnicity, and the Globalization of Hungarian Music Education in the Twentieth Century. *AHEA: E-Journal of the American Hungarian*. Forrás: <http://ahea.net/e-journal/volume-6-2013/14>
- Horizont. (1969. február 21). *Népszava*, old.: 2.

- Horizont. (1969. augusztus 2). *Népszava*, old.: 2.
- Horizont. (1975. augusztus 27). *Népszava*, old.: 5.
- Horizont. (1984. március 13). *Népszava*, old.: 6.
- Horváth, I. (2004. szeptember 25). Elfogadtatni a kisebbséget. *Népszava*, 11.
- Hosszú távon rendezné a Rajkó Zenekar helyzetét a KIM.* (2011. november 30). Forrás:
RomNet:
http://www.romnet.hu/hirek/2011/11/30/hosszu_tavon_rendezne_a_rajko_zenekar_helyzetet_a_kim
- hy. (2009. szeptember 30). Új reggel. *Népszava*, 6.
- Ibbotson, N., & Morton, J. (1981). Rhythm and dominance. *Cognition in Action*, 125-138.
- Ifjúsági nap Túrkevéen. (1958. március 16). *Népszabadság*, old.: 2.
- Illés, L. (1986. augusztus 12). Ördög bújt a vonóba... *Népszava*, old.: 6.
- Impresszálási jog több intézménynek. (1988. május 5). *Népszabadság*, old.: 7.
- Imre, P. (2012. 12). *Érdi Tamás: Isten üzen az ujjaival.* Forrás: Délvilág Napilap:
http://www.delmagyar.hu/vilagvevo/erdi_tamas_isten_uzen_az_ujjaival/2312687/
- Indiai táncost Budapestén. (2004. március 23). *Népszabadság*, old.: 21.
- Izraeli fesztivál díszvendége vagyunk. (2004. március 22). *Népszava*, 6.
- Jávorszky, B. S. (2000. szeptember 23). Ki tudja, meddig húzzák? *Népszabadság*, old.: 22.
- Jótekonysági koncert advent előtt. (2009. december 18). *Népszava - Mecénások klubja*, 1.
- Józsa, Z. (2001. október 30). Az ózdi primás pályafutása. *Népszava*, old.: 31.
- Józsa, Z. (2009. március). Híres ózdi cigányzenészek. *Kapu*, 45.
- József, f. (1901. 8). A cigányok. *Magyar Zenészek Lapja*, 2-4.
- Juhász, F. (1962. június). A KISZ Egyetemi Énekkarának jubileumáról. *Muzsika*, 22.
- K.I. (1963. április 17). Így telt a húsvét. *Népszabadság*, old.: 7.
- k.i. (1988. szeptember 6). Budapest Bécsben szerepel. *Népszava*, old.: 16.

- Kádár János és Losonczi Pál fogadta a török miniszterelnököt. (1983. július 1). *Népszava*, old.: 1-2.
- Kanizsai, A. (2001. július 6). A budafoki nyugdíjas park ünnepe. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 25.
- Kapalyag, I. (1970. június 19). Mégiscsak eljön a szezon. *Népszabadság*, old.: 9.
- Karácsonyi hegedűgála. (2003. december 15). *Népszava*, 13.
- Képek, bábok, táncok. (2002. augusztus 5). *Népszava*, 13.
- Kerekasztal a vendéglátásról. (1988. április 23). *Népszabadság*, old.: 5.
- Két hétig tavaszi fesztivál Debrecenben. (2003. március 17). *Népszava*, 13.
- Kétezer pajtás a Parlamentben. (1976. december 25). *Népszava*, old.: 16.
- Kétszázhuszonötmillió forint zenekaroknak. (2004. április 8). *Népszabadság*, old.: 4.
- Kirschner, P. (2009. február). Ez a föld a hazám. *Budapest*, old.: 35.
- Kishegyes rulez. (2007. június 6). *Népszabadság*, old.: 22.
- Kiss, L. (1957. szeptember 28). VIT-díjasok ünnepi hangversenye. *Népszabadság*, old.: 4.
- Kiss, M. (1901. 8). Hangjegyszeret. *Magyar Zenészek Lapja*, 2-3.
- Kisztori: 50 éve alakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. (2007. március 21). *Múlt-kor*. Forrás: <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=16887>
- Kitüntetések augusztus 20. alkalmából. (2003.. augusztus 21). *Népszabadság*, old.: 9.
- Kloss kapitány Szegedre megy. (1970. július 4). *Népszava*, old.: 10.
- Kodály, Z. (1964). *Visszatekintés I.* (F. Bónis, Szerk.) Budapest: Zeneműkiadó.
- Koelsch, S., Schmidt, B., & Kansok, J. (2002. szeptember). Effects of musical expertise on the early right anterior negativity: An event-related brain potential study. *Psychophysiology*, 657-663. Boston, MA, USA.
- Koncertbörze fiataloknak. (1995. október 13). *Népszava*, old.: 8.
- Koren, Z. (2002. augusztus 27). Izraeli Filmnapok a Művészen. *Népszava*, 13.

- Koren, Z. (2005. március 25). A Munkácsy-kiállítás után a zene a fesztivál fókuszában. *Népszava*, 8.
- Kovács, D. (1976. november 25). Le Havre és a magyar kultúra. *Népszabadság*, old.: 6.
- Körösy, R. (2013). Becsüljük meg értékeinket! Vélemény az El Sistema módszer magyarországi bevezethetőségéről. In T. J. Karlovitz, & J. Torgyik (szerk.), *Vzdelávanie, výskum a metodológia* (old.: 504-508). Forrás: <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0603KorosyRobert.pdf>
- Köszegi, F. (1961. május 23). Százhuszezer látogató az ipari vásáron. *Népszabadság*, old.: 2.
- Közlemények. (1983. szeptember 29). *Népszava*, old.: 10.
- Közlemények. (1985. január 12). *Népszava*, old.: 14.
- Közlemények. (1990. augusztus 17). *Népszabadság*, old.: 8.
- Kulturális eseménynaptár. (1988. augusztus 19). *Népszabadság*, old.: 8.
- L.Gy. (1982. október 8). Torna-show Magyar-módra. *Népszava*, old.: 15.
- L.K. (2000. február 24). A turisták keresik a magyar zenét. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 33.
- L.K. (2000. február 24). A túristák keresik a magyar zenét. *Népszabadság - PestVidék melléklet*, old.: 33.
- L.Z. (1983. június 6). Gazdag magyar program a Neues Deutschland sajtófesztiválján. *Népszabadság*, old.: 3.
- Lakatos, E., & S. Kállai, S. (2001. december 20). A kábeles, a szódás meg a pék. *Népszabadság*, old.: 9.
- Langerné Buchwald, J. (2011). Az alternativitás értelmezési lehetőségei és megjelenése az oktatásban és a pedagógusképzésben. *Iskolakultúra*, 92, 96, 97-99, 100-101.
- Lepies, G. (1988. június 1). Nostalgia randevú a Budapest Kongresszusi Központban. *Népszava*, old.: 15.
- L'Humanite 1974 - Barátkozás dalla, tánccal* (1974). [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=MBuOOo8Hr1k>

- Libabőr, vastaps és Európa. (2003. november 5). *Népszabadság*, old.: 11.
- Liszt, F. (1861). *A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon*. Budapest.
- Litovsky, R. Y., Fligor, B. J., & Tramo, M. J. (2002). Functional role of the human inferior colliculus in binaural hearing. *Hearing research*, 165, 177-188. Boston, MA, USA.
- Lorin Maazel dies at 84; legendary conductor began as child prodigy. (2014. július 13). *Los Angeles Times*. Forrás: <http://www.latimes.com/entertainment/arts/culture/la-et-cm-lorin-maazel-dies-20140713-story.html>
- Los Gringos. (1995. április 26). *Népszava*, old.: 12.
- Lovass, I. (2006. március 10). Parádés kikelet. *Szabad Föld*, 13.
- Lukács, M. (2018. január 19). Beszélgetés a kézről való tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- M.H.T. (1998. augusztus 8). Cigányfolklor. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 37.
- M.V. (1969. április). Kulturális krónika. (K. Kovács, Szerk.) *Alföld*, 4. szám, old.: 95.
- Ma kezdődik a Zempléni Fesztivál. (2013. augusztus 9). *Népszava*, 6.
- Mácsai. (2009. november 1). A Rajkó Zenekar a pápánál. *Új Ember*, 11.
- Mácsai, K. (2009. november). "Tavaszi szél vizet áraszt..." - a Vatikánban is. *Új Ember - Família*, 14-15.
- Madi, M. (1983. május 27). Hol, mikor, mi,. *Népszava*, old.: 16.
- Maess, B., Koelsch, S., Gunter, T., & Friederici, A. (2001. május). Musical syntax is processed in Broca's area: an MEG study. *Nature Neuroscience*, 540-545. USA.
- Magyar kultúra napjai a Szovjetunióban. (1975. március 12). *Népszava*, old.: 5.
- Magyar kulturális hetek Franciaországban. (1976. november 4). *Népszabadság*, old.: 7.
- Magyar Kurír*. (2010. március 5). Forrás: A Rajkó Zenekar a Vatikánban: "Elérkeztünk a csúcsra": <http://www.magyardurir.hu/hirek/rajko-zenekar-vatikanban-elerkeztuenk-csucsra>
- Magyar művészegyüttesek készülnek Bulgáriába. (1957. április 16). *Népakarat*.
- Magyar művészek külföldön. (1983. február 25). *Népszava*, old.: 5.

- Magyar nap a L'Unitá fesztiválján. (1988. szeptember 17). *Népszabadság*, old.: 2.
- Magyar-NKD művészcsere-egyezmény. (1979. január 1). *Népszabadság*, old.: 7.
- Magyarok Ulmban. (2006. június 13). *Népszava*, 6.
- Major, L. (1967. augusztus 12). Ők, tizenhárman. *Népszabadság*, old.: 11.
- Marcali, F. (1932. 10). Cigány vagy jazz?! *Magyar Muzsikaszó*, 3.
- Markó, M. (1899). Bem hadvezér tábori zenésze. *Vasárnapi Ujság*, 206.
- Máté Péter-émlékkoncert. (2004. június 12). *Népszava*, 6.
- Mátsás, I. (1983. június 22). Százerek művelődése, szórakozása. *Népszava*, old.: 6.
- McGill, A. S. (2006). *Encounters with wild children: temptation and disappointment in the study of human nature*.
- Meghívó az Operettfaluba. (2007. július 25). *Népszava - Műsor Magazin*, 6.
- Megkezdődött a fővárosi szakszervezeti ifjúsági napok rendezvénysorozata. (1979. június 12). *Népszava*, old.: 1.
- Megkezdődött Helsinkiben a VIII. Világifjúsági és Diáktalálkozó. (1962. június 29). *Népszava*, old.: 1.
- Megnyílt a "25. utca". (1982. március 20). *Népszabadság*, old.: 6.
- Megszűnhet a Rajkó Zenekar?* (2011. december 5). Forrás: hvg.hu: http://hvg.hu/kultura/20111205_rajko_zenekar
- Megszűnhet a Rajkó Zenekar?* (2011. december 5). *HVG*. Forrás: http://hvg.hu/kultura/20111205_rajko_zenekar
- Mérő, M. (1978. július 23). Váci utca = VIT utca. *Népszabadság*, old.: 17.
- Mészáros, V. (Szerk.). (1887. 1). Népzeneészetünkről, - népzeneészeinkhez. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 2-3.
- Mészáros, V. (Szerk.). (1887. 1). Rácz Pál. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 1-2.
- Mészáros, V. (Szerk.). (1888. 4). Vegyesek - Világlátott zenészek. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 12.

- Mészáros, V. (Szerk.). (1888. 4). Zenészeink a társadalomban. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 17-19.
- Mi köze a Design Terminálnak a Rajkó Zenekarhoz?* (2012. március 2). Forrás: ArtPortal: <http://artportal.hu/magazin/kozugy/mi-koze-a-design-terminalnak-a-rajko-zenekarhoz>-
- Mihály a Hétben. (1962. 7 29). *A Hét, VII. évfolyam*(30. szám), 8.
- Milner, B. (1962). Les troubles de la mémoire accompagnant des lésions hippocampiques bilatérales. *Passouant P. (Ed.), Physiologie de l'hippocampe*, 257–272. Párizs: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Miskolci, F. (2000. június 6). Pontosítsunk! *Szabad Föld*, 12.
- Miskolczi, H. (Szerk.). (1897. 8). Fővárosi ujdonságok. *Magyar Zenészek Lapja*, 9-10.
- Miskolczi, H. (Szerk.). (1897. 8). Fürdői ujdonságok. *Magyar Zenészek Lapja*, 7.
- Miskolczi, H. (Szerk.). (1897. 8). Külföldi ujdonságok. *Magyar Zenészek Lapja*, 6.
- Miskolczi, H. (Szerk.). (1897. 8). Ő fensége József királyi herceg. *Magyar Zenészek Lapja*, 3.
- Miskolczi, H. (1901. 7). Az alapító tagok. (H. Miskolczi, & E. Márkus, szerk.) *Magyar Zenészek Lapja*, 3.
- Miskolczi, H., & Márkus, E. (szerk.). (1901. 8). Magyar nóta - német kesergő. *Magyar Zenészek Lapja*, 6.
- Miskolczi, H., & Márkus, E. (szerk.). (1901. 7). Nő a cigányzene élén. *Magyar Zenészek Lapja*, 7.
- Móka Miki. (1978. december 24). *Népszava*, old.: 21.
- Mozaik. (1984. augusztus 16). *Népszava*, old.: 8.
- Mozaik. (1984. november 16). *Népszava*, old.: 15.
- Mozaik. (1985. február 5). *Népszava*, old.: 8.
- Mozaik. (1986. április 17). *Népszava*, old.: 8.
- Munkás-paraszt találkozók, szabadtéri műsorok az alkotmány ünnepén. (1964. augusztus 16). *Népszava*, old.: 16.

- Muzsika-forrás. (1965. január 24). *A Hét*, old.: 24.
- Muzsikós cigányok józsefvárosi parkja. (2013. október 28). *Népszabadság*, 2.
- Munte, T., Altenmüller, E., & Jäncke, L. (2002. június). The musician's brain as a model of neuroplasticity. *Nature reviews. Neuroscience*, 3(6), 473-478.
- Műsorelőzetes. (1992. november 21). *Népszava*, old.: 10.
- Műsorok. (1973. december 24). *Népszava*, old.: 29.
- Művelődési házak programja. (1995. április 15). *Népszava*, old.: 13.
- Művelődési házak programja. (1995. május 20). *Népszava*, old.: 13.
- Művelődési Házak Programja. (1995. június 15). *Népszava*, old.: 13.
- Művelődési házak programja. (1996. szeptember 14). *Népszava*, old.: 13.
- N.Kósa, J. (2011. április 2). VIT-táskával Havannába. *Népszabadság*, 21.
- Nagy, Á. (2003. május 20). Volt egyszer egy fesztivál. *Népszava*, 6.
- Nagy, Á. (2004. április 13). Egy este, kétféle Bolero-előadás. *Népszava*, 6.
- Nagy, L. (Szerk.). (1908. 3). A magyar cigányzenészekhez! *Cigányzenészek Lapja*, 1-2.
- Nagy, L. (Szerk.). (1908. 3). Szervezkedjünk. *Cigányzenészek Lapja*, 3-4.
- Négyszáz tagú magyar küldöttség utazik a VIT-re. (1962. május 31). *Népszava*, old.: 1.
- Németh, A., & Ehrenhard, S. (1999). *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Németh, P. (2012. március 5). Nemzetiek... *Népszava*, 11.
- Németországi turnén a rajkózenekar. (1959. augusztus 6). *Népszava*, old.: 4.
- Nemzetiségi gála az FMH-ban. (1999. május 28). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 31.
- Népszabadság-fórum. (1982. április 27). *Népszabadság*, old.: 9.
- Nyári esték színházban, koncerten, szabad téren. (1995. június 30). *Népszabadság - Pest Megyei Krónika melléklet*, old.: 5.
- Operabál meglepetésekkel. (2007. január 9). *Népszava*, 6.

- Operettünnepe Kübekházán. (2006. július 26). *Népszava*, 6.
- Ostendétől Abbáziáig - Utazás a főváros kávéházai körül. (1932. 10). *Magyar Muzsikaszó*, 4.
- Ozsvald, Á. (1984. július 13). Kamilla és a "király" - gitárral. *A Hét*, old.: 8.
- Ökrös, J. R. (2018. január 20). Beszélgetés a kézről való tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- Palágyi, E. (2011. július 14). Száz zenész egy csárdában. *Szabad Föld*, 11.
- Paletta. (2002. június 10). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 27.
- Paletta. (2004. június 15). *Népszabadság*, old.: 19.
- Paletta. (2004. június 26). *Népszabadság*, old.: 19.
- Paletta. (2009. június 28). *Új Ember*, 11.
- Pallagi, F. (1987. november 2). Szórakoztató-vita. *Népszava*, old.: 6.
- Patel, A. D., & Balaban, E. (2002. március 2). Temporal patterns of human cortical activity reflect tone sequence structure. *Nature*, 80-84.
- Pátria-Kávéház. (1937. április 4). *8 Órai Ujság*, 11. Budapest.
- Pénteki mozaik. (1957. június 21). *Népakarat*, old.: 6.
- Pénteki mozaik. (1977. április 1). *Népszava*, old.: 4.
- Peretz, & mtsai, é. (2004).
- Pernye, A. (1964. március). "Stúdió 11". *Muzsika*, 26.
- Pfaffenberger, C. (2001). *The new knowledge of dog behaviour*. Dogwise Pub.
- Pintér, I. (1959. július 28). Megnyílt a bécsi VIT. *Népszabadság*, old.: 2.
- Pintér, I. (1973. július 31). Az imperializmus elleni tiltakozás napjai. *Népszabadság*, old.: 1., 5.
- Plesaivy, L. (1962. 8 12). Tudósítás Sellyéről: Népünk kulturális fejlődéséért. *A Hét, VII. évfolyam*(32. szám), 20.
- Podhorányi, Z. (2002. május 15). Minden év élethalálharc. *Népszava*, 13. Budapest.
- Podhorányi, Z. (2006. június 21). Miskolc, az opera városa. *Népszava*, 6.
- Polgár, G. (1985. április 1). Vonópárbaj páston kívül. *Népszabadság*, old.: 9.

- Pongrácz, Z. (1965). *Népzeneészek könyve*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Programajánlat. (2004. március 18). *Szabad Föld*, 23.
- Programajánlat. (2009. július 3). *Szabad Föld*, 39.
- Pukánszky, B., & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- R.A. (1960. február 7). A hét muzsikája. *Népszava*, old.: 11.
- Rab, L. (2007. június 29). Pompos, csikós, medvehagyma. *Népszabadság*, old.: 4.
- Rab, L. (2014. július 5). Egy zsák bolha. *Népszabadság*, 6.
- Rab, L. (2014. szeptember 3). Nagyagyúkkal lép fel a 100 Tagú. *Népszabadság*, 11.
- Rácz, P. (1887. 1). Néhány szó zenésztársaimhoz. *Magyar Népzeneészek Lapja*, 3.
- Rajk, A. (1995. február 3). Vendégünk Észak-Európa. *Népszabadság*, old.: 23.
- Rajkó 60. (2012. június 13). *Népszabadság*, 11.
- Rajkó Zenekar*. (2016). Forrás: www.rajko.hu
- Rajkó Zenekar a papánál. (2009. október 11). *Új Ember*, 4.
- Rajkóék fellépése Japánban. (2004. augusztus 11). *Népszava*, 6.
- Rajkó-infláció a Mátyás-téren. (1936. október 4). *8 Órai Ujság*, 2. Budapest.
- Rangos kitüntetések adtak át. (2003. augusztus 21). *Népszava*, 8.
- Raphiq, I. (2004. április). Does exposure to second spoken language facilitate word reading ability. *The Linguistics Journal*.
- Reményi-Gyenes, I. (1959. július). Művészet vagy "ipar" legyen-e a szórakoztatózene? *Muzsika*, 46.
- Reményi-Gyenes, I. (1960. október). Tánczenénk helyzetéről. *Muzsika*, 46.
- Retkes, A. (2016. február 24). Lukács hangzó képeslapjai. *Népszava*, 5.
- Rezessy, L. (1963). *Carl Orff gyermekzenekari munkássága* (IX. kötet. kötet). (S. Dr. Bende, Szerk.) Eger: Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.
- Román, K. (1977. február). Eszperantisták emlékköve a Városligetben. *Budapest*, old.: 35.

- Romhányi, T. (2006. május 22). Miskolc operafőváros lesz. *Népszabadság*, 20.
- Róth, E. (2017. október 11). Beszélgetés a kézről tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- Röviden. (2008. november 4). *Népszabadság*, old.: 10.
- S.Kállai, S. (1999. november 11). Külföldinek szól a magyar nóta. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 36.
- S.T. (1999. május 21). Nemzetiségi nap. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 29.
- Sakai, K., Hikosaka, O., & Miyauchi, S. (1999. november 15). Neural representation of rhythm depends on its interval ratio. *Journal of Neuroscience*, 10074-10081.
- Samson, S., & Zatorre, R. J. (1991. Július). Recognition memory for text and melody of songs after unilateral temporal lobe lesion: Evidence for dual encoding. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 17(4), 793-804.
- Sárközi, J. (2005. március 7). Fesztivált hoz az egri tavasz. *Népszabadság - Magyarország*, old.: 6.
- Sárközy, J. (2010. március 4). A Svájci Gárdával focizott a cigány válogatott. *Népszabadság*, 7.
- Sárosi, B. (1971). *Cigányzene...* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Sárosi, B. (1971). *Cigányzene...* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Sárosi, B. (1971). *Cigányzene...* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Scipiades, E. (2007. június 21). Adna egy születésnapot az életéből? *Népszava - Szép Szó*, 7.
- Scipiades, E. (2011. december 1). A Rajkó zenekar tagjai várják a pénzüket. *Népszava*, 11.
- Scipiades, E. (2011. december 7). Zsarolja a minisztérium a Rajkó együttest? *Népszava*, 1, 16.
- Scipiades, E. (2012. március 3). Megalakult a Rajkó Nemzeti Zenekar. *Népszava*, 1,6.
- Scipiades, E. (2012. március 5). Nemzeti cigányok. *Népszava*, 7.
- Scipiades, E. (2012. március 1). Politikai cselszövés a Rajkó Zenekar ellen. *Népszava*, old.: 1,6.
- selm-. (1984. augusztus 22). Sztárok a gyermekekért. *Népszava*, old.: 6.
- selmeczy. (1990. június 14). Nyári koncertek. *Népszava*, old.: 12.

- Serény, P. (1982. július 6). Erőt sugázó népünnepély. *Népszabadság*, old.: 2.
- Serfőző, M. (2007. augusztus 3). Cigánykarnevál a Margit-szigeten. *Népszabadság*, old.: 20.
- Serfőző, M. (2007. március 30). Pénz nélkül a Rajkók. *Népszabadság*, old.: 11.
- Serfőző, M. (2007. szeptember 26). Továbbra is pénz nélkül a Rajkók. *Népszabadság*, old.: 10.
- Serfőző, M. (2008. május 5). Biztos talajfogás. *Népszabadság*, old.: 10.
- Serfőző, M. (2009. január 9). A Rajkóké az iskola. *Népszabadság*, old.: 9.
- Sikeresen szerepelt Bécsben a KISZ művészegyüttese. (1961. július 7). *Népszabadság*, old.: 9.
- Sikerrel zárult a liége-i Bartók Fesztivál. (1974. szeptember 24). *Népszava*, old.: 5.
- Simon, C. J. (2005. március 18). Egri fesztiválnyitó a Rajkókkal . *Népszabadság*, old.: 21.
- Slágersarok. (1990. június 6). *Népszava*, old.: 11.
- Sok színes esemény várja a főváros dolgozóit május elsején. (1968. április 21). *Népszabadság*, old.: 5.
- Sporttal, kultúrával a rasszizmus ellen. (2003. augusztus 11). *Népszabadság*, old.: 4.
- Sugoviczai. (1897. 8). A magyar zenészetű ügynökség programja. *Magyar Zenészek Lapja*, 8.
- Suki, A. (. (2012. november). Interjú Farkas Gyuláról. (A. Suki, Kérdező:)
- Suki, I. (2018. január 20). Beszélgetés a kézről való tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- Sz.B. (1977. március 1). A Rajkó együttes sikere Amerikában. *Népszava*, old.: 8.
- Sz.K. (1998. május 29). Gyermeknapkörkép. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 33.
- Sz.K. (2005. június 29). Alig talpon a Budafest. *Népszabadság*, old.: 16.
- Sz.L.I. (1962. július 13). Pullai Árpád elvtárs nyilatkozata a VIII. Világifjúsági Találkozó magyar küldöttségének előkészületeiről és programjáról. *Népszabadság*, old.: 3.
- Sz.S. (1965. március 13). Jubilál a KISZ Központi Művészegyüttese. *Népszabadság*, old.: 3.
- Sz.Sz. (1986. április 14). Oratóriumok, táncestek, színházi bemutatók. *Népszava*, old.: 6.
- Szabadtéri programok. (1999. július 17). *Népszava*, old.: 11.

- Szabó, F. (1950. július). A magyar zeneművészek üdvözlik a Dolgozó Ifjúság Szövetségét. (J. Maróthy, Szerk.) *Új Zenei Szemle*, 1.
- Szabó, I. (1990. május 12). Tiszabői "misszionáriusok". *Népszava*, old.: 4.
- Szabó, L. (2018. január 20). Beszélgetés a kézről való tanításról. (A. Suki, Kérdező:)
- Szántó, A. (2017. november). Lesújtó hírek a Bodóról. *Budapest*, 13-15.
- Százezrek a Land og Folk fesztiválon. (1986. augusztus 18). *Népszabadság*, old.: 2.
- Szegő, P. (2012. március 12). "Először tönkre kell tenni a Rajkó Zenekart". Forrás: atv.hu: http://www.atv.hu/belfold/20120308_a_kormany_szeretne_befolyasa_ala_helyezni_a_kultura_e_szegmenset_is?source=hirkereso
- Szekeres. (1973. szeptember 23). Évente 1800 előadás. *Népszava*, old.: 8.
- Szekeres, D. (1973. szeptember 5). Négy VIT-díj Berlinben - Nyolcszáz fellépés egy évben. *Népszava*, old.: 5.
- Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala*. (2016). Letöltés dátuma: 2016. október 30, forrás: <https://www.sztnh.gov.hu/hu>
- Szémann, B. (1974. augusztus 4). Őrjárat a kultúra körül. *Népszava*, old.: 9.
- Szerdai mozaik. (1964. május 13). *Népszava*, old.: 4.
- Szerdai mozaik. (1974. március 6). *Népszava*, old.: 4.
- Szerdai mozaik. (1974. szeptember 11). *Népszava*, old.: 4.
- Szerdai mozaik. (1975. március 12). *Népszava*, old.: 4.
- Szerelmesek "összekovácsolása" Vésén. (2005. július 29). *Népszabadság*, old.: 18.
- Szigeti, P. (1994. június 17). Aranykagyló és a gyöngyök. *Népszava*, old.: 12.
- Színház. (1936. március 5). *8 Órai Ujság*, 10. Budapest.
- Színház. (1995. június 29). *Népszava*, old.: 13.
- Színházműsor. (2002. március 16). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 41.
- Színházműsor. (2002. december 19). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 32.
- Színházműsor. (2002. december 21). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 39.

- Színházműsor. (2003. február 28). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 35.
- Színházműsor. (2003. március 1). *Népszabadság*, old.: 39.
- Színházműsor. (2003. március 22). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 37.
- Szitha, T. (2014). A Budapesti Új Zenei Stúdió. 33. Budapest. Letöltés dátuma: 2017. március 7, forrás: <http://real-phd.mtak.hu/260/1/SzithaT.pdf>
- sz-ó. (1982. június 12). Vasárnap - építők napja. *Népszava*, old.: 7.
- Szombati mozaik. (1962. június 2). *Népszava*, old.: 4.
- Szomora Pálné, M. (2013. január). Interjú Farkas Gyula lányával. (A. Suki, Kérdező:) Budapest.
- Szönyi, E. (1988). *Zenei nevelési irányzatok a XX. században*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szönyi, G. E. (2013). A szövegen belül és kívül, avagy a kultúra medialitása. In S. Tóth (Szerk.), *Társadalmi változások - nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. (MANYE, Vol. 9 . kötet, old.: 60-73). Budapest-Szeged: MANYE - Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Forrás: https://www.academia.edu/5599758/A_szövegen_belül_és_kívül_A_kulturális_reprezentációk_elméletei_2013_
- Szűcs, G. (2011. december 9). Páros lábbal nagyböngöbe? *Szabad Föld*, 9.
- T.H.A. (2002. szeptember 28). Szent Mihály-napi búcsú és angyalföldi programfolyam. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 37.
- T.I. (1988. március 31). A magyar kultúra napjai az NDK-ban. *Népszava*, old.: 6.
- T.Z. (2002. június 27). Amikor Bernstein állt a Rajkó Zenekar élén. *Népszabadság*, old.: 9.
- Takács, A. (1966. május 1). Jelentős magyar népművészeti rendezvények 1966-ban. (Á. Major, Szerk.) *A Hét*, old.: 9.
- Támogatás a kortárs zenének. (2006. február 14). *Népszabadság*, old.: 12.
- Táncrapszódia a gyulai várban. (2003. július 17). *Népszava*, 6.
- Tavaszi Fesztivál. (2006. március 13). *Népszabadság*, old.: 20.

- Thiery, Á. (1970. január 15). 20 éves a KISZ Központi Művészegyüttes - Három földrész, huszonöt ország... *Népszava*, old.: 2.
- Tiszai, L. (2013/3). "Legyen a zene tényleg mindenkié". Nádizumzum – egy halmozottan sérültekből álló zenekar születése. *Gyógypedagógiai Szemle*.
- Tizenkétezer fiatalat várnak Helsinkibe - a KISZ KB. sajtótájékoztatója. (1962. május 31). *Népszabadság*, old.: 2.
- Tossenberger, A. (2012. március 3). *Nemzeti Rajkóval üti ki az eredetit a "jó állam"*. Forrás: hvg.hu: http://hvg.hu/itthon/20120303_uj_rajko_nemzeti_zenekar
- tóth. (1985. május 31). Vasasjuniális a Hűvösvölgyben. *Népszava*, old.: 7.
- Trencsényi, Z. (2004. december 16). Prímás primissima. *Népszabadság*, old.: 12.
- Úttörők a Parlamentben. (1973. december 28). *Népszabadság*, old.: 5.
- Úttörőkarácsony a Parlamentben. (1980. december 29). *Népszava*, old.: 12.
- Ünnepi kitüntetések. (2002. augusztus 17). *Népszabadság*, old.: 10.
- Ünnepség a magyar-szovjet barátsági szerződés aláírásának 35. évfordulóján. (1983. február 19). *Népszabadság*, old.: 3.
- V.A. (1990. május 10). Temesvár, 1514. *Népszava*, old.: 6.
- V.Gy. (2005. május 9). A Zempléni Fesztivál beharangozó koncertje. *Népszabadság*, old.: 17.
- V.Gy. (2005. augusztus 8). Zenék, borok, ételek zempléni tájakon. *Népszabadság*, old.: 17.
- Váci búcsú. (1982. május 26). *Népszabadság*, old.: 11.
- Váci vigalom. (1999. június 17). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 35.
- Váci Világi Vigalom. (1999. június 22). *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 29.
- Valaczkay, G. (2002. július 31). Magyar slágerek a zsidó fesztiválon. *Népszabadság - Budapest melléklet*, old.: 21.
- Valaska, B. (1967. szeptember 24). Nagykeri jegyzetek. *A Hét*, old.: 17.
- Válogatás a magyar zeneművész-pedagógusok 2014. évi „kerek” születési évfordulóiból. (2014. március). *Parlando*, 65.

- Válogatás a magyar zeneművész-pedagógusok 2014. évi „kerek” születési évfordulóiból. (2014. március). *Parlando*, 154.
- Vámosgyörktől Manchesterig. (2001. november 9). *Szabad Föld*, 30.
- Van már programja? (2002. május 31). *Szabad Föld*, 24.
- Van már programja? (2011. szeptember 22). *Szabad Föld*, 33.
- Van már programja? (2011. szeptember 16). *Szabad Föld*, 33.
- Vanyó, G. (1979. augusztus 25). Csemadok 30, ahogy én emlékezem. *A Hét*, old.: 6.
- Vargyas, L. (1951. június). Az Állami Népi Együttes bemutatkozása. (I. Szelényi, Szerk.) *Új Zenei Szemle*, 24-26.
- Varró, M. (1989). *Zongoratanítás és zenei nevelés*. Budapest: Editio Musica Budapest.
- Varró, M. (1989). *Zongoratanítás és zenei nevelés*. Budapest: Editio Musica Budapest.
- Vas, H. (1934. 9). Zenegyűlölet. *Magyar Muzsikaszó*, 2.
- Vas, H. (1936. 3). Cigányzenekar muzsikája. *Magyar Muzsikaszó*, 2.
- Vas, H. (Szerk.). (1937. 6). Hogyan kapta nevét Patikáros Ferkó. *Magyar Muzsikaszó*, 2.
- Vas, M. (1901. 7). Az alapítás története. (H. Miskolczi, & E. Márkus, szerk.) *Magyar Zenészek Lapja*, 3-6.
- Vasárnapi mozaik. (1962. június 10). *Népszava*, old.: 6.
- Vasárnapi mozaik. (1973. szeptember 2). *Népszava*, old.: 14.
- Vasárnapi mozaik. (1977. április 3). *Népszava*, old.: 14.
- Világ körüli turnéra indult a Budapesten nagy sikerrel szerepelt cigánygyerek-zenekar. (1935. november). Magyar Világhíradó. Forrás: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1660>
- Volksstimme-fesztivál Bécsben. (1986. szeptember 1). *Népszabadság*, old.: 2.
- Whitwell, G. E. (dátum nélk.). *Life before birth: The most importance of prenatal sound and music*. Forrás: <https://birthpsychology.com>
- XIV. Zempléni Fesztivál . (2005. július 25). *Népszabadság*, old.: 4.

XVI. Benedek pápa előtt... (2009. november 13). *Szabad Föld*, 39.

Zászlóátadási ünnepség a Szamuely-laktanyában. (1967. január 22). *Népszava*, old.: 2.

Zatorre, R., & Belin, P. (2001). Spectral and temporal processing in human auditory cortex. 946-953. Montreal, Kanada: Montreal Neurological Institute, McGill University.

Zelki, J. (2011. január 15). Nem akartam szépen énekelni. *Népszava - Szép szó*, 7.

Zempléni Fesztivál Extra. (2010. június 17). *Népszava*, 6.

Zenei kóstoló Zemplénből. (2005. június 4). *Népszava*, 6.

Zenekari konszolidációra 225 millió. (2004. április 8). *Népszava*, 6.

Zenevel a szegénység ellen. (2012). Forrás: Fidelio.hu:
http://fidelio.hu/klasszikus/2012/03/02/zenevel_a_szegenyseg_ellen/

Zétényi, Z. (2003. január 10). Rajkók a főváros és a világ színpadain. *Szabad Föld*, 23.

Zimankós téli időben nehezen megkeresett fillérekért dolgoznak a kis rajkók. (1933. január). Magyar Világhíradó. Forrás: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=471>

Zsidó kulturális fesztivál Budapesten. (2002. augusztus 19). *Népszabadság*, old.: 13.

Zsidó Nyári Fesztivál. (2003. augusztus 15). *Népszabadság*, old.: 10.

Zsidó Nyári Fesztivál. (2003. augusztus 22). *Népszabadság*, old.: 9.

Zsidó nyári napok. (2002. július 27). *Népszava*, 10.